

12° JAARGANG.

OCTOBER 1930

Nº. 1.

VOLKS ONTWIKKELING

1/13 3862

**MAANDBLAD UITGEGEVEN DOOR HET
NUTSINSTITUUT VOOR VOLKSONTWIKKELING**

ONDER REDACTIE VAN :

Prof. Dr. PH. KOHNSTAMM, L. C. T. BIGOT, Prof. R. CASIMIR,
W. EMMENS, A. H. GERHARD, Prof. Dr. J. H. GUNNING Wz.,
IDA HEYERMANS, J. HOVENS GREVE, Secr.

Jan Nieuwenhuysen
1784

PER
JAAR
F 8.75

**MIJ. TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN
CENTRAAL STATION, AMSTERDAM**

PER
NUMMER
F 0.75

De derde Internationale Conferentie van Volkshuizen.

Het vorige jaar werd, onder presidium van mejuffrouw E. C. Knappert, in de School voor Wijsbegeerte te Amersfoort, het derde internationale Congres gehouden van Volkshuizen. Settlements, Centres sociaux, of hoe men deze middel- en uitgangspunten van Volksontwikkeling ook noemen moge.

Het onderwerp was: Maatschappelijke tendenzen van onzen tijd. Dertien landen waren door afgevaardigden van hunne voornaamste instellingen vertegenwoordigd. Eerst voor kort verscheen het rapport in het Engelsch. Wij geven hier de openingsrede weer van de Presidente en de voordracht van Dr. Hendrik de Man, den bekenden schrijver van „De Psychologie van het Socialisme” en van „Arbeidsvreugde”.

Het voorwoord van het verslag, van de hand van mejuffrouw Knappert, luidt als volgt:

„Wij hopen, dat deze bladzijden gelezen en bestudeerd zullen worden in den geest van eerlijke kameraadschap en ernstig streven om elkander en de wereld te begrijpen, die in Amersfoort heerschte.

Aan onze Conferentie lag de overtuiging ten grondslag, dat de mensch geen recht heeft den mensch te gebruiken als middel tot bereiking van een doel. Daarom moet het doel van Volksontwikkeling wezen het menschenleven tot hooger waardigheid op te heffen. Gegeven allerlei strekkingen van dezen onzen tijd, beteekent dit voor den maatschappelijken werker gezette studie en ernstig zich reken-schap geven, algeheele toewijding aan zijn taak, en een voortdurend besef van zijn eigen persoonlijke verantwoordelijkheid. In alle talen verzekeren ons de beste denkers van dezen tijd, dat de toekomst van ons geslacht niet zal afhangen van Stof, maar van Geest.

Machines of menschen?

In het antwoord op deze vraag ligt onze verantwoordelijkheid.”

Het Doel der Conferentie.

De bezielende toespraak, waarmede mejuffrouw E. C. Knappert

als presidente, de afgevaardigden welkom heette, stelde hun van den aanvang af het hooft doel van de conferentie voor oogen.

„Het is mij een voorrecht”, aldus mejuffrouw Knappert, „U in ons land op deze plek welkom te heeten. Gij vergunt mij meer nadruk te leggen op de plek dan op het land. Het opschrift op de Internationale School voor Wijsbegeerte luidt: „Wees mensch”. Wanneer wij een speciaal motto behoeven voor onze conferentie, wanneer er iets is, dat gedurende deze dagen van internationaal samenzijn en samen-denken vooraan moet staan in ons bewustzijn, dan behoort dit te zijn, sterker, dan moet dit zijn, de blijde erkenning van onze gemeenschappelijke menscheijkheid. Wij zullen het allen wel eens zijn met Alfred Zimmern, dat een volk een karakter, een zielkundig feit is, en dat al de verringingen van internationale verhoudingen ons de oogen niet kunnen doen sluiten voor het feit, dat de verscheidenheid van volks-aard een openbaring is van den rijkdom der schepping, een verscheidenheid, die ten goede kan en moet worden aangewend. Maar wij zijn ons welbewust — ik althans ben het en velen onzer, naar ik weet — dat onze eerste aanspraak op belangstelling ligt in het feit, dat wij menschen zijn, niet dat wij tot dit of dat land behooren. Stellig maken wij ons dit waar op dit oogenblik, maar voor menschen die, in deze periode van ons bestaan, voor het welzijn der menscheijkheid werken willen, moet deze realiteit van een gemeenschappelijke menscheijkheid altijd en overal vooraan staan. Overal begint men tot het inzicht te komen, dat het wezenlijke welzijn van het eigen land afhangt van het zich ondergeschikt maken aan het welzijn van de wereld in haar geheel.

Maar ieder volk, iedere natie, iedere groep heeft het gemeenschappelijk welzijn te verhoogen op eigen wijze, met eigen middelen, in overeenstemming met eigen aard. Allen zijn wij het er over eens, dat Goethe, Shakespeare, Molière, Cervantes, Rembrandt tot de gansche wereld spreken niet omdat zij tot dit of dat land en tot dezen of dien tijd behooren, maar in weerwil hiervan, of juist omdat hun bijzondere plaats in tijd en ruimte door hen werd benut, niet als een staan-den-weg, maar als een hulpmiddel voor het algemeen welzijn. En willen wij niet allen een ieder op de eigen plek, hiervoor leven? Ik herinner mij het gezegde van een Franschman: „Ik behoor aan geheel Frankrijk, maar in Rijssel heeft men mij dit gezegd.” Juist zoo, maar ik zou er aan willen toevoegen: „En door Frankrijk aan de gansche menscheijkheid.” Doch er is meer. Want wijst niet het doel zelf van deze conferentie naar éénzelfde lot? Is niet de atmosfeer van dezen tijd overal dezelfde? En zijn niet de feitelijkheden, waarvan wij de beteekenis gaan bestudeeren in verband met de waardigheid van het menschenleven, over den geheelen aardbol te vinden?

En zoo gaat mijn hartelijkst welkom uit tot U allen, als menschen die tot verschillende nationaliteiten behooren, en niet tot U als Franschman, Duitscher of Engelschman, of Oostenrijker of Italiaan, die tegelijk menschelijke wezens zijt.

Diegenen onder ons, die de eerste internationale Conferentie in Londen in Toynbee Hall bijwoonden in '22 en de tweede in Parijs in de Cité Universitaire in '26, maken zich waar, dat er een groot verschil is in omvang en aantrekkelijkheid tusschen deze en de onze. Dit is niet alleen omdat wij een klein land zijn, waarvoor het belachelijk zou zijn de dingen op te zetten volgens de Fransche of Engelsche schaal, — wij hebben overvloed van kikkers en overvloed van koeien, maar een echte Hollandsche kikvorsch blaast zich niet op tot een koe, maar — onze algemeene secretaris meldde U dit reeds — wij vonden, dat het oogenblik gekomen was om ons te concentreren. Eerlijkheid verplicht mij te erkennen, dat wij ten onzent ook wel weten van internationale Conferenties, waar het voorgewende of wezenlijke doel der bijeenkomst begraven werd onder, zoo niet verdrongen in feestmalen en theepartijen en recepties in stadhuizen en op andere plaatsen. „Elle se travaille pour égaler l'animal en grosseur“.

Om de woorden te gebruiken van onzen eere-secretaris: „opdat werkelijk vruchtbare besprekingen mogelijk zijn zullen, wordt voorgesteld dat ieder land een beperkt aantal afgevaardigden zendt en dat allen gedurende de conferentie onder één dak wonen. „En zoo zijn we dan hier — een klein aantal onder één dak. En ons onderwerp is er een van brandende beteekenis op ons terrein, het meest brandende op dit oogenblik.“

De onderwerpen van onze eerste en tweede conferentie hielden ons om zoo te zeggen, binnenshuis; onze omgeving deed een beroep op ons. Heden zijn wij bereid tot een geesteshouding, die meer van ons vraagt. Wij zijn namelijk bereid om te luisteren naar wat de buitenwereld tot ons heeft te zeggen. En hoe wij haar het best helpen kunnen in haren grooten oogenblikkelijken nood. In zekeren zin zijn hare ontberingen aangrijpende dan die waarmede Settlements en Volksheime en Centres sociaux en Volkshuizen in den aanvang te worstelen hadden. Daar is iets wezenlijk tragisch in het feit, dat de menschelijke geest zelf die moeilijkheden geschapen heeft door zijn heerschappij over de stof en zijn vermogen om de natuurkrachten ten goede en ten kwade te keeren. Ons zelve hebben wij af te vragen of wij sterk genoeg zijn om den tegenwoordigen toestand te zien, zooals hij is en hem aan te durven.

Onze eerste plicht is hem te kennen. En gemakkelijk is het niet om de weerstanden, die de mensch van heden heeft te ontmoeten,

niet te onder- en te overschatten. Maar zeker is dat, toen vóór een halve eeuw de schrijver van: „All sorts and conditions of men” den eisch liet hooren: „Niet Uw geld, maar Uzelf” hij zich niet waarmaken kon, wat dat zou beteekenen voor een later geslacht. Tradities en gewoonten en conventies en overtuigingen en waarden die sterk en duurzaam leken, zijn ontworteld; zij zijn voor de rechtbank gedaagd van gezond verstand, wetenschappelijk onderzoek, gerechtigheid.

Geestelijke waarden zijn in zekeren zin onaantastbaar, maar wanneer haar voertuig, de mensch, in de kern van zijn wezen bedreigd wordt met ontbinding, tengevolge van omstandigheden waar hij machteloos tegenover staat, wat wordt er dan van zijns levenswaardigheid, schoonheid en harmonie?

Het is naar aanleiding van eenige van de strekkingen die wij op dit oogenblik onder de oogen zien en haar verhouding tot het leven van individu en gemeenschap, dat vóór vier jaar een arbeider de volgende opmerking maakte: „Waar werk wordt aanvaard om het hoogere loon, daar is regel dat men het niet opgeeft, ondanks het feit, dat het tegen de borst stuit. En zoo laten de arbeiders toe, dat datgene in hen afsterft, wat ze beschermt tegen de verkrachting hunner persoonlijkheid.” Met Beaupuy zeggen wij: „Dat is het waartegen wij vechten”¹⁾. Maar het is niet enkel het leven van den proletariër, dat bedreigd wordt. Hetzelfde geldt van het onze. En ziedaar een van de redenen, waarom ons onderwerp zoo verontrustend is! Canon Barnett was gewoon te zeggen: „Onwetendheid kent haar eigen geneesmiddel niet” en daarnaar handelde hij. Hij kon zichzelf zien als een buitenstaander. Maar is er een onzer die ontkomt aan de greep van deze verdwaasde wereld?

En wie ziet helder wanneer overal mist is?

Ik ben geen pessimist en ik bespeur lichtpunten.

Bestudeeren niet op ditzelfde oogenblik mannen en vrouwen uit vele landen en wereldeelen het vraagstuk der ontwikkeling van volwassenen?

En bestudeeren niet elders deskundigen van over de gausche wereld wat men de nieuwe opvoeding noemt, doch wat inderdaad zoo oud is als Socrates, ouder misschien?

Doch hoe dit zij, in Cambridge, in Helsingfors en hier staan wij tegenover dezelfde schrikkelijke machten, die voor zoover wij weten, des menschen geest in zijn scheppend vermogen zouden kunnen treffen. Dit is tenminste verkregen, dat wij het gevaar ons waar maken en ons gewaarschuwd weten.

¹⁾ Wordsworth' Prelude Boek IX.

Voor enkele jaren deed een Normandisch mecanicien, een werkman dus, in zijn boek „La République industrielle” middelen aan de hand, om machinaal werk aantrekkelijk te maken. Dr. de Man's „Der Kampf um die Arbeitsfreude”, in het Engelsch vertaald als: „Joy in work” en betiteld als een „Work of joy”,¹⁾ maakt het ons mogelijk te begrijpen, dat onze tijd zich niet bezondigt aan de machine, maar aan den mensch.

„Die industrielle Arbeit *ist* in ihrer sozialen Geltung inferiorisiert wenn sie einer sozial inferiorisierten Klasse vorbehalten bleibt.” Aldus de Man.

Hij gelooft, dat er een uitweg tot redding is, maar de veroordeelde zelf moet dien willen gaan. En daarom moet hij en moeten niet wij, beslissen over de richting van den weg¹⁾.

Als wij bereid zijn dit toe te geven, dan zullen wij het laatste korreltje klassebesef dat nog in ons vertoeven mocht, moeten uitbannen. Dit is het allereerste wat ons te doen staat. En het tweede is vertrouwen in den arbeider. Tenzij onze geesteshouding, bewust of onbewust, het ons onmogelijk maakt aan den arbeider te denken als een hand in de plaats van een ziel, te vergeten, dat hij mensch is voordat hij arbeider wordt, zullen wij niet in staat zijn hem inderdaad te vertrouwen en zal hij het nimmer ons doen.

Velen van ons zullen het met mij eens zijn, dat het een van de gelukkigste gebeurtenissen in ons leven was, toen onze bemoeiingen ten bate van de arbeiders uitliepen op de mogelijkheid van samenwerking, meer nog, toen zij vermochten zich zelven te helpen. Een van de belangrijkste veranderingen, die in onze dagen bezig zijn zich te voltrekken, is een verschuiving van verantwoordelijkheden.

Het moge waar zijn dat: „L'avidité des responsabilités est la qualité maitresse des grands caractères”, maar niemand onzer zal ontkennen, dat het grooter zijn kan verantwoordelijkheden aan anderen over te dragen. Dit onderstelt ootmoed, vertrouwen in de menschelijke natuur van anderen dan van ons zelven en de vernietiging van alle klassegevoel.

Wat mij zelve betreft, ik ben overtuigd, dat zooals de dingen nu liggen, het succes van onze pogingen veel meer afhangt van de wijze waarop wij trachten te helpen, dan van onze daadwerkelijke hulp. Het kan mij persoonlijk weinig schelen om „in de mode” te zijn en daarom gevoel ik weinig voor modewoorden. Maar bij de behandeling van ons onderwerp mogen wij niet vergeten, dat het inferioriteits-

¹⁾ „Der Ausweg ist nur gangbar, sofern er von den Verdammten gewollt wird; deshalb soll *ih*r, nicht anderer Willen für seine Richtung entschieden sein.”

complex, dat sedert onheugelijke tijden volkeren en volksgroepen en klassen en individuen heeft beïnvloed, nog werkzaam is en nog kwaad doet. Wij weten b.v. allen, hoe dit complex de gecompliceerde en brandende kwestie van de plaats der vrouw in de gemeenschap verwrongen heeft en dit nog doet. Eerst heden ten dage en nog maar hier en daar beginnen vrouwen de positieve waarde te erkennen van wat kenmerkend vrouwelijk is en komt iets van een *vrouwelijk* ideaal van vrouwelijkheid voor den dag.

Zelfs nu nog is het regel, naar de woorden van Dr. Meyrick Booth, dat het moderne meisje, dat niet haar eigen leger aanmonstert onder haar eigen vlag, dienst neemt in het mannelijke leger en dient onder vreemde vlag. Waarom toch? Omdat, zoolang een klasse of een individu miskend wordt of zich miskend voelt, er iets niet in den haak is, misplaatst, scheef, verwrongen en zoolang dit zoo is, is het onmogelijk het open-lucht-leven der ziel te leven. En is dit niet de conditio sine qua non om de dingen te zien zooals ze zijn? Niet alleen de Vrouw, ook Jeugd en Arbeid zijn bezig uit te vinden waar hun plaats is.

Een moeilijk proces, dat niet verhaast worden kan. Wij kunnen hier alleen helpen door de atmosfeer te zuiveren en alle gevoel van superioriteit op te geven. Daardoor helpen wij om het den verschoppeling zielkundig, zedelijk en maatschappelijk mogelijk te maken, de vervulling zijner wenschen te zoeken in behoorlijke ondergeschiktheid aan het geheel waarvan hij een deel uitmaakt. Wij zien reeds strekkingen in deze richting. Maar laten wij in vredesnaam ons met het proces niet bemoeien. Op eigen grond moet de strijd worden gestreden. Aan ons ervoor te zorgen, dat wij de atmosfeer niet bederven. A propos, zijn wij intellectueelen niet juist bezig om onszelf te genezen van de jammerlijke gevolgen van een meerderheidscomplex? En beteekent dit alles niet dat de wereld op het oogenblik in een chaotischen toestand is?

En toch is het ons vergund op dit oogenblik meer te mogen doen, want de atmosfeer wordt helderder. In dit opzicht althans is er eenige beterschap, dat wij ons zelven hebben durven bekennen, hoe wij verschillende dingen onderstboven hebben gezet, hoe wij het onechte voor het echte, het echte voor het onechte gehouden hebben. Wij willen niet langer doen alsof, wij wenschen echt en eerlijk te zijn. Wij erkennen dat, willen wij tot behoorlijke toestanden komen, wij ze zien moeten zooals ze zijn.

Wat wij allen vurig verlangen, is samenwerking voor het gemeenbest van rassen en nationaliteiten, van sexen en klassen. Wij zijn bevoorrechte wezens voor zoover wij allen gelegenheid hebben een atmosfeer te scheppen, die ieder het recht geeft te ploegen met eigen runderen,

te roeien met eigen riemen voor het algemeen welzijn. Doch wij moeten nog leeren, dat dit alleen kan in wezenlijke kameraadschap.

Intusschen vergeeten wij niet, dat in de tegenwoordige omstandigheden problemen onder de oogen zien, beter is dan programma's opstellen. Er is zelfs iets nog beters: mag ik, met een hedendaagsch wijsgeerig denker, in plaats van probleem opgaaf (challenge) voorstellen? En u in dit verband herinneren aan de omschrijving van den pessimist als de man die de moeilijkheid ziet van de kans, terwijl de optimist de kans ziet van de moeilijkheid?

Laat ons dan onderstellen dat wij allen de grootste mogelijkheid hebben om de dingen te zien zooals zij zijn, dat wij allen geneigd zijn onze gekleurde of geslepen brillen, die de werkelijkheid omsluisen of misvormen, op te bergen, dat in ons allen althans iets is van het geloof, dat de dingen durft zien zooals zij zijn.

Wat is het dan, dat wij in ons en om ons zien? Sinds de dagen dat Ruskin trachtte door striemende voorbeelden de booze tyrannie der machine in te branden in hoofd en hart van zijn tijdgenooten, zijn al zijn voorspellingen haast woord voor woord uitgekomen. En men zegt mij, dat zijn land zijn grootheid begint te begrijpen. Maar zijn openheid van geest, zijn vermogen om den zin van het leven te vatten en nooit de voorwaarden tot een waarachtig menschelijk leven uit het oog te verliezen, verhinderden niet, dat hij de fout maakte, de technische uitvindingen van zijn tijd, die hij had moeten aanvaarden, te verwerpen. Hij zag niet dat wij, om van dit leven het beste te maken wat wij kunnen, uit moeten gaan van de dingen zooals zij zijn. Zooals de Duitschers zeggen: „Wir haben das Leben zu bejahren statt es zu verneinen“.

Als zijn nobele leer positief ware geweest in dezen zin, dat hij ons de onschatbare beteekenis van de techniek had laten zien om een menschwaardig leven mogelijk te maken voor de massa, als hij ons tevens had doen voelen wat een nuttig voorwerp een lucifer is, maar hoe gevaarlijk en vernielend in de hand van een kind of een dronkaard, zouden wij er dan nu niet beter aan toe zijn? Het lijkt een belangrijke winst dat de oogen van hen die Ruskin's levensaandaaard aanvaarden, van hen voor wie de producent meer beteekent dan het product, voor wie rijkdom een middel is en nimmer doel, voor wien menschengest en waarborgen voor diens veiligheid vóóran staan, het is voor dezen een belangrijk ding, dat technische uitvindingen heden naar haren aard bestudeerd worden, dat waardevolle bijdragen geleverd worden tot het wezen der techniek. Want is niet een van de belangrijkste dingen in ons leven, dat wij eerbied hebben voor de werktuigen die wij gebruiken en de beteekenis ervan verstaan? Helpt

ons dit niet om ze beter te gebruiken en tot edeler doeleinden aan te wenden? Een boek door Prof. Dessauer: „Die Philosophie der Technik“, wordt ten zeerste aanbevolen door die deskundigen, voor wie menschenwaarde en niet voordeel, de spil is waarom alle menschelijke handelingen behooren te draaien en waarvan zij afhankelijk behooren te zijn.

Een professor aan de Technische Hoogeschool te Delft zegt, dat de afstand tusschen de huidige onrijpheid van technische uitvindingen en hare ideëtle oplossing gelijk is aan het verschil tusschen de verontreinigde, door rook bezoedelde atmosfeer van een moderne fabriekstad en wat technische uitvindingen in staat zullen zijn in de toekomst van zulk een centrum van industrie te maken.

Hier dan zien wij mogelijkheden van den geest, die zich rekenschap geeft van natuurwetten en ze tot nieuwe doeleinden aanwendt, die het menschenleven op hooger plan brengen zullen. Op voorwaarde echter, dat de mensch zelf zich bewust wordt van den wezenlijken zin van het leven en tot de ontdekking komt, dat die niet ligt in winst maken en dat ook winstdeeling niets anders zijn kan dan een middel tot verwezenlijking van een edeler leven. Ik geloof dat, wanneer wij maar diep genoeg graven, wij tot de ontdekking kunnen komen, dat in al de strekkingen van dezen tijd, wat betreft de resultaten van ontdekkingen en uitvindingen, het goede zwaarder weegt dan het kwade. Persoonlijk moet ik een uitzondering maken voor twee van de dingen die op ons programma staan: over huurkoop en reclame kan ik alleen veroordeelend spreken. Vanuit het standpunt namelijk dat wij op deze conferentie innemen. Allen zijn wij vertrouwd met wat in ons oog de grootste rampen zijn van onzen tijd: de gevolgen van een economisch stelsel dat draait om winstmaken; van organisatie, ten bate van den mensch op touw gezet, maar die men laat verworden tot een soort van spinneweb, waarin de mensch gevangen wordt en lam geslagen; een industrialisme dat het mogelijk gemaakt heeft den mensch in dezen tijd te karakteriseeren als een onpersoonlijk apparaat ten algemeenen nutte, „ein unpersönlicher, gemeinnütziger Apparat“; een stadsuitbreiding die de natuur uitdrijft en mensch van mensch te meer vervreemdt naarmate zij dichter oopengehoopt leven moeten; een mechanisatie op ieder levensgebied, die ieder onzer raakt en langzaam maar zeker den mensch van een bedrijvend tot een lijdend voorwerp maakt zóó, dat hij er genoeg mee neemt zich te laten leven, zich te laten reizen, zich te laten vermaken, zich te laten vervelen; de verplaatsing van belangstelling van arbeid naar ontspanning en de wederzijdsche beïnvloeding van beide; wat een feit is en eene volle rechtvaardiging is van de opmerking van wijlen Clut-

ton Brock, dat de qualiteit van ontspanning afhangt van de qualiteit van arbeid; de mechanisatie en massaproductie van denkbeelden, vermaken, smaken en normen, waardoor de menschen al meer alleen bij uitwendig gezag leven; de verkeersmogelijkheden, waardoor woning en werkplaats meer en meer uit elkaar gaan en bovendien den werkgever doen verdwijnen uit de horizon van den werknemer.

Ja, met dit alles zijn wij vertrouwd, zoo vertrouwd, dat het bijna een wonder is dat wij de noodlottige gevolgen nog opmerken en evenmin blind zijn voor de voordeelen.

Wat volkshuizen en andere middelpunten van volkswontwikkeling te doen hebben en doen kunnen om al deze strekkingen ten goede te keeren, komt in ons programma op uitstekende wijze tot uiting. Maar nogeens, willen wij iets bereiken met deze grootsche, edele poging, dan zullen alle maatschappelijke werkers zich denkende moeten inwerken in deze problemen; zullen zij moeten doordringen tot den wortel, want wordt niet door den wortel voedsel onttrokken aan den grond?

Zie ik juist, dan is een van de dingen die ons te doen staan, ons zelve helder voor den geest te brengen wat de drogredenen zijn, die de wereld waarin het ons gegeven is te leven, tot zulk een chaos maken.

Een van de meest ontstellende is, naar ik meen, dat wij ons leven laten leiden door pragmatisme. Dat wil zeggen, om het concreet uit te drukken, dat wij nuttigheid verheven hebben tot den norm, waarnaar waarheid en schoonheid en goedheid worden afgemeten. Nuttigheid nu heeft altijd betrekking op de levenspractijk, nooit op fundamenteele dingen, op grondslagen. En wij weten, ten minste sedert de dagen van Plato, dat de menschelijke geest leeft bij het Absolute, wat dit ook zijn moge. In de technische wereld heeft men natuurlijk het recht te oordeelen naar de uitkomst. Een ideale oplossing beteekent hier, dat de machine aan haar doel beantwoordt, dat wil zeggen, dat zij maalt of optilt of verschuift of onderdeelen van goederen voortbrengt. Dat het pragmatisme de wereld veroverde, is het gevolg van het feit, dat technische uitvindingen gedurende de laatste eeuw een op zichzelf staande, dwingende macht zijn geworden, die haast over alle levensgebieden den scepter zwaait. Onze plicht nu is het tot het pragmatisme te zeggen: „Bemoei u met uwe eigen zaken, zooals een schoenmaker zich heeft te houden bij zijn leest.” Gelukt ons dit, dan zal het resultaat zijn een gevoel van bevrijding en een ordening van het leven zelf, zoowel het individueele als het maatschappelijke leven.

Wat wij meer zullen te doen hebben, is de bestudeering van de verhoudingen tusschen kwantiteit en kwaliteit, opdat wij tot gron-

diger inzicht mogen komen over wat de mensch behoeft en wat hij moet leeren te behoeven, opdat hij als normaal menschelijk wezen vreugde hebben kan aan zijn arbeid. Men zegt dat het de taak is van opbouwend burgerschap, stap voor stap de industriële beschaving, van een onderneming in kwantiteit om te vormen tot een onderneming in kwaliteit. Als dit zoo is, behoeft ik niet den nadruk te leggen op de belangrijkheid van dit onderwerp van studie. Een ander punt waarop ik den nadruk zou willen leggen, is de dwaling om in „comfort“, in den zin van het comfortabele, een verhooging te zien van de innerlijke waarde van het leven. Op allerlei manieren brengt comfort de diepere vreugdebronnen in gevaar van opdrogen en maakt het het leven sjofel. Denk b.v. aan uwe gevoelens tegenover de tandradbaan. Het is niet moeilijk in te zien, dat de mate van blijdschap en de kwaliteit van vreugde die u wachten op den top, na te voet den berg te hebben beklommen, van hooger gehalte zijn dan indien gij u machinaal den berg hadt laten optrekken. Ik kan mij voorstellen dat gij op uw ouden dag u de laagheid zoudt permitteeren om nogeens de ontroeringen te kunnen doormaken van voorheen. Wie zijn kinderen lief heeft, sta hun niet toe vóór hun vijftigste jaar van het bergbaantje gebruik te maken. Maar als wij nu eens in onze jeugd de keus gehad hadden?.... Blijkt uit dit enkele voorbeeld niet dat het tegenwoordige geslacht meer zedelijken durf en dieper beseft van waarachtig houvast, een grootere onafhankelijkheid van geest noodig heeft om waarachtig te leven? En wordt niet beweerd dat zij van dit alles minder hebben, omdat arbeid en ontspanning vervelend en verzwakkend zijn en al de steviger eigenschappen waarop vroeger een beroep werd gedaan, overbodig maken? Wij arbeiders aan volksontwikkeling, deinceen wij terug voor deze taak? Maar is de mensch niet geschapen voor een worsteling als deze? Toen 45 jaar geleden Toynbee Hall werd gesticht en 40 jaar geleden Hull House en 38 jaar geleden Ons Huis in Amsterdam en eveneens vele jaren geleden het Hamburger volkshuis, om alleen die te noemen welke onmiddellijk door Toynbee Hall geïnspireerd werden, toen zag het er erg genoeg uit. Nu behooren jongens en meisjes die op de club in slaap vallen van pure uitputting door overwerk en ondervoeding, tot het verleden. Althans in het algemeen gesproken.

Volkshuisvesting is overheidsbemoeiing geworden en met hare behoorlijke oplossing is de nationale eer gemoeid. Maar een veel zwaarder probleem was, hoe hun, die tot de massa behooren, eerbied in te boezemen voor zich zelven. Ik geloof niet dat het gemakkelijk te overschatten zou zijn, wat in dit opzicht verricht is door settlements en volkshuizen. En hier kunnen wij ons licht aansteken aan de fakkels van hen, die in onze beweging pionierswerk deden.

Tot de teekenen der tijden die ons, in ons speciale werk, reden geven tot hoop, behoort het sterker wordend besef, dat wij een te oppervlakkige opvatting hadden van de beteekenis van vrijen tijd. Eenigen onzer zullen zich herinneren hoe, enkele jaren geleden, de Directeur van King's College, Londen, ons eraan herinnerde dat wij, met den Griekschen wijsgeer, niet alleen moesten onderscheiden tusschen arbeid en vrijen tijd, maar ook tusschen vrijen tijd en ontspanning. Werk namelijk wordt niet om zichzelf verricht, maar als middel tot iets anders, zeg welstand of onderhoud. Ontspanning was uitrusten van werk, nam den vorm aan van spel en had tot resultaat herstel van het evenwicht tusschen lichaam en geest, dat door den arbeid verstoord was. Maar vrije tijd was iets edels, het edelste van het leven, want hij werd gebruikt in arbeid die om zich zelf begeerlijk was, — het luisteren naar nobele muziek of poëzie, omgang met vrienden, uitverkoren om hunne innerlijke waarde, en bespiegelingen.

Nu weten wij van volkshuizen waar, van begin af aan, welbewust deze opvatting van het gebruik van vrijen tijd gehuldigd is en waar de eigenlijke ontspanning, naar de Grieksche opvatting, alleen in edelen vorm de deur binnentrad. En het spreekt vanzelf dat juist daar de angst het grootst is, dat het gehalte zelf van de mensche lijke natuur wordt bedreigd en aangerand. Daar werden hooge normen gehandhaafd en nooit werd het ideaal omlaag getrokken ter voldoening aan de behoefte van het oogenblik. Deze plaatsen bezitten voor hare bezoekers een zeer wezenlijke, eigen hoogheid, en ik heb menschen hooren zeggen: „In ons volkshuis zou dit of dat, zeg jazz of een zeker soort dansen, niet mogelijk zijn.” Dáár begint men in te zien, dat zelfs het edelste gebruik van vrijen tijd niet voldoende is bij waardeloos werk en onwaardige ontspanning, en dat dus op hooger doelwit moet worden aangelegd. Terecht concentreeren zij al hunne krachten op het beste gebruik van vrijen tijd, maar aldoor hebben zij voor oogen te houden het ideaal van een leven, waarin werk en vrije tijd niet langer elkaar weersprekende grootheden zijn; waar niet alleen het eene den anderen dwarsboomt, maar waar zij elkander wederkeerig versterken en veredelen,

Alleen door den opbouw van een wereld waarin dit mogelijk is, zal het menschenleven in staat worden gesteld langzamerhand te ontwaken tot het besef van zijn inhaerente waardigheid.

De synthese Ruskin-Ford is opgenomen in het ideaal van velen onzer. Van het oogenblik af, dat dit gebeurd is, is wat utopisch was, realiseerbaar geworden. Want er achter staat de mensche lijke wil. Aldus zegt dit een groote geest:

".... my voice proclaims
 How exquisitely the individual Mind
 (And the progressive powers perhaps no less
 Of the whole species) to the external World
 Is fitted: and how exquisitely, too —
 Theme this but little heard of among men —
 The external World is fitted to the Mind;
 And the creation (bij no lower name
 Can it be called) which they with blinded might
 Accomplish: this is our high argument." ¹⁾

Dit inderdaad zal het onderwerp zijn van onze besprekingen en gesprekken gedurende de volgende dagen. Hierom gaat het ook bij ons.

¹⁾ Wordsworth's „Recluse“.

Naar aanleiding van het onderwijsverslag 1926—1927

door G. VAN VEEN.

II.

Indien ik verzeker, dat ik het onderwijsverslag '26/'27 en speciaal de verslagen der hoofdinspecteurs, die veelvuldig hun inspecteurs het woord geven, interessante lectuur vind, dan zullen velen me met wantrouwen aankijken. Laet deze man, zullen ze zeggen, zijn loyaliteit ten opzichte van 't Rijksschooltoezicht niet overdrijven: regeeringsverslagen, die interessant zijn... een contra dictio in terminis.

Het woord interessant drukt nog zeer onvolkomen mijn waardeering uit. Onder 't lezen trof mij de humor, die er in lag. Ik moest telkens denken aan het Nederlandsch Pædagogisch Congres van 1926, waar de heer Thijssen eenige stoute stellingen heeft verdedigd inzake de zelfstandigheid van den klasseonderwijzer. Hij plaatste daar de allerindividueelste gevoelens van den individueelen onderwijzer op den troon als normatief beginsel. Persoonlijk heb ik daar bezwaren tegen, want al erken ik grif, dat Th.'s stelling, dat de onderwijzer alleen kan opvoeden met wat wezenlijk is in hemzelf, onbetwistbaar is, toch zou ik meenen, dat een echte opvoeder een sociaal type behoort te zijn en dat voor dit type een zich accomodeeren aan de sociale norm heelemaal geen verkrachting is van zijn persoonlijkheid, maar een alleszins natuurlijke eisch. Had hij deze behoefte en dit vermogen niet, dan zou hij niet alleen ongeschikt zijn, om in socialen zin op te

voeden, maar zijn taak zou veel te zwaar worden en zijn persoonlijke verantwoordelijkheid te groot.

De maatschappij zou, indien die allerindividueelste gevoelens zoo zwaar geaccentueerd moesten worden als Th. m.i. doet, geen maatschappij meer zijn, maar een chaos van oorspronkelijkheid. De praktijk leert, dat men in die richting niet ongerust hoeft te zijn; wie het onderwijs van dichtbij kent, weet, dat de wet der imitatie meer wordt gehoorzaamd dan de kracht der initiatie. Psychologisch is dit volkomen normaal en het maakt de sfeer in het onderwijs rustig, ook al mag worden toegegeven, dat de rust te groot kan worden.

Intusschen, Thijssen's betoog prikkelde op het congres het schooltoezicht in sterke mate. Twee leden namen daartegen stelling, namen het op voor orde en regel en de hoofdinspecteur in de vierde inspectie voelt behoefte in zijn verslag nog eens op Th.'s ketterijen te reageeren.

En hier zit voor mij de humor, want 't heele onderwijsverslag is voor mij een kostelijke illustratie van de waarheid: 't Rijksschooltoezicht... „c'est un monsieur". Als het zich in een kleed van zakelijk georiënteerde objectiviteit hult, dan is dat niet dan een maskeradespel van een gezag, dat onder den donkeren tabberd der objectiviteit, die telkens openwaait, de kleurige kleedij laat zien, waarin een allerindividueelste visie tot uitdrukking komt, minstens evenzeer als dat in het werk der onderwijzers het geval kan zijn. En nergens voelt men eenig systeem, dat 't werk van 't schooltoezicht collectief omvat of richting geeft. Alle structuur ontbreekt, omdat er geen werkmethode is en, als 't corps onzer leerkrachten op den duur naar grootere eenheid van opvatting streeft, dan zal het zich zeker niet op 't schooltoezicht kunnen inspireren, voordat dit zichzelf grondig heeft herzien.

Men zou kunnen vragen: Maar als de heer Thijssen en de heer Brants dan beiden zulke goede individualistische Nederlanders zijn, waarom voelen ze dan behoefte, om te doen, alsof ze tegenover elkaar staan? Dit is geenszins een zaak van beginsel, maar zuiver van esprit de corps. De heer Th. tast met zijn theorie het prestige van het schooltoezicht aan en dit reageert door den indruk te vestigen, dat 't de teugels wel stevig in handen heeft en wenscht te houden. In werkelijkheid is de verhouding tusschen schooltoezicht en onderwijzer zoo goed als ze tusschen menschen, die elkaar maar eens per jaar ontmoeten, daarbij hun kracht zoeken in welwillendheid en overigens weinig met elkaar te maken hebben, pleegt te zijn.

Het is bovendien niet aan te nemen, dat zulk een visite op den inspecteur bijzonderen indruk zal maken, waar hij jaarlijks een zes à zevenhonderd menschen bezoekt, noch dat de arbeid van den indivi-

dueelen onderwijzer, als deze niet uitermate goed of uitermate slecht is, in hem na zal werken. We nemen aan, dat hij een korte notitie maakt na elk bezoek, maar onder de vele notities is 't aantal, dat in zijn herinnering voortleeft, uiteraard gering.

Aan 't eind van het jaar schrijft hij zijn verslag, maar wat moet hij vastleggen uit die kaleidoscoop van indrukken? Een geschiedenisles hier, een aardrijkskundeles daar, taallessen, rekenlessen, alles met een half oor aangehoord, terwijl hij wat schriften zat door te bladeren, vervelend om aan te hooren vaak, omdat 't toch altijd weer 't zelfde is, interessant soms, vooral als de belangstelling van de kinderen geboid werd wat moet er van dit alles worden neergeschreven, waar geen cijfermateriaal voorhanden is, waarin de resultaten zijn vastgelegd en dus als van zelt geen objectief vaststaand vergelijkingsmateriaal met vorige jaren voorhanden is?

Het eenige, wat den inspecteur overblijft, is indrukken te geven en opmerkingen te maken, over zaken, waarover hij nu eenmaal met voorliefde spreekt of die om de een of andere reden indruk op hem hebben gemaakt. M.a.w. het eenige, wat de betrokken inspecteur den lezer straks zal duidelijk maken, als hij uit een overstelpende hoeveelheid indrukken, waarin geen eenheid is te ontdekken, zal selecteeren is. . . . wie hijzelf is.

Wat voor indruk krijgt de lezer, als een Limburgsch inspecteur zegt:

„Valt er nog veel te verbeteren, er is toch geregeld vooruitgang te constateeren; ieder jaar komt men een stapje verder. Er wordt aan 't eind van ieder leerjaar al heel wat meer bereikt dan 10 jaar geleden. Als men de hoofden en onderwijzers spreekt, hoort men dat geregeld; ik constateer het ook bij elk schoolbezoek; in vergelijking met 10 jaar terug is men in vele scholen bij het eind van het zesde leerjaar de leerstof een leerjaar vooruit.“

Hier is voor mij een uitermate beminnelijk optimist aan 't woord, zooals men in de onderwijspraktijk zelden tegenkomt. Ik heb nog nooit een onderwijzer gesproken, die naar zijn meening tien jaar geleden niet veel meer bereikte dan heden ten dage. En deze inspecteur zal net zoo min als 't personeel gegevens hebben, om 't optimisme te kunnen rechtvaardigen. Maar wie van nature optimist is, als Limburgers heeten te zijn, heeft nu eenmaal een zonnigen kijk op 't leven en toont dat ook in zijn regeeringsverslag.

Men zal 't ons niet kwalijk nemen, dat dit optimisme voor ons geen overtuigende kracht heeft. Daarvoor zouden we eerst exacte resultaten van onderzoekingen moeten zien.

Direct daarop komt de pessimist: ¹⁾

¹⁾ Bij deze en volgende aanhalingen laten wij den naam van de inspectie weg alsmede de bladzijde, waar de aanhaling is te vinden. Wij doen zulks, omdat het uiteraard allerminst onze bedoeling is, welken inspecteur ook, persoonlijk onaangenaam te zijn. Wij kennen trouwens de meeste heeren, die wij citeren niet, noch weten iets van hen. Alle citaten zijn dus strikt onpersoonlijk bedoeld.

„Algemeen wordt geklaagd, dat 't onderwijs lijdt aan overlading. En naar mijn meening niet ten onrechte. ... Wanneer men b.v. een kind uit Limburg laat vertellen, welke de voornaamste waterwegen in Friesland zijn, dan begrijp ik, dat er iets aan ons aardrijkskundig onderwijs moet ontbreken."

Deze autoriteit heeft waarschijnlijk een idee fixe, dat er op de scholen te veel geleerd wordt, zooals anderen 't gevoel hebben, dat we lijden aan „Stoffmangel", sedert we de sommen eenvoudiger maken en bijna geen grammatika meer onderwijzen. Hij maakt zijn inzicht aannemelijk door 't memoreeren van iets, dat hij kortgeleden in een aardrijkskundeles opmerkte, n.l. dat waterwegen in Friesland werden geleerd en hij acht zijn voorbeeld volkomen overtuigend, aangezien hij van oordeel is, dat de kinderen beneden den Moerdijk met Friesland al heel weinig te maken hebben. Ik ben er evenzeer van overtuigd, dat de inspecteurs in Friesland van meening zijn, dat de kinderen Brabant en Limburg goed moeten kennen. ... in 't Noorden is men nu eenmaal minder eenkenig dan in 't Zuiden.

En wat zegt U hiervan?

„In ... is de toestand minder gunstig: aan 3 van de 7 scholen heeft het hoofd der school niets of weinig in te brengen. Aan school ... en ... door tactloosheid van 't hoofd, terwijl de onderwijzers weinig medewerken; aan school ... door de slapheid en sukkelachtigheid van het schoolhoofd.

Zij (de onderwijzers) zijn niet erg gesteld op de belangstelling van de ouders en leven maar liever als konijnen in hun hol,

Enkele gemeentebesturen als ... en ... zijn overtuigd, dat zij schitterende scholen hebben. Die overtuiging berust dan alleen op de groote sommen, die zij voor het onderwijs uitgeven en verder op ijdelheid, daar hun gemeenten volgens hun idee, in alles no. 1 zijn.

Wij laten uit discretie namen van scholen en gemeenten oningevuld. De inspecteur deed dat niet en stelde besturen van twee groote gemeenten als dom en ijdel aan de kaak en hoofden van scholen respectievelijk als „tactloos" en „sukkelachtig". Als 't den lezer gaat als ons, dan weet hij nu meer van den inspecteur dan van het onderwijs, dat hij ons beschrijft Humeur gedeceideerd onvoldoende, evenals tact

Dan hebt U b.v. de „wettische".

„Bij mijn schoolbezoeken was het dit jaar mijn bedoeling meer in 't bijzonder na te gaan, hoe de bepalingen, vervat in wet en verordening, instructie, leerplan en lesrooster werden nageleefd. Vroeg ik er de hoofden naar, dan ontving ik in den regel de meest geruststellende verzekering, dat alles in orde was. Het personeel bestond uit betrouwbare, ijverige menschen, die alles wel in orde zouden hebben. De hoofden zelf hadden een eigen klasse, dus.. „U begrijpt, ik moet veel overlaten". Niet zelden bleek dan, dat volstrekt niet alles in orde was en dat, zoo 't hoofd zich eenige meerdere moeite had willen of durven geven, hij dit even spoedig en gemakkelijk ontleed zou hebben als ikzelf".

Het is jammer, dat deze wettische inspecteur, die een goed deel van zijn jaar besteedt (na Thijssen's rede?), om eens te zien, hoe de zaak formeel marcheert, niet ten gerieve van zijn collega's en de hoofden, die in gebreke zijn, meedeelt, hoe hij „spoedig en gemakkelijk" onregelmatigheden op het spoor komt. Volgens inlichtingen, die wij ontvingen, liet hij zich de roosters, de werkciahiers, waarin elk stuk werk een datum draagt en de leerstofschriften, waarin van week tot week de leerstof wordt opgeteekend, geven en ging nu aan 't vergelijken: 27 September: oefening zooveel uit 't zooveelste deeltje van Vrieze. Even controleeren op den rooster: Had die onderwijzer dien dag Ned. Taal? Klopt 't met 't leerstofschrift? Zoo niet, dan moest de onderwijzer zich verantwoorden en 't hoofd kreeg een opmerking, dat hij dingen over zijn kant liet gaan, die hij had kunnen weten, als hij de methode van den inspecteur toepaste.

Wij meenen, dat een inspecteur, die op deze wijze werkt, beter kijkt geeft op zichzelf dan hij krijgt op 't onderwijs en dat 't maar heel gelukkig is, dat de hoofden deze methode niet gaan toepassen, want ze zouden veiliger doen eerst ontslag te nemen. Men moet wel een slaaf van 't voorschrift zijn, als men 't psychologisch effect van een dergelijke controlemethode op 't personeel niet aanvoelt. Het ware voor dezen inspecteur, die in een groote stad werkt, niet kwaad, dat hij nog eens een tijdje voor hoofd van een school moest fungeeren met een stevige eigen klasse en een stevig personeel.

Gelukkig hebben we er ook, die de sfeer beter aanvoelen en deze zien als iets zeer kostbaars en essentieels.

„Schoolopziener..... begint voortgang te maken met zijn schoolalbum, ook een poging tot zelfwerkzaamheid en verinniging van het schoolleven.

.....

Het schoolalbum bevat een bundel kernen der kennisvakken, door de leerlingen van het vijfde en zesde leerjaar zelf ingeschreven in cahiers, die vermeerderd met wat als herinnering aan het kunnen der leerlingen (opstellen, teekeningen, versieringen) voor hen van blijvende waarde is, ingebonden in een stevigen band, hun meegegeven wordt bij het verlaten der school".

Deze schoolopziener, dat is duidelijk, is een gemoedsmensch, die er niet in zou slagen roosters, werk- en leerstofschriften op datum te vergelijken, zooals de wettische doet krachtens zijn aard.

Hier hebt U den vereerder van 't *platteland*:

„Toch heeft het plattelandsonderwijs zijn eigenaardige bekooring: het vrijere, meer zich kunnen aanpassen aan omgeving en maatschappelijke eischen, zich breeder kunnen ontplooiën, waar dit wenschelijk is en kunnen besnoeien, waar zulks noodig is, laat meer vrijheid aan de leerkrachten, die dus ook meer liefde in hun werk kunnen leggen, wat toch een van de factoren is, die noodzakelijk is voor goed onderwijs."

waarop de stad prompt een verdediger ter beschikking heeft:

„De meening, dat het meer individuele karakter der dorpscholen ze in den regel zou doen stellen boven de meer aan regelen gebonden stadsscholen, zou niet houdbaar blijken.”

Hier heb ik een aardig geval van ingetogenheid:

„Volgens een boekje, bestemd voor het derde leerjaar der lagere school, constateerde een houthakker, die bevond, dat zijn bed beslapen was, dit met 't woord „waarachtig”. Ik geef dit als voorbeeld, dat de vraag doet rijzen tot welke termen een kind van de hoogste klasse wel moet geraken, als het in de aanvangsklassen met het gebruik van krachtwoorden al vertrouwd wordt gemaakt.”

Ik heb me afgevraagd, hoe de spontane auteur van het volgende wel op deze behoefte aan woordsobereheid heeft gereageerd:

„In het afgelopen jaar constateerde ondergeteekende op een school, dat de bovenramen dichtgetimmerd waren en dat de benedenramen dichtgestonken zaten.... Een man van nauwelijks 26 jaar en pas hoofd geworden van een school, zit in een stank les te geven, met weerzinwekkende privaten vlak naast het lokaal, dat je de miselijkheid naar boven kruipt.”

O, foei, heer inspecteur, dat had U toch „waarachtig” wel wat soberder kunnen zeggen. Welk officieel persoon spreekt nu van benedenramen, die „dichtgestonken” zitten!

Hier is een neophiel aan 't woord, die over het dunne ijs van een vakantie-indruk durft lopen:

„Jammer, dat deze Vacation course in de vakantie viel, waardoor wij niet in de gelegenheid waren veel scholen te zien. Vergelijkt men de resultaten van het bij ons zoo zwaar aangevochten 48-stelsel met die van het 60-stelsel in Engeland, dan blijkt een groot verschil te bestaan, dat niet ten gunste van het 48-stelsel uitvalt. Dat ligt niet aan ons onderwijzend personeel. Bij ons wordt met minstens evenveel liefde en kennis gewerkt door het personeel als in Engeland. Daar ligt het niet aan. Maar aan de richting van het onderwijs.”

De scepticus twijfelt:

„Het zal nog te bezien staan, of, wanneer er eenmaal van resultaten gesproken kan worden van de nieuwe richtingscholen, deze in technischen of formeelen zin zullen kunnen halen bij die der klassikale scholen.”

Waarop de man, die klaar is met 't probleem der klassesterkte opmerkt:

„Doch bij 40 à 45 leerlingen per onderwijzer kan naar mijn meening in 't algemeen geacht worden de grens te liggen. Wordt die grens overschreden, dan wordt door het meerendeel der kinderen niet meer de ontwikkeling bereikt, die zij in onze hedendaagsche maatschappij noodig hebben.”

De tegenstander van de raadselsommen zegt:

„Aan de zoogenaamde denksommen wordt niet zelden nog veel te veel tijd besteed, al begint hier en daar de oefenstof ook op meer practisch terrein te worden gezocht.”

De vereerder van de denksommen meent:

„Er wordt niet beter gecijferd dan vroeger en er wordt niet vlugger gerekend. Zou er misschien in die raadselsommen toch wel iets goeds gezeten hebben?”

Ziehier de methodist en utilist contra den vereerder der spontaneïteit.
De methodist :

„En nu komt het mij nog steeds voor, dat primair naar het nut (van het teekenen) moet worden gevraagd. Het lijdt echter geen twijfel, dat daaraan niet gedacht is, wanneer het teekenonderwijs in de hoogste klasse culmineert in het nateekenen van plaatjes uit de tekenmappen van Boon. Ik verbaas mij steeds over het welgevallen, waarmede tekeningetjes van bloemen, dieren en landschappen tegen den wand gehangen en vertoond worden. wanneer mij blijkt bij het bekijken van het *voorbeeld*, dat de leerlingen zich allerlei ernstige afwijkingen, gevolgen van onjuist waarnemen, van onjuist opvatten van vormen verhouding hebben veroorloofd.”

De vereerder der kinderlijke spontaneïteit :

„..... dat het plaatjes nateekenen al of niet zal moeten bevorderd, dat alles doet op dit moment nog weinig ter zake. Maar er is een verheugende factor in het onderwijs gekomen: de kinderen doen het zoo graag: ze hebben er niet alleen smaak in gekregen, maar ook smaak daarvoor gekregen. Er is met de beoefening van lijn en kleur in 't kinderleven vreugde, zelfs bewondering gebracht, die niet nalaten zal op 't volgend leven invloed uit te oefenen.”

Typisch is een meeningsverschil inzake den invloed van 't milieu :

„Laatstgenoemde inspecteur heeft zich ook afgevraagd, hoe 't komt, dat de resultaten van het onderwijs aan de volksscholen zooveel minder blijken dan aan de school voor leerlingen uit „betere standen”, ofschoon zij dezelfde resultaten aan de volksscholen zouden kunnen worden bereikt.”

en daar tegenover :

„zoowel op de openbare als bijzondere scholen, die voor het voortgezet onderwijs opleiden, zijn de resultaten van het onderwijs niet, zooals men zou mogen verwachten, hetgeen voor een deel moet worden toegeschreven aan het verschillend milieu, waaruit de kinderen komen, die in eenzelfde klasse geplaatst zijn.

Men wil het tempo van het onderwijs zóó langzaam nemen en de onderwijstaf zóó eenvoudig, dat men bij de meer begaafde en van huis uit meer ontwikkelde kinderen alle werklust doodt.”

Ik zou nog vele bladzijden lang kunnen doorgaan, om mijn uitspraak, dat het schooltoezicht is „un monsieur” (dame inbegrepen) waar te maken. Maar de lezer zal 't zoo wel gelooven en van oordeel zijn, dat er volstrekt geen aanleiding bestaat voor den heer Thijssen, die het allerindividueelste in den onderwijzer beschermt en de leden van het schooltoezicht, die allerindividueelst in 't regeringsverslag uitkomen, elkaar *principieel* iets te verwijten. Het eenige is, dat ze op verschillende plaats staan. Het schooltoezicht heeft, naar een woord van Prof. Gunning, het luchtledige boven zich en loopt dus weinig gevaar 't hoofd te stooten, — de onderwijzers verbeelden zich, dat ze zich nog wel eens stooten, maar wie 't regeringsverslag leest, krijgt niet den indruk, dat de jaarlijksche visitatie van een half uur erg hinderlijk kan wezen.

Het schooltoezicht kan ook daarom reeds niet hinderlijk zijn, omdat zeker 90 pCt. van de onderwijzers nooit een letter van de meditaties hunner chefs over hun werk onder de oogen krijgt. Onderwijsverslagen zijn voor den Nederlandschen onderwijzer publicaties, die geheel buiten de sfeer vallen van 't geen hij leest en, waarvan hij alleen 't bestaan bij geruchte leert kennen, als een redacteur van een onderwijsblad er toevallig iets over zegt. Maar in tijden, dat de copie eenigszins rijkelijk vloeit, hebben deze redacteurs daartoe weinig aanleiding, omdat zij liefst actueel zijn en zich bij voorkeur niet meer verdiepen in materiaal, dat vier jaar oud is.

En wij wagen bovendien nog de veronderstelling, dat de leden van de inspectie zelf wel wat vreemd zullen staan, als ze copie tegenkomen, die ze vier jaar geleden uit handen gaven. Wij leven nu eenmaal snel en, ofschoon wij 't schooltoezicht niet gaarne zouden verwijten, dat de secundaire functie niet behoorlijk werkt, vier jaar is ook voor 't schooltoezicht een heele tijd.

Ik meen dan ook 't volgende te mogen concludeeren:

1. Het onderwijsverslag is interessant:
 - in de eerste plaats, omdat het een aardigen kijk geeft op de contrôle van 't schooltoezicht, waarin geen spoor van methode is te herkennen;
 - in de tweede plaats, omdat het van wege zijn subjectiviteit een waardevolle karakterologische bijdrage levert tot de kennis van de personen, waaruit de Nederlandsche inspectie bestaat.
2. Wie het onderwijsverslag ter hand neemt, zal daarin geen enkele betrouwbare mededeeling vinden omtrent de resultaten van 't onderwijs op de Nederlandsche scholen. Nergens is sprake van criteria, waarmee wordt gewerkt, dus ook niet van eenige uitkomst met geijkt materiaal verkregen.
3. Het verslag wemelt van subjectieve uitspraken, welke vaak met elkaar in tegenspraak zijn, zonder dat ergens blijkt van eenige poging, om bepaalde beweringen waar te maken aan de hand van feitelijke gegevens. M.a.w. heel de bedrijfsvoering verkeert nog in de voorwetenschappelijke fase, waarin ieder gelijk recht kan doen gelden op een meening, de onderwijzer zoowel als de inspecteur.
Voor den wetenschappelijk geschoolden werker, die gewend is 't bewijs te vragen bij elke bewering, doet dit alles nog uitermate primitief aan.
4. Alleen op de wijze in ons eerste artikel omschreven, zal het mogelijk zijn de bedrijfsvoering geleidelijk uit de subjectieve sfeer naar de wetenschappelijke sfeer over te brengen.

De lezer zal vinden, dat ik overdrijf. Kom, kom, zal hij zeggen, denk U even in de positie van mannen van de kwaliteit van den heer Rieks en den heer Brants en de ervaring, die zij en velen met hen in een lange en eervolle loopbaan hebben gewonnen — denk U in, hoe deze leiders weer onder zich hebben gekregen frissche krachten, opgegroeid in hun school, zou er dan in dit corps zich geen orgaan ontwikkeld hebben, dat zuiver aanvoelt, wat zich aan de controleurs voordoet?

Ik zal de laatste zijn om te ontkennen, dat er een zeker flair kan ontstaan bij de leden van 't schooltoezicht, maar ook met 't beste flair (dat trouwens zeer individueel werkt) is 't onmogelijk een chaos van indrukken te ordenen, zonder dat ze eerst geobjectiveerd zijn. M.a.w. flair werkt rechtstreeks en in bijzondere en persoonlijke situaties. Dat iemand in staat zou zijn, als hij in een stembureau zit b.v. en 'de menschen, die ter stembus zijn geweest, heeft aangekeken, uit te maken met hoeveel stemmen elke partij uit de bus zal komen zonder eerst die stemmen te tellen, is uitgesloten. Misschien zijn er optimisten, die meenen, dat ze 't wel kunnen — optimisten zijn er altijd — maar ieder weet, dat, als men de cijfers zwart op wit voor zich heeft, er bijna altijd groote verrassingen plegen te zijn.

Welnu, veel en veel moeilijker is 't werk van de inspectie, als 't geldt een oordeel te vellen. Zij hebben onder de vele honderden leerkrachten, die onder hun contrôle staan, een steeds doorgaande mutatie en daarbij is er een steeds wisselend kindermateriaal. Ook steunt hier de beoordeeling op veel meer factoren. Elk onderwijzer weet, hoe zeer de eene klasse van de andere verschilt en hij tobt erover. De inspecteur, die een half uurtje komt kijken bij een onderwijzer, dien hij als goed ziet, denkt: „'t Was weer goed" en bij een anderen die minder crediet heeft: „'t Was zoo zoo" — maar eenig middel, om een dergelijk oordeel waar te maken, ontbreekt totaal en, als hij zich rekenschap zou geven van de wijze, waarop hij tot zijn oordeel is gekomen en waarvan hij verder niet los komt, dan zou hij verbaasd staan, op welke zwakke gronden dat berust.

Alles, wat wij dienaangaande indertijd hebben gezegd over het subjectieve oordeel van onderwijzer en leeraar (men herinnere zich o.a. 't geen wij over 't beoordeelen van opstellen zeiden, waarbij verbluffende afwijkingen aan 't licht kwamen) geldt in nog sterkere mate voor den controleur. De intuïtieve waardeering, die in zoo sterke mate afhangt van den aard van het persoonlijke contact, dat tot stand komt, is in dezen een eerste, maar een zeer bedrieglijke factor. Ieder weet uit zijn ervaring wel voorbeelden van zeer goede onderwijzers, die nooit eenige aandacht van 't schooltoezicht vermochten te trekken en van anderen, die — omdat ze meer in den geest vielen — in blakende gunst

stonden. Ook zijn er gevallen, dat een subjectief oordeel tot een zeer onverdiende depreciatie voerde. Ik kom daar zoo meteen op terug.

Toch is 't vanzelf sprekend, dat, zooals zich bij de onderwijzers langzamerhand in de hoofdlijnen een zekere eenheid in methode vastzet, ook in 't schooltoezicht een soort van contrôle-adat groeit, die, zonder objectief verantwoord te zijn, in aller oogen van beproefde waarde is. In ambtelijke vergaderingen worden zekere dingen, stel ik me voor, voortdurend herhaald en bevestigd, die ten slotte gemeengoed worden en 't zullen juist die zijn, welke eenige vastheid brengen in de subjectieve contrôle-methode, waarbij we niet te veel wagen, als we zeggen, dat die maatregelen, welke de onderwijzers binden op een wijze, welke voor een gemakkelijke en overzichtelijke contrôle toegankelijk is, in de eerste plaats bij het schooltoezicht in den smaak zullen vallen. Het lijkt me bovendien vanzelf sprekend, dat in deze „Einheitlichkeit" in 't werk van de onderwijzers, vooral als deze geschiedt op voorschrift van 't schooltoezicht, een soort van moreele voldoening zit voor de leiding, welke zich door die „Einheitlichkeit" als zoodanig gaat gevoelen.

Tot de maatregelen, die het Nederlandsche schooltoezicht uit een soort van gemeenschappelijke overtuiging nastreeft, hooren, naar 't me voorkomt, de volgende desiderata:

1. Leien zijn uit den booze. Ze verknoeien de schrijfhand. Ze geven aanleiding tot slordig werken. Ze brengen den onderwijzer in de verleiding zich van de correctie met een Franschen slag af te maken.
2. Alle werk moet op papier gemaakt worden en de kinderen moeten in de eerste klassen dadelijk beginnen met pen en inkt te schrijven. Bij dit werk moet de uiterste netheid worden bestracht. Het in cahiers gemaakte werk kan, als 't bewaard blijft, gemakkelijk gecontroleerd worden. Dit feit alleen maakt, dat de onderwijzers zich daarvoor meer moeite geven.
3. Er moet een leerstofcahier zijn in iedere klasse.
4. Het werk in de schriften moet gedateerd worden.
5. Er moet een „wandelaahier" zijn, waarin de kinderen beurteelings werken en waarin de inspecteur dus alle werk vindt, dat schriftelijk is gemaakt, terwijl het meteen een indruk geeft van het kunnen van de heele klasse.

Dit heele complex van maatregelen is duidelijk geïnspireerd door den wensch een gemakkelijk contrôlesysteem te hebben. Of ze, vanuit een paedagogisch oogpunt bekeken, juist zijn (als geheel genomen) vind ik minstens betwistbaar.

Men kan zelfs leeuwen kunstjes laten maken, waarom zou men

kleine kinderen niet van den eersten dag af pen en inkt in handen kunnen geven en ze onder zwaren druk niet kunnen leeren inktelijke uitspattingen te beheerschen en letters te schrijven in de eerste klasse, zooals men ze vaak in de hoogste niet beter ziet. Ik twijfel geen oogenblik, of in de derde klasse zal, als een overgang van de griffel of het potlood naar de pen kan worden vermeden, het schriftelijk werk beter zijn.

Maar (ik denk vooral aan de dorpskindertjes, voor wie de pen toch wel een heel officieel en moeilijk te hanteeren instrument is) ik ben er niet zeker van, of de eischen, die aan de zenuwtjes van de kinderen en de zenuwen van de juffrouw gesteld worden in een groote klasse van hopeloos onhandige kleine knoeiers, niet in de schaal mogen worden geworpen, als 't geldt de arbeidsvreugde en 't oogenblikkelijk resultaat, dat blijkbaar het eindresultaat maar weinig ten goede komt, tegen elkaar af te wegen. Ik vraag mij bovendien af, wat er van de zelfwerkzaamheid van de kleine kinderen terecht komt, als ze nooit eens prettig hun gang mogen gaan, zonder dat de juffrouw de schrik om het hart slaat.

Men versta mij wel: ik matig mij geen oordeel aan, het mijne is zeker niet meer waard dan dat van de inspectie. Alleen wou ik waarschuwen tegen een drijven van de officieele controleurs, die uit een soort van eigenbelang de neiging zouden kunnen hebben iets te forceeren. Ik zou denken, dat hier een eerlijke enquête onder de onderwijzeressen, waarbij ook de wijze, waarop het jonge kind reageert, mee in 't geding komt, alleen gelden mag.

En, zoo ergens, dan zou hier gedifferentieerd moeten worden. Wat goed kan zijn voor kinderen uit intellectuele milieus, zou voor kinderen uit kringen van ongeletterden wel eens een te zware opgave kunnen zijn. Ook zal de eene onderwijzeres door haar bijzondere geaardheid geheel anders reageeren dan de andere.

Ik meen te weten, dat in Amsterdam, waar het onderwyzend personeel nogal zichzelf durft zijn, na een periode, dat de pen in de lagere klasse vrij algemeen werd gebruikt, weer in sterke mate naar de lei is terugggegaan en dat ook in de hogere klasse de lei weer druk wordt gebruikt.

Dit is echter nog geen hoofdzak. Ik vrees zeer, dat door het voortdurend hameren op de netheid van 't schriftelijk werk, het schrijven van *middel tot doel* wordt. En dat is geen gering gevaar, vooral als het gepaard gaat met den eisch, dat alle schriftelijk werk moet worden getoond en liefst tot de laatste letter door den onderwijzer keurig moet worden gecorrigeerd.

Het spreekt vanzelf, dat men den onderwijzer dwingt zich geheel

op 't uiterlijk effect van zijn werk in te stellen, waarbij hij rekening moet houden met zijn eigen correctiecapaciteit, zoodat al heel spoedig de kwantiteit van het werk geofferd wordt aan een uiterlijke kwaliteit.

Wij hebben vijf en twintig jaar geleden dien toestand in Amsterdam gekend. Het voornaamste doel van 't onderwijs scheen destijds te zorgen, dat men eenige stellen cahiers had, die er mooi uitzagen. En, als men daarnaast enkele goed geprepareerde lessen in reserve had, om te dienen, als er officieel bezoek mocht komen, dan maakte men een voortreffelijk figuur. Prof. Gunning, destijds districtsschoolopziener, constateerde in die dagen, dat er op gewone volksscholen veel beter werd geschreven dan op de standenscholen. En geen wonder, want op de laatste moest men vlug voort, de kinderen moesten een toelatingsexamen doen voor H.B.S. en Gymnasium en de onderwijzers moesten daarvoor groote kwanta werk hebben.

Op de „gewone” scholen was het in die dagen een gewoon verschijnsel, dat de onderwijzer eerst sommen besprak met zijn kinderen en dan de oplossingen op 't bord schreef, zoodat alleen de getallen behoefden te worden ingevuld, waarna ze keurig in de netschriften werden geschreven.

Uiterlijk was dit alles voortreffelijk. Tot er — wij meenen in 't jaar 1906 — een paar leden van de commissie van toezicht het in hun hoofd kregen zelf een stel eenvoudige sommen te maken en die op te geven aan de scholen, waarop zij hadden toe te zien. Het resultaat was allertreurigst, de kinderen, die zulke mooie schriften hadden, bleken niets waard te zijn, als 't er op aan kwam zelfstandig te rekenen.

Deze ontdekking kwam in het verslag van de commissie en van dien tijd af werd het vrijwel regel, dat elke commissie bij het „lof-felijk ontslag” eigen vraagstukken opgaf. Onmiddellijk begonnen de onderwijzers zich anders in te stellen, ook onder den invloed van de Nieuwe Schoolbeweging, welke heel veel heeft bijgedragen om den voozen schijn uit de scholen te bannen. De kinderen gingen weer écht rekenen, ze besteedden niet een heele les aan 't keurig inschrijven van één vraagstuk, maar hadden te zorgen, dat ze vijf vraagstukken leverden, ook al ging dat dan niet zoo netjes.

Wat de rijksinspectie zal bereiken, vooral, als ze eischt, dat de onderwijzer alles zelf zal corrigeren en in de wandelcahiers alle werk keurig moet worden vastgelegd, is een fatale vertraging van het arbeidstempo en een dood formalisme, waarmede de zelfwerkzaamheid te gronde gaat. Wantrouwen jegens den onderwijzer is een slecht Leitmotiv.

Geef ons maar den onderwijzer, die, als hij na een half uur klaar

is met een taal oefening, zegt: „Vlug kinderen, we hebben nog een kwartier. Neem je kladschriften en ik dicteer nog heel gauw een klein dictée, dat we met elkaar nog zullen nazien” en die daarna even laat ruilen en onder gespannen aandacht van de kinderen de moeilijke woorden spelt of op 't bord schrijft. Kinderen, die op deze wijze leeren, dat de tijd waarde heeft, dat er voortgemaakt moet worden en dat het in de eerste plaats gaat om 't resultaat, zijn heel wat beter af dan wanneer al 't werken op parade moet zijn ingesteld. De Amsterdamsche onderwijzer noemde typisch de wandelende klassecahiers. . . . „paradecahiers” en hij heeft het onderwijs een grooten dienst bewezen door ze zoo vlug mogelijk weg te werken.

Natuurlijk bedoelen wij niet te zeggen, dat er op zijn tijd ook niet netjes moet worden gewerkt, maar men voelt de fout, die wij aanwijzen. Elke inspectie — men denke aan den militairten dienst — heeft de neiging het meer in uiterlijkheden te zoeken, naarmate de zakelijke doelstellingen minder aandacht hebben. Het oog wil 't zijne hebben en eigenlijk is alle zorg, aan 't uiterlijk besteed, tevens een beleefde buiging voor de controleerende autoriteit. Maar de inspectie mag met haar streven naar uiterlijke orde het inwendige leven niet in gevaar brengen. En daarom zal zij goed doen bij haar bezoeken, waar zulks uitkomt, de methode van de Amsterdamsche schoolcommissie toe te passen en zelf werk op te geven. Dan zullen de mooiste cahiers en de keurigste wandelschriften blijken vaak het slechtste resultaat op te leveren.

Als het schooltoezicht werkelijk resultaten systematisch gaat controleren, op de wijze, die wij de vorige maal bepleitten, houde het zich op teleurstellende resultaten voorbereid. Maar deze teleurstelling, die men niet krijgt, als men wat zorgvuldig geprepareerde cahiers doorbladert en naar wat lessen luistert, is zeer nuttig, omdat zij realistisch stemt (de realistische toon ontbreekt nog veel te veel in het onderwijsverslag) en realisme heeft dezen goeden kant, dat het behoefte heeft met den schijn af te rekenen.

Wij spraken over een adat, die toch wel aanwezig was bij de controle ondanks het feit, dat de leden van 't schooltoezicht zich bij hun bespreking individualistisch instelden. Wij moeten de vrees uitspreken, dat deze adat werkt in de richting van een formalisme, dat op verstarring uitloopt en uiterlijkheid.

Ook hier kan een goed doorgedacht toetsingssysteem alleen het wezen van ons onderwijs veilig stellen.

* * *

Ten slotte moet mij nog een opmerking van het hart, die ik reeds in mijn eerste artikel heb aangekondigd. Het treft buitengewoon onaan-

genaam, dat in een met name genoemde stad en aan dito scholen hoofden als „slap” en „sukkelachtig” worden aan de kaak gesteld en dat in een andere stad van een bepaalde school met zooveel woorden wordt gezegd, dat ’t een janboel is.

Het wil mij voorkomen, dat ’t nut van zulke denigreerende publicaties twijfelachtig is, vooral als ze vier jaar, nadat het oordeel werd neergeschreven, het licht zien.

Het fatale evenwel is, dat hier diskwalifikaties worden uitgesproken, in ’t eene geval zonder dat feiten worden gegeven, die ze voor den lezer motiveeren, in ’t andere geval met feiten, die in onze oogen allerminst overtuigend zijn, omdat zij in geen enkel opzicht het essentiele van het onderwijs raken.

Als het corps van inspecteurs niet te hoog stond voor zulk een verdenking, zou men geneigd zijn aan rancuneuse uitingen te denken, die op andere wijze geen uitweg vonden en nu hier maar zijn geventileerd. Het zou dan voor de betrokken inspecteurs niet prettig zijn na vier jaar nog tegen de uitingen van eigen slecht humeur aan te loopen.

Maar — wij bespreken deze kwestie daarom even, omdat wij in Amsterdam in dit opzicht jaren geleden een uiterst leerrijke ervaring hebben opgedaan. Er was ergens een school in de stad, die òn bij het schooltoezicht òn bij de hoofden van scholen met zwarte — (tekenachtiger zou het zijn in dit verband van *roode* te spreken) — kool stond aange teekend. Oorzaak van deze reputatie was, dat de school een soort van asyl was voor onderwijzers, die elders moeite met hun hoofd hadden gehad. Het hoofd — zelf heelemaal niet rood — was een buitengewoon aimabel en tactisch man en, als hij de zekerheid had een bekwame leerkracht te krijgen, kon ’t hem niets schelen, of deze vroeger wel eens kwestie had gehad.

De hoofden intusschen vonden de liberaliteit van hun collega begripelijkwijze bewijs geven van een bedenkelijke mentaliteit tegenover hen en ’t resultaat was, dat deze school altijd het middelpunt was van een kwaadsprekerij, waartoe van vele zijden bijdragen werden geleverd. Er was, zoo heette het, tuchteloosheid, zooals nergens anders. De onderwijzers deden wat ze wilden, weken van den rooster af, rookten, kwamen te laat binnen, in één woord: ’t was „een bende”.

Wij hadden deze verhalen herhaaldelijk gehoord en wisten, dat ook ’t schooltoezicht heel slecht over de school tevreden was, waar nu letterlijk niets deugde en, waar het hoofd, om de woorden van het regeeringsverslag te gebruiken, „slap” en „sukkelachtig” heette.

Het toeval wou echter, dat wij aan een vervolklasse waren, waarop kinderen uit de zesde klassen van de omliggende scholen plaats vonden en zoodoende waren wij gedurende vijftien jaren in staat ons een

oordeel over verscheiden scholen te vormen, welke zéér uiteenliepen. Daar was 't ook, dat we in de practijk ervoeren, dat „zoo 't hoofd, zoo de school" een frase was en dat dezelfde school goede of minder goede klassen afleverde, naarmate onderwijzer A. of B. de hoogste klasse had gehad.

Wat ons echter toen buitengewoon frappeerde was, dat kinderen, die van de veel gekritiseerde school kwamen, bijna zonder uitzondering een uitstekend figuur maakten en toen wij later toevallig met drie onderwijzers van die school in langdurige persoonlijke aanraking kwamen, kregen we den indruk, dat ze paedagogisch boven de gewone maat waren.

Ze bleken wel te weten, dat er weinig gunstig over hun school werd gepraat, hadden deswege een weinig vriendelijk oordeel over 't schooltoezicht en zullen waarschijnlijk in den omgang wel weinig coulant zijn geweest, als er autoriteitenbezoek kwam, wat weer aanleiding gaf tot nieuwe slechte „indrukken".

Zou in die dagen het schooltoezicht de gewoonte hebben gehad werk op te geven, dat vooraf geijkt was, dan zou de betrokken school — we durven dat op grond van onze ervaring met zekerheid zeggen — schitterend gerehabiliteerd zijn, zooals wij ook wel een school kennen, die om een of andere onnaspeurlijke reden een buitengewone reputatie had, maar die bij een diepergaand onderzoek een heel eind in de achting van de autoriteiten naar beneden zou zijn gedrukt. Er werd in die dagen een hoop paedagogisch jagerlatijn gesproken en..... geloofd.

Waarom wij deze persoonlijke ervaring hier meedeelen? Omdat zij leert, hoe, door dikwijls in oorsprong onbeteekenende wrijvingen, die eerst tot verkoeling en later tot antipathie leiden, zich reputaties vastzetten en hoe men die door 't constateeren van allerlei kleine afwijkingen, die elders geen aandacht zouden trekken, a.h.w. voortdurend bevestigd meent te zien. Waar het er om gaat te diskwalificeeren, daar moet van de autoriteiten worden gevraagd, dat zij 't doen, wat ze bij ons weten, nooit doen, een grondig onderzoek instellen naar de resultaten van 't onderwijs aan de hand van toetsingmateriaal, dat behoorlijk is beproefd.

Pas, als dan zou blijken, dat de resultaten inderdaad beneden de norm waren, zou men 't recht hebben conclusies te trekken en mogelijk daaruit consequenties te trekken. Maar van een dergelijk objectiveerend onderzoek vinden we in 't verslag niets. Want een opmerking, dat „geen een wist te beantwoorden, waarom onze Prinses Juliana heet; waarom Willem I genoemd wordt Prins van Oranje en welken naam de koningin-moeder draagt" vertelt ons meer van den onderzoeker

en de grieven, die hem bij zijn onderzoek leidden, dan van het peil van 't onderwijs.

En zoo treedt de behoefte van objectieveering niet 't minst aan 't licht, als de autoriteiten uit hun humeur zijn en een neiging voelen, om scherp te kritiseeren.

Wij meenen dus onze conclusies van daar straks, aldus te mogen aanvullen:

1. Het ontbreken van een objectieveerende onderzoekingsmethode, waarmee de onderwijsresultaten worden getoetst, heeft de behoefte doen ontstaan aan een complex van controlemaatregelen, dat in de inspectie als instituut adat is geworden.
2. Deze controlemaatregelen hebben de strekking, het werk op de scholen zoodanig te doen inrichten, dat het gemakkelijk te controleeren is en dat niets van 't werk aan de oogen der autoriteiten blijft onttrokken.
3. Het geeft in sterke mate voedsel aan de gedachte, dat de school werkt voor de controle, inplaats, dat de controle zich heeft te voegen naar de eischen van 't onderwijs.
4. Het systeem brengt mee, dat de school zich met haar resultaten richt op 't uiterlijk effect met verwaarloozing van 't wezen. Het arbeidstempo wordt er door vertraagd en de zelfwerkzaamheid van de kinderen bedreigd.
5. Het onderwijsverslag geeft hier en daar een vernietigend oordeel over scholen en haar hoofden. Dit is af te keuren. „Il faut laver son linge sale en famille". Bovendien is de kritiek in 't geheel niet of zeer onvoldoende gefundeerd, omdat het schooltoezicht er tengevolge van zijn eigen gebrekkige controlemethoden allerminst in slaagt te bewijzen, dat het onderwijs aan de betrokken scholen beneden peil is.

Een geheel gedaltoniseerde Nijverheidsschool voor Meisjes

door O. A. VAN LOGHEM.

II.

Mocht ik in mijn vorige bijdrage ¹⁾ een en ander vertellen over onze gereorganiseerde school, wat de uiterlijke omstandigheden betreft, in dit artikel zal ik pogen u een beeld te geven van de wijze, waarop het onderwijs zelf gegeven wordt.

We zagen reeds, dat de meisjes zelf de volgorde mogen bepalen,

¹⁾ Zie Augustus/Septemhernummer '30.

waarin zij de vakken van de opgegeven taak willen afwerken en die omstandigheid brengt als consequentie mede, dat nu alle leerlingen door elkaar komen te zitten. Uit de u reeds bekende roosterkaart weet echter elk meisje bij welke leeraren zij terecht kan. Als er dus voor één vak verschillende leeraren zijn, weet elk van haar, welke klassen bij haar mogen komen. Zoo'n klas kan dus een zeer gemengd „publiek" hebben, b.v. een leerling van de 1e klas kan zitten bij leerb. bij het Nijverheidsonderwijslingen van de 6e en de 4e. Dit heeft een bijzonder voordeel: immers nooit heeft nu een leerare meer een geheele klas leerlingen, die tegelijk mantels willen knippen of allen aan een nieuwe jurk moeten beginnen. De klas bestaat nu b.v. uit 5 meisjes, die aan theorie bezig zijn, dus rustig verder kunnen, verder een aantal leerlingen, die aan de verschillende proefslappen begonnen zijn en ook weinig hulp van de leerare noodig hebben, zoodat deze ten slotte haar volle belangstelling kan geven aan die meisjes, die juist dien dag met nieuwe stof gekomen zijn, om het japonnetje of den mantel te gaan knippen.

Op nog een ander voordeel kan ik hier de aandacht vestigen: de minder goed gesituerde leerlingen konden vroeger dikwijls niet precies op den aangegeven dag het benodigde materiaal gekocht hebben. Dat was voor die meisjes een pijnlijke omstandigheid, die we steeds zoo-veel mogelijk trachtten te verzachten. Met deze nieuwe werkwijze merkt echter niemand dat; zoo'n leerling maakt nu eerst zooveel mogelijk haar andere taken af en is ze ten slotte zoo gelukkig het begeerde lapje stof te mogen koopen, dan kan ze zonder onderbreking de taak voor dat vak afmaken.

Zoo'n groep meisjes van verschillenden leeftijd en klas schept in de school, wat ik zou willen noemen, een aparte sfeer. Er ontstaat onderling contact met als gevolg vaak toenadering en waardeering. De kleintjes verlangen nu al naar den tijd, dat zij de mooie voorwerpen van de ouderen zullen gaan maken en de grooteren vinden elk jaar de kleintjes veel knapper en handiger dan zij zelf waren. Ze helpen elkaar graag met een naald in de machine zetten, wegwijze te maken in de boekenkasten of spoorwjs in de verschillende lokalen.

Wanneer zoo de meisjes van de verschillende klassen door elkaar zitten, is het noodzakelijk, dat er leermiddelen zijn, waarvan ze gebruik kunnen maken. Ik zou zeggen, dat het maken van die leermiddelen wel een van de meest essentiële bestanddeelen van deze nieuwe werkwijze is.

Voor alle vakken zijn mappen met voorbeelden gemaakt. Alle naaien theorie-moeilijkheden zijn daarin verwerkt. Dit alles uit te denken, heeft heel wat tijd en moeite gekost.

Voor costuumaaien b.v. was het noodig alleen onderdeelen te maken van de verschillende kledingstukken; het zou geen zin hebben een geheele jurk, mantel of jongenspak uit te werken. In de mappen zijn dus te vinden: verschillende halsafwerkingen, mouwen, splitten, zoomen, naden, kortom alle onderdeelen in alle fasen. Kiest nu een leerling een jurk uit de plaat, dan heeft ze dus successievelijk alle mappen noodig, waarin de verschillende onderdeelen van haar jurk verwerkt worden.

De mappen liggen in kastjes, waarboven een kaart hangt, waar de verschillende portefeuilles genummerd op genoteerd staan b.v.:

3. naden;
4. zoomen;
5. kragen;
6. manchetten.

Wanneer nu een zeker onderdeel aan de beurt is, gaat de leerling naar de kast, ziet, welke map ze moet hebben en neemt deze mee naar haar plaats. Laten wij nu ook de map „zoomen” in gedachten eens ter hand nemen. In deze portefeuille zitten losse bladen carton, waarop de verschillende zoomen zijn voorgedaan: ronde zoom, rechte zoom in dikke stof, rechte zoom in dunne stof, valsche zoom, dubbele zoom, enz. De leerling bekijkt nu deze voorbeelden, zoekt uit, wat ze voor haar jurk den besten zoom vindt. Daarmee gaat ze naar de leerares en hoort wat deze van haar keus zegt.

Het nut, dat voortvloeit uit den hier geschetsten gang van zaken, springt hier direct in het oog:

In de eerste plaats n.l. is deze leerling zich bewust moeten worden waarom ze dien bepaalden zoom voor haar stof het geschiktst vond.

In de tweede plaats weet ze nu door vergelijking, dat verschillende stoffen een andere afwerking eischen en al zal ze niet alles kunnen onthouden, ze heeft al die voorbeelden toch eens onder de oogen gehad.

Het spreekt vanzelf, dat zoo'n map van de zoomen het meest gebruikt wordt in de eerste klas costuumaaien, maar het is een niet te onderschatten voordeel ook in de hogere klassen nog telkens naar die mappen te kunnen verwijzen.

Ook onze avondschoolleerlingen, die nog niet volgens het Dalton-systeem werken, hebben veel gemak van deze mappen. Vooral die; want oudere leerlingen vinden het zoo rustig, de voorbeelden zoo lang te kunnen bekijken als noodig is, waardoor ze niet telkens in de klas behoeven te laten merken, hoe lastig zij het onderwijs soms vinden, ontwend als ze zijn aan de schoolbanken.

Ik stel me dan ook voor in die richting nog heel veel veranderingen aan te kunnen brengen.

Voor alle vervolgonderwijs lijken me deze leermiddelen, aangepast aan de verschillende behoeften, reeds een groote verbetering. Ik denk hierbij nu weer aan een andere groep mappen, n.l. die voor de lessen in algemeen vormend onderwijs zijn samengesteld. Als er op onze scholen 50 nieuwe leerlingen komen, zijn ze vaak van 40 verschillende lagere scholen afkomstig en loopt haar kennis, op zijn zachtst uitgedrukt, nogal uiteen. 't Was dan ook vroeger heel moeilijk daar een zekere eenheid in te brengen. Was het voor de eene leerling noodzakelijk een som 3, 4 maal uit te leggen, een ander kende haar zonder eenige bespreking. Thans hebben we een map, waarin de verschillende typen sommen besproken worden, op deze manier b.v.: kaart 2 A bevat een bespreking over de begrippen kapitaal, rente, procent, enz.; kaart 2 B laat de uitwerking zien van diverse procentsommen. Op de rekentaak staat nu achter elke som, welke kaart uit de rekenmap daarmee correspondeert.

Een groot aantal leerlingen heeft misschien die kaarten niet nodig, maar anderen vinden het prettig, die „akelige“ procentsommen nog eens uitgewerkt en voorgedaan, te lezen. Wat nu nog niet begrepen wordt, kan aan de leerares worden gevraagd. Wel heel sterk treedt hier naar voren de veranderde taak van de leerares: zij is niet langer de doceerende kracht, die haar „wijsheid“ over alle hoofdjes uitstort, maar de helpende raadgeefster bij ieders persoonlijke moeilijkheden.

Eén van de leerareessen zei het laatst zoo treffend: „We staan nu niet meer vóór, maar achter de klas.“

Het behoeft natuurlijk geen betoog, dat er zoo mappen zijn, waarin de verschillende taalmoeilijkheden zijn verwerkt, andere voor staats-inrichting, boekhouden, correspondentie, enz. Juist het losbladig systeem voldoet hierbij zoo uitstekend. Uit de map toch kan nu de kaart, die noodig is, gehaald worden en daar de leerlingen moeite hebben met verschillende sommen, woordsoorten, enz. en dus verschillende kaarten noodig hebben, kan één map reeds voldoende zijn voor een heele groep.

Zelfs in de nascholingen is één map van elke soort moeilijkheden voldoende. Ik zou bijna zeggen: gelukkig, want het maken van die mappen is voor de leerareessen wel een heel werk geweest. Niet alleen het maken van al die voorbeelden, maar ook aan het uitdenken van zoo'n map zit heel wat vast. Opmerkelijk is, dat de meisjes dit aanvoelen en op de mappen veel netter zijn dan b.v. op boeken!

Elk vak eischt een andere manier van inrichting der mappen. Ook hiermee dient dus rekening gehouden te worden. Voor het vak stof-versieren b.v. was het noodig, de voorbeelden zóó te maken, dat alleen de technische moeilijkheden werden voorgedaan. In de mappen

is dus te vinden, hoe men een steelsteek maakt, hoe de kruissteek wordt gelegd, op welke manier men leert smocken, maar er is angstvallig voor gezorgd, dat er nooit een randje of doorlopend patroontje wordt voorgedaan. Zelfs van de te maken voorwerpen is slechts een papieren voorbeeld te vinden om vorm en grootte te laten zien; wáár de versiering moet worden aangebracht, moeten de leerlingen bedenken, natuurlijk in overleg met de leerares.

In al die mappen hebben we nu reeds een basis, waarop verder kan worden gebouwd. Wel leert ons nu reeks de praktijk, dat deze voorbeelden nog voortdurend moeten worden aangevuld en veranderd. Toen we begonnen, waren b.v. de klokrokken nog niet in de mode, thans is voor de afwerking daarvan een kaart in de map te vinden. Een veranderde manier van mazen maakte het noodig dit voorbeeld te wijzigen. Dit alles geeft steeds werk, maar het maakt ook, dat de leerareessen zich voortdurend goed rekenschap blijven geven van de moeilijkheden van haar vak. Typisch is in dit verband het volgende: toen de map van knoopsgaten voor het eerst gebruikt werd, maakten de eerste leerlingen zulke groote steken op haar lapje en één kwam zelfs om een rooden draad vragen, want het voorbeeld was toch ook met zoo'n draad gewerkt en wel op etamine! Opeens zag de leerares haar verzuim: zij had vergeten een knoopsgat op ware grootte in een katocnen lapje te maken en op te plakken!

Thans kom ik vanzelf tot het beantwoorden van enkele voor de hand liggende vragen.

In de eerste plaats is mij deze vraag herhaaldelijk gesteld: Vroeger maakte men de fout de kinderen te laten napraten, laat deze methode nu niet te veel nadoen?

Hierop kan ik direct antwoorden, dat van gedachteloos nadoen niet veel terecht zou komen. Juist het groot aantal in de taak verwerkte repetities (dikwijls klassikale) zorgt er wel voor, dat de voorbeelden niet alleen moeten worden bekeken, maar ook begrepen.

Bij de theorielessen worden verder de leerlingen nu allen overhoord. „Ze vallen nu allemaal in mijn handen“, zei laatst een leerares met groote voldoening. Dit was bij het klassikale stelsel onmogelijk; alle leerlingen dan dezelfde les te laten opzeggen is ondoenlijk en kost te veel tijd. Nu komen er echter ook 20 leerlingen, maar over vier weken onregelmatig verdeeld en die kunnen heel goed allen aan den tand worden gevoeld.

Een volgende vraag is deze:

Kweekt U met deze methode (vrije keus) niet een categorie zwakkelingen, waaraan onze slappe tijd zeker geen behoefte heeft?

Alvorens hier op te antwoorden, zou ik even willen wijzen op het

onlangs verschenen artikel van Dr. W. J. A. de Leeuw in het „Flaagsch Maandblad“ (Sept. 1930), getiteld: „De gevaren onzer slappe Paedagogiek“ en waarin deze o.m. het moderne onderwijs verwijt allemaals leiders te kweken, waarvoor in de maatschappij geen plaats is.

Deze aanklacht staat dus wel lijnrecht tegenover de vraag, die mij werd gesteld.

Ik kan hier slechts volbewust mijn eigen ervaring tegenover zetten, n.l. deze: door te eischen, dat de opgelegde taak in den bepaalden tijd gereed moet zijn, kweken we initiatief aan en maken we de meisjes zelfstandiger, twee karaktereigenschappen, die voor ieder mensch van onschatbare waarde zijn. Nu zwijg ik nog over de verdere m.i. veel grootere vormende waarde hebbende eigenschappen van deze nieuwe werkwijze. Ik zei het reeds in mijn vorige artikel: deze methode bevat tal van paedagogische elementen, die ik zelf bij de invoering niet vermoedde.

Een andere vraag luidde ongeveer: Loopt het met die vrije keus toch op een gegeven moment niet spaak, omdat een te groot aantal leerlingen slechts aan één vak verder kan?

De praktijk heeft echter uitgewezen, dat deze moeilijkheid zich ook als het ware vanzelf heeft opgelost. Blijkbaar onbewust toch verdeelen de meisjes den tijd naar eigen behoefte. Is er officieel voor alg. vorm. onderwijs 7 uur en voor costuumnaaien 8 uur per week uitgetrokken, dan kan het heel goed voorkomen, dat een leerling aan 6 uur cost-naaien voldoende heeft, maar wel 9 uur moet besteden aan de taak van alg. vorm. onderwijs. Dit regelt zich echter zelf, waaraan de omstandigheid, dat op onze scholen een groot aantal vakken wordt onderwezen, waarvoor de aanleg zoo uiteenloopt, vermoedelijk niet vreemd is.

Het dient nauwelijks gezegd, dat het aantal vragen, mij betreffende deze materie in den loop van eenige jaren gesteld, vrij groot is. Uit den aard der zaak heb ik hier slechts de m.i. belangrijkste aangevoerd. Later vind ik wellicht nog wel eens de gelegenheid, gewapend met nog meer ervaringsmateriaal, eventuele bestrijders dan wel belangstellenden te woord te staan.

En thans ten slotte: Moge het mij gelukt zijn, door het bovenstaande belangstellenden een beeld te geven van de wijze, waarop aan onze school het Dalton-systeem wordt toegepast.

Speciaal ten opzichte van het Nijverheidsonderwijs openen zich hier steeds nieuwe perspectieven. Nog ligt op dit terrein heel veel braak, dat wacht op de hand van haar of hem, die bereid is, dit nog slechts gedeeltelijk ontgonnen gebied in volle exploitatie te nemen.

Hierin ligt m.i. de groote kracht van het Dalton-systeem, dat niet alleen de leerling, maar ook de leerkracht de beste kans krijgt tot volle ontplooiing te komen.

INHOUD VAN AFLEVERING 1.

	Bladz.
De derde Internationale Conferentie van Volkshuizen . . .	1
Naar aanleiding van het onderwijsverslag 1926—1927, door G. van Veen, II.	12
Een geheel gedaltoniseerde Nijverheidsschool voor Meisjes, door O. A. van Loghem, II.	27

Vacant.

Vacant.

OULDERS!

Kent gij **SCHOOL EN HUIS**,
het Orgaan van den „Bond van Nederlandsche
Onderwijzers”, onder Redactie van Th. J. Thijssen?

Prijs f 0.90 per kwartaal.

Abonneert U Heerengracht 56, Amsterdam
of vraagt proefnummer.

VOLKS 118386 **ONTWIKKELING**

**MAANDBLAD UITGEGEVEN DOOR HET
NUTSINSTITUUT VOOR VOLKSONTWIKKELING**

ONDER REDACTIE VAN :

Prof. Dr. PH. KOHNSTAMM, L. C. T. BIGOT, Prof. R. CASIMIR,
W. EMMENS, A. H. GERHARD, Prof. Dr. J. H. GUNNING Wz.,
IDA HEYERMANS, J. HOVENS GREVE, Secr.

Jan Nieuwenhuysen
1784

PER
JAAR
F 8.75

**MIJ. TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN
CENTRAAL STATION, AMSTERDAM**

PER
NUMMER
F 0.75

De derde Internationale Conferentie van Volkshuizen. ¹⁾

II.

Daar het niet wel mogelijk is het Rapport, waarop Dr. de Man in zijn hier volgend betoog telkens zinspeelt, in zijn geheel af te drukken, volstaan wij met de vragenlijst weer te geven, die aan de verschillende landen verzonden is. In het Rapport zijn de antwoorden op deze vragen verwerkt.

1. Welke tendenzen lijken u, in de ontwikkeling van de sociale toestanden in uw land, vooral van beteekenis met betrekking tot hun invloed op het leven van het individu?

Bij de bespreking van deze vraag stellen wij u voor na te gaan in hoever de volgende strekkingen, waarneembaar in vele landen, ook het maatschappelijk leven in uw land raken.

Ter eene zijde, wat is de invloed op den geest van den arbeider en op zijn individualiteit van

- a. De groei van het industrialisme en van urbanisatie — van massaproductie en wereldsteden.
- b. De „mechanisatie” van het bedrijf, die ertoe leidt de gelegenheid zich uit te spreken in zijn arbeid of de uitoefening van zijn scheppend vermogen te beperken.
- c. De daarmee samenhangende verplaatsing van zijn belangstelling van zijn werk naar zijn ontspanning in vrijen tijd en de drang om in genot en sensatie een voldoening te vinden die door scheppend werk zou te verkrijgen zijn.
- d. De „mechanisatie” en „massaproductie” van denkebeelden, genoe-gens, smaken en normen door de pers, de radio, tot handelswaar geworden vermaken, reclame, huurkoop, enz.
- e. De invloed van het moderne snelverkeer op het buurtleven —

¹⁾ Zie Octobernummer.

scheiding van werk en gezinsleven, van werkgever en werknemer — ontwikkeling van „slaap-steden”.

en ter andere zij van

- f. Een beter begripen van verschillende klassen en landen en een gevoel van verwantschap en wederzijdsch belang.
- g. De groei van gelegenheden tot opvoeding en zelfontwikkeling, door allerlei mogelijkheden, pers, radio, verruiming van reisgelegenheid.
- h. De hogere levensstandaard en de verspreiding van de kennis van levensomstandigheden in andere landen.
- i. Het hogere peil van arbeidsvoorwaarden.
- j. De groeiende erkenning van het recht van den arbeider op een grooter aandeel in de productie.
- k. De wijziging in de positie der vrouw.

2. Wat behoort de gedragslijn der volkshuizen, enz. te zijn met het oog op de waargenomen tendenzen?

Hoe b.v. kunnen instellingen van volksontwikkeling helpen:

- a. om de individualiteit te ontwikkelen en de verzwakking van het scheppend vermogen te voorkomen?
- b. om den individueelen weerstand tegen massa-suggestie en massa-beweging te versterken.
- c. om het gezins- en het huiselijk leven te versterken.
- d. om de menschen te leeren „samen te leven” en saamhoorigheids-besef te ontwikkelen.
- e. om vrijen tijd en materiele gemakken (b.v. verkeersmogelijkheden en radio) ten goede te gebruiken.

3. Op welke wijze kunnen wij deze „settlement”-politiek in wijder kring verspreiden?

- a. Kunnen wij nieuwe vormen vinden, waarin de settlement-gedachte tot uiting kan komen?
- b. Kunnen wij, behalve door de stichting van meer settlements, het ideaal door andere groepen in ruimer kring verwezenlijken?

Nadat Dr. de Man zijn voornemen geuit had om zich te bepalen tot het terrein dat door de gestelde vragen bestreken wordt, vervolgt hij: „Dit beteekent allereerst dat ik niet trachten zal, tenminste niet in deze eerste voordracht, meer te doen dan een analyse en verklaring te geven van de feiten. Verder beteekent het, dat ik mij zal beperken tot een poging om die veranderingen in den arbeid en de levensvoorwaarden van de arbeiders in het grootbedrijf te schetsen, die in de laatste dertig of veertig jaar voor den dag zijn gekomen.

Daarom zal ik niet trachten U een algemeen beeld te geven van

de geestelijke gesteldheid en het zedelijk gehalte der arbeiders; het proletariaat is reeds ontdekt en voor een groot deel is dit te danken aan de beweging, waarvan gij hier de vertegenwoordigers zijt. Ik ga ervan uit, dat bij hen, die dat onderwerp op Uwe agenda plaatsten, de gedachte heeft voorgezetten, die veranderingen te ontdekken, die zich voltrokken hebben in den tijd, waarin Uwe beweging zich heeft laten gelden. Wat nu feitelijk hierop neerkomt, dat het gaat om een vergelijking tusschen de geestes- en moreele gesteldheid van den doorsnee-arbeider in het grootbedrijf, van nu en laat ons zeggen dertig jaar geleden. Ik geloof niet, dat ik veel nieuw materiaal kan aanbrengeu. Het komt mij voor, dat alles, althans bijna alles waar het op aankomt in dezen, vervat is in het rapport dat is bijeengebracht en uitgegeven door hen, die de Conferentie bij elkaar geroepen hebben.

Mijn aandeel aan de bespreking zal een poging wezen een catalogus in elkaar te zetten en enkele van de algemeene gevolgtrekkingen te classificeeren, die afgeleid kunnen worden uit de opmerkingen die in het rapport vervat zijn. Het best en gemakkelijkst zal zijn, wanneer ik eerst die verschijnselen behandel, welke in mijn oog althans, als *winst* kunnen beschouwd worden en daarna die verschijnselen welke als *verlies* moeten gelden.

Ik zelf ben nu al ongeveer 27 jaar in aanraking met de Arbeidersbeweging, wat hierop neerkomt, dat mijn eerste grondige aanraking met de arbeidersklasse van België 27 jaar teruggaat. Het is dus op mijn herinneringen van die eerste aanraking, dat ik mij beroep, wanneer ik tracht tot een algemeen besluit te komen over de vraag of in deze 27 jaar de dingen verergerd zijn of verbeterd.

Ik zie geen reden waarom ik niet nu reeds zou erkennen, dat telkens wanneer ik die vergelijking maak met wat ik mij herinner van het feitelijk leven en de levenshouding van den arbeider van toen, ik tot het besluit moet komen, dat er — in het algemeen gesproken — een *ontzaggelijke vooruitgang* is en dat wij binnen nog niet eens een menschenleeftijd getuige geweest zijn van een verandering in stoffelijke en zedelijke levensvoorwaarden in het leven van de massa, die misschien beteekenisvoller is dan eenige dergelijke verandering over een gelijk tijdsverloop in de wereldgeschiedenis.

Ik herinner mij, dat de eerste werkstaking, waarin ik betrokken was, er een was van grondwerkers, die arbeidden in de Antwerpsche haven. Het doel van de staking was een uurloon van 20 centimes op 30 centimes te brengen. Later herinner ik mij in Vlaanderen, in een centrum van weefindustrie, deelgenomen te hebben aan een poging om voor de stakers de gelegenheid te scheppen lezen en schrijven te leeren, een staking, die het doel had den *elfsurigen* werkdag te

veroveren. Dit is pas 27 jaar geleden. Deze zelfde arbeiders kennen nu al sedert elf jaar den achturigen werkdag. Ik herinner mij ongeveer in denzelfden tijd een bijeenkomst te hebben bijgewoond, waar een afdeling van een vakvereniging van metselaars werd opgericht. Ongeveer 30 man, de meesten onder de dertig jaar, woonden de vergadering bij. Allen wenschten zich bij de afdeling aan te sluiten, maar toen het aankwam op de benoeming van een bestuur, bleek dat slechts twee der aanwezigen lezen en schrijven konden.

Nu is het best mogelijk, dat deze feiten geen zuiver beeld geven van wat de doorsnee-gesteldheid was van den Europeeschen-of zelfs in engeren zin, van den arbeider van het vasteland van dertig jaar geleden; en het is mogelijk dat in mijn land de vooruitgang in sneller tempo is gegaan in de laatste 30 jaar, omdat het uitgangspunt zooveel ten achter was bij dat van de meeste der omringende landen.

Maar toch geloof ik dat men zonder overdrijving kan vaststellen, dat er in het algemeen gesproken, voor den Europeeschen arbeider een reductie is geweest van het totaal aantal werkuren van ten minste tien tot gemiddeld acht werkuren per dag. Inderdaad is binnen minder dan een halve eeuw, voor een zeer groot aantal Europeesche arbeiders het totaal der werkuren per dag met drie uur verminderd. En het wil mij voorkomen, dat het verschil tusschen de levensomstandigheden der arbeiders tijdens den elf- of tienurigen werkdag en nu, meer is dan een quantitatief verschil tusschen tien of elf werkuren ter eene en acht ter andere zijde. Het wezenlijk verschil is dat tusschen een leven, waarin de gansche dag opgaat in arbeid en een leven, waarin althans mogelijkheid is tot vrijen tijd en ontspanning — een leven waarin een begin van vrijheid is — van de gelegenheid althans een deel van zijn leven naar eigen verlangens in te richten, los van de tucht van fabriek of werkplaats en van de noodzakelijkheid van zwaren arbeid. Als ik terugdenk en mij de toestanden in mijn geboortestad Antwerpen voor oogen stel, zooals ik die dertig jaar geleden zag en zooals ik die mij herinner van 35 of 40 jaar geleden, dan staat mij voor den geest hoe men b.v. op Zaterdagavond in de straten der armenbuurten meer dronken menschen zag dan menschen die nuchter schenen; en de onbetwistbare achteruitgang van alcoholisme als kenmerk van een bepaalde klasse, is misschien de winst, die ik geneigd zou zijn onmiddellijk te plaatsen achter de vermindering van werkuren.

Het derde punt waarop winst onbetwistbaar is, heeft betrekking op die levensomstandigheden, welke men onder het hoofd brengen kan van stoffelijk welzijn en comfort. Ik weet, hoe moeilijk het is deze dingen statistisch te bewijzen, maar hoe ook de verhouding moge zijn

tusschen den hongeren loonstandaard en de stijging in de prijs der levensmiddelen, het kan niet ontkend worden, dat overal de levensstandaard gestegen is, in ieder geval voor zoover het materiëelen welstand betreft.

Het meest in het oog springende en mogelijk, uit een zedelijk oogpunt gezien, het meest betekenisvolle bevijs, is de verbetering in hygiënische toestanden, met betrekking tot stellig een zeer groot deel van de arbeidende klasse.

Een ander tamelijk algemeen verschijnsel dat die veranderingen kenmerkt gedurende de laatste generatie, is de afname van lichamelijke vermoeidheid. Zeker, er zijn nog groepen van arbeiders, die lijden onder de lichamelijke vermoeienis, die het gevolg is van een uiterste inspanning der spieren, maar dit verschijnsel is op geen denken na zoo algemeen als het 20 of 50 of 100 jaar geleden was en dit niet alleen ten gevolge van de verkorting van den arbeidstijd, maarten gevolge van den groei der mechanisatie. Wanneer wij toe zijn aan de verliezen, zullen wij hebben te onderzoeken, in welke mate een andere en misschien een bedenkelijker soort van vermoeienis — zenuwvermoeidheid — de plaats heeft ingenomen van de lichamelijke vermoeienis. Maar vast staat, dat de afname van lichamelijke vermoeidheid op zichzelf onbetwistbare winst is, voornamelijk om deze reden, dat lichamelijke uitputting heel geen plaats laat voor verstandelijke of zedelijke vrijheid, waardoor wij zelfs geen recht hebben de vraag te stellen of het gebruik, dat van vrijheid gemaakt wordt er mee door kan, een vraag die onder de oogen zal moeten worden gezien, zoodra wij toe zijn aan de gevolgen van eentonigheid voor het zenuwstelsel.

Een ander verschijnsel dat in vele antwoorden op de vragenlijst wordt naar voren gebracht, kan dunkt mij, ondergebracht worden onder het hoofd: zelfrespect. Het kan zijn nut hebben eraan te herinneren dat dit toenemend besef van waardigheid en als oorzaak en als gevolg zeer nauw verbonden is met zekere wettelijke veranderingen die tot stand zijn gekomen, voornamelijk die, welke een gevolg zijn van de arbeidersbeweging, zoowel politieke als industriele veranderingen. De periode, waarin zich deze verhooging van het gevoel van menschenwaarde heeft geopenbaard, valt samen met den tijd waarin algemeen stemrecht is tot stand gekomen, waarin het collectief arbeidscontract een bij de wet erkend instituut is geworden waardoor bij de arbeiders, hetzij bij de wet zooals in Duitschland, hetzij door de directe actie der Vakvereniging, het besef is gewekt, dat zij beginnen mee te tellen in beslissingen die hun leven raken in de plaats waar zij het grootste deel van hun leven doorbrengen: de werkplaats. En daar de vraag van klassebewustzijn — van de zedelijke waarde van klassebewustzijn —

ter sprake is gekomen in Uw rapport en onder de oogen zal moeten gezien worden, wanneer het gaan zal om wat gedaan kan worden, zou ik niet graag de gelegenheid laten voorbijgaan om te zeggen, dat, wat ook enkele van zijn negatieve kanten zijn mogen, de essentiële en positieve zij van klassebewustzijn, van klassesolidariteit, deze geweest is, dat het een middel is geweest, waardoor de arbeider zelfrespect verwerven kon. Dit kon hij als individu alleen verkrijgen door middel van een klassebewustzijn, dat waardigheid voor zijn klasse opesicht, want de eenige mogelijkheid tot herkregen waardigheid was door ze te schenken aan de functie — de functie van handenarbeid — die kenmerk en grondslag van zijn klasse zijn en het onderscheidingssteek tussen hem en andere klassen.

Aan deze lijst van winsten die, althans in tijdsorde, samenvallen met de periode van mechanisatie en rationalisatie in het grootbedrijf en van stadsuitbreiding, moeten nog twee eervolle aanwinsten worden toegevoegd. Arbeider en ongeletterde zijn niet langer synoniem, zooals het geval was gedurende het grootste deel van de 19e eeuw en in sommige landen nog heel wat later. Hetzelfde kan, meen ik, gezegd worden van gebrek.

Er was een tijd, alweer gedurende het grootste deel der vorige eeuw, dat arbeider en pauper feitelijk hetzelfde beteekenden. Als ik met een enkel woord zou willen zeggen, wat de groote stoffelijke winst schijnt te zijn voor dit geslacht, dan is het dat de arbeidersklasse en die der paupers niet meer identisch zijn. Wij hebben noch de problemen van het pauperisme opgelost noch die van den arbeider in het grootbedrijf en tot op zekere hoogte vallen zij nog samen, maar zij zijn niet identisch, zooals een eeuw geleden. De arbeider wordt heden ten dage beter beschermd dan vroeger, niet tegen het feit der werkeloosheid, maar tegen het gebrek, dat hand aan hand ging met werkeloosheid vóór den tijd der sociale verzekering. Het werk van den arbeider is niet veiliger — in vele gevallen is het dit minder dan vroeger, maar hij kan zijn werk verliezen, hij kan ziek zijn, hij kan oud worden, zonder dat hij zijn toevlucht behoeft te nemen tot bijstand, die gewoonlijk verleend wordt in gevallen van het uiterste gebrek. Vóór 27 jaar waren er in Vlaanderen fabrieksteden, waar meer dan een derde van de arbeidersbevolking van philanthropie leefde, voor een groot deel van de kerkelijke armenzorg en van de barmhartigheid der kloosters.

En nu de verliezen. Daar is dan vóór alles het feit, dat werkeloosheid, hoewel zij niet, op de wijze als in de 19e eeuw, olgeheel gebrek in zich sluit, op andere manier een ernstiger bedreiging geworden is van den levensstandaard, de welvaart en de waardigheid van de

arbeidersklasse. Om het in algemeene termen uit te drukken: het komt mij voor, dat de kapitalistische productiewijze zich meer gestabiliseerd heeft. In weerwil van de ontwrichting van den oorlog en van de na-oorlogse periode, hebben wij in den laatsten tijd niet dezelfde schommeling gehad tusschen economische crisissen en economischen voorspoed, die wij te voren hadden. En daarom hebben wij niet gehad, en wat mij betreft acht ik het niet waarschijnlijk, dat wij in de naaste toekomst, die tijdelijke, voorbijgaande crisissen hebben zullen van zeer uitgebreide werkeloosheid, waardoor de tweede helft van de vorige eeuw zich kenmerkte. In plaats daarvan echter hebben wij nu een type van werkeloosheid, dat in vele opzichten bedenkelijker is: een soort van gestabiliseerde werkeloosheid, die beantwoordt aan de gestabiliseerde phase van de kapitalistische productiewijze. Iets ervan moge op rekening worden gesteld van de moeilijkheden van den na-oorlogschen toestand, gekenmerkt door de nationale isolatie, door toltarieven, politieke en sociale moeilijkheden enz. Maar een zeer groot deel is ongetwijfeld het gevolg van rationalisatie, van het feit, dat aan den eenen kant de productie is toegenomen zonder een daaraan beantwoordende vermeerdering van koopkracht, terwijl aan den anderen kant het gebruik van machines en de omstandigheid, dat tegenwoordig verspilling van allerlei aard is uitgesloten, een toenemend aantal arbeiders overbodig maakt. Dat dit een van de redenen, zoo niet de voornaamste reden is van de bijzondere soort van chronische werkeloosheid, waarvan wij nu getuige zijn, blijkt naar mij voorkomt, in de Vereenigde Staten duidelijker dan waar ook. De nationale en politieke toestanden, die in Europa bestaan, bestaan daar niet of zijn zelfs omgekeerd, en toch zien wij hoe daar een periode van economischen voorspoed en van welvaart voor den arbeider zelve, samen valt met onvermogen om van de werkwillegheid van miljoenen werkloozen gebruik te maken. Ik leg nadruk op dit verschijnsel, omdat het een van de symptomen is, waardoor wij kunnen oordeelen over de dreiging en de grootheid van een van de ergste gevaren, die tegenwoordig de arbeidersklasse bedreigt. Het is het gevaar van het ontstaan van een vijfden stand, van een soort van onderproletariaat, van een lager deel van de arbeidersklasse, dat zich zou onderscheiden door het gemis van zulke essentiele dingen als zekerheid met betrekking tot arbeid, terwijl deze meer en meer de kenmerken zouden worden van een hoogere laag — een vijfden stand, die ook zou groeien door de neiging der machine om almeer de werkzaamheden van de arbeiders te onderscheiden in een hoogere sectie en een lagere en de lagere over te laten aan den ongeschoolden, lossen arbeider, met wat men noemen kan een kern van blijvende werkloozen.

Een ander verlies, dat mij zeer belangrijk toeschijnt en tot op zekere hoogte de winst opheft, die wij boekten onder het hoofd van minder werkuren is, dat, in het algemeen gesproken, het werk veel intensiever geworden is.

Dat is de kern van de geheele ontwikkeling, die het nu mode is „rationalisatie” te noemen en dat komt hierop neer, dat de intensieve methode van arbeidsexploitatatie in de plaats is gekomen van wat vroeger de extensieve was. Wij weten allen hoe dat in zijn werk is gegaan. Een van de meest sprekende symptomen is de vervanging van de vroegere uurloonen, door allerlei soort van stukloonen, waarvan de bedoeling is, alles, tot het laatste onsje energie uit den werkmans te halen; en wij allen kennen de gevolgen hiervan: — ik zinspeelde hier reeds op — dat lichamelijke vermoeidheid, voorzooover zij is uitgeschakeld, al meer vervangen wordt door zenuwvermoeienis.

En alle arbeiders voelen dit als een zeer ernstig nadeel, dat tot op zekere hoogte het voordeel van den korteren arbeidsdag te niet doet. Een ander indirect gevolg van de intenser methode van arbeidsexploitatatie is, dat de disciplinaire druk grooter wordt.

In gerationaliseerde werkplaatsen moet de tucht veel strenger zijn en kan zij niet aartsvaderlijk zijn in den zin, waarin dit zelfs twintig of dertig jaar geleden mogelijk was. Het is intusschen waar, dat het verhoogd besef van waardigheid bij den arbeider aan den eenen kant en de grootere eerbied van de werkgevers en opzichters aan den anderen kant, eenige verbetering gebracht heeft in de wijze, waarop in de werkplaats tucht gehandhaafd wordt. Ten eerste wordt er, althans in de mij bekende landen, niet meer zoo geraasd als vroeger, vindt men er ook niet meer zoo'n absoluut gemis aan beleefdheid en een onbetwist optreden met sociaal gezag (als ware het bij de gratie Gods!) als in de vorige generatie. Maar wordt de arbeider over het geheel beleefder behandeld, daar staat tegenover, dat hij veel gemakkelijker zijn congé krijgt dan vroeger. En de arbeiders beginnen zich waar te maken, dat er voor hen iets in het zout kan liggen dat niet ongelijk is aan wat ik in Amerika gezien heb, waar heel weinig verschil in manieren is tusschen werknemers en werkgevers, waar trouwens de arbeiders over het geheel, in ieder geval geschoolde leden van vakverenigingen, de behandeling niet zouden dulden, die men zich in vele Europeesche landen jegens hen veroorlooft, zelfs waa zij sterker georganiseerd zijn dan in Amerika. Daar staat tegenover, dat de Amerikaansche arbeider niet dat gevoel van bescherming, van zeer betrekkelijke, doch zeer wezenlijke veiligheid heeft die in Europa de gevolgen zijn van de overblijfselen van het feudale stelsel en aartsvaderlijke barmhartigheid en van de neiging, althans uitwendige

vormen van maatschappelijke verantwoordelijkheid in acht te nemen waardoor ten minste iets van de scherpste kanten wordt weggenomen van de maatschappelijke verhoudingen van vraag en aanbod.

Een van de gevolgen van dezen toestand is, dat de positie van den ouden werkman al bedenkelijker is geworden; dat oud worden, veel meer dan vroeger, voor de arbeiders gelijklopend geworden is met toenemend gevaar voor werkeloosheid en een leven van aalmoezen of pensioen; ook met toenemend gevaar voor vroegtijdige uitputting door overgrootte zenuwspanning als het gevolg van stukwerk en al de andere verschijnselen, die samengaan met rationalisatie. En dit is niet alleen een probleem voor den ouden arbeider, meer en meer wordt dit een vooruitzicht dat den arbeider drukt, zelfs waar hij zijn werkleven pas begint. Al moge hij dan door sociale verzekering zich beter dan vroeger beschermd voelen, tegen de onmiddellijke gevaren van werkeloosheid enz., nooit kan hij vergeten — en hoe grooter zijn verantwoordelijkgevoel voor zijn gezin hoe minder, — dat er al minder arbeiders noodig zijn boven een zekeren leeftijd en dat de leeftijd waarop, wat arbeid betreft, het leven van den werkman ten einde is, veel lager is dan vroeger.

Een ander punt dat naar ik meen, als verlies behoort geboekt te worden, raakt de winst die ik aangeduid heb als winst in welstand. Bij nader onderzoek zal blijken dat, waar de loonen een verhooging van koopkracht in het leven roepen, een grooter percentage der verdienste dan vroeger gebruikt wordt voor uitgaven die niet onmiddellijk bedoelen het leven welvarender te maken, zooals beter voedsel of betere kleeding, maar dat zij eer tot den aanschaf van overtoolligheden gebruikt worden — misschien ware het juist te zeggen, dat dit uitgaven zijn om maatschappelijk hooger te worden aangeslagen, om maatschappelijk prestige te verkrijgen. Den schijn ophouden is geenszins iets, wat zich bepaald tot de hoogere standen of den middenstand.

Het speelt minstens een gelijke en wat de financiële gevolgen betreft een veel belangrijker rol in het budget en de levenswijze der arbeidersklasse zoodra een zeker peil van welstand bereikt is, zoodra aan de meest elementaire behoeften, die het lichamelijk welzijn raken, voldaan is.

En nu komen wij, als het laatste punt op de lijst der verliezen, tot het belangrijkste en zeker het moeilijkste en het meest samengestelde van alle problemen. Namelijk de gevolgen van gemechaniseerde en gespecialiseerde massaproductie en rationalisatie op de arbeidsvreugde. Met betrekking tot dit speciale punt bevat het rapport enkele zeer belangrijke uitspraken. Wanneer gij er de plaatsen opzoekt, die op dit probleem betrekking hebben, dan denk ik dat gij allereerst getroffen

zult zijn door de tegenstrijdigheden tusschen de verschillende meeningen en ten tweede door de tegenstelling tusschen wat het rapport hierover zegt en de publieke opinie. De algemeene opvatting is namelijk, dat de mechanisatie van den arbeid, d.w.z. alles wat de industrie verstaat onder hare nieuwe phase van rationalisatie, neerkomt op het verlies van de vereischte bedrevenheid, verhooging van eentonigheid, het verdwijnen van de gelegenheid tot scheppend werk, en daardoor een totaal verlies van alle arbeidsvreugde. Het welk aan het eind van het proces voor de arbeiders uitloopt op een volslagen onvermogen om in en door hun werk voldoening te geven aan de essentieele instincten der menschelijke natuur.

Mijn meening, die gegrond is niet op een getuigenis als in het rapport is vervat, maar op daadwerkelijk en nauw contact met de arbeiders in de werkplaats, mijn meening is, dat het dwaasheid is niets anders dan dit alles te zien als de mogelijke gevolgen van rationalisatie. Er is naar ik meen haast geen onderwerp waarover zoo veel dwaasheid is verkondigd als over deze vraag, wat het gevolg is geweest van rationalisatie voor de arbeiders en de arbeidsvreugde.

Het is heel gemakkelijk tot deze ontdekking te komen, als men de moeite neemt zelf in een gerationaliseerde fabriek te gaan werken of met de arbeiders te praten en er achter te komen, hoe zij zelven hierover denken. Zeer zeker zijn er deelen van de arbeidersklasse en zeer belangrijke onderdeelen, voor welke de toename van gemechaniseerde massaproductie — zeg rationalisatie — inhoudt, mindere behoefte aan vaardigheid, minder initiatief, minder oplettendheid, minder gebruik van scheppend vermogen. Die overgang intusschen van geschoold of halfgeschoold werk, dat meer machinalen arbeid met zich brengt, komt veel minder vaak voor dan men gewoonlijk aanneemt. Er zijn nog enkele dingen waarop ik uwe aandacht zou willen vestigen.

Daar zijn dan ten eerste de bedrijven waarin machines geschoolde arbeiders vervangen, zooals gebeurde toen vóór honderd jaar de textielfabrieken handwevers vervingen. Van die bedrijven zijn er maar enkele.

In Europa ten minste behoort in de meeste industrieën het stadium, toen de machine voor het eerst den handarbeider verdrong, tot een ver verleden. De meeste machines en verbeterde mechanische verichtingen die tegenwoordig worden ingevoerd, ontnemen niet den handarbeider zijn werk, maar verrichten werkzaamheden, die totnogtoe waren overgelaten aan ongeschoolde arbeiders, werkzaamheden, die in den regel zeer eentonig waren, zich eindeloos herhaalden en in vele gevallen groote lichamelijke vermoeienis meebrachten. Als een

en ander statistisch kon worden bewezen, zouden zij in minstens één van de drie gevallen aantoonen, dat de invoering van nieuwe machines of eenige dergelijke technische verbetering niet beteekent de vervanging van den geschoolden arbeider door ongeschoolden machinalen arbeid, maar de vervanging van ongeschoolden handarbeid niet door meer ongeschoold, doch wellicht in vele gevallen door iets meer geschoold werk aan een machine.

Een zeer groot deel van de arbeidersklasse, degenen ten minste die al betrokken zijn bij het gemechaniseerde bedrijf, maken zich al duidelijker waar, dat iedere verbetering, iedere vermeerdering hunner arbeidsvreugde, niet minder, maar meer toepassing vraagt van werktuigelijke krachten, omdat die verrichtingen, welke de machine van hen kan overnemen, juist diegene zijn waaraan zij het meest het land hebben. Van zulk werk als vervoer, een machine van kolen voorzien, verwijdering van het materiaal — het eentonigste en zwaarste werk dus, krijgt de arbeider al meer een afkeer, naarmate hij zich langzamerhand begint waar te maken, dat een machine het zou kunnen overnemen.

Nog voor slechts enkele maanden, in April, bracht ik enkele weken door in een groote Duitsche fabriek, om op verzoek van den directeur te trachten, er achter te komen wat de voornaamste oorzaken waren van afkeer van het werk. Mij kwam geen enkel geval onder de oogen waar niet het snelst werkende geneesmiddel de invoering zou geweest zijn van verbeterde machines, de vervanging van handenarbeid door machinalen. Ook kwam het geen enkele maal voor, dat de arbeiders zelve zich dit niet waar maakten, zelfs met volkomen inzicht in de maatschappelijke gevolgen die hieruit zouden kunnen voortvloeien, in den vorm van het ontslag van een aantal hunner. Allen beseften dat zij met meer vreugde zouden werken, indien zij wisten dat een machine een deel van het werk zou overnemen dat zij nu nog doen moesten, omdat de machine te duur was, of om een andere reden.

En toen ik vóór een paar weken in een dorp in Frankrijk was, maakte ik van de gelegenheid gebruik om iedere machine te bekijken die daar bij den landbouw gebruikt wordt, van de melkerij tot den oogst. Daar was er niet één, welker bediening niet grooter kennis eischte dan de handbewerkingen van vroeger, geen enkele machine die den meesterknecht of arbeider niet meer fysieke en intellectuele vreugde gaf in zijn werk dan de vroegere handenarbeid.

Wanneer ik beweer dat er geen onderwerp is, waarover meer nónsens gesproken, geschreven en geloofd wordt dan dit, dan maak ik mij waar, waarom het, ten minste voor menschen die deze zaak als intellectueelen bezien, zonder dat zij den arbeider zelve kennen, zoo moeilijk is,

zich duidelijk te maken hoe deze tegenover de kwestie staat. Wij vergelijken den arbeider altijd met de geïdealiseerde voorstellingen die wij danken aan wat wij van de geschiedenis weten. Wanneer wij den arbeider in het grootbedrijf van heden vergelijken met den geschoolden handwerksman uit de middeleeuwen, dan vergeten wij dat zelfs toen slechts een kleine minderheid geschoold was, dat haast alle werk, niet alleen bij landbouw en vervoer, maar ook in de industriele bedrijven, machinaal werk was (drudgery) vrijwel op dezelfde manier als het meeste werk dit nu is, met zich brengende zware lichamelijke inspanning en eentonige herhaling. Er is weinig minder vreugde bij het inhalen van den oogst volgens de gerationaliseerde methode dan eeuwen geleden toen de zeis alles deed. Evenmin geloof ik dat — met uitzondering van enkele bevoorrechte vakmannen — de arbeider inderdaad die vreugde in den arbeid had die wij hem al te gemakkelijk toekennen. In de middeleeuwen hadden de menschen ook behoefte aan ontspanning, maar zij organiseerden die verstandiger dan wij het nu doen.

Er is een andere afdeeling van de arbeidersklasse, die gelegenheid heeft de hoogere geestelijke vermogens te gebruiken, van wie meer en hoogere vakkennis gevraagd wordt door de mechanisatie der productie. Er is een phase in den ontwikkelingsgang van mechanisatie en rationalisatie, waarin de machine, wel verre van handwerk te vervangen en den vakman overbodig te maken, integendeel een aantal ongeschoolde arbeiders vervangt door een kleiner aantal geschoolde, mogelijk zelfs slechts door één sterk gespecialiseerden opzichter der machines. Ik heb hier geen statistische gegevens bij mij en ik wil niet het gevaar loopen uit mijn hoofd cijfers te noemen. Er bestaan Amerikaanse statistieken, die de verhouding laten zien van geschoolde en ongeschoolde arbeiders en de periodieke toename van het aantal arbeiders over het geheel. Hoe heeft zich hier sedert den oorlog de toestand gewijzigd? Terwijl er vóór den oorlog verscheidene nieuwe ongeschoolde arbeiders waren tegen één nieuwen die geschoold was, is de verhouding nu omgekeerd en zijn er verscheidene nieuwe geschoolde arbeiders tegen één nieuwen ongeschoolde. Zelfs hier in Europa weet iedereen hoe moeilijk het is in de behoefte aan geschoolde arbeiders te voorzien, hoe de vraag toeneemt en hoe er niet in voldoende mate aan voldaan kan worden.

Natuurlijk is het type van den geschoolden arbeider dat aldus wordt ontwikkeld, een geheel ander dan dat van den geschoolden arbeider uit de dagen van den „gildebrouder" en „handwerksman". Zij vertegenwoordigen een veel moderner type, een type dat vóór alles technisch is ingesteld. Het zijn menschen van algemeene ontwikkeling of ten minste van een algemeen technische en verstande-

lijke ontwikkeling met grondige kennis van mechanica, van het gebruik van metaal en machines. Hunne functie is niet langer de machine te dienen zooals de eerste machine-arbeiders te doen hadden, maar haar te controleeren. En hier nu ontmoeten wij een type dat weliswaar slechts een minderheid in de arbeidersklasse vertegenwoordigt, maar een minderheid die groeit in dezelfde verhouding, waarin mechanisatie en rationalisatie groeien. En bij de meeste van deze menschen groeit in dezelfde mate de voldoening in hunnen arbeid. Zij beleven arbeidsvreugde en zij erkennen dit. Zij bestaat veel minder in de uitoefening van hun scheppend instinct, veel meer in een gevoel van verantwoordelijkheid, van macht over de machine, van trots in het overwinnen van moeilijkheden, van voldoening dat zij gelegenheid hebben tot het nemen van initiatief, tot toepassing van hun persoonlijk inzicht, enz. En ik moet erbij voegen, voldoening door het feit dat hun arbeid niet al hunne aandacht vraagt, niet al hun tijd in beslag neemt. Want een van de vergissingen die intellectueelen maken betreffende de houding van den normalen arbeider tegenover zijn werk is, dat zij vergeten dat de normale arbeider niet van zijn werk geniet naar de mate waarin het beslag legt op die vermogens, welke wij intellectueelen zoo gaarne bij onzen arbeid in werking stellen. Intellectueel werk is alleen vreugdevol naar de mate, waarin het een beroep doet op ons scheppend vermogen en onze aandacht ons dwingt al onze denkkracht te concentreeren op onze taak. Lichamelijke en handenarbeid gehoorzamen aan geheel andere wetten. Die sluiten altijd in zich een zekere hoeveelheid herhaling, vermoeyenis, arbeid die alleen prettig kan zijn, haast had ik gezegd aannemelijk, zoolang men er, terwijl men er mee bezig is, niet bij behoeft te denken. De mogelijkheid dat men handenarbeid verrichten kan zonder genoodzaakt te zijn zich er geheel op te concentreeren, maakt hem vreugdevol. In alle klassen vindt men zelfs een zeer groot aantal menschen, die de voorkeur geven aan werk dat geen beslag legt op hun aandacht, hun initiatief, dat niet alles opeischt wat zij aan scheppend vermogen bezitten; menschen die graag werk hebben waarbij zij niet behoeven te denken. En dat is mogelijk voor de lagere rangen van machinale arbeiders, en op andere wijze en in geringere mate voor die hogere laag, die bevoorrechte klasse van technici, welke zich werkelijk met hun gansche ziel om hunne machines bekommeren moeten.

Ziehier dan in het kort de voornaamste redenen waarom de arbeiders inderdaad die vijandige houding tegenover de machine hebben opgegeven, die tijdens de industriële revolutie het eerste verzet kenmerkte van de arbeidersklasse. En waarom voor een toenemend aantal arbeiders verdere voortgang langs de lijnen die ik als kenmerkend

heb aangetoond voor de laatste dertig jaar, onvermijdelijk schijnt voor verdere industrieele ontwikkeling — mechanisatie dus en rationalisatie. Dit ontslaat ons niet van de verplichting de vraag te stellen waar dit alles heengaat. Zullen wij niet een toestand onder de oogen moeten zien die een algeheele scheiding beteekent tusschen werk en leven, tusschen het najagen van geluk en de poging om alleen geluk te zoeken in de lagere vormen van vermaak, van vermaak in de vrije uren?

Dat is, naar ik meen, het critieke probleem, dat gij in de nabespreking onder de oogen hebt te zien en ik wil hier niet vooruitloopen op de oplossing die gij zult trachten te vinden. Ik wil alleen trachten een paar feiten naar voren te brengen, die misschien eenige wijziging brengen kunnen in de wijze, waarop de intellectueel in den regel deze dingen benadert. Laat ons dan allereerst niet de schijnheilige houding aannemen van die mensen, die bijna klaar staan om te betreuren dat de arbeiders steeds meer vrijen tijd krijgen, omdat zij meenen dat dezen er geen goed gebruik van maken. Ik geloof dat het Robert Louis Stevenson was, die zei, dat ontspanning het ernstigste ding in het leven is. Hiermede sprak hij niet een algemeen geldig zedelijk oordeel uit, maar ik ben bij machte te verklaren, dat hij waarheid sprak voorzoover het de klassen gold waartoe hij zelf behoorde. En als dit waar is van den middenstand en de hogere maatschappelijke kringen, wier werk meer gelegenheid biedt tot gebruik van hun scheppend vermogen, die zelfs vrij zijn het werk te kiezen dat ze aanstaat, dan is het ten minste in dezelfde mate waar voor hen, wier werk voor ze wordt klaargemaakt en uitgedacht.

Misschien is het ietwat paradoxaal te zeggen, dat spelen of zich vermaken de ernstigste dingen in het leven zijn, maar ik voor mij zelfen moet eerlijk bekennen, dat ik mijn ontspanning even ernstig opvat als mijn werk, terwijl ik toch zeer veel van mijn werk houd en het niet doe om rijk te worden. Ik houd het ervoor, dat een deel van 's menschen natuurlijke instincten alleen in vrijen tijd voldoening vinden kan. Waar het mij om te doen is, is het volgende. Evenmin als er werk is, dat heel geen vreugde oplevert, is er werk dat enkel vreugde is. Er is geen werk dat niets dan voldoening geeft. Er is altijd een rem van instincten, een „arbeidsmoeite“, die de Duitschers zoo juist „Arbeitsleid“ noemen. Doch hoewel er geen absolute arbeidsvreugde zijn kan, kan er absolute tevredenheid wezen indien het ons gelukt het arbeidsleed, een gevolg van verdringingen, tot een element van geluk te maken door het te heiligen met behulp van het plichtsef. Dan kunnen wij volkomen gelukkig zijn. En wat ook zijn technische taak moge wezen, de arbeider kan daarin gelukkig zijn, wanneer een

zekere graad van menschenwaarde bereikt is. Kon hij dan werken, niet opdat winst gemaakt worde, maar om de gemeenschap te dienen, dan zou daardoor in zijn eigen oogen, ieder werk dat hij zou verrichten, geheiligd zijn. Intusschen, al kan op deze wijze alle arbeid tot geluk leiden, hij zal toch altijd een element van onlust in zich hebben, ten gevolge van het feit dat zekere instincten niet bevredigd worden. Instincten nu willen niet gaarne belemmerd worden en daarom zal er altijd een neiging zijn in arbeidende menschen om in hun vrijen tijd voldoening te geven aan geremde instincten.

Gaarne voeg ik nog eenige opmerkingen toe aan wat ik voor een uiterst gewichtig probleem houd, te weten het verband dat er bestaat tusschen bepaalde instincten en verdringen en bepaalde vormen van vermaak die in den vrijen tijd gezocht worden. Een van de voornaamste beschuldigingen die ingebracht kunnen worden tegen het speciale soort werk van den arbeider in het grootbedrijf is, dat er geen plaats in is voor het spel-instinct. Dit houd ik voor een van de voornaamste redenen ter verklaring van de buitensporig belangrijke plaats die de sport inneemt in het leven van de arbeidersklasse, vaak alleen plaatsvervangend, door toe te kijken. Een ander gevolg van den meesten industrieelen- en landarbeid, is het gemis aan gemoedsprikkels. Het schijnt namelijk, dat er in de menschelijke natuur iets is, dat menschelijke wezens vreugde doet vinden in allerlei soort aandoeningen, zelfs onaangename, mits bij kleine porties, zooals b.v. die reacties, waardoor wij tragische of dramatische passages genieten in een roman of in een tooneelstuk. Er is iets in ons, waardoor ook de geringste prikkel aangenaam aandoet; vinden wij dat prikkelende niet in ons werk, dan zullen wij het elders trachten te vinden en het is feitelijk van geen belang wat soort van prikkel ons beroert. Het natuurlijke gevolg is, dat de lijn die gezocht wordt, die is van den minsten weerstand en wij moeten ons waarmaken, willen wij verstaan wat in het rapport gezegd is over het soort van ontspanning die gezocht wordt, — wedden, dobbelen, alcohol — dat deze niet gezocht worden om hunzelfs wil, maar eenvoudig alleen om hun „goedkoopte”. Dit is van belang, omdat verdrongen instincten, waarvoor in deze dingen compensatie gezocht wordt, zich ook zouden kunnen aanpassen aan andere die én in aard én in kwaliteit zeer verschillend zijn. De reden waarom de lagere soorten gezocht worden, is enkel en alleen omdat zij gemakkelijk te krijgen zijn en menschen die uit zijn op sensaties, zullen trachten die te vinden met de geringste inspanning. Dit verklaart de populariteit van zoo'n uiterst „goedkoop” middel tot ontspanning als de bioscoop, die met een minimum van inspanning een maximum van opwindend genot bezorgt. Dat is het

bestaansrecht van wat wij „sport” noemen, hetgeen voor een groot aantal niet de geringste inspanning beteekent, maar eenvoudig deelname aan de opwinding, die de inspanning van anderen bezorgt.

En ander punt, waarbij het van belang is te letten op het eigenaardig verband tusschen zekere soorten van verdringen en zekere soorten van bevrediging, is de verdringing van het constructieve en van het bezitsinstinct in het hedendaagsche grootbedrijf, het constructieve instinct dat niet geheel en al verdrongen wordt bij enkele soorten van handenarbeid, maar dat toch geduchte verliezen heeft geleden, vergeleken met het kunstambacht of met de meeste methoden die in vroegere stadiën golden. En het bezitsinstinct, dat zoo vaak over het hoofd wordt gezien wanneer men te doen heeft met oorzaken van afkeer van werk, maar dat, naar mijn ervaring, zeer krachtig is bij de arbeiders. Ik ken niets aandoenlijkers en dat meer zegt over de mate waarin een groote fabriekstad „tegennatuurlijk” is, dan het gezicht van die kleine arbeiderstuintjes die men vaak ziet. Zij zijn de meest concrete, meest sprekende en droevigste illustratie van de onderdrukking van zekere natuurlijke instincten door het bedrijfs- en het stadsleven. Maar ook bewijzen zij — en dit is, meen ik, een reden tot verheugenis — hoe onuitroeibaar deze instincten zijn. Hierdoor wordt de gansche kwestie hoe de arbeiders op te voeden en te helpen zóó, dat zij minder „goedkoop” vormen van ontspanning en vermaak zoeken, gemakkelijker, althans in theorie, dan zij het op het eerste gezicht lijkt. Want het gaat er niet om nieuwe instincten in het leven te roepen, maar eenvoudig om voedsel te geven aan bestaande instincten en, in plaats van de lijn te volgen van den minsten weerstand, die andere te volgen van het grootste resultaat, ook al onderstelt dit grootere inspanning.

De organisatie van ons Onderwijs

door Dr. A. VAN OVEN.

Prof. Kohnstamm heeft in een tweetal interessante artikelen in de Groene Amsterdammer (12 en 19 Juli) er op gewezen, dat de organisatie van ons onderwijs verbetering behoeft, en aangegeven wat gedaan moet worden om die verbetering te verkrijgen.

Als hoofdkwaal van het onderwijs noemt hij, dat het aan een groot deel der leerlingen onverteerbaar voedsel geeft, kennis, die niet functioneert, en zoo spoedig mogelijk overboord moet worden geworpen. Voor de middelbare en voorbereidend hogere scholen bedraagt dit deel 50 % voor de lagere belangrijk meer.

De klachten over het „verloop“ op H.B.S. en Gymnasium — waar slechts de helft der leerlingen het einddiploma behaalt — en die over het „vervliegen“ van wat op de lagere school is geleerd, wijzen in die richting.

Van deze klachten is de juistheid vastgesteld. Andere zijn dikwijls met elkander in strijd en dragen soms het karakter van boutades van teleurgestelde ouders. Wij doen goed, die niet zonder voorbehoud aan te nemen. Maar die betreffende het „verloop“ en het „vervliegen“ zijn belangrijk genoeg om het stellen van Prof. Kohnstamms vraag: „Is de organisatie van ons onderwijs doeltreffend?“ te wettigen.

Nog twee bezwaren zou ik willen noemen, n.l. het verloop bij het hooger onderwijs en het ontbreken van vervolgonderwijs; aan het laatste zal na aanneming en invoering van de cursuswet eenigermate zijn tegemoetgekomen.

Prof. Kohnstamm heeft ook gewezen op de onvoldoende opleiding van onderwijzers en leeraren voor hun ambt. Aan de kweekscholen wordt paedagogie gedoceerd, maar een speciale opleiding wordt voor het recht om dit vak te onderwijzen, niet vereischt. De academisch gevormde leeraren bij het M. en V. H. O. verkrijgen het jussdocendi, zonder dat ooit iemand hun verteld heeft, hoe zij moeten onderwijzen, toch moeten hun lessen voor leerlingen van 12—18 jaar begrijpelijk en belangwekkend zijn. Bij hoogleeraarsbenoemingen wordt naar onderwijscapaciteiten dikwijls in het geheel niet gevraagd, toch zijn onduidelijke en vervelende colleges voor de studenten een telkens wederkerende straf. Men acht het blijkbaar van zelf sprekend, dat ieder, die van een vak veel meer weet dan hij er een ander van leeren moet, het mindere ook goed onderwijzen kan; het is mogelijk, maar de practijk leert, dat niet ieder het doet. Zou een paedagogische voorbereiding van ieder, die onderwijs moet geven, aan het onderwijs ten goede komen, of is doceeren een vak, dat de een niet behoeft te leeren en dat een ander toch nooit leert of alleen door langdurige oefening in de practijk? Wij weten het niet en wij voelen hier, evenals bij andere onderwijsproblemen, het gemis aan betrouwbare gegevens.

Wanneer wij klagen over „verloop“ en „vervliegen“ en een stelsel wenschen zonder deze gebreken, dan weten wij niet of deze wensch te verwezenlijken is, of deze kwalen niet onvermijdelijk zijn, niet inhaerent aan elk onderwijsstelsel. Wij weten zelfs niet met zekerheid, dat die kwalen werkelijk ernstige kwalen zijn; of de leerling, die de H.B.S. verlaat, omdat hij niet mee kan, van het onderwijs daar toch niet zooveel heeft geprofiteerd, dat het hem een steun is bij het verichten van een ander werk, waarvoor hij wel geschikt is; of de wis-

kunde, die hem te moeilijk was, hem misschien toch niet geleerd heeft logisch te denken, een betoog te volgen; of wellicht het opnemen van de vervlogen kennis van den volksschoolleerling zijn bevattingvermogen zoodanig heeft vergroot, dat hij hetgeen hij in zijn later leven hoort en waarneemt, daardoor beter kan begrijpen en doorgronden, al is wat hij op school leerde, vergeten.

Wij weten weinig of niets van dit alles, en het is hoog tijd, dat wij er meer van te weten komen, omdat een doelmatige onderwijsorganisatie een eminent volksbelang is en omdat wij alle reden hebben aan de doelmatigheid van de tegenwoordige organisatie te twijfelen. Een veelomvattend onderzoek is noodig, en de Nederlandsche regeering zal goed doen het daarvoor vereischte bedrag beschikbaar te stellen.

Men hoort dikwijls klagen over de duurte van het onderwijs, maar niemand weet of het te duur is. Mocht het resultaat van een systematisch, wetenschappelijk onderzoek bevredigend zijn, mocht blijken, dat het onderwijs in zijn tegenwoordigen vorm zijn taak zoo goed mogelijk vervult, dat de kwalen te vergelijken zijn met de keerzijde, die elke medaille nu eenmaal heeft, dan behoort men niet te klagen over hooge uitgaven, dan is dit kostelijk goed niet te duur gekocht.

Een dergelijk resultaat is echter niet te verwachten. Men heeft 50 jaar denzelfden weg bewandeld, zich nooit afgevraagd, of nieuwe paden moeten worden betreden. Het ligt voor de hand, dat niet bereikt wordt, wat bij een andere organisatie voor hetzelfde geld of minder te bereiken zou zijn; dat er een organisatie bestaanbaar is, die de kwalen der tegenwoordige mist, het goede daarvan bezit, die voldoet aan redelijke eischen.

Aan redelijke, niet aan onredelijke, zooals die soms gesteld worden door hen, die van de school verlangen dat zij van alle kinderen, brave degelijke, edele, werkzame menschen zal maken.

Wie zulke eischen stelt, vergeet dat het onderwijs niet de volledige opvoeding geven kan, maar slechts een deel daarvan en dat het nooit de bedoeling is geweest, dat de school beslag zal leggen op het gehele kind.

Wij mogen tevreden zijn, als de school, zonder karakter en gezondheid te schaden, zorg draagt voor de intellectuele ontwikkeling der leerlingen, hen op de juiste wijze voorbereidt voor arbeid, die bij hun aanleg past, liefde voor dien arbeid aankweekt, werklust opwekt.

Nagegaan dient te worden of het onderwijs als geheel, op andere wijze georganiseerd, deze taak beter zou vervullen dan thans. Verschillende vragen zullen zich daarbij voordoen, maar bijna alle zijn terug te brengen tot de volgende:

Leert de Nederlandsche jeugd te veel of te weinig?

Moet zij — ongeacht of dit meer of minder is — andere dingen leeren?
Wordt wat zij leert op de juiste wijze onderwezen?

Om die vragen te kunnen beantwoorden, moeten tal van onderwerpen worden bestudeerd, b.v. de inrichting van het leerplan van de volksschool, de samenstelling der leerboeken, de verschillende leermethoden, de verdeling der leerlingen, die de lagere school hebben verlaten over de verschillende inrichtingen voor voortgezet onderwijs, het vervolgonderwijs, differentiatie bij het M. O., de voorbereiding voor het H. O., de voor- en nadeelen van groote en kleine scholen en klassen, de toepassing van het beginsel der vrije studie voor jonge studenten, de opleiding van onderwijzers en leeraren.

Er is aan het onderzoek van onderwijsvraagstukken in ons land reeds iets gedaan. Aan het Nutsseminarium wordt hard gewerkt, sommige bureaux voor beroepskeuze werken mede, Dr. Prak van de Philipsfabrieken, Dr. Kuiper te Amsterdam en Ir. Vaes te Rotterdam verzamelden belangrijk materiaal. Maar wij hebben meer noodig dan dezen — gedeeltelijk in vrijen tijd na beroepsbezigheden — verrichten arbeid. Er bestaat behoefte aan een goed geoutilleerden onderzoekingsdienst ten behoeve van het onderwijs, waar speciaal daarvoor benoemde ambtenaren zich van den ochtend tot aan den avond bezighouden met de studie van onderwijsproblemen, met het zoeken van een oplossing daarvan. Ook na een reorganisatie van het onderwijs zal er voor zulk een dienst steeds werk zijn, daar zich telkens nieuwe problemen voordoen, voortdurend voorlichting noodig is.

Prof. Kohnstamm heeft gelijk, één centraal paedagogisch instituut is in ons land moeilijk denkbaar. Maar er kan toch een centraal punt zijn, waar alles samenkomt, waar al het verzamelde materiaal, alle studie-resultaten worden bijeengebracht. De meest gewenschte regeling zou m.i. zijn, dat aan den Onderwijsraad een onderzoekingsdienst werd verbonden, die de door hem verkregen resultaten met die van andere instituten aan dien Raad zou aanbieden tot het vaststellen van een eindconclusie. De Onderwijsraad is — al vond zijn arbeid tot nu toe weinig waardeering — de aangewezen instelling om de regeering te adviseeren.

Uit dezen Raad is onlangs een commissie benoemd, om na te gaan of men in Nederland voldoende geoutilleerd is om de noodige gegevens te verkrijgen over onderwijsstanden en de voorbereiding van onderwijs Hervormingen. Mij dunkt dat die commissie met haar rapport spoedig gereed kan zijn en dat het uit slechts één woord behoeft te bestaan, het woord: „Neen.”

Moge dit woord de oogen der regeering openen en moge zij, met milde hand, geld beschikbaar stellen, om aan dezen onmogelijken toestand een einde te maken.

Naar aanleiding van het onderwijsverslag 1926—1927

door G. VAN VEEN.

III.

I Het toeval heeft gewild, dat de beschouwingen in mijn vorig artikel **I** plotseling in hooge mate actueel zijn geworden. De pers bracht in de afgelopen week het bericht, dat B. en W. van Amsterdam, dank zij de steun van een katholiek wethouder, de ancienniteitsbenoeming voor hoofden van scholen hebben aanvaard. Dit beteekent — aldus het persbericht — nog geenszins, ook al accepteert de Raad dit benoemingsstelsel, dat het daarmee een feit zal worden, omdat het zonder de medewerking van den Rijksinspecteur geen practijk kan worden.

Het is algemeen bekend, dat de Amsterdamsche inspecteur geen ancienniteitsbenoeming wil, maar deze autoriteit vroeg reeds zijn ontslag, en het is niet onmogelijk (er wordt in verband met de vacature reeds een naam genoemd), dat zijn opvolger er anders over denkt.

Niet onwaarschijnlijk echter zal, gezien de geest, die 't onderwijsverslag ademt en als men aanneemt, dat de inspecteur van Amsterdam geen beslissing zal nemen zonder eerst de meening van zijn collega's te hooren, hier een controverse ontstaan tusschen gemeentelijk onderwijsbeleid en rijkstoezicht, waarbij het laatste zich tegen ancienniteitsbenoeming met hand en tand zal verzetten.

Ik verheug me over die strijd ten eerste, omdat deze oorzaak zal worden, dat het heele probleem van contrôle en leiding zal moeten worden bekeken, waarbij het schooltoezicht niet zal kunnen nalaten de hand diep in eigen boezem te steken. Want men kan 't probleem van de interne schoolleiding, dat hier in 't geding is, onmogelijk beoordeelen, zonder dat van de leiding „buiten het personeelverband" te toetsen, om ze daarna beide in onderling verband te bezien. En ik zie dan de situatie zoo: het Rijksschooltoezicht geeft zichzelf bij monde van den inspecteur uit Arnhem een brevet van armoede, de niet meer ambulante hoofden van scholen geven zichzelf en anderen (onder wie 't Rijksschooltoezicht) geven hun een testimonium paupertatis, en nu probeeren twee lammen bij elkaar de moed er in te houden door op elkaar te steunen en naar buiten de indruk te wekken, alsof het nogal gaat met contrôle en leiding, als men zich maar de Coué'sche levenshouding eigen maakt.

En 't publiek, dat altijd op zijn gevoel kiest, weet niet, waar 't

hem schort, is alleen maar van oordeel, dat een leiding, die niets meebrengt ter aanbeveling dan zijn leeftijd, geen leiding meer is, maar een gezagscaricatuur. Dit publiek begrijpt niet, dat door een gebaar van de autoriteiten tegenover de personeelen: „Wij zoeken niet naar den sterken man, die jullie zijn wil kan opleggen, wij vertrouwen voldoende op de goede wil, die onder jullie leeft en gunnen die vrije ontplooiing“, de antithese, die tientallen van jaren in de scholen is aangeblazen, kan worden overwonnen en dat dan als vanzelf in de scholen de gezagsstructuren zullen ontstaan, waarop jarenlang is gewacht.

Vanzelf dit woord is zeker onjuist. Zoo er al ooit iets vanzelf gebeurt, dan zeker niet op dit terrein en zou de leiding „buiten het personeelverband“ zich ten dezen haar taak niet bewust worden, dan zou onderdaad het besluit ancienniteitsbenoeming in te voeren met 't bekende „Good night“ kunnen worden opgeluisterd.

Maar 't is juist de taak van 't schooltoezicht in dit opzicht te stimuleeren, wat 't stimuleeren kan.

Eerst, als 't in dat opzicht zijn taak vervult, lijkt mij 't oogenblik gekomen te spreken van onderwijzers, die „als konijnen leven in hun hol“ (Regeringsverslag). De onderwijzers zijn juist van oordeel, dat 't schooltoezicht veel te veel in eigen hol blijft — en ik kan hun geen ongelijk geven.

Het schooltoezicht bedenke daarbij, dat alle geschillen, die het korps beroeren, onder dezelfde fataliteit vallen, n.l. dat ze volkomen in de subjectieve sfeer worden gehouden. Men „voelt“ 't zus en men „voelt“ 't zoo en nooit wordt er een vloer gelegd van feiten, waarop 't veilig loopen is. Het is een opgave op zichzelf het korps zoover te krijgen, dat het leert de problemen te behandelen in de „hartstochtelooze sfeer“ en willen we daartoe komen, dan zal het schooltoezicht de leiding moeten nemen door middel van een wetenschappelijke methode van contrôle met verwerking en bespreking van de resultaten. Meer dan iets anders zou dit de sfeer in het onderwijs kunnen zuiveren en verhelderen.

Dit is, wat het hoofdschap nooit gekund heeft en nooit zal kunnen, zomin als men een gezin „wetenschappelijk“ kan (en mag) leiden. Wetenschap laat zich alleen bedrijven door wie distantie heeft leeren nemen, distantie ten opzichte van menschen, distantie ten opzichte van feiten. Dat lukt in de sfeer van de eigen school niet. Men leeft er te dicht op elkaar. Feiten en menschen zijn daar in hun onderlinge levensbinding van een temperatuur, dat ze niet wetenschappelijk zijn te hanteeren.

Tot dat doel moet alles eerst gedepersonificeerd worden (ik bedoel

niet, dat dit 't laatste en het beste woord is, — ik kom daarop terug) — en de onpersoonlijke behandeling is slechts toevertrouwd aan den man, die niet meer denkt aan mijnheer A. of juffrouw B. — maar die zooveel menschen en feiten heeft te hanteeren, dat alle neiging om persoonlijk te worden, bij de behandeling wordt ervaren als een technische blunder.

Wie zich dan zoo objectief instelt, heeft onmiddellijk ieders oor, omdat ieder onzer van nature de neiging heeft in verzet te komen tegen 't element van willekeur, dat in ieder subjectief oordeel is gelegen, vooral als 't ongunstig uitvalt — en tevens de behoefte, om te weten „waar hij staat“, als hij weet met vaste oriënteringspunten te doen te hebben.

Wat het onderwijzerskorps in sel verzet heeft gebracht tegen het hoofdschap, dat is de veeltijds arrogante subjectiviteit (waartoe toch reeds het onderwijzersvak neigt), waarmee het werd uitgeoefend tegenover menschen, die een rustig zelfvertrouwen meer noodig hadden dan 't brood, waarmee ze zich voedden. Een arrogantie, die des te onverdraaglijker was, omdat ze geen beroep kon doen op iets anders dan een persoonlijke meening, welke in de dagen van 't amulantisme vaak niet eens door eigen voorbeeld en toewijding werd gedragen.

De buitenstaander zal nooit begrijpen, wat dit alles heeft beteekend voor een in hooge mate emotioneel en irritabel korps als de onderwijzers zijn, die gedwongen zijn in 't eigen werk hun vermogen tot zelfbeheersching uit te putten. Begreep hij dat, dan zou hij tevens weten, hoe noodzakelijk 't is hun aandacht en belangstelling voor onderwijsproblemen levend te houden door middel van objectiverende methodes.

Om nog even op de anciënniteitsbenoeming terug te komen, er kan natuurlijk niemand zijn, die het principe, waarop zij steunt, ideaal vindt. Men moet wel heel weinig voor een zaak voelen, om haar heil te leggen in handen van iemand, die geen andere aanbeveling meebrengt dan de datum op zijn geboorteacte. Men moet echter tweeërlei niet vergeten, 1e. dat, als de uitwerking van een dergelijk systeem deze is, dat de minderwaardigheidsgevoelens en de bewustzijnsvernauwing, waaraan de personeelen ten prooi raken, als bij elke benoeming zich tientallen onrechtvaardig gepasseerd voelen, verdwijnen, men de weg bereidt voor veel ontwikkelingsmogelijkheden in 't onderwijs, die nu nooit eenige kans krijgen en 2e. dat geleidelijkweg naast de functie van 't hoofd een andere functie aan beteekenis zal winnen, d.i. die van secretaris van de schoolvergadering. Deze twee te zamen zullen als de oude antithese hoofd-klasseonderwijzer tot rust komt, voor de

leiding van de school meer kunnen beteekenen dan ooit het hoofdschap alleen heeft gedaan. Reeds nu gaan hoofd en secretaris gezamenlijk naar 't schoolparlement en kiest men tot secretaris, wie 't meest voor dit werk voelt. Men mag dus verwachten, dat vooral, wanneer het Rijksschooltoezicht voor de nuttige en noodige stimulansen zou willen zorgen, de leiding aan de scholen, die naar mijn ervaring wel erg dood is geworden, weer tot leven kan worden gebracht, doordat zooals ik schreef, zich een nieuwe, levende gezagsstructuur zal gaan vormen, welke nu maar te pijnlijk wordt gemist.¹⁾

In ieder geval komt het me voor, dat 't Rijksschooltoezicht, als 't straks geroepen wordt te beslissen, wel in de eerste plaats zal hebben te overwegen, wat het zelf kan presteeren. Zou het tot de conclusie komen, dat het oude paden moet blijven gaan, dan is 't psychologisch te verklaren, dat 't zich aan 't principe van een autoritair hoofdschap blijft vastklampen, ook al is dit meer schijn dan wezen. Durft het schooltoezicht zelf een stuk nieuwe verantwoordelijkheid aan en durft 't zich actief met de leiding bemoeien, dan zal 't tot de conclusie komen, dat een opheffing van de spanning in de scholen voorwaarde is voor opbouwende arbeid, waarbij het veilig op jonge, krachtige bondgenooten uit de kringen der onderwijzers mag rekenen.

Ik herhaal, wat ik in mijn vorig artikel schreef, dat wantrouwen jegens de onderwijzers een slecht Leitmotiv is, ik zou er aan toe willen voegen het slechtste, dat denkbaar is. Er zitten prachtige kwaliteiten in 't korps, alleen 't schooltoezicht zal ze nog moeten ontdekken, want 't heeft er nooit naar gezocht, dan met methoden, die eerder de kwade dan de goede eigenschappen aan 't licht moeten brengen.

Om dit intermezzo te besluiten, nog één opmerking. Ik zei zoeven, dat blijkens 't persbericht, in 't Amsterdamsche college een voorstel tot anciënniteitsbenoeming was aangenomen, dank zij de steun van een katholiek.

Dit feit heeft in schoolkringen aanleiding gegeven tot allerlei commentaar. Naast hen, die van oordeel waren, dat de katholieken een goede anteekening verdienden, zijn er ook, die meenen, dat de katholieken het op de „Verelendung“ der openbare school toeleggen en mee zullen werken aan een besluit, dat hun scholen een voorsprong

¹⁾ In een volgend artikel hoop ik te betoogen, dat de onderwijzers de anciënniteitsbenoeming voor hoofd, hoewel op 't oogenblik noodzakelijk voor de inwendige schoolpacificatie, waarschijnlijk binnen niet te lange tijd weer los zullen laten, als er een renaissance komt van pædagogisch leven, die het huidige hoofdschap niet kan brengen, en waaraan autoriteiten en . . . ouders zullen deelnemen. Dan ontstaat in de school een behoefte aan concentratie van krachten en wil men een leider, die niet de oudste zal zijn.

zal geven op de openbare, omdat de leiding er zooveel krachtiger is.

Het kan niet mijn taak zijn mij in speculaties te verdiepen omtrent de deugd of de boosheid van een katholiek politicus, al heb ik in dit bijzondere geval in de zuiverheid van de intenties van Mr. Kropman eenig vertrouwen, maar ik mag er zeker op wijzen, dat sedert enkele jaren de Katholieke scholen te Amsterdam een eigen katholiek inspecteur hebben gekregen. Het aanstellen van een bijzonderen inspecteur met een veel beperkter arbeidsterrein dan onze rijks- en gemeentelijke inspecteurs, wijst er op dat men van katholieke zijde zich, wat controle en leiding betreft, noch durfde verlaten op de hoofden van de afzonderlijke scholen, noch op 't Rijksschooltoezicht, dat ook op deze scholen toeziet.

Dit feit zal misschien velen te denken geven. Ik vermoed, dat er geen inspecteur is, die zich zoo actief met 't schoolleven bemoeit, als deze katholieke of 't moest zijn de gemeentelijke inspecteur en oudwethouder te Utrecht, die op de hoogte is van de onderwijsresultaten in zijn stad als niemand anders, omdat hij zich alleen met 't onderwijs occupeert en dat op een wijze, die ten naastbij beantwoordt aan de eischen, die wij aan 't schooltoezicht zouden willen stellen.

Deze autoriteit geeft aan alle scholen periodiek werk op en verwerkt zijn materiaal systematisch. Het doet wel eigennaardig aan, dat aan deze autoriteit blijkens het onderwijsverslag verboden is — bij ministerieele beslissing — zijn contrôlemethode toe te passen op de bijzondere scholen. Het Rijksschooltoezicht — nauwer op 's inspecteurs bemoeiingen? — juicht deze ministerieele beschikking toe en zal daaraan uiteraard ook niet vreemd zijn.

Ik kan mij deze houding heel goed indenken, haar billijken zelfs. Zij kan de uiting zijn van een gezond eergevoel, dat uitgaat van 't standpunt: dat is ons werk. Ook zou de school des Guten zuviel krijgen, als gemeenteschooltoezicht, rijksschooltoezicht en straks het bijzonder schooltoezicht elkaar met hun contrôlewerk in de weg liepen. Aan de andere kant is 't wegdringen van den gemeentelijken inspecteur van een terrein, dat braak ligt, niet onbedenklijk, als niet het vaste voornemen aanwezig is zelf te doen, wat tot nog toe werd verzuimd.

De heer Van der Hoeve heeft baanbrekend werk gedaan en 't is niet dan met zeer gemengde gevoelens, dat we in 't verslag lezen, dat hij op 't terrein van 't bijzonder onderwijs schaakmat is gezet.

En hiermee kom ik tot een ander punt: de plicht van het Rijksschooltoezicht de resultaten van het onderwijs te verifiëren op een wijze, dat de staatsburger gerust kan zijn. Want wij vreezen, dat wij met onze beschouwingen ons nog te veel hebben bewogen binnen de

grenzen van de school- en onderwijsverhoudingen zelf en nog te weinig aandacht schonken aan 't wijdere aspect, dat deze kwestie heeft als een zaak van algemeen belang.

* * *

Wij hebben — gelukkig — eindelijk de pacificatie gekregen op 't terrein van 't Lager Onderwijs. Het onderwijs is „vrij”. Vrij? Vrij, behoudens een heele Titel in de Wet, waarbij 't toezicht op 't Lager Onderwijs is geregeld en waarin het parlement, dat de pacificatie heeft aanvaard, uitdrukte, dat de Staat der Nederlanden, voorzooover hij of een zijner organen het onderwijs bekostigde, recht had, om waarborgen te eischen aangaande de resultaten van het onderwijs. Deze waarborgen hoefden niet te worden gegeven, om een geliefde uitdrukking van onze Hervormers te gebruiken op 't terrein van de „interiores res”, waarin de paedagogische *beginselen* verankerd lagen, maar wel naar de kant van de „exteriore res”, welke tot uitdrukking komen in de „gepaste en nuttige kundigheden”, voorzooover ze algemeen worden aanvaard en tot uitdrukking komen in de leerplans onzer scholen.

Deze „exterior res” zijn een algemeen publiek belang. Er bestaat mogelijk verschil over de vraag, *hoe* de kinderen in Nederland Lezen, Ned. Taal, Rekenen, Schrijven, Aardrijkskunde en Geschiedenis moeten leeren, maar niet over de vraag, *of* ze 't moeten leeren.

En er mag nog een kleine accentverschuiving zijn in de leerstof (men denke aan 't vak geschiedenis), er is een breed terrein, dat door alle scholen gelijkelijk wordt betreden, eenvoudig, omdat de gepastheid en de nuttigheid der kundigheden, daar beoefend, zonder uitzondering eisch van algemeen maatschappelijk belang worden geacht. Waar de Staat tot dit doel tientallen van miljoenen ter beschikking stelt, is 't een redelijke eisch, dat de gepaste en nuttige kundigheden tot een behoorlijk peil worden opgevoerd. Hij is dan ook niet klaar met nieuwe uitgaven te voteeren tot in standhouding van een schooltoezicht, dat slechts ornament is in ons onderwijs, bestemd, om 't plichtsbeseft van 't korps te prikkelen en te steunen in een sfeer, waarvan een op fantasie gebouwd ontzag het wezen bepaalt, hij mag en moet reëel zijn als 't geld, dat hij spendeert en dus eischen, dat 't schooltoezicht met zijn contrôle de resultaten verifieert. Gebeurt dat niet, dan is het met 't werkelijke gezag van dat schooltoezicht afgeloopen, zoodra het korps doorziet, dat de pose het wezen moet maskeeren en het zoekt met verwaarloozing van het wezen naar een contra-pose, zooals in 't verleden te veel geschiedde.

De verificatie van de werkelijke resultaten geschiedt, naar 't me

voorkomt, in hoogst onbevredigende mate. Zoo onbevredigend is die contrôle, dat ze niet alleen niet verifieert, zoodat, naar ik reeds zei, de verslagen van de inspectie niets waar maken van wat er in wordt beweerd, maar er zijn zelfs gevallen, dat men uiterst sceptisch, om niet te zeggen wantrouwend, staat tegenover gratuite beweringen, die ons willen overtuigen van het bevredigende van de toestand.

En hier verlaat ik dan het terrein der interne schoolverhoudingen en -toestanden, waar de leek zich niet competent acht, om een zaak van algemeen belang aan te snijden, waarvoor ik dan ook algemeene aandacht meen te mogen vragen.

In mijn tweede artikel citeerde ik uit het verslag van een Limburgsch inspecteur en voerde hem als optimist ten tooneele tegenover een pessimist uit het Zuiden, daarbij verklarende, dat zijn optimisme me allerminst had overtuigd, zoolang hij de feiten niet in zijn voordeel kon laten spreken.

Het kan misschien aan mij liggen, maar onderwijsmensen, die op zoo nadrukkelijk wijze verzoend zijn met de realiteit, maken me altijd wat gereserveerd. Ze hooren maar te vaak tot de categorie oppervlakkigen, die van nature geneigd zijn de schijn voor 't wezen te nemen of die hun idealen te laag stellen en daardoor over hun verantwoordelijkheid niet zwaar tillen. Een leerkracht, die zoo nu en dan niet ten naaste bij uit zijn vel springt van teleurstelling, is paedagogisch gesproken niet heelemaal gezond.

Had de bedoelde inspecteur ons heelemaal zonder contrôlemateriaal gelaten, dan waren wij genoodzaakt zijn juichtonen in dank te accepteren en er ons in te verheugen, dat in zijn inspectie de zon der volksverlichting zoo helder scheen.

Jammer voor hem intusschen — (wij voelen de onbillijkheid hem nu als slachtoffer te kiezen, terwijl zijn collega's zich door grotere zwijgzaamheid voor kritiek vrijwaarden) — heeft hij 't nuttig gevonden zijn verslag wat cachet te geven, door er — als bij hooge uitzondering — wat cijfers bij te doen. Maar juist dit luttel cijfermateriaal maakt, dat de aandachtige lezer zich vol verbazing afvraagt, wat er gebeuren moet, voor deze inspecteur ongerust wordt.

Deze autoriteit dan noteert de volgende bezetting der klassen.

Er zijn in zijn inspectie:

5 leerjaren met 61 tot en met 65 leerlingen.

17 leerjaren met 56 „ „ „ 60 „

45 leerjaren met 51 „ „ „ 55 „

en, waar er in totaal 84 klassen zijn — volgens 't verslag — van meer dan 48 leerlingen, zijn er dus nog 17 klassen met 48 tot 50 leerlingen. Herinneren we daarbij nog even aan een andere door ons

geëteerde uitspraak van een inspecteur uit het Zuiden, volgens welke bij 40 à 45 leerlingen geacht moest worden de grens te liggen, waarboven „het meerendeel der kinderen niet meer de ontwikkeling bereikt, die zij in onze maatschappij noodig hebben”, dan beginnen we dus (voor de groepen gemiddelden nemende van 63, 58, 53 en 49) met de wetenschap, dat naar het oordeel van den collega-vakman,

niet minder dan 4519 kinderen in de inspectie, waarvan hier sprake is, worden onderzocht in klassen, die van 3 tot 20 leerlingen tellen boven het daar aangegeven maximum, waarboven geen goed onderwijs meer mogelijk is.

Op zichzelf had dit voor den betrokken inspecteur afdoende redenen moeten zijn, zijn verslag in mineur op te zetten. Ik kan mij tenminste niet voorstellen, dat ooit een ernstig schoolman anders zou doen.

Maar we zijn er nog niet.

Op 1 September 1926, bij de aanvang van het nieuwe schooljaar, gingen er in de inspectie 2258 kinderen van vreemde nationaliteit ter school waarvan

1654 Duitschers, 174 Polen, 159 Belgen, 148 Oostenrijkers, 49 Italianen, 11 Hongaren, 8 Franschen, 5 Joego-Slaven, 2 Engelschen, 31 zonder nationaliteit en deze kinderen, waren geplaatst in dezelfde overbevolkte klassen als de ingeboren Nederlanders.

Lezen we nu in 't verslag, dat deze toestand de volledige paedagogische chaos beteekent, waarin geen behoorlijk onderwijs meer mogelijk is en dat de inspecteur daarom op 2 September de trein heeft genomen naar Den Haag, en, na de leegte kassen der betrokken gemeenten tevergeefs te hebben bestookt, met den Minister van Onderwijs een scène heeft gehad, omdat hij — de inspecteur — weigerde eenige verantwoordelijkheid te dragen voor de opvoering van dit Babylonische drama?

Niets daarvan. Lakoniek, alsof 't hem nauwelijks aangaat, schrijft hij: „De parochiale schoolvereniging richtte (om tot de oprichting van afzonderlijke scholen te komen voor kinderen van vreemde nationaliteit V.V.) een request aan Hare Majesteit de Koningin, waarop nog geen beslissing genomen is” en zelf schrijft hij in zijn verslag:

Valt er nog veel te verbeteren, er is toch geregeld vooruitgang te constateren; ieder jaar komt men een stapje verder. Er wordt aan 't eind van ieder leerjaar al heel wat meer bereikt dan 10 jaar geleden. Als men hooffden en onderwijzers spreekt, hoort men dat geregeld; ik constateer 't ook bij elk schoolbezoek; in vergelijking met 10 jaar terug is men in vele scholen bij het eind van het zesde leerjaar de leerstof een leerjaar vooruit”.

M.a.w. het Lieve Vaderland kan volkomen gerust zijn! Het gaat goed in deze inspectie en dat onder omstandigheden, die elk nuchter

paedagoog de haren te bergen zouden doen rijzen.... als men ten minste mag aannemen, dat de scholen in deze inspectie tien jaar geleden ook al iets meer waren dan wat de bevolking zelf met de haar eigen gemoedelijke ironie noemt: „bid- en breischolen“.

Wij kunnen over dit laatste niet oordeelen, maar als 't onderwijs daar inderdaad zoo slecht zou zijn geweest in het nabije verleden, dat er nu zulk een groote vooruitgang valt waar te nemen onder omstandigheden die niet minder dan verbijsterend zijn, dan drukt wel een zware schuld op hen, die toen en nu daarvoor verantwoordelijk waren en zijn.

Eenmaal door cijfers als we boven gaven, opgeschrikt, voelt men onwillekeurig de neiging in zich opkomen dezen inspecteur nog eens verder na te rekenen. Hij stelt ons daartoe welwillend in de gelegenheid, ik vrees zonder te beseffen, welke moordende taal cijfers kunnen spreken.

De nauwkeurige lezer (ik doe even een beroep op de attentie van mijn lezers) ontdekt uit een overigens nietszeggend zittenblijversstaatje (totaal nietszeggend, omdat men met zulke overvolle klassen, naar ieder vakman weet, eenvoudig gedwongen is over te plaatsen en ruimte te maken, als er te sterke aanvoer komt), dat er in de betrokken inspectie zittenblijvers worden opgegeven voor:

80 eerste leerjaren, 76 tweede leerjaren, 74 derde leerjaren, 82 vierde leerjaren, 65 vijfde leerjaren en.... 20 zesde leerjaren, waarmee blijkbaar de opgaven volledig zijn, ook, omdat zij als basis voor een becijfering worden genomen.

De cijfers zijn zeer vreemd; ze wijzen reeds op een uiterst onregelmatige toestand. Hoe men van 82 vierde leerjaren ineens kan komen op 65 vijfde leerjaren, is me onbegrijpelijk, tenzij ik moet aannemen, dat in 't vierde leerjaar zeer veel leerlingen vastloopen en vandaar eclipsceeren, maar 't geval van 20 zesde leerjaren maakt de zaak volkomen duister.

Dat getal van 20 leerjaren blijkt dan ook niet het werkelijke getal te zijn. Dat blijkt wel, als men de leerlingtotalen der verschillende leerjaren neemt en daaruit telkens de percentage berekent van het aanvangstotaal.

Ik vond daarbij het volgende:

Eerste leerjaar	4075 l.l.	gesteld op	100 %	
Tweede	3712	"	91.2 %	v. h. aanvangstotaal.
Derde	3360	"	82.5 %	"
Vierde	3333	"	81.8 %	"
Vijfde	2943	"	72.3 %	"
Zesde	2009	"	49.3 %	"

Volgens de cijfers, waarin ik boven de aantallen klassen aangaf, moeten de eerste leerjaren *gemiddeld* tellen 52 leerlingen, en de tweede 49 (in waarheid angstwekkende cijfers, als men ook nog 't publiek in aanmerking neemt), de derde, vierde en vijfde klasse komen wat lager (resp. 46, 41 en 45 à 46 l.l.),.... en men ziet, dat de rekening met de zesde klasse totaal niet uitkomt.

Er kunnen geen 20 zesde klassen zijn. Volgens 't aantal leerlingen moet hun aantal 40 à 50 bedragen. Hieruit kan dus geen ander con-

clusie worden getrokken dan dat men op het eind van het zesde leerjaar in meer dan de helft van de zesde klassen eenvoudig schoon schip maakt en daar geen enkelen leerling laat doubleeren, wat op zichzelf reeds een factor van demoralisatie inhoudt, omdat elk vakman weet, hoe op deze wijze elk normbesef omtrent de eindresultaten afwezig blijft.

Vermoedelijk is aan dit loozen zonder meer de leeftijd van veel leerlingen niet vreemd. Ik berekende, dat in 't eerste leerjaar 17.8 % van de leerlingen (d.i. gemiddeld 9 à 10 leerlingen per klasse) 7 jaar of ouder zijn, d.w.z. dat zij minstens één jaar boven de normale leeftijd vallen (de cijfers gelden voor het begin van de cursus). De groep „te ouden” bedraagt voor de tweede klasse 53.2 %, (d.i. 16 à 17 l.l. per klasse) voor de derde 47.3 %, (d.i. 21 à 22 l.l. per klasse) in de vierde kwamen wij tot 56.6 %, (d.i. 22 à 23 l.l. per klasse)¹⁾ in 't zesde leerjaar 55.8 %, (aantal te ouden niet op te geven). De fout van 't verslag — op zichzelf een bewijs, hoe systeemloos 't is opgezet — is, dat men nergens voor andere inspecties vergelijkingsmateriaal vindt, maar we vreezen van deskundigen geen tegenspraak, als we zeggen, dat de toestand hier wel heel erg abnormaal is en dat de ingeboren Nederlandsche kinderen hiervan wel in sterke mate dupe moeten worden.

De cijfers wettigen de conclusie, dat nauwelijks de helft van het aantal kinderen der school de zesde klasse bereikt en dat nog niet de helft van deze elite dat doet op normale leeftijd. Waarbij — waar de meerderheid der zesde klassen blijkbaar los is van 't begrip zitten-blijven — men wel de indruk moet krijgen, dat de norm bij 't verlaten der school geen rol speelt. Dat zulks in 't verleden niet 't geval was, blijkt wel uit de verklaring van den inspecteur, dat „vele scholen bij 't eind van 't zesde leerjaar de leerstof van vroeger een leerjaar vooruit zijn.”

Iemand, die eischen stelt, zou zeggen: dan hadden ze vroeger niet verhoogd moeten worden, om voor de goede leerlingen althans 't onderwijs op peil te houden.

Arme ouders, die onder zulke omstandigheden hun kinderen moeten laten onderwijzen. Toen ik 10 jaar oud was, was ik zelf leerling op een dorpschooltje, dat tengevolge van bijzondere omstandigheden in de decadentie was, al was 't vermoedelijk nog een hogeschool in vergelijking met wat de scholen in de inspectie, welke we hier bespreken, hebben te bieden. Mijn vader aanzelde geen oogenblik. Hij stuurde mij — ondanks mijn protest — ter school op een naburig dorp, zoodat ik dagelijks twee uur te loopen had. „Goed onderwijs is het eenige, wat ik je mee kan geven en dat zul je hebben, voor zoover ik er wat aan doen kan.” Het is de moraal van iederen gaven, kleinen man, die mogelijkheden in zichzelf vermoedt, welke de omstandigheden hem hebben belet tot ontplooiing te brengen en die zijn onvervulde idealen thans zijn kinderen opdraagt ter vervulling. Gelukkig 't kind, dat intuïtief iets vermoedt van de beteekenis, die zijn streven heeft voor zijn ouders... een lichtende plek aan de Oosterkim van een nieuw bestaan, dat men heeft voortgebracht en waarin toch nog het

¹⁾ Men lette op 't geringe verschil met de derde klasse, wat wijst op een gedwongen overplaatsing om al te groote opstopping te vermijden.

beste van het ouderlijk ik zal voortbestaan en zijn kans zal krijgen. Hoe 't zij, ik heb de hardnekkigheid van mijn vader begrepen (ik wensch haar de duizenden toe, wier leven nog te donker bleef) en ik ben hem dankbaar gebleven, dat hij tegen veel verzet in zijn wil heeft doorgezet. Op 't moment, dat hij tegen 't ziekelijke en waarschuwend daardoor te laksche hoofd van onze dorpsschool zei: „U ziet mijn jongen niet terug,” heeft hij een stap gedaan, die beslissend is geweest voor mijn heele leven.

Het is een verheugend verschijnsel, dat eveneens in Limburg een ander inspecteur spreekt over de vele klachten over het onderwijs en die o.m. toeschrijft aan 't feit, dat de arbeidersbevolking veel hooger eischen gaat stellen. Deze autoriteit „gelooft” niet, dat het onderwijs in zijn inspectie minder is dan vroeger. Zou het te veel geverg'd zijn van dezen inspecteur, als men hem vroeg te zorgen, dat zijn oordeel zich niet tot „gelooven” bepaalde, maar een werkelijk weten werd? Noch de regeering, noch de direct belanghebbenden, de ouders, hebben iets aan zulk een gevoelsoordeel, dat niet met feiten en cijfers kan worden waar gemaakt. De groote nurigheid in 't onderwijs is juist — en dit heeft de paedagogiek terecht zou impopulair gemaakt — dat men maar altijd beweert zonder iets te bewijzen.

Zoodoende lijkt Gunning's boutade waar te zijn, dat in de paedagogiek ook altijd het omgekeerde waar is. Wie zich tot de feiten bekeert, ervaart spoedig anders.

Intusschen, al ben ik blij, dat er verzet begint te komen bij de arbeidersbevolking, ik vrees zeer, dat de Limburgsche ouders hun kinderen niet kunnen veilig stellen, zooals mijn vader het mij heeft gedaan. Vermoedelijk is 't peil op alle scholen bedroevend.

Maar dan is de verantwoordelijkheid van den inspecteur, wien onze kritiek geldt, des te grooter. Het heil van duizenden proletariërs-kinderen, waarin zoovele mogelijkheden schuilen en voor wie op deze wijze alle gunstige sociale kansen worden afgesneden, ligt in zijn handen. Een autoriteit, die onder zulke omstandigheden niet vecht, wat hij vechten kan, verdient een woord van scherpe kritiek.

Maar deze inspecteur is niet 't in minst verontrust. Of 't onwetendheid is of verregaande zorgeloosheid, wie zal 't zeggen?

Ik noteerde in dit verband een zin, die boekdeelen spreekt. De hoofdinspecteur van de eerste inspectie schrijft:

„Opgemerkt verdient hierbij, dat de inspecteur te X een percentage van 10 pCt. der schoolbevolking, dat (in zijn inspectie) blijft zitten, veel te hoog vindt, terwijl zijn ambtgenoot te Y een percentage van 14 pCt. niet te hoog vindt.”

Dit is geen ernstig werk meer! Als ik meedeel, dat wij in '23-'24 (de laatste cijfers, die ik kon vinden) in Amsterdam de volgende percentages zittenblijvers hadden:

Eerste leerjaar 13.1 pCt. Tweede leerjaar 9.3 pCt. Derde leerjaar 10.5 pCt., Vierde leerjaar 12.2 pCt., Vijfde leerjaar 11.5 pCt. en dat het Nutsseminarium in zijn Mededeeling betreffende Aaneenschluiting tusschen Lager- en Middelbaar (Gymnasiaal) Onderwijs het een hoogst bedenkelijk verschijnsel heeft genoemd, dat men in het zesde leerjaar maar 6.8 pCt. liet zitten (een schaduwzijde van het opschui-

vingssysteem en gevolg van 't feit, dat men aan den opvolger geen erfenis wil nalaten, die niet gewaardeerd wordt) — dan begrijpt zelfs de leek, hoe de toestand in X (dat is in de inspectie waarover wij spreken), waar 4519 kinderen onderwezen worden in klassen van een sterkte, zooals men er in Amsterdam niet één kent, waarin dan bovendien twee duizend kinderen van vreemde nationaliteit naast ingeboren Nederlandertjes moeten worden opgeborgen, zou moeten zijn, indien men werkelijk eischen stelde.

Een inspecteur, die voor en in zijn taak leefde, zou eenvoudig wanhopig zijn. Hij zou, in de vergaderingen der hoofdinspectie verschijnende, met klem van redenen hebben te betoogen, dat, als hij zijn onderwijs op peil zou willen brengen, 40 à 50 procent van de kinderen zou moeten blijven zitten, hij zou met *werk* voor den dag moeten komen uit alle klassen en zeggen: „Heeren, dit kan ik niet meer voor mijn verantwoordiging nemen, 't is te bar.” Hij zou met onderzoeken op zijn scholen aan de hand van opgegeven en gestandaardiseerd werk, *cijfers* moeten produceeren en zeggen: „Zoo is de norm, en nu moet U eens kijken, waar ik blijf met mijn scholen; 't is eenvoudig een tragedie.”

Dit alles gebeurt in Nederland niet en nergens bij 't Rijksschooltoezicht of geheel systeemloos. De heer inspecteur vindt 10% zittenblijvers „veel te hoog”. Waarschijnlijk is hij van meening, dat een school zijn percentage zittenblijvers kiest, zooals ze dat haar wandversiering doet...

* *

Het lijkt er misschien op, dat ik den inspecteur, wien ik hier ging narekenen, als hoofd van jut gebruik. Misschien zijn er ook, die van oordeel zijn, dat ik bij voorkeur het zoeklicht op ons Katholieke Zuiden laat spelen. Ik ben me bewust, dat ik aan deze verdenking niet ontkomen zal.

Toch veroorlofve men mij met nadruk te verklaren, dat 't mij alleen te doen is om de *zaak*. De inspecteur te X heeft genoegzaam materiaal verschaft, om een indruk te geven van de treurige toestand, waarin het onderwijs in zijn inspectie moet verkeerren. Voor 't feit, dat hij zulks deed, verdient hij een woord van dank, al keerde dat (onvoldoende) materiaal zich dan ook tegen zijn beleid. Anderen gaven geen materiaal. Ze geven zoodoende geen aangrijpingspunt voor kritiek. Maar dat zegt volstrekt niet, dat er geen kritiek zou zijn, als ~~ze~~ ons materiaal betreffende de resultaten verschaffen. Nederland mag en kan hen op grond van 't verslag, dat ze uitbrachten, in geen deele dechargeeren.

Ze kunnen ook zichzelf niet dechargeeren, want hun werkmethode stelt hen niet in staat een duidelijk beeld van 't onderwijs te krijgen. Dit moest ik zeggen, om te voorkomen, dat de bedoelde inspecteur tot zondebok wordt gemaakt van een over de heele linie onvoldoend systeem van controle en leiding, ten opzichte waarvan hem de verdienste toekomt, dat hij 't zoo duidelijk heeft aan 't licht gebracht.

Ook wil ik zeggen, dat 't bij mij niet gaat tegen de Katholieken. Ieder die ter zake kundig is, weet, dat en op 't terrein van de theoretische paedagogiek en op 't terrein van de organisatie (men denke

aan 't voortreffelijk Haagsche bureau) de katholieken een activiteit hebben ontwikkeld, die respect afdwingt en de voorstanders van openbaar onderwijs jaloersch mag maken. De benoeming van een katholiek bijzonder inspecteur te Amsterdam bewijst niet alleen, dat men vooruit wil, om de concurrentie met 't openbaar onderwijs aan te kunnen, maar dat men zich ook heeft gerealiseerd, welke de methode is, om tot doel te geraken.

Wel geloof ik zonder verwijt van partijdigheid te mogen zeggen, dat de katholieken zich ijveriger toonen daar, waar ze hebben te concurreren dan daar, waar ze zich veilig voelen in hun heerschappij over de geesten. Zoo lijkt me Limburg voorloopig niet aan de spits te staan, terwijl ik hier in Amsterdam wel een katholieke bijzondere school ken, die me *prima* lijkt.

Maar deze twee opmerkingen slechts tusschen haakjes.

De bedoeling van deze drie artikelen is slechts geweest het volgende te betoogen:

Wij hebben in Nederland nu de pacificatie. Gelukkig. De Staat geeft een enorm bedrag uit voor het onderwijs. Heeft de volksvertegenwoordiging „waarborgen“, dat dit geld zoo goed besteed wordt als mogelijk is? Meent zij, dat zij 't recht heeft, neen den *plicht* en duidelijk beeld te krijgen, omtrent de resultaten van het onderwijs, om daar, waar die resultaten onder de norm blijven, doeltreffende maatregelen ter verbetering te kunnen doen nemen? En vindt de volksvertegenwoordiging, dat zij met een verslag, als wat ik meende te moeten kritiseeren, tot dit doel genoeg mag nemen?

Zoo ja, dan zou ik meenen, dat ze blijft beneden haar taak en dat ze niet ten volle begrijpt, welke volksbelangen hier op 't spel staan, noch welke waarborgen de belastingbetalende burger mag eischen omtrent de wijze, waarop zijn zuur verdiende penningen worden besteed.

Hier hoeft, hier mag geen verschil gemaakt worden tusschen openbaar en bijzonder onderwijs. Het geldt hier — wij herhalen — de exterieores res, ten opzichte, waarvan beide zich gelijk richten, ten opzichte waarvan ze ook gelijk onder de maat moeten.

Hoe dat kan? Men sture het schooltoezicht of enkelen hunner maar eens naar Londen of Amerika. Of, als dat te duur uitkomt, — en dat zal wel — naar Utrecht. Wij schreven over de toetsingsvraag reeds meermalen en zullen ons best doen een praktische methode van onderzoek mee te helpen opbouwen. De huidige toestand kan werkelijk niet langer bestendig blijven. We zijn overtuigd, dat we in dit oordeel, de meest geavanceerde leden van 't schooltoezicht op onze zijde hebben. Ten overvloede herhalen we, dat 't hier niet gaat tegen hun *personen*, maar tegen het *stelsel*, waaronder zij werken. Het was de heer Brants, die, toen het Nutsseminarium begon met zijn nieuwe onderzoekmethode der proefklassen, zich onmiddellijk actief belangstellend toonde. Dit dient met erkentelijkheid gememoreerd te worden en wij hebben hoop, dat dan ook uit de inspectie zelf de drang zal opkomen haar contrôle-methodes te verbeteren.

INHOUD VAN AFLEVERING 2.

	Bladz.
De derde Internationale Conferentie van Volkshuizen, II. . .	33
De organisatie van ons Onderwijs, door Dr. A. van Oven .	48
Naar aanleiding van het onderwijsverslag 1926—1927, door G. van Veen, III.	62

Vacant.

Vacant.

OULDERS!

Kent gij **SCHOOL EN HUIS**,
het Orgaan van den „Bond van Nederlandsche
Onderwijzers”, onder Redactie van Th. J. Thijssen?

Prijs f 0.90 per kwartaal.

Abonneert U Heerengracht 56, Amsterdam
of vraagt proefnummer.

VOLKS 7133869 **ONTWIKKELING**

**MAANDBLAD UITGEGEVEN DOOR HET
NUTSINSTITUUT VOOR VOLKSONTWIKKELING**

ONDER REDACTIE VAN :

Prof. Dr. PH. KOHNSTAMM, L. C. T. BIGOT, Prof. R. CASIMIR, W. EMMENS,
A. H. GERHARD, Prof. Dr. J. H. GUNNING Wz., IDA HEYERMANS,
Dr. K. F. PROOST, G. VAN VEEN, J. HOVENS GREVE, Secretaris

Jan Nieuwenhuysen
1784

PER
JAAR
F 8.75

**MIJ. TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN
CENTRAAL STATION, AMSTERDAM**

PER
NUMMER
F 0.75

De beteekenis van den kleuterleeftijd en van de kleuterschool voor de ontwikkeling van den mensch ¹⁾

door Prof. Dr. J. H. GUNNING, Wzn.

Dat ik de uitnoodiging van ons geacht hoofdbestuur om op deze conferentie een spreekbeurt te vervullen, gereedelijk heb aangenomen, niettegenstaande zij mij om allerlei redenen niet zeer gelegen kwam, daarvoor had ik, behalve mijn oude en warme liefde voor het kleuteronderwijs, een bijzondere reden en als ik U die noem, dan zijn wij meteen midden in ons onderwerp. Vooraf echter nog deze opmerking. Met groote voorliefde gebruik ik de door dr. Bonebakker ingevoerde termen: kleuterschool, kleuteronderwijs, kleuterleeftijd. Het laatste doet ook reeds bijv. prof. Kohnstamm in zijn groot handboek der paedagogiek: „Persoonlijkheid in Wording“. Als het aan mij lag, dan werden deze termen algemeen aangenomen, ook door officieele lichamen en in officieele taal, de wetgeving niet uitgesloten. Het klinkt misschien ietwat overdreven, maar het is mijn eerlijke overtuiging, dat, wanneer dr. Bonebakker voor dezen tak van onderwijs niets anders gedaan had dan den eersten stoot geven tot algemeene invoering van deze termen, hij zich daarmede reeds onvergankelijke verdiensten jegens dat onderwijs en jegens het geheele vaderland zou verworven hebben. Want dan had hij ons verlost van de tyrannie van overgeleverde namen, die niet alleen onnauwkeurig, maar beslist misleidend zijn en daardoor veel kwaads stichten. Hoezeer men elders de noodzakelijkheid van een nieuwen naam voelde, blijkt wel uit het merkwaardige feit, dat men in Engeland en America, waar dit onderwijs al betrekkelijk vroeg tot grooten bloei is gekomen, klakkeloos het deutsche woord „Kindergarten“ heeft overgenomen, hoewel men anders op angelsaksisch taalgebied waarlijk niet al te gul is met het op-

¹⁾ Deze en de volgende twee lezingen werden gehouden op de Bewaarschoolconferentie uitgeschreven door de Mij. tot nut van 't algemeen op Zaterdag 15 November 1930 te 's Gravenhage.

nemen van zuiver deutsche woorden en woordvormen in de taal, en ofschoon men al in het bezit was van een goeden inheemschen naam, n.l. „Infant Schools”. Maar men voelde de noodzakelijkheid om duidelijk te kennen te geven, dat men de overgeleverde vormen wenschte op te ruimen, om beslist in het voetspoor te treden van den grooten hervormer van dit onderwijs, Fr. Fröbel, die aan zijn schepping den naam van „Kindergarten” had gegeven. Ieder, die ons volk en onze toestanden kent, begrijpt, dat hiervan, ik bedoel: van het klakkeloos overnemen van den term „Kindergarten”, bij ons nooit sprake is geweest noch kan zijn; maar ook de vertaling heeft geen ingang gevonden, niettegenstaande een onzer meest vooraanstaande figuren, mevr. Wierts van Coehoorn—v. Stout in 1914, aan haar groot werk over dit onderwijs onvervaard den titel „Kindertuin” gaf. Misschien klonk die naam voor ons, nuchtere Hollanders, te poëtisch; men mag echter niet vergeten, dat met dat woord in het Nederlandsch niet veel te beginnen is: een samenstelling als „kindertuinonderwijs” ware een monstrem geweest, een vertaling van „Kindergartnerin” als titel van de onderwijzers, door „kindertuinierster” een onmogelijkheid.

Men had natuurlijk hetzelfde denkbeeld, n.l. dat men beslist en welbewust den weg van Fröbel wilde volgen, kunnen uitdrukken door de namen „Fröbelschool” en „Fröbelonderwijs” en men heeft dat ook beproefd, maar het zijn juist de groote voorstanders en importeurs van dat onderwijs, Willem Haanstra en de zijnen, geweest, die dat hebben tegengehouden, omdat zij, en dat was geheel in den geest van Fröbel zelf, niet als een partij, een aanhang, wilden optreden, anders uitgedrukt, omdat het hun om de beginselen, en niet om een persoon of een naam te doen was. Bovendien voelt ieder, dat die namen niet geschikt waren om in de wetgeving te worden opgenomen. Historisch hebben deze namen echter goede diensten bewezen als hervormingsleuze, als oppositiename tegen de toen algemeen in den lande gebruikelijke termen Bewaarschool en Bewaarschoolonderwijs. Deze waren echter zelf in hun tijd hervormingsleuzen geweest en hadden als zoodanig goede diensten bewezen; zij waren nog niet eens erg oud, want hun invoering dateert van de laatste jaren van onze vereeniging met België; in 1827 duiken zij in Brussel op, om na de scheiding, dus na 1830, zich in Nederland te vermenigvuldigen. Het een zoowel als het ander is het werk geweest van het Nut, dat zich in die dagen onsterfelijke verdiensten heeft verworven door de invoering en bevordering van veel verbeterde kleinkinderscholen, weshalve haar de euveldaad worde vergeven van een allerongelukkigsten naam te hebben ingevoerd en gecolporteerd. Het Nut ontleende dezen naam, met de zaak, aan Duitschland, blijkbaar zonder te weten, of zonder er aan

te denken, dat de zaak eigenlijk uit Engeland stamde; want het door haar ingevoerde type van scholen was niets anders dan de Infant School van de engelsch-schotsche sociale hervormers Robert Owen en Buchanan, dateerende van ong. 1818. De naam „Kleinkinderscholen” schijnt in Nederland nooit in zwang te zijn geweest, wel het taalkundig minder juiste „Kleine Kinderscholen.” Die benaming komt n.l. voor in de wetgeving van 1806, naast die van „Vrouwenschool” of „Matressenschool,” resp. „-schooltjes.” Deze laatste benaming is de eenig echte inheemsch Nederlandsche; van schoolmatressen en matressenscholen vinden wij reeds gewag gemaakt vóór de Hervorming.

De wetgeving van 1806 noemt de vrouwen, die zulke schooltjes hielden, „schoolhouderessen” en verklaart, dat zij een afzonderlijke klasse van onderwijzers vormen, behoorende tot den vierden of laagsten rang. Deze wetgeving heeft gegolden tot 1857. Van 1806 dus tot 1857 hebben de inrichtingen voor zeer kleine kinderen een wettelijk bestaan gevoerd onder de benaming van „matressen-”, „vrouwen-” of „kleine kinder-school” of „-schooltje”. Het waren allerjammerlijkste inrichtingen, in den volksmond *a parte potiori* aangeduid door een naam, dien men in een fatsoenlijk gezelschap niet noemen kan, maar waarin de klank K tweemaal op effectvolle wijze voorkomt. Dit zal misschien er toe meegewerkt hebben, dat de naam „Bewaarschool” zoo spoedig al die oudere en officieele benamingen verdrongen heeft, want toen de Regeering in 1857 weigerde dit onderwijs in de wet op het L.O. op te nemen, was de naam „Bewaarschool” reeds algemeen gebruikelijk; toen zij echter in 1878 die weigering herhaalde, sprak zij van „scholen, waarin geen kinderen boven de zes jaren worden toegelaten en waarin geen ander dan voorbereidend onderwijs wordt gegeven,” (Art. 15.c.) welke scholen zij slechts in zoverre in de wet opnam, dat zij ze onderwierp aan een beperkt toezicht vanwege het Rijks-schooltoezicht. Sedert is dit de officieele betiteling van dit onderwijs gebleken en we hebben dus nu twee algemeen gangbare namen „Bewaarschoolonderwijs” en „Voorbereidend Onderwijs” (juister nog: Voorbereidend Lager Onderwijs, want er is ook een V.H.O.).

Deze namen nu had ik op het oog, toen ik straks zeide, dat zij een misleidend en daarom gevaarlijk karakter dragen. Wat den naam Bewaarschool aangaat, hoewel in omloop gebracht in oppositie tegen de bestaande matressenscholen, zoo past hij feitelijk veel beter op deze dan op de verbeterde inrichtingen, die men ervoor in de plaats wilde stellen. Want die matressenscholen waren echte *bewaarscholen*, waarbij wel theoretisch de nadruk viel op het bestanddeel „scholen”, maar in de praktijk op het bestanddeel „Bewaar”; de kinderen leerden er quasi wel wat spellen en lezen, soms ook een beetje rekenen, maar

in hoofdzaak waren zij er opgeborgen. En tegen den naam „Voorbereidend onderwijs” bestaat dit bezwaar, dat dit onderwijs daarmede wordt aangeduid als een onzelfstandige inleiding op, een soort voortaal tot de lagere school. Waarom deze bezwaren inderdaad zwaar wegen, zal in het verloop onzer voordracht wel blijken.

Ik kom nu n.l. op mijn eigenlijk thema, hetwelk ik, zooals ik u zeide, wilde inleiden met u uit te leggen, waarom ik aan de uitnoodiging van het Nutsbestuur zoo gaarne gehoor heb gegeven. Inmiddels neem ik afscheid, mocht het zijn voor goed, van die nare namen, om ze te vervangen door de even welluidende als passende en bovendien typisch nationaal-nederlandsche van „Kleuterschool” en „Kleuteronderwijs”; mochten deze aanvankelijk nog wat ongewoon en vreemd, niet deftig genoeg klinken, dat gaat er bij druk gebruik spoedig af en daartoe wensch ik bij iedere zich aanbiedende gelegenheid mede te werken.

Die reden dan is deze, dat nog maar al te veel de opvatting verspreid en de heerschende is, bij alle standen en bij alle partijen, ook bij officieele lichamen, dat de kleuterschool essentieel een inrichting is van maatschappelijk hulpbetoon. „Zulke kleine kinderen, zoo meent men, hebben nog geen onderwijs nodig, maar alleen verzorging, en het is alleen omdat, jammer genoeg, zoo menig huisgezin niet in staat is hun die behoorlijk te geven, dat niet alleen de barmhartigheid maar ook de overheid wel verplicht is voor goede gelegenheden te zorgen, of althans te helpen zorgen, waar de kinderen die wel kunnen vinden. Doet de overheid dit, dan kan zij tevens aan die inrichtingen zekere eischen stellen en daarop toezicht houden en zodoende er voor zorgen, dat de kinderen het er werkelijk goed hebben. In zoverre is het inderdaad een zegen, dat er zulke inrichtingen bestaan, maar eigenlijk zijn het toch onnatuurlijke inrichtingen. Wie ze nodig heeft, kan dankbaar zijn dat ze er zijn, maar het zou beter zijn, als zij er niet behoefden te zijn, en wie er buiten kan, houdt zijn kinderen liever en beter thuis. Het zijn m.a.w. geen paedagogische, maar sociale inrichtingen, en daar bovendien de gezinnen, die ze nodig hebben, meest, zoo niet uitsluitend, bij de zgnd. lagere standen, inzonderheid bij den arbeidersstand voorkomen, zoo behooren zij eigenlijk gezegd niet tot het departement onderwijs, maar tot het departement maatschappelijk hulpbetoon. Het is daarom dan ook een zegen, dat de staat, althans tot dusver, den gemeenten in dit opzicht geen enkele verplichting oplegt.”

Tegen die opvatting nu wensch ik met alle kracht, die in mij is, op te komen, gelijk ik ze ook levenslang bestreden heb. Niet dat ik de aangevoerde feiten niet erken; natuurlijk doe ik dat wel en natuurlijk

apprecieer ik ook wel de maatschappelijke diensten, die de kleuterschool aan zoo vele onvermogenende ouders en vooral aan de moeders bewijst. Maar het wezen der kleuterschool bestaat niet daarin en wordt door die andere namen niet alleen niet uitgedrukt, maar beslist verduisterd. Waarin dat wezen dan wel bestaat, kan ik u niet beter duidelijk maken, dan door u uit te leggen, waarom wij den term „kleuterschool” zoo noodig hebben, waaruit u dan meteen zal blijken, dat ik straks niet voor niets zoo lang bij die namen heb stilgestaan.

Om maar terstond met de deur in huis te vallen: de zaak is deze, dat wij, op wetenschappelijke zoowel als practische gronden, de 20 à 23 jaar, die een mensch-kind noodig heeft om volwasen te worden, niet hebben te beschouwen als één enkele periode van onafgebrokene, geleidelijk en regelmatig voortschrijdende ontwikkeling, maar ze moeten verdeelen in eenige onderperiodes of leeftijden, tusschen welke merkbare verschillen en duidelijk aanwijsbare overgangstijden bestaan. Hoewel dit inzicht reeds in de Oudheid bestond — wij vinden het o.a. klaar uitgesproken bij Aristoteles, den leermeester van Alexander den Groote — en hoewel het met de meeste stelligheid en duidelijkheid door Rousseau is gepredikt in zijn in 1762 verschenen *Emile* en tot de basis van zijn geheele opvoedingssysteem is gemaakt, zoo is het toch nog allesbehalve gemeengoed van de groote massa geworden. Dit blijkt reeds uit het feit, dat onze geheele schoolorganisatie evenals onze traditioneele opvoedingszeden en -opvattingen er zoo weinig rekening mede houden, dat zij in menig opzicht in onverzoenlijken strijd daarmede zijn.

Dit is gemakkelijk genoeg aan te toonen, maar zulks zou veel meer tijd vereischen dan ons hier ter beschikking staat; gelukkig is er een veel korter weg om u dit duidelijk te maken en die nog veel helderder is. Ik heb n.l. daartoe alleen te wijzen op het ontbreken in onze taal, gelijk als in de meeste moderne talen, van afzonderlijke namen voor die afzonderlijke perioden, want, daarin spreekt zich duidelijk uit, dat men zich van ouds niet bewust is van de bestaande onderscheidingen, laat staan van hun beteekenis.

Alleen voor den allereersten tijd bezitten wij een apart woord: „zuigelingen”. En daar moeten wij ook al mee schipperen, want de eerste der perioden, waarin wij den geheelen groeitijd moeten verdeelen, omvat ongeveer de drie eerste levensjaren, weshalve prof. Kohnstamm, in zijn evengenoemd werk, waarin hij die verdeeling in leeftijden volgt, het tweede Boek, dat over die eerste drie jaren handelt, eenvoudig betitelt met „De Zuigeling”, hoewel een kind van 3 jaar natuurlijk geen zuigeling meer is.

De daarop volgende leeftijd is die, waarover wij het nu hebben, doch daarover aanstonds. Den volgende leeftijd pleegt men aan te

duiden als den schoolleeftijd, of ook wel den schoolplichtigen leeftijd, eigenlijk ongeschikte namen, want zij zijn ontleend niet aan een in-deeling der natuur, die onveranderlijk is, maar aan een zeer veranderlijke en eigenlijk tamelijk willekeurige menschelijke instelling. Prof. Kohnstamm, alweder van den nood een deugd makende, schrijft dan ook boven zijn IVe Boek: „Het Schoolkind." Men moet dit dan niet opvatten als: het schoolgaande kind, maar als: het kind, dat in die levensperiode verkeert, die het meest aangewezen is voor het ontvangen van gewoon lager onderwijs.

Daarop volgt een periode, die tegenwoordig vrij algemeen aangeduid wordt als de puberteitsperiode of de overgangsleeftijd, welke om redenen, die hier niet kunnen worden uitgelegd, gewoonlijk, en ook in Kohnstamm's boek, tezamen genomen wordt met de volgende periode, de Adolescentie. Voor deze laatste periode komt sinds 1918, toen het Rapport verscheen van de „Staatscommissie tot onderzoek naar de ontwikkeling der jeugdige personen van 13 tot 18 jaar", meer en meer in zwang de betiteling „Jeugd", vooral in combinaties als jeugdwerk, jeugdleiders, jeugherbergen en derg. Dit is uit Duitschland overgenomen, maar het is een zeer gelukkige technische toepassing (aanwending) van een bestaand woord; men denkt daarbij evenwel niet aan den leeftijd van 13 tot 18, maar veeleer aan dien van 15/16 tot 19/20 jaar. Voor dezen leeftijd past die benaming zeer goed en voor *dezen* leeftijd hebben wij dus nu ook in Nederland een technischen naam, maar ook nog maar alleen voor *dezen*.

Voor den leeftijd, die ons nu bezig houdt, en die zich van ongeveer het derde tot het zevende levensjaar uitstrekt, hebben, zooals wij straks hoorden, de Engelschen reeds een technischen naam, n.l. Infant, wij tot nog toe geen. Of liever, wij hadden hem wel, maar wij gebruikten hem niet, totdat dr. Bonebakker hem opdolf en hem zijn juiste plaats aanwees: *de kleuter*. Door dus dien naam als terminus technicus te gebruiken, stellen wij ons meteen op het standpunt, dat wij hier te doen hebben met een, door de natuur zelf afgebakende, levensperiode, die haar eigen karakter draagt en daarom haar eigen eischen stelt van verzorging, behandeling en opvoeding. Dat was ook het standpunt van Fröbel. Zijn groote, en m.i. grootste, verdienste bestaat daarin, dat hij het eerst klaar en duidelijk inzag en uitsprak, dat deze periode evenmin behoort bij de voorafgaande als bij de volgende, maar een eigen plaats inneemt in het proces der menschelijke ontwikkeling, zeer eigenaardige trekken vertoont, en een eigenaardige behandeling vereischt, en dat hij het niet bij woorden liet, maar de hand aan het werk sloeg om een school, of neen, niet eigenlijk een school en ook geen inrichting, maar den Kindergarten te

scheppen, waar het kind van dien leeftijd de hem passende behandeling kon vinden.

Daar hij als een der meest typische kenmerken van dezen leeftijd het eigenaardige kinderlijke spel aanwees, heeft men sedert dien dezen leeftijd vaak aangeduid als den speelleeftijd. Deze benaming is niet slecht, maar zij is te beperkt; het is dus in alle opzichten verkiesselijker te spreken van den kleuterleeftijd.

Er valt natuurlijk niet aan te denken, de eigenaardigheden van dezen leeftijd en zijn daaruit voortvloeiende levensbehoeften hier in hun vollen omvang te schetsen. Dit zou ook een ietwat voorbarige en gewaagde onderneming zijn, omdat het wetenschappelijk onderzoek van dezen leeftijd nog niet zeer gevorderd is en in vele opzichten nog bij het onderzoek van andere leeftijden ten achter is, zoodat wij in hoofdzaak nog niet zoo heel verder zijn dan Fröbel, al draagt alles bij hem een meer intuïtief, bij ons een meer wetenschappelijk karakter. Ik wil alleen trachten, om, zooals de titel van mijn voordracht luidt en zooals het Nutsbestuur mij verzocht heeft te doen, de beteekenis van dezen leeftijd voor de geheele verdere ontwikkeling in 't kort toe te lichten.

Er zijn er, die de grootste beteekenis toekennen aan de eerste levensjaren en meenen, dat alles wat in dien leeftijd aan het kind geschiedt, wat het ziet en hoort, leert en ondervindt, van grondleggende en beslissende beteekenis is voor het geheel leven. Er zijn er ook, die hetzelfde denken van den kleuterleeftijd. Ik behoor noch tot de eene noch tot de andere partij; persoonlijk ben ik overtuigd, dat de grondslagen der persoonlijkheid eerst in den puberteitsleeftijd gelegd worden, en dat al het voorafgaande slechts een voorbereiding is en een voorloopig karakter draagt en ik bevind mij daarbij in goed gezelschap, want reeds Rousseau heeft met klem hetzelfde betoogd, die zelfs zoo ver gaat van de geheele opvoeding in de voorafgaande jaren „un jeu d' enfans" te noemen. Ik vermeld dit hier echter uitsluitend en alleen opdat gij mij niet zoudt verdenken van een bijzondere voorkeur voor dien kleuterleeftijd te koesteren, die mij er toe zou verleiden zijn beteekenissen te overschatten. Ik ben van meening, dat iedere leeftijd zijn eigen en groote beteekenis heeft en dat spreekt toch immers ook van zelf, want iedere leeftijd vormt een onmisbaren schakel in het proces der ontwikkeling, anders ware hij niet door de natuur ingesteld. Daaruit volgt nu evenwel vanzelf, en daarop wil ik vooral uw aandacht vestigen, dat, wanneer deze leeftijd niet tot zijn recht komt, niet krijgt wat hem toekomt, wanneer nuttige en noodige ontwikkelingsmogelijkheden hem onthouden worden, dat dan wis en zeker aan de geheele ontwikkeling, en dus aan het geheele leven, schade en misschien wel

vermoedelijk onherstelbare schade wordt toegebracht en dat wij dit moeten aannemen, ook al kunnen wij het niet met de stukken bewijzen (doch vaak is het wel degelijk met de stukken te bewijzen). Weliswaar ben ook ik niet van meening, dat het aldus verzuimde nooit of te nimmer en op geenerlei wijze meer is in te halen; dat volgt uit wat ik u daareven zeide. Maar gij zult het van uwen kant met mij eens zijn, dat het in ieder geval beter is, niets te verzuimen, wanneer dit vermeden kan worden.

Wij kunnen nu die verschillende leeftijden gevoeglijk beschouwen als de étappes op den weg, dien het kind heeft af te leggen om zich in te leven in de wereld, waarin hij verder als volwassen mensch zal hebben te verkeer en te werken. Het is duidelijk, dat hij die wereld als een volslagen vreemdeling binnentreedt. Hij moet dus in de eerste plaats wat nader met haar kennis maken en om dat te kunnen doen moet hij ze eerst kunnen waarnemen. Maar dat kan hij bij zijn geboorte nog geenszins. Het pasgeboren kind kan slechts drie handelingen verrichten, zuigen, schreeuwen en trappelen. Voorts kan hij aangename van onaangename sensaties onderscheiden, bijv. koude van warmte, hongers van verzadiging. Maar hij kan noch zien, noch hooren, noch grijpen, hoewel hij de organen ervoor heeft. Hij weet echter volstrekt niet, hoe hij die organen moet gebruiken, geen wonder, want hij weet niet eens, dat hij ze heeft. Maar zijn leertijd begint reeds met zijn eersten levensschreeuw.

Gaandeweg, stapje voor stapje, leert hij zijn lichaamsdeelen en zijn organen kennen en spoedig ook ze te gebruiken en iedere ontdekking op dien weg is een bron van uitbundige vreugde. Ziedaar de taak van de eerste periode, den z.g.n. zuigelingsleeftijd, die daarmee geheel gevuld is, zoodat het kind altijd en onophoudelijk bezig is, levendig bezig, behalve alleen als hij slaapt. Aan het eind van die periode is hij zoover, dat hij nu weet, over welke middelen hij beschikt om zich met de buitenwereld in contact te stellen en hoe hij die middelen moet aanwenden, zijn oogen om te zien, zijn ooren om te hooren, zijn handen om te betasten, te grijpen en te vormen, om op te bouwen of te vernielen, zijn beenen en voeten om zich te begeven naar wat zich op een afstand van hem, buiten het bereik zijner armen, bevindt en, last not least, de taal, om zich met het voornaamste in die buitenwereld, met de menschen, die zich daarin bewegen, in verbinding te stellen, hun bedoelingen te vernemen en niet minder hun zijn wenschen kenbaar te maken.

Het is duidelijk, dat de eigenlijke kennismaking met de buitenwereld nu eerst kan beginnen, want die is eerst nu mogelijk, nu het kind het gebruik kent en zelfstandig gebruik heeft leeren maken van de daar-

oe dienende middelen, die de natuur te zijner beschikking heeft gesteld. Maar die kennismaking kan niet anders dan zeer geleidelijk, bij stukken en brokken, bij kleine stukjes en brokjes te gelijk, geschieden. Want het kind kan onmogelijk zooveel tegelijk verorberen. De indrukken, reeds alleen de bloot zintuiglijke indrukken, die evenwel altijd van geestelijke inwerkingen vergezeld gaan, die de buitenwereld iedere minuut, ja iedere seconde op den mensch afzendt, zijn zoo overstelpend talrijk en verbijsterend gevarieerd, dat geen enkel mensch het ongepantserd daartegen zou kunnen uithouden, laat staan dan een kind. Het verdedigingswapen, dat wij daartegen gebruiken, is zeer eigenaardig, maar zeer doeltreffend: al wat ons te veel is, weren wij eenvoudig af. Wij zien altijd maar een gedeelte van wat het oog ons overbrengt, wij hooren altijd maar een gedeelte van wat het oor ons bericht, de rest zien en hooren wij eenvoudig niet, omdat wij het niet gebruiken kunnen. Het is duidelijk, dat het kind een dergelijk bescherm-middel nog veel meer noodig heeft dan wij, maar ook die kunst om dat te doen, zooals wij dat doen, moet hij eerst nog leeren. Wel zien wij kinderen al heel spoedig, en vooral in den schoolleeftijd, van zich afschudden, wat hun te veel is; ze laten dat eenvoudig, zooals de Hollander zegt, van hun koude kleeren afglijden, tot groote ergernis vaak van hun ouders en onderwijzers, maar tot hun eigen behoud. Maar het kind in den kleuterleeftijd kan ook dat nog niet; wat hij noodig heeft, dat is een miniatuurwereldje voor zich, een gebied van waarnemingen en ondervindingen, waarin niet meer aanwezig is dan wat hij op dat oogenblik gebruiken en verwerken kan. *Daar nu zulk een wereldje niet bestaat, schept hij het zichzelf.* Dat doet hij vooral en met name in het spel, dat eigenaardige verschijnsel, dat steeds de aandacht der kindervorschers getrokken heeft en waarover heel wat getheoretiseerd is en wordt, maar wat ik niet veroordeel, integendeel, zeer leerzaam vindt. Ik voor mij zie het hoofdzakelijk in dit licht.: Het kind schept om zich heen — natuurlijk niet blijvend, maar tijdelijk en telkens weer opnieuw — een eigen wereldje, een eigen levensgebied, dat hij wel meubleert en bevolkt met dingen en personen uit de groote menschenwereld, maar dit doet hij zelf, hij verzet zich, zoo hij maar eenigszins kan, met hand en tand er tegen, dat anderen dit voor hem doen; in die wereld mag, zoo hij het anders verhinderen kan, niets voorkomen dan wat door hemzelf daar een plaats is aangewezen, en de volwassenen mogen daar alleen binnenkomen, wanneer zij zich tevreden stellen met de hun door het kind aangewezen plaats en zich getroosten de rol te spelen, die het kind hun in zijn vertooningen — want dat zijn het grootendeels — aanwijst. Het ameublement, de stof-fage van dit wereldje en alles wat er gebeurt, draagt dus een stempel

van vereenvoudiging, maar wát zich dan daarin bevindt en wát daarin gebeurt, dat heeft dan ook voor het kind volmaakte realiteit, ook al bestaat het, naar onze begrippen beoordeeld, geheel of overwegend alleen in zijn verbeelding. Het is op die wijze, dat de kleuter gaandeweg zich een schat van waarnemingen, van nuttige kennis en ervaring, verzamelt, die hij uit de buitenwereld in de wacht sleept, en waarmee hij eensdeels zijn eigen geestelijk leven opbouwt en verrijkt; anderdeels de buitenwereld steeds beter leert kennen. Maar altijd zoo, dat hij nog blijft leven in zijn eigen wereld.

Het is duidelijk, dat dit niet altijd kan duren en het duurt dan ook niet altijd; er komt een eind aan en zeer dikwijls komt er merkwaardig snel een eind aan; op een gegeven oogenblik staakt het kind zijn spel. Dat is het oogenblik, waarop hij uit zijn eigen wereldje, dat zijn dienst gedaan heeft, uitstapt, om nu de groote menschenwereld zelf binnen te treden. Van dat oogenblik af heeft hij de hulp van de groote menschen noodig, want nog is hetgeen zich hem aanbiedt veel en veel te veel, zoodat schifting noodig blijft. Maar bovendien moet hij nu kennis maken met allerlei, dat niet de natuur, maar de cultuur van hem eischt, en waarvoor zijn eigen natuur hem dus geen aanwijzingen geeft, m.a.w. hij moet *leren, ondervijns ontoangen*. Maar hiermede grijpt een geweldige verandering in het kinderleven plaats, zoo groot, dat wij gerust van een breuk met zijn verleden mogen spreken. De groote wereld legt beslag op hem, begint haar inlijvingsproces met hem, laat dit niet meer aan zijn eigen initiatief over, maar dringt hem haar initiatief op. Daardoor ontstaat het groote gevaar, dat veel, zeer veel van wat het kind zich in den kleuterleeftijd heeft eigen gemaakt, weder voor hem verloren gaat, doordat hij gedwongen wordt op een gansch andere, hem vreemde manier van voren af te beginnen, net alsof hij nog niets geleerd had. Wanneer wij dan ook het doorsneeschoolkind, zooals het zich gewoonlijk op onze scholen aan ons vertoont, vergelijken met het kind in de eerste levensperiode, dan treft ons terstond een groot verschil. Het kind in de eerste levensperiode is één en al beweeglijkheid, het is druk in de weer, gunt zich letterlijk geen oogenblik rust, totdat hij er bij in slaap valt. Het kind in de kleuterperiode legt het al kalmer aan; hij is niet meer een ontdekkingsreiziger, die van de eene ontdekking in de andere valt, ook niet meer een gymnast, die zich dagelijks traint, maar hij is de kundige en smaakvolle verzamelaar, die alles wat waarde voor hem heeft bijeengaat; hij is een bouwmeester, die plannen ontwerpt en gebouwen sticht, hij is bovenal een scheppend dichter, die zijn eigen ongeschreven producten ten tooneele voert en daarbij zelf tevens alle functies vervult, van theaterdirecteur, van regisseur, van acteur en van toeschouwer. Het

gewone schoolkind daarentegen is als zoodanig een gedwee wezen, wien het aan te zien is, dat hem is ingeprent, dat hij moet *leeren*, dat hij dit niet kan doen dan door *op* te *letten* en dat hij niet kan opletten zonder *stil* te *zitten* en op niets anders te letten dan wat de juffrouw of de meester zeggen, vertellen, gebieden of voordoen. En deze passiviteit, deze het kind volmaakt vreemde en tegennatuurlijke passiviteit, die noemt men dan „werken“. Geen wonder, dat het kind dan aan het begrip „werken“ allerlei voorstellingen gaat verbinden, die nu juist niet altijd van aangenamen aard zijn. Werken wordt voor hem iets, dat men alleen gedwongen doet. In de beide vorige perioden was het kind altijd werkzaam, in de eerste op een andere manier dan in de tweede, maar altijd werkzaam, en altijd vol lust in het werk, omdat het een vaste wet is in het proces der menschelijke ontwikkeling, dat alles wat voor die ontwikkeling bevorderlijk is, ook al is het kind zich daarvan niet zelf en klaar bewust, een levendig lustgevoel opwekt. Leven en werken, leven en bezig zijn was in die perioden voor het kind een en hetzelfde en in de tweede periode was ook werken en leeren voor hem één en hetzelfde, en dat alles was prettig, was heerlijk; nu komt er een scheiding, een scheiding, die niet prettig stemt en die, als er geen tegengewicht komt, noodlottig wordt, voor het geheele leven, ja tenslotte voor de geheele maatschappij.

De vraag is nu, of die bruuske en in zijn wezen altijd schadelijke overgang onvermijdelijk is. En het antwoord moet ontkennend luiden. Op twee manieren is hij te vermijden, of althans voor het kind te verzachten, wat reeds veel gewonnen ware. In de eerste plaats, doordat degenen, die het kind hebben te onderwijzen, zich daarbij zooveel mogelijk aansluiten aan de natuurlijke arbeidswijzen van het kind; en in de tweede plaats doordat het kind in de kleuterperiode reeds op een verstandige wijze op het werken in de volgende periode wordt voorbereid. Het eerste beteekent, dat het onderwijs in de eerste jaren van het G.L.O. nog geruimen tijd en voor een groot gedeelte een voortzetting moet zijn van het kleuteronderwijs. Daarvoor is natuurlijk noodig, dat de kleuterschool bestaat; het tweede beteekent dan ook de noodzakelijkheid, de onmisbaarheid van de kleuterschool. Het eerste ligt buiten ons huidige bestek, het laatste vereischt nadere toelichting.

Uit het voorgaande toch kan met reden de gevolgtrekking gemaakt worden, dat men het kind in die periode liefst geheel, en in ieder geval zooveel mogelijk, aan zich zelven moest overlaten. Dat dit niet opgaat, zou men misschien het bondigst kunnen aantoonen door een verwijzing naar Montessori, die, optredende met de leus: „het kind vooral zelf laten begaan, hem zelf zijn arbeid laten kiezen en hem daarbij vooral niet storen, ook niet eens helpen, want helpen is ook

storen", er toch toe kwam een volmaakt kunstmatige omgeving voor de kleuters te scheppen. Natuurlijk omdat zij van meening was, en dat terecht, dat in onze maatschappij een omgeving, waarin het kind zich op de door de natuur aangewezen wijze kan ontwikkelen, niet meer bestaat, zoo zij daar ooit bestaan heeft. Als er iets waar is in haar verkondigingen, dan is het wel dit, dat het leven, dat de volwassenen leven, er heelemaal niet op ingericht is om kleuters tot hun natuurlijke ontwikkeling te laten komen. Dat ligt volstrekt niet alleen aan woningstoestanden of andere ongunstige economische toestanden; in de zgd. hogere standen, waar het kind zorgvuldig van de straat wordt ver gehouden, is het eigenlijk nog veel erger en terecht wijst Montessori erop, dat in die standen de kleuter zoo vaak zijn toevlucht zoekt in de keuken, omdat de keuken altijd nog een veel geschikter entourage is voor zijn natuurlijke ontwikkeling dan moeders salon en zelfs dan de huiskamer. Dat was ook het inzicht, waarvan Fröbel uitging. Hij begreep, evenals Montessori, dat, aangezien het ware ontwikkelingsmilieu voor den kleuter in onze maatschappij niet meer bestaat, het moet geschapen worden en hij hield, evenals als zij, vol, dat dit mogelijk was en dus moest geschieden. Maar hij begreep nog iets meer, wat Montessori minder goed begrepen heeft, n.l. dat het kind daarbij wel degelijk eenige hulp en leiding van groote menschen gebruiken kan, ja noodig heeft, en die dan ook gaarne aanvaardt. De resources, die het kind in zichzelf vindt, zijn niet onuitputtelijk. Dit is niet in strijd met wat wij zooeven betoogden, dat het kind in zijn wereldje niets toelaat dan wat het zelf in de wacht heeft gesleept. Want er komen in elk kinderleven oogenblikken voor — en in onze kunstmatige groote-menschen-maatschappij zijn zij maar al te talrijk — dat het kind niets van zijn gading vindt om in de wacht te slepen. Dan wordt het kind verdrietig, ja knorrig, ja lastig, ja ongezeglijk en dat zijn momenten, die alle moeders, die hun kinderen goed waarnemen, maar al te goed kennen. Dan gaat het kind dankbaar in op elke suggestie, die van de zijde der volwassenen tot hem komt, mits hetgeen zij hem aanbieden maar iets is, wat hij in gunstiger oogenblikken zelf had kunnen vinden of wat althans erg veel daarop lijkt. Dit nu is de groote verdienste van Fröbel, dat hij er in geslaagd is zulke bezigheden, die men het kind kan en mag aanbieden, te bedenken. Of liever niet te bedenken, maar te vinden, niet uit te vinden, maar ze van de kinderen zelf af te kijken. Alleen omdat hij dit laatste deed, en dit reeds jaren en jaren gedaan had eer hij met zijn Kindergarten voor den dag kwam, is hij zoo goed geslaagd.

Daar komt nog dit bij. Wij zeiden zooeven, dat het meeste, wat de kleuter in zijn wereldje uitvoert, uit toneelvertooningen bestaat,

waarbij iets wordt voorgesteld. Wij zagen, dat hij daarbij alle rollen kan vervullen, natuurlijk niet alle tegelijk en zeer vaak zien wij, dat het kind zich vergenoegt met ze achter elkaar te vervullen; hij zal bijv. bij hetzelfde spel het eene oogenblik koetsier zijn en het andere paard en misschien het derde oogenblik wagen of passagier. Maar zeer vaak bevredigt hem dat toch niet en heeft hij tot richtige uitvoering van zijn tooneelstukkenmede werkers noodig. Anders gezegd, de kleuterspelen zijn althans voor een deel ook gemeenschapsspelen. Vandaar dat, hoewel de kleuter een bij uitstek egocentrisch wezen is en dit dien geheelen leeftijd door en zelfs nog eenigen tijd daarna blijft — zie vooral de onderzoekingen van Piaget — hij toch, althans in de tweede helft van den kleuterleeftijd, een sterke behoefte gevoelt aan speelgenooten van denzelfden leeftijd, en in behoorlijk aantal. Dat kan geen gezin, ook het grootste niet, hem verschaffen, wat geen naderen uitleg vereischt; de kleuterschool echter voldoet op de gelukkigste wijze ook aan deze behoefte. Hoe het daarbij toegaat, dat kan men o.m. op alleraardigste wijze geschilderd vinden in die leuke boekjes van het Haagsche schoolhoofd, mej. Martha de Vries „Mijn Kleuters”.

En nu biedt de kleuterschool ook gelegenheid om langzamerhand en op voorzichtige wijze het kind te initiëren in de arbeidswijzen, die hem op de lagere school wachten. Wij zeiden zooeven, dat de lagere school dan ook van hare zijde het kind daarin tegemoet moet komen. Montessori gaat veel verder; zij eischt, dat de lagere school geheel de methoden van de kleuterschool, te weten van *haar* kleuterschool, van de Montessorischool, dus, zal overnemen. Ik meen, dat theoretisch te bewijzen is, dat dit niet kan, omdat het lager onderwijs niet meer bloot natuuronderwijs kan zijn, maar noodzakelijkerwijze cultuuronderwijs moet zijn, en dat dit ook door de praktijk in Nederland, waar het Montessorionderwijs meer bloeit, dan waar ter wereld ook, bevestigd wordt; ik verwijs daarvoor naar het door den Bond van N.O. uitgebracht rapport.

Op die manier kan dus de kloof, die anders zoo licht door de schoo- gegraven wordt, overbrugd worden, kan de noodlottige scheiding, die dan pleegt in te treden tusschen de begrippen „werken” en „prettig bezig zijn”, vermeden worden, kan de natuurlijke werklust van het kind in veiligheid overgebracht worden naar de andere zijde, naar de lagere school, met een sterk verhoogde kans om hem voor het geheele leven te behouden.

Ik hoop, dat deze, uit den aard zaak zeer korte en — ik leg daarop allen nadruk, — zeer onvolledige beschouwingen voldoende mogen zijn om U te doen gevoelen, dat de kleuterschool inderdaad een roeping heeft in de maatschappij, die ten volle de bemoeiingen en de opofferingen

van de gemeenschap, ook van de overheid, wetligt niet alleen maar zelfs vordert, omdat alleen op die wijze veel behouden kan blijven wat anders groot gevaar loopt onherroepelijk verloren te gaan. Hier in den Haag, schoon gelukkig niet alleen hier, is ruime gelegenheid om met eigen oogen te aanschouwen, hoe dat op voorbeeldige wijze kan geschieden en terecht is daarom deze conferentie in den Haag belegd, waar bovendien gelegenheid was om van de meest competente zijde daarover nog nader te worden ingelicht. Ik twijfel dan ook niet of deze conferentie zal aan den verderen opblui van het kleuteronderwijs in Nederland bevorderlijk zijn en ik dank het Nut, dat het, zijn verleden en tradities getrouw, deze gelegenheid geschapen en mij wel heeft willen vergunnen, daaraan in mijn bescheiden mate mede te werken.

Hoe bevredigen wij de kinderlijke behoeften in den kleuterleeftijd

door LIZE DE HAAN.

De kleuter heeft de laatste jaren niet te klagen over gebrek aan belangstelling. Grootte groepen menschen uit alle windstreken dringen om hem heen op conferentie's en congressen; in de verschillende periodieken houden paedagogen, biologen, psychologen, hygiënisten zich met hem bezig. Hij stal het hart van mannen en vrouwen met wereldreputatie. Professoren en doctoren vertellen belangwekkende dingen over hem en wijzen op de groote beteekenis van zijn leeftijd voor heel het volgend leven, zoowel op lichamelijk als op geestelijk en zedelijk gebied. In de grijze oudheid reeds liet Plato zijn waarschuwend stem tegen verwaarloozing der prille jeugdjaren hooren en na hem echode die door alle eeuwen heen. Maar helaas, de liefde voor den kleuter bleef te Platonisch; de harten en de monden openden zich wel, maar de beurzen bleven of gesloten, of ontsloten zich angstvallig en voorzichtig op een kiertje, — een enkele uitgezonderd. En de gróóte beurs, waaruit de maatregelen voor geluk en ontwikkeling van het volk moeten worden bestreden, — die bleef, ook na herhaaldelijk schudden, potdicht! En toch zal die zich eens moeten ontsluiten, als de kleuteropvoeding in 't heele land tot haar recht wil komen; want de geschiedenis van de Bewaarschool heeft overduidelijk aangetoond, dat zij meer geld vraagt, dan philanthropie en particulier initiatief, dan Vereenigingen en Besturen op den duur, ook met den besten wil en veel offers, kunnen bijeenbrengen. De debacle in Utrecht is leerzaam in dit opzicht.

Door 't heele land wordt hulp gevraagd om 't poover restje der openbare kleuterscholen, dat nog door Nut- en Volksonderwijs en door de Wachtgeldsters n.b., in 't leven wordt gehouden, te laten voortbestaan. En dan — men kan ook maar niet aan 't vragen blijven!

Een stap in de richting naar Overheidsbemoeiing wil dit congres zijn, dat bijeengeroepen werd door de Maatschappij tot nut voor 't algemeen, die al langer dan een eeuw hare beschermende handen uitstrekke over 't Bewaarschoolkind en het voor al te grove verwaarloozing trachtte te behoeden.

Dat er bewaarscholen *moeten* zijn — ook dit heeft de geschiedenis bewezen. Honderd jaar geleden stonden daar de *bewaarholen* als een verschrikkelijk pleidooi voor hare onmisbaarheid. Nu — in 1930 met zijn véél grooter verkeersgevaar op straat, o.a. zal men zeker de kleuters althans in *veiligheid* moeten brengen. Intusschen hebben kennis en toepassing van de wetten der hygiëne groote vorderingen gemaakt en overheidsbescherming gekregen. De nieuwe of de opnieuw verkondigde visie op de kinderziel, 't verplaatste zwaartepunt in 't verantwoordelijkheidsgevoel van den opvoeder ten opzichte van het kind vragen tehuizen, die rekening dienen te houden met de daaruit voortvloeiende en vastgestelde eischen van een groeiend kinderlijfe en kinderzieltje, 't Onwetend zondigen van onze voorvaderen tegen alle voorschriften zou in onzen verlichten tijd worden tot een bewus en onvergeeflijk zondigen. *Er moeten dus nu goede scholen zijn.*

Ik heb me niet voorgesteld, dat ik u vandaag veel nieuws meer zou kunnen vertellen over den kleuter, maar ik heb mezelf tot taak gesteld, zijne behoeften en wat hem omringt, te plaatsen in 't licht eener uitgebreide ervaring, die heenreikt over welhaast 4000 kinderen van allerlei standen, uit krotten en stegen, uit burger- en arbeiderswoningen, uit geriefelijke heerenhuizen. Welke groep ik ook neem, steeds hebben die ervaringen mij de sterke overtuiging geschonken, dat nergens thuis de kinderen tot zoo'n harmonische ontwikkeling komen als in het goed ingerichte kleutertehuis.

En nooit heeft ook maar één enkele moeder mij gezegd: Het kind mist te veel als ik het naar U toe stuur. Wél een enkele maal: *Ik mis te veel als ik 't doe.* Deze uitspraak en die nog zullen volgen over haar tekortkomingen moeten niet in Uw ooren klinken als een soort heiligschennis. Ik weet zoo goed als U, dat de wereld en dat de literatuur vol zijn met treffende verhalen over de allesofferende, de allesduldende moederliefde; over het natuurlijk verlangen, de vlucht van 't kind naar zijn moeder in angst en nood en in de hoogste vreugde. Wie — als ik — een uitverkoren moeder had, weet, dat dit wel de allergrootste zegen is, die iemand in 't leven mee kan krijgen en dat

niets met haar liefde vergeleken kan worden. Die is onbaatzuchtig, die vergeeft alles en schijnt over 't booze zoowel als over 't goede. De blik uit haar oogen, het streelen van haar handen zijn volstrekt eenig! Maar zoomin zonneshijn alléén het zaad kan omzetten in bloeiend gewas, zoomin kan moederliefde alléén 't kind brengen tot volle ontplooiing. En als de regen neerdruppelt, dan houdt de zon zich schuil. Uit een bodem, die niet op de juiste wijze wordt gevoed en bewerkt, haalt zelfs de zon geen bloemen of vruchten. Verdorren en verzengen kan ze ook, of wildernissen te voorschijn halen uit vruchtbaren grond. Voor de kinderen der natuur is niets zóó noodig als zonneshijn, maar toch ook nog wat anders; voor onze kinderen der cultuur in de hoogste en in de eerste plaats: moederliefde en moederzorgen; maar daarnaast nog iets anders.

Het lijkt bijna onhoffelijk — vooral in dit gezelschap — dat ik de vaders uitschakel — maar dit ligt verder niet in mijn bedoeling, althans de *vroede* vadersen niet, van wie ik zou wenschen dat ze — mogelijk het tijdstip hunner huiselijke — maar in elk geval dat hunner *wetelijke* bemoeiingen met de kinderen vervroegden. De vaders, ook de niet vroede, en vooral zij, die hun werkkring buitenshuis hebben, zijn veelal nog van meening, dat eigenlijk toch de kleuter thuis hoort bij zijn moeder, den heelen dag! En nu zou ik voor de zooveelste maal deze eenvoudige vraag willen stellen: Hoeveel moeders hooren bij het kind gedurende den heelen langen dag en... hoeveel huizen?

„Och wat! fröbelscholen!” zei eens een grimmig oud raadslid tegen mij, die in een groot huis woonde met veel personeel: „Laat die moeders toch zelf op haar kinderen passen, laat ze d'r gemakzucht en luiheid maar eens overwinnen!” Maar dat gaat maar niet zoo: één twee drie! En luie moeders hooren al heelemaal niet bij hare kinderen. Maar nu die andere, die er toch óók nog wel zijn, de niet gemakzuchtige! In welke opzichten zou nu een goede moeder thuis te kort kunnen schieten bij 't opvoeden van haar kleuters.

Vroeger meende men, dat ook de zuigeling de gansche dag bij haar moest zijn en door haar mocht worden ghanteerd. Tegenwoordig vindt al niemand meer een moeder lui of harteloos, als zij de baby op bepaalde tijden voedt en verzorgt en hem verder isoleert op een rustige plaats in de frissche lucht. Beiden, moeder en kind, varen wel bij die tijdelijke scheidingen. Als de baby kruiper en looper wordt, dan verschijnen stoelen en boxen om hem ongevaarlijk af te zonderen of kindermisjes of „juffie's” houden hem tijden lang van zijn moeder verwijderd. Maar als hij kleuter wordt, als hij uitgekeken is in zijn huis en een nieuw terrein zoekt voor zijn verdere ontwikkeling, dan zou plotseling de scheiding, die natuurlijk wat ingrijpender wordt en

ook kan zijn, — niet meer geoorloofd zijn, óók niet, als in 99 % van de gevallen weer blijkt, dat moeder en kind er wél bij varen en na de rust en de bevrediging verhoogd genot vinden in 't weer bij elkaar zijn. De eischen van den zuigeling kan bijna elke gezonde moeder bevredigen; zelfs in Drenthe's Z.O.-hoek liggen de baby's tegenwoordig in bedjes van kisten, ook al *buiten* de keeten. Maar de vurig verlangde bewegingsvrijheid voor den kleuter, het noodige voedsel voor zijn werkhonger, voor zijn gevoelige zintuigen, voor zijn ontwakende intelligentie geven verreweg de meeste moeders, verreweg de meeste huizen maar zóór gedeeltelijk en gebrekkig.

Vol remmen en klemmen zit het groote menschenhuis. En het juiste voedsel? Hoeveel moeders *kennen* dat, *hebben* dat, kunnen het *toedienen*. Om het te leeren kennen is jarenlange studie noodig; om de uitwerking te zien, veel tijd en onverdeelde en altijd parate aandacht. Hebben de vrouwen tegenwoordig meer tijd, belangstelling en kennis voor en van haar moedertaak dan vroeger? Enkele misschien wat meer kennis, al is die ook nog vaak door de verschillende stroomingen verward geraakt en daardoor noodlottig. Maar er zijn altijd toch zeker nog wel tienmaal zooveel moeders die aandachtiger de kranten en romans lezen of niets, dan die zich verdiepen in opvoedkundige lectuur; tienmaal zooveel jonge meisjes die leeren uit welke bestanddeelen en grondstoffen voedsel en kleeding bestaan, hoe ze die moeten bereiden en maken, dan die de wetten en 't groeiproces van de kinderziel bestudeeren. Niemand studeert „af” voor ouder en men acht toch algemeen het moeder- en vaderschap, 't hoogste en 't moeilijkste beroep, dat er bestaat. De meisjes leggen zich veel algemeener toe op de huisvrouwelijke dan op de moeilijke moederplichten en naar 't mij voorkomt wordt op de scholen nog altijd meer aandacht en tijd gewijd aan de verzorging van den zuigeling dan aan den kleuter, een heel enkele misschien uitgezonderd.

Met de wél voorbereide moeders heb ik het nog dikwijls vreemd zien gaan. Jonge vrouwen, wier consequente en verstandige leiding ik gadesloeg bij een klasse kinderen, heb ik als moeders zien tobben en ploeteren met eigen kroost, wier dvingelandmaniertjes, ongehoorzaamheid en prikkelbaar humeur voor mij omgetooverd werden in: „O toch zoo'n groote weetgierigheid! zoo'n sterke will zoo'n ongewone vrijheidsdrang.” Men heeft voor 't onderkennen van de uitingen, die verband houden met de vormende wetten van de persoonlijkheid en die, welke naar den afgrond voeren, ook een koelere en objectievere instelling noodig, dan waarover de meeste ouders beschikken. Ook al weer meer kennis, tijd en onverdeelder aandacht. De bij uitstek

gijnzinnige kinderwaarnemer, Nico van Sughtelen vindt het een groot voordeel, dat zoovele paedagogen kinderloos zijn, omdat ze — ik citeer — nu vrij zijn van de valsche schaamte der meeste onbekwame ouders en ook niet misleid worden door 't verblinde instinct der ouderliefde. Multatuli wist, dat voor zijn bewindselde en bezwachtelde „arme Wouter“, „arme Wouters“ gelezen moest worden en hij vraagt waarom Juffrouw Pieterse en zooveel *millioenen* anderen, die er geen verstand van hebben, „kinderen mogen houden“.

Zeï ik daareven dat de wereld en de literatuur vol waren met bewijzen van ouderliefde, ze zijn het evenzeer met voorbeelden van kinderen die werden misverstaan en zich ongelukkig voelden. — Ik wil hiermee alleen maar zeggen dat niet algemeen wordt aangenomen, dat de ouders, omdat ze ouders zijn, de onovertroffen opvoeders van hun kinderen zijn. Gevallen dat moeders overspannen en zenuwachtig worden door hare kinderen of deze door haar — wij kunnen allen wel een of meer aanwijzen in onzen kring van familie en kennissen. Ik breng wekelijks eenige uren door in den trein en kies dan bij voorkeur coupé's waar kinderen zitten, hoewel ik langzamerhand vooruit bijna zeker weet, dat 't dan met mijn rust gedaan is en dat ik me zal ergeren min of meer: 'n Moeder en 'n vader beuren hun kroost, een prachtige boy van vier en een allerliefst zusje van twee jaar, bij mij in de coupé en bezetten de beide leegte plaatsen. Vader neemt zijn zoon op de knie, moeder 't meisje. Aller oogen rusten op dit heerlijke kinderpaar, dat straalt van levenslust en blijheid en ik verheug me op een uur van zuivere vreugde. Een dame tegenover den jongen kijkt verrukt naar hem, stelt hem de stereotiepe, onbescheiden vragen: of hij altijd wel zoet is, of hij veel van zijn zusje houdt, enz. Zij heeft een groot vossébont om haar hals hangen en daar gaat ze 't kind nu mee amuseeren. Hij moet 't „poesje aaien“ en 't een pootje geven. Hij doet immers niks! — Als 't kind een duidelijke weerzin toont tegen dat griezelige, slappe pootje, tegen dat platte, groote monster met zijn glazen oogen, wordt hij uitgescholden voor een bange, flauwe jongen.

De pogingen worden eindeloos herhaald en aangemoedigd n.b. door papa en mama, die teleurgestelde gezichten meenen te moeten zetten. De jongen weert hardnekkig af, de zon trekt weg uit zijn oogen en huilend glijdt hij tenslotte van zijn heerlijk plaatsje af. Hij kruipt bij zijn moeder en zusje klautert op vaders knie. Nu wordt die beproefd. Zij blijkt ondernemender en eindelijk strijkt haar handje over 't vel en roept ze: „waf, waf!“ Maar dat wordt gecorrigeerd door de plagerige juffrouw, want: „'t is toch geen hondje, maar een poesje! Zie je wel.“ Ze wordt geprezen en geknuffeld om haar dapperheid

en flinkheid, en ook moeder en vader verwijten de boy nog eens extra zijn lafheid. Ik ben er haast wel zeker van, dat dezelfde ouders, dezelfde dame angstig zouden roepen: „voorzichtig kind, doe dat nooit!“ als zij haar handje zou leggen op een echte, trouwe hondenkop of een levend sierlijk poesje zou streelen.

De jongen is intusschen op de hooge armleuning geklauterd naast zijn moeder en — hij is nog maar vier jaar — de volk trekt weg van zijn gezichtje. Als een prins zit hij daar midden in de coupé, kijkt rechts en links en vertelt wat hij ziet. Dit is voor een oude heer aan de raamkant aanleiding om hem uit te noodigen, bij hem voor 't glas te komen staan, dan kan hij beter zien.

Maar de boy wil niet. „Ik kan immers best zien, waar ik zit,“ zegt hij nadrukkelijk en terecht en — dan moet hij ook weer de juffrouw met 't bont voorbij. Maar de vader wil niet onbeleefd zijn tegenover dien mijnheer; hij trekt zijn zoon van de leuning en sleurt hem naar 't raam, waar de armen van den vreemde zich als een klem om hem heen sluiten. 't Kind begint te spartelen en te wringen en alledroevigst te schreien. Overladen met verwijten komt hij terug en nu is de pret voorgoed uit en de heele verdere reis ligt 't verzet op zijn mooie snuitje.

Hoe is 't nu mogelijk, dat die ouders het plezier en geluk van hun kind offerden voor wat dwaze beleefdheid tegenover onverstandige vreemden.

Intusschen speelt zich in een andere afdeeling ook een drama af. Een klein meisje met een pruilmondje zit te spelen met de leeren raamriem. Dat mag niet van deze moeder, die een vermoeid gezicht heeft (een andere vindt weer goed dat haar kind er op biit of zuigt.) Ze duwt het ding weg, maar 't kind pakt hem weer op en slaat er haar moeder gevoelig mee op de handen. Vader schudt zijn dochter nu geducht heen en weer en als 't kind vervaarlijk begint te schreeuwen, uit hij binnenmonds de vreeselijkste bedreigingen, de hand klaar om 't raam te openen.

't Is niet te zeggen hoeveel kinderen „dan maar uit 't raam zullen worden gegooid en met de koeien maar gras moeten eten!“ — Snoepen en eten moeten ze bijna allemaal en aanhoudend.

O, neen, neen! ouderliefde is niet te vervangen, ik weet het. Ouders willen niets liever dan hun kinderen gelukkig maken, er alles voor offeren; maar waarom bederven ze dan toch zoo vaak hun geluk, hun vreugde, hun fijnste reactie's en intentie's, waarom sturen ze hun kinderen zoo dikwijls in de war en rakelen ze het verzet vaak los; want wie toekijkt en luistert, kan dagelijks soortgelijke als de geschetste tooneelen beleven. Hier moet men toch een groote onkunde, wanbegrip, onwacht signaleeren!

Wij kennen allen de afwerende handbeweginkjes, de bijna hartschotelijke bede van nog zéér jonge kinderen reeds: „Zelf doen“, en het droevige gehuil als die bede wordt genegeerd of beantwoord met: „ach kindje, je kunt het immers toch niet!“ in allerlei toonaarden.

„Je morst immers zoo erg.“ „je bederft moeders spullen.“ „moeder kan 't immers veel beter en gauwer.“ „je bent nog te klein.“ Ja, en later, als hij groot is, moet hij 't volmaakt kunnen, zonder te hebben mogen oefenen, toen hij er om vroeg.

Ach, laat hem dan een deel van den dag mogen gaan naar een huis, waar hij zich wel mag oefenen op zijn eigen wijze en naar zijn speciale behoeften. Hoe dikwijls heb ik dan moeder's: „O, juffrouw, hij is toch zoo onhandelbaar en ongehoorzaam!“ moeten veranderen in: „O, moeder, uw jongen is zoo roerend lief, zoo hulpvaardig en werklustig!“ Hoe zeldzaam raak was 't antwoord van een kind, dat op zijn moeders vraag: „Hoe komt het toch, dat je op school altijd zoo lief bent en bij moeder vaak zoo vervelend, verdrietig zei: „Doe jij dan ook, zooals de juffrouw!“

Zullen in de komende tijden de verhoudingen beter worden, doordat de kennis van de kinderziel rijpt en groeit? Ik geloof het zeker; maar of dán het huis de uitverkoren plaats zal zijn voor de ontwikkeling van den kleuter betwijfel ik nog evenzeer. Fröbel meende een eeuw geleden, dat 't gezinsleven toen *nog niet* geschikt was voor de volledige opvoeding van 't jonge kind. Hij hoopte alles van de levensverjonging, die de menschheid stond door te maken. Niemand zal ontkennen, dat er inderdaad in 't gezinsleven vernieuwingen hebben plaatsgegrepen in de eeuw der emancipaties van het sportenthousiasme; maar of 't gezin daardoor meer dan vroeger „ein ganzes“ elk lid meer „ein Glied ganzes“ is dan 100 jaar geleden, waag ik te betwijfelen.

Ik heb altijd de leuze: „'t kind hoort bij de moeder“, die zoo sympathiek en vanzelfsprekend en waar klinkt, gevoeld als 't sterkste argument tegen de kleuterscholen. Daarom ben ik er wat uitvoerig tegen in gegaan.

Met het huis ben 'k gauwer klaar. Zeker, het is wel dikwijls vol begerlijkheden, maar wat door 't kind dienstbaar wordt gemaakt aan zijn verlangens en aan zijn behoeften, dat wordt hem — en vaak terecht — ontnomen of verboden. Hij mag niet op de kasten schrijven en met de stoelen over 't zeil schuiven! Hoeveel huizen zijn ook maar gedeeltelijk ingericht naar de krachten en afmetingen van een kind. Hoeveel ruime, zonnige speelkamers of speelhoeken vindt men er in voor den kleuter; en dáár is hij dan nog meestal alleen, of in 't gunstigste geval met een broertje of zusje of een buurkind. Moeder

is wel héél lief, maar ze kan lang niet altijd met hem spelen en hij verlangt ook naar kameraandjes van zijn eigen leeftijd. Het speelgoed — de meeste kinderen hebben dit wel — bevredigt maar weer zéér gedeeltelijk zijn behoeften, 't geeft hem te weinig arbeid, brengt zelden innerlijke ordering waarnaar hij hunkert en laat de intelligentie latent; vandaar de klachten: een kast vol speelgoed, maar 't kind doet er niets mee; hij kijkt er niet naar om; hij kan niet alleen spelen; hij neemt voortdurend wat anders; hij concentreert zich niet.

En dan begint het bekende zeuren of 't vragen naar alles, — ook naar onderwerpen, die ver boven het bevattingsvermogen en de wezenlijke belangstelling liggen. 't Is opmerkelijk hoe weinig dát op school gehoord wordt. Dit komt omdat het kind daar mag *werken*, omdat het er mag *doen*, omdat het zijn vragen mag omzetten in daden. Daar hoeft hij niet te vragen: hoe komt het dat een spoorrein rijdt? Hij *maakt* er een van klei en maakt dat hij rijdt.

De tuinen zijn ook al weer in de meeste gevallen voor de volwassen menschen. Honden, kippen en katten mogen er nog al eens vrij rond loopen en wroeten; kinderen zelden. „Maatje mag ik in den tuin?“ „Neen vent, je maakt er je kleertjes zoo vuil.“ „Maatje ik vind jou een leelijke donder.“ Moeder in begrijpelijke ontsteltenis: „Maar jongen!“ „Och toc Maatje laat me maar in den tuin gaan, dan vind ik je een *lieve* donder!“ En mag hij er zijn en ligt hij gunstig en ongevaarlijk, dan is hij er maar weer alléén of met een enkel buurtje. Ik kreeg wel eens zoo'n alleenspelend kind in school op bezoek. Of hij drong zich tegen zijn moeder aan, of hij weerde zich doldriftig, verwonderd aangestaard door de kindergemeenschap, die hem na enkele lieve pogingen om hem in 't spel te betrekken, maar aan zijn lot overliet.

De straat zal niemand meer prefereeren voor zijn kind; ook op 't platteland wordt ze gevaarlijk en ongeschikt. En als 't regent of te koud is, dan moet moeder het thuis maar weer zien klaar te spelen. En we lezen dagelijks eenige malen in de courant over de kleine slachtoffers van „onbewaakte oogenblikken“, over 't spelend te water raken, of 't inslikken van voorwerpen, over 't drinken van kokende koffie, 't vallen in heet water, over 't in brand raken van kleeren of wiegen. Dat is alldroevigst en onherstelbaar. Maar over de schade, berokkend door huiselijke tekortkomingen aan lichaam en geest, daarover lezen we niet. Toch komt die veel algemeener voor en ze blijkt óók onherstelbaar te zijn in veel opzichten. Misschien moesten wij wenschen dat die schade wat onmiddellijker en hinderlijker aan den dag trad. De stem van 't verzet, die vooral bij de krachtige natuurtjes opklinkt als men ze belet te luisteren naar dien

onovertroffen innerlijken leermeester, die aandrijft tot daden, tot onderzoek, tot oefenen van den wil, tot volhouden en zelfcorrectie, die stem is te krachteloos of wordt niet als zoodanig verstaan. Men heeft te weinig last van de kleuters, de vaders vooral, — de vroede vaders in 't geheel niet. Hun energie en werklust zet zich, bij gebrek aan beter, nog niet om in eigenlijke baldadigheid en vernielzucht. Ze gooien b.v. geen ruiten in, leggen geen balken op rails, vernielen geen boomen. Ze storen te weinig den dagelijkschen gang van zaken om in te grijpen. Alleen de moeders, om wie ze heendraaien, weten hoe moeilijk het is, ze tevreden te stellen.

De grijnzende statistieken die de zuigelingen van den dood redden, zullen wel altijd blijven ontbreken bij geestelijke verwaarloozing, onder- of overvoeding van de kleuters. Ze sterven er niet aan, lichamelijk ziek worden er maar enkele. Maar men kan toch wel in de toekomst iets verwachten van kinderartsen en van de bureaux voor moeilijk opvoedbare kinderen. In Leiden staan de leiders hiervan in contact met de Fröbelschool, waar ze hun patiëntjes controleeren en met verbazing hun goed humeur en lief gedrag daar gadeslaan.

Zijn er wel huizen, waar men bij 't openen van de deur moeders ziet die met haar kinderen spelen en werken, — niet een enkel keertje, maar geregeld? Zeker, zulke gezegende huizen zijn er, maar — véél te weinig en dan ontbreken dáár nog altijd de speelkameraadjes. De moeders die dit begrijpen, vormen dan toch maar een klasje van kinderen van vrienden of bureu, maar hoe weinig lijkt zoo'n Auswahl op een groote kleuterklas met zijn verschillende elementen en bonte verscheidenheid. Deze wil ik dan nu schetsen, — een goede natuurlijk.

De kinderen zijn in een groot, zonnig, vriendelijk vertrek bijeen, met licht en verplaatsbaar meubilair, met lage kasten, waarin ieder kind een eigen afdeling heeft. De kleuren zijn er vroolijk en frisch en aan de wand hangen enkele aantrekkelijke kinder- en dierenplaten. Er staan planten op de lage vensterbanken, bloemen in vaasjes op kasten en tafeltjes, die de kinderen moeten verzorgen; ook de beesten als ze er zijn. Alles is verplaatsbaar, maar heeft toch een vaste, gemotiveerde plaats. De kasten zijn gevuld met leer- en speelmaterieel, dat door nauwlettende waarneming, rijke ervaring, wetenschappelijk gefundeerde kennis werd samengesteld. Het grijpt niet alleen de krachten van de kinderen aan, maar het ontwikkelt die op een wijze, die zich aanpast bij de speciale behoeften en vermogens van elk kind afzonderlijk, of van meer kinderen tegelijk. Alles is er op ingericht, om in de eerste plaats de bewegingsdrang te bevredigen, de productieve activiteit te stimuleeren, de zintuigelijke behoeften te voldoen. Ieder kan zijn werkhonger stillen op zijn eigen manier, in zijn eigen

tempo en rythme — als hij daarbij 't prettig samenzijn niet stoort — op zelf gekozen materiaal, of op wat hem wordt aangeboden.

Arbeidsvreugde en Fröbel's drie F's: Freiheit, Friede en Freude vloeien samen tot een sfeer van rust en geluk en huiselijkheid.

Omgeving en leermiddelen zijn dus geprepareerd, zooals Dr. Montessori zegt, maar toch ook weer niet zóó, dat er niets te veroveren blijft. Remmen die de goede impulsen zouden storen, zijn opgeheven, maar het materiaal laat initiatief en individueele uitleving tot hun recht komen. Ordelijk en vast zijn indeeling, plaats en gebruiken, maar nooit steriel. Verrassingen en afwisseling mogen tot geen prijs worden buitengesloten; de omgeving moet levenwekkend doch tevens levend zijn voor onze jonge kinderen met hunne popelende hartjes en vragende oogen.

Aan de zonzijde ligt de tuin, nu alleen de tuin van de kinderen; geen stukje woestijn met een paar trieste hooge boomen, geen eindeloos betgeld exercitieplein, of knarsende kiezelvlakte, maar een heerlijke zandtuin, met wat bankjes hier en daar onder schaduwrijke kastanjes of acacia's, die bloeien en geuren en aantrekkelijke vruchten geven. Ook gras moet er zijn, waar in 't vroege voorjaar crocusjes, tulpen en hyacinten, madelieven en paardebloemen uit komen kijken. Lage bloeiende heesters zijn er die bijen en vlinders trekken en waarin op kinderhoogte vogels nestelen. Daar is een heuvel om op en af te hollen, daar zijn verborgen geheimzinnige plekjes tusschen de struiken; de dauw schittert er 's ochtends en de herfstdraden hangen er te zweven en de dorre blaadjes dwarrelen er neer. Dit is de sprookjestuin voor de kinderen, waar ze graven en sjouwen en klimmen, ja, maar waarin ze ook op zoek kunnen gaan naar wonderen waarnaar ze allen min of meer verlangen. De tuin moet hen in contact brengen met hun grootsten leermeester, de Natuur. De oudste kinderen hebben elk een klein lapje grond, waarin ze zaaien, wieden, gieten. Aandachtig liggen ze gebogen over 't ontkiemende en groeiende zaad, en verrukt en voorzichtig plukken ze de bloemen af voor de vaasjes thuis en op school. De oogst aan radijs, wortels, boonen wordt triomphantelijk binnengehaald. „Moeder wacht je nog even, ik heb zoo'n groote radijs in mijn tuintje, die wou ik er uit halen.” „Ach kindje laat maar zitten, moeder *koopt* straks voor een paar centen een heel bosje!!!” „Juffrouw ik mot met alle geweld d'r tuintje zien” „Ga maar mee opoe.” Op een afstand: „Ja, ja opoe ziet het wel, mooi hoor! Is 't nou goed?” Tegen mij: „Daar mot 'k nou verdori heelemaal voor uit mijn huisje komme. 't Is zonde!”

U zult mij wel willen gelooven als ik zeg, dat in een omgeving zooals ik die beschreef, opbloeien de allerschoonste kinderdeugden. De volle

bevrediging van natuurlijke en diepe behoeften schept een stemming van geluk en vrede, die ze mee naar huis dragen en waarin ze vertellen, wat ze hebben beleefd en gemaakt. Er is in die kleine kinderwereld zoo'n groote verdraagzaamheid, zoo'n mateloze ijver en vergevingsgezindheid, dat ik mij telkens afvraag: waar *blijven* die; hoe is toch de groote-menschenwereld zoo vol onwil, traagheid en ontreddering? Het is opmerkelijk hoe weinig men er merkt van ondeugden, van den leugen b.v. Komt dit, omdat de kinderen leeren zuiver waar te nemen en zuiver weer te geven. Waarschijnlijk! Iets wegnemen is hooge uitzondering. Het materiaal is er ook op gebaseerd of wordt zóó aangeboden, dat zelfcontrole mogelijk is, wat natuurlijk voor de kinderen een groote steun beteekent in dit opzicht. Als het karakter in deze jonge jaren reeds zijn beslag krijgt, en dat wordt met stelligheid beweerd, dan *moeten* goed ingerichte kleuterthuizen, waar inspanning en hulpverlening vreugde en geluk beteekenen, aansturen op een beter en gelukkiger wereld.

Het spreekt welhaast vanzelf, dat een beschaafde en ontwikkelde vrouw de leiding moet hebben van deze thuizen. Het lieve hart, een gave intuïtie, ze zijn wel onmisbaar en waardevol, maar niet toereikend voor een moeder, dus op verre na niet voor een vreemde. Neen, ze moet ook hersenen hebben en kennis van de kinderziel en van het voedsel, dat zij moet toedienen. Tijd en onverdeelde aandacht heeft ze; zij kan uitsluitend aan de kinderen denken.

Doordrongen moet ze zijn van 't gewicht en 't heerlijke van haar taak. Maar, diepe eerbied en bewondering en toewijding van „het troetelkind der schepping,” zooals Haanstra zoo graag het kind noemde, zullen ontwaken in elke echte vrouw, bij aandachtige waarneming en registratie van de verschillende ontwikkelingsprocessen, die zij dagelijks gadeslaat. De omgang met kinderen werkt verfijnd en beschavend op groote menschen. Nooit is mij dat zóó duidelijk bewezen als in de Drentsche venen. — Zij moet leeren en langzamerhand wéten, wanneer en wat ze moet *dienen, vrijlaten of tegengaan*. En als zij weet, dat de gevoelige perioden voor de zintuigelijke ontwikkeling, voor de spraak, voor het uitbeelden en gestalte geven e.a. maar eens in 't leven optreden, dan vult haar dit met een gevoel van groote verantwoordelijkheid en waakzaamheid, want ze moet nu de middelen aanbieden die zoo ruim en zoo goed mogelijk bevredigen. Tegen een al te serieuze houding is de vroolijkheid en onbezorgdheid der kinderen weer een heerlijk tegenwicht. De leidster heeft het in de hand, te groote overmoed en zelfoverschatting van een enkele te temperen en als zij het niet doet, dan kunnen de kinderen dit prachtig; óók — en dat is van nog dieper belang — om het minderwaardigheidsgevoel, dien grooten slooper van zooveel kinder- en menschengeluk, waarmee niet

weinig kleuters al op school komen, te doen verdwijnen. Het geeft een heerlijke voldoening, als toubberige, onzekere en schuchtere kinderen de spanning en angst uit houding en gezichtjes verliezen en rustig en geduldig aan 't inoefenen gaan. Hoe dankbaar zijn veel ouders geweest voor deze ommekeer.

Vanzelfsprekend is 't dat voor de armere, de eenigste kinderen, de nakomertjes, de kinderen uit onvolledige gezinneaen de kleutertehuizen het allernoodigst zijn. De orde en de vreugde die zij gebracht hebben in het leven van de langslapende, altijd „stoete” kauwende, ongewasschen en in 't veen wroetende, suffe kindertjes uit de keeten en krotten van Drenthe's Z.O.-hoek, is niet met een paar woorden te vertellen.

Hoe komt het nu, dat men thans in den Haarlemschen gemeenteraad nog zegt, dat de meeningen over 't nut van kleuterscholen te veel uiteenloopen? Hoe komt het, dat nog zoo veel vaders boven een kleuterschool verkiezen: het geslenter van hun kinderen onder toezicht van dienstpersoneel, dagelijks naar 't plantsoentje met broodkorstjes voor de zwaantjes; het hollen — uren achtereen — langs 't trolloir op een ratelende auto-ped of 'n oorverdoovende vliegende Hollander; het verblijf in keukens en stallen en werkplaatsen, waar veel te kijken is, maar ook niet zelden weinig verheffends of kinderlijks te hooren. Zijn ze bang voor de banken? Die verdwijnen gaandeweg. Voor 't vroeg leerden? De kinderen leeren er niets anders dan wat ze zelf graag willen. „Och, ze worden ook wel groot zonder al die blokjes en spoeltjes en matjes en vouwsels,” hoor ik soms. Zeker worden ze dat. Kinderen die niet leeren lezen, worden ook best groot. Mijn naaste buren tegenwoordig aten niets dan aardappels, stoete en pannekoeken. Onze voorouders sliepen in bedsteden met de deurtjes toe, en ze zijn allemaal groot geworden. Maar toch acht men alzijdiger voedsel, de leerplicht, frissche lucht noodzakelijk voor de welvaart van een volk.

Aan de zonderlinge voorkeur heeft natuurlijk de oude Bewaarschool nog groote schuld. In 't jaar 1823 gaf Ds. J. A. C. W. Visser, predikant te IJsbrechtum, op last van de Maatschappij van 't Nut voor 't Algemeen een brochure uit die een vreeselijke aanklacht bevatte tegen de toenmalige „maitressenschooltjes”. Ze heetten toen en nog tientallen jaren daarna: broeinesten van besmettelijke ziekten. Ze zullen dit inderdaad wel geweest zijn en waarschijnlijk van nog veel ellendiger ziekten. Tegenwoordig waarschuwt men tegen de „grootmoordenaars”: mazelen en kinkhoest en de statistieken zeggen ons onverbiddelijk dat van de honderd kinderen tusschen 3 en 7 jaar er nog 3 sterven aan infectie-ziekten. Maar ik heb óók statistieken

en die zijn juist uitermate gustig voor 't besmettingsgevaar in de kleuterscholen, want van die pl.m. 4000 kinderen zijn er geen 120 gestorven, wel nog niet eens 12 gelukkig! aan mazelen 2, aan kinkhoest geen, aan diphtherie 1, aan roodvonk geen. De laatste twee ziekten hebben zich nog nimmer uitgebreid en zich altijd beperkt tot een enkel geval. Ik weet zeker dat dit aantal bij mij bekende collega's niet veel anders of grooter is. In de twee jaren waarin ik nu de inspectie heb gehad over 30 kleuterklassen van de Centrale Vereeniging van Drenthe's Opbouw zijn er van de pl.m. 1500 kinderen twee gestorven, één aan diphtherie, die nu epidemisch in de omstreken van Valthe heerscht. Dit zijn geruststellende cijfers, niet waar?

In Barger-Compasum waar ik voor de nieuwe school 25 leerlingetjes inschreef, hadden zeker 20 of mazelen of kinkhoest of allebei reeds gehad, en — mijlen in den omtrek, zelfs niet de gedachte aan een bewaarschool! Dat ging daar zóó: „Al een besmettelijke ziekte gehad moeder?“ „Niet, da'k wèt, juffrouw“ „Heeft hij wel eens erg gehoest, zoo met gieren?“ „Oh slim! slim! man, allemaal!“ „Geen mazelen gehad?“ „Neen“. „Nooit vlekjes in zijn hals of gezicht?“ „Oh muzels, joa, die hef' ie had“. U ziet, de grootmoordenaars halen ook zonder de kleuterscholen hun buit wel binnen. Ik zou daarvan nog veel meer bewijzen kunnen aandragen. Vooral nu — met de eischen, die de hygiëne stelt aan de gebouwen, met den schoolartsendienst, nu kan men die griezelige, schrikaan jagende verhalen wel terugbrengen naar den tijd, toen er nog van die gezellige ouderwetsche bakkers waren die vertelden over weervolven en Hanneke-Tannekes op de bezemstelen en leelijke spoken!

Als nu gebleken is, dat of de moeders, of de omgeving, of allebei in één of meer opzichten te kort schieten bij de opvoeding van de kleuters, als nu verder vandaag is aangetoond het groote belang van dien leeftijd voor 't verdere leven, als het verlangen naar goede kleutertehuizen in alle lagen van de maatschappij groeiende is, dan is daarmee uitgemaakt, dat het geld, 't welk er voor moet worden uitgegeven, nuttig en goed besteed is, omdat het wordt omgezet in gezinsgeluk en volksoontwikkeling. Het volk is nog maar een volk^{je}, maar het is niet onvolwaardig, niet lichamelijk of geestelijk defect, het is krachtig en gezond en moet de kern der natie worden.

Dan rest de vraag: Wie moet het betalen? En 't éenige antwoord is: maatregelen van volksbelang, volkswelvaart betaalt het volk zelf en Rijk en Gemeenten zorgen ervoor dat ieder dat doet naar zijn financiële draagkracht. Die veel bezit betaalt veel voor 't algemeen belang, die weinig heeft een gering bedrag. Maar allen moeten ervan kunnen profiteren, als van de openbare veiligheid, van wegen en

kanalen, van inrichtingen voor lager en voortgezet en ander onvermijdelijk en nuttig vervolgonderwijs; vooral omdat de behoeften der gegadigden omgekeerd evenredig zijn met het geld dat zij er voor kunnen uitgeven.

Geen wisselende besturen — of 't moesten gemeentebesturen zijn — met even wisselende meeningen, financiën en invloeden! Dan komt er geen rust in de scholen en diensgevolge geen ontwikkeling en groei. Niet in slechts enkele gemeenten voor bepaalde categorieën mag de kleuteropvoeding ter hand worden genomen, al moet men deze gemeenten danken, maar overal in 't land moeten goede scholen komen. Het is verheugend dat er zooveel gevraagd en gegeven wordt voor de kleuters, door menschen die dat kunnen op 't oogenblik; maar 't is geen toestand, die bestendig mag en kan worden op den duur.

Kosten de scholen veel geld? Neen, in Drenthe bouwen we een allergezelligst vroolijk, hygiënisch kindertehuis voor 36 kleuters voor nog geen f 4000.—, volgens eischen van Fröbel, Haanstra, Montessori en Bonebakker. Ook hier geldt het; zoek de zonzijde, in de eerste plaats. Zonneshijn kost niets en de kubieke meters lucht alleen bij 't aanschaffen. Later levert 't heelaar ze gratis. Meteen zijn dan de beste wapenen tegen die grootmoordenaars binnengehaald. Onze kinderen vragen geen gewelven in de gangen, diepe nissen in de kamers, kluisdeuren voor de kasten; — ze vragen lage openslaande tochtvrije ramen en deuren met vroolijke erkers of serres, met veel glas en frissche gordijntjes, die gemakkelijk open en dicht gaan. En geen dure tegels in den tuin, maar goedkoop zand en boompjes. De installatie is vrij duur, pl.m. f 10.— per kind aan leermiddelen alleen, verder moet de school veel en goed worden gereinigd, daar hebben die grootmoordenaars óók zoo'n schrik voor! En de leidster moet een behoorlijk salaris hebben, waarvan zij niet alleen voldoende moet kunnen leven, maar waarmee zij zich ook nog steeds moet verrijken door kennis en kunst. 't Moet haar in staat stellen op tijd ontspanning te nemen; want haar taak is wel schoon, m.i. als geen andere voor een meisje of een vrouw die geen moeder is, — maar ook moeilijk en veeleischend.

Want nog eens, niet vervangen kan en wil zij de moeder, de school, het huisgezin, slechts aanvullen. Maar dat beteekent dan, dat de leidster zich den heelen dag moet geven met een algeheele overgave aan deze heerlijke jeugd, die op den leeftijd is, waarin zij vraagt naar verhaaltjes, die ze vertellen moet, naar liedjes die ze vóór en mee moet zingen, naar spel, waaraan ze deel moet nemen, naar arbeid, die ze moet leiden. Altijd moet ze klaar staan om te luisteren naar de ontdekkingen die gedaan zijn, naar de graphische opstellen op lei of papier. En ze moet samen met moeder overleggen in moeilijke gevallen.

waarin zij elkaar den weg moeten wijzen, om de uitingen van 't kind juist te kunnen verstaan. Zóó is 't niet overal nog in 't land, lang niet.

De schoolopzieners voor dezen tak van dienst zouden u verhalen kunnen vertellen, waarbij de haren recht overeind gaan staan. Maar — zoo kan en zoo moet het stellig worden. 't Eenige wat ontbreekt is geld. De eenige die dit kan opbrengen is de gemeenschap. Hoe door-dringen we de volksvertegenwoordiging van de noodzakelijkheid van daadwerkelijke bemoeiing met de kleuteropvoeding? Als in onze regering de evenredige vertegenwoordiging niet alleen in partijen, maar ook in geslachten tot uitdrukking kwam, — ik wensch dit overigens allermint, — dan wàs er stellig reeds een wettelijke regeling.

We vergaderen in de residentie, waar we de atmosfeer laden met onze verlangens; we hebben onder ons gehoor de schakels in onderwijs-zaken, tusschen Rijk en Volk en — last not least — afgevaardigden van gemeentebesturen. Me dunkt, deze omstandigheden moeten aanmerkelijk het welslagen verhoogen van de energieke pogingen, die — der traditie getrouw — de Maatschappij tot nut van 't algemeen heeft aangewend in deze richting en waarvoor ik tenslotte niet na kan laten haar namens kleuters en leidsters onzen hartelijken, warmen dank te brengen.

De zorg voor het bewaarschoolonderwijs¹⁾ als onderwerp van practische gemeentepolitiek

door Prof. Mr. G. A. VAN POELJE.

Wat Fröbel met zijn *Kindergarten* bedoelde, was niet een instelling, die het gezin zou vervangen. Dit neemt niet weg, dat gedurende de eerste vijftig jaren na Fröbels²⁾ dood de bewaarschool is de eerste plaats een charitatieve instelling is gebleven, bestemd om tijdelijk onderdak en verzorging te verschaffen aan de jonge kinderen uit die gezinnen, waarvan de moeders nalatig of onmachtig waren om aan het kind beneden den schoolleeftijd een behoorlijke verzorging, hoe eenvoudig dan ook, te verschaffen. Zoo luidt artikel 1 van de nog altijd niet door een nieuwe vervangen Haagsche verordening van 28 Juni 1892: „Het doel der Gemeentelijke bewaar- of voorbereidingsscholen is, kinderen van onvermogenende ouders zedelijk, verstandelijk en lichamelijk te ontwikkelen, hen te gewennen aan

¹⁾ Aangezien ik niet geloof, dat de naam der aard der dingen verandert, zie ik geen reden om de benaming *bewaarschool* door een andere te vervangen,

²⁾ 21 Juni 1852.

orde, reinheid en gehoorzaamheid, en aldus voor te bereiden tot het met vrucht genieten van lager onderwijs."

Ongetwijfeld hebben als rechtvaardigingsgrond van het bestaan van een deel onzer bewaarscholen de overwegingen, waarop de verordening van 1892 steunde, haar kracht nog niet verloren. Langzamerhand is echter de bewaarschool een geheel andere plaats gaan innemen, dan er in de oude gedachtengang aan toe kwam. Materieele omstandigheden hebben daarbij zeker een groote rol gespeeld. De toenemende beroepsarbeid van de vrouw leidde ertoe, dat in steeds meer gezinnen, en lang niet meer in die van de armsten alleen, de vrouw niet meer zelf de zorg voor haar kinderen beneden den lagere-schoolleeftijd behoorlijk waarnemen kon. Het vooral in de laatste jaren snel toenemend verkeer ontnam aan de kinderen metterdaad de openbare straat als speelplaats. Vooral echter is, wat ik zou willen noemen de lokkende kracht van de bewaarschool zeer sterk.

Naarmate de bewaarschool zich van *bewaarplaats* tot *opvoedingsinrichting* ontwikkelde, naarmate de leerkrachten in beschaving en ontwikkeling toenamen, naarmate de gebouwen en hun inrichting aantrekkelijker werden, kwamen steeds meer ouders tot de overtuiging, dat zij aan hun kinderen niet konden geven, wat de bewaarschool hun bood, en de kring, waaruit de drang naar bewaarschoolonderwijs voortkwam, werd gestadig ruimer. Een ernstig conflict ontwikkelt zich. Naarmate de bewaarschool „beter" wordt, groeit de drang naar bewaarschoolonderwijs. De gemeentebesturen moeten erkennen, dat de nieuwere goed ingerichte bewaarschool met goed personeel een waardevol opvoedings-instituut is voor de kinderen, ook van anderen dan de allerarmsten. Als zij ervan doordrongen zijn, dat het beste, wat het geslacht van heden voor het geslacht van morgen doen kan, is te zorgen voor zoo goed mogelijk onderwijs, mogen en kunnen zij op den duur het bewaarschoolonderwijs niet onthouden aan *alle* kinderen, voor wie de heerlijke tijd in een waarlijk goede bewaarschool doorgebracht een verrijking van hun eerste jeugd kan zijn, een versterking voor de daarna komende jaren kan beteekenen. Zij moeten dus het bewaarschoolwezen uitbreiden. Tegelijk moeten zij naar verdere verbetering streven en nieuwe verbetering is telkens weer een prikkel, die de vraag naar verdere uitbreiding wekt. Naar verdere uitbreiding, die toch ook weer niet in allen deele begerlijk schijnen kan aan hen, die vast blijven houden aan de gedachte, dat het kind beneden zes jaren toch bij voorkeur bij de moeder behoort te zijn.¹⁾ Hoe dit zij, de factoren, toenemende beroepsarbeid van de

¹⁾ Wij stellen ons in deze geen partij, maar constateeren het conflict, dat vooralsnog onoplosbaar schijnt, omdat de Gemeenten zich de weelde niet kunnen veroorloven om onder het geheele lager onderwijs op eigen korten een volledig stelsel van bewaarscholen te plaatsen.

vrouw en ongelooflijk snel toenemend verkeer, werken in alle gemeenten, daarom zal geen gemeente van eenige beteekenis zich op den duur aan de zorg voor het bewaarschoolonderwijs kunnen blijven onttrekken.

Zooals bekend is, was er, nog niet zoo lang geleden, een oogenblik, waarop de regeering meende, dat de regeeringszorg voor het onderwijs een ernstige leemte vertoont, zoolang zij zich niet ook over de bewaarschool uitsprekt. Niets kwam er van alle grootsche plannen terecht, dan een uitbreiding van het rijksschooltoezicht ook over de bewaarscholen. Wat intusschen niet zeggen wil, dat dit zonder beteekenis was. De leiding en voorlichting, welke de inspectrices kunnen geven, zijn ongetwijfeld van groote waarde. Een klein subsidie echter zou in tal van gevallen de effectieve beteekenis van haar optreden wel zeer vergrooten.

Het bewaarschoolwezen is dus een van de weinige onderdeelen van het onderwijs, met betrekking waartoe de gemeenten haar zelfstandigheid hebben behouden. Ik verheug mij daarover van ganscher harte, en het komt mij voor, dat er een aantal gemeenten zijn, die van deze zelfstandigheid een uitnemend gebruik hebben gemaakt. Toch is het zeer wenschelijk, dat ook het Rijk maatregelen neemt om op dit gebied het bereiken van een zeker „nationaal minimum” te waarborgen in alle deelen van ons land, waar daaraan behoefte bestaat. Het is goed beschouwd toch wel zonderling, dat de weg tusschen een volledige bureaucratische regeling van een materie in haar vollen omvang en een volkomen negatieve houding vaak zoo moeilijk te vinden schijnt.

Als dan op den duur de gemeenten, door den loop der omstandigheden gedwongen, zich met het bewaarschoolwezen bemoeien *moeten*, hoe zullen zij dat het beste doen: door oprichting van openbare bewaarscholen, door het steunen van particuliere bewaarscholen, of door een gemengd stelsel?

Hier, als op zoo velerlei gebied, hangt veel van plaatselijke omstandigheden en verhoudingen af. In het bijzonder zullen de verhoudingen, die plaatselijk ten aanzien van het *lager* onderwijs bestaan, de beslissing ten aanzien van het bewaarschoolonderwijs in sterke mate beïnvloeden. Vooral geve men zich er rekenschap van, dat de vraag, in hoeverre ten aanzien van eenig onderdeel van gemeentelijk beleid een bepaald beginsel tot in zijn consequenties kan worden doorgevoerd, afhankelijk is van de beteekenis, welke dat onderdeel kwalitatief en quantitatief te midden van het *geheel* der gemeentelijke werkzaamheden inneemt.

De kleinste bewaarschool, die deze naam werkelijk verdient, is wel een bewaarschool van drie klassen, die dus ongeveer $3 \times 36 = 108$ leerlingen tellen zal. Indien de leerlingen er gemiddeld twee jaar blijven, levert zulk een bewaarschool aan de lagere school ruim vijftig eerste-klasstertjes per jaar. Een dergelijk klein bewaarschooltje moet dus staan onder tenminste twee lagere scholen. Een vierklassige bewaarschool, die per jaar ongeveer 70 eerste-klasstertjes zal kunnen afleveren, moet staan onder zeker drie lagere scholen. In het algemeen dus kan men zeggen, dat stichting van bewaarscholen voor de kinderen van één bepaalde richting moeilijk te verantwoorden zal zijn, indien die bewaarscholen niet aldus gelegen zijn, dat zij gemakkelijk kunnen worden bezocht door de kinderen uit gezinnen, die op ten minste drie lagere scholen van dezelfde richting aangewezen zijn. En deze verhouding bestaat nog maar alleen, als men aanneemt, dat werkelijk een groot percentage van de kinderen naar de bewaarschool gestuurd zal worden.

Zoodra de verhouding van het getal bewaarschoolkinderen tot dat van de lagere-school-leerlingen van eenzelfde „richting“ ongunstiger wordt, zal in de meeste gevallen met de oprichting van een enkele bewaarschool voor een gemeente of een als eenheid te behandelen deel van een gemeente moeten worden volstaan. Het ligt o.i. in een dergelijk geval voor de hand, dat zulk een bewaarschool door de gemeente zelf wordt in stand gehouden, of dat zij uitgaat van een zelfstandige organisatie van algemeen karakter.

De vraag rijst, of het onder dergelijke omstandigheden geen aanbeveling verdient om van de in stand houding van bewaarscholen af te zien, en afzonderlijke bewaarschoolklasjes te verbinden aan verschillende scholen. Het komt mij voor, dat tegen dergelijke afzonderlijke klasjes onder haast alle omstandigheden ernstige bezwaren bestaan. Het worden aanhangsels van de lagere school, waarin het eigen bewaarschool-karakter nooit tot volle ontplooiing kan komen, al was het alleen reeds, omdat de lagere school in de groote meerderheid van de gevallen rust, stilte en discipline eischt, terwijl blijheid, spel en betrekkelijke vrijheid kenmerken van de bewaarschool behooren te zijn. Bovendien kan de eenling-onderwijzeres, die de zorg heeft voor het klasje, dat aan de lagere school is vastgehaakt, daarvan nooit maken, wat de goed ingerichte en goed geleide bewaarschool kan zijn.

Voorstanders van afzonderlijke kleuterklasjes vindt men wel voornamelijk in de kringen van hen, die de bewaarschool zien als het voorportaal van de lagere school en die dus de neiging hebben om den richtingstrijd der scholen naar de bewaarschool te verschuiven.

Wij bepalen ons er hier toe, om het verschijnsel aan te wijzen en de aandacht te vestigen op de beteekenis, die het mogelijk op de kosten van het bewaarschoolonderwijs hebben kan. Vooral zullen de gemeentebesturen er aandacht aan moeten schenken, wanneer zij tot subsideering van het bijzonder bewaarschoolonderwijs overgaan. Wij komen daarop hieronder terug.

Bij het bewaarschoolonderwijs behoeft het vraagstuk van de kosten van stichting en eerste inrichting van schoolgebouwen niet een zoo belangrijke rol te spelen als bij het lager onderwijs. Het feit, dat er voor het bewaarschoolonderwijs geen algemeene voor het geheele land bindende normen bestaan, is in dit verband van groote beteekenis. *Niet* omdat de bewaarschool in vergelijking met de lagere school minderwaardig zal mogen wezen; *wel* omdat men thans volle vrijheid heeft om naar plaats en omstandigheden de tegelijk meest doelmatige en goedkoopste oplossingen te kiezen. Het is natuurlijk niet mogelijk om daarvoor algemeen geldende regelen te geven, maar op enkele punten kan toch worden gewezen. Het allereerste, waar men bij de stichting van een bewaarschool op heeft te letten, is de zorg voor zooveel mogelijk licht en lucht. Daarom is het wel in veel gevallen mogelijk om door opheffing van lagere scholen beschikbaar gekomen gebouwen voor bewaarschool in te richten, maar zal — vooral als men oudere gebouwen heeft — aan die verandering van bestemming haast altijd een verandering van het gebouw verbonden moeten worden, bestaande in verlaging van vensterkozijnen en het verbeteren van de ondanks alle bouwbesluiten in de oude scholen dikwijls nog zeer onvoldoende ventilatie. Verder verandert het karakter van de lokalen geheel, als zij in lichte frissche tinten worden opgeschilderd, als de banken door vrij gegroepeerde stoeltjes en tafeltjes worden vervangen, als oude uitgesleten planken vloeren door nieuwe worden vervangen. Wij meenen werkelijk niet, dat de vervanging van banken door stoeltjes en tafeltjes in het algemeen een essentiële verandering van de school beteekent, maar wij zijn wel van oordeel, dat voor de bewaarschool de vervanging van de vaste, voor de kinderen niet verplaatsbare banken door licht meubilair, dat zij zelf hanteeren kunnen, een verandering van bijzondere waarde is.

Of men afzonderlijke speel- en leslokalen handhaven wil, of alle lokalen voor spel en „leeren” beide geschikt wil maken, is een kwestie, die in bepaalde gevallen voor het kostenvraagstuk van beteekenis kan zijn. De school met één speel- en twee „les”lokalen, die dus drie klassen kan opnemen, is in het algemeen goedkoper dan de school met drie leslokalen, die alle gelijkelijk voor spel en leeren geschikt zijn. Alleen

is men in het laatste geval vrij om voor iedere klasse de verhouding van spel en leeren zelfstandig naar omstandigheden te regelen, terwijl in het eerste geval volgens een dan noodzakelijken vasten rooster iedere klasse maar een derde gedeelte van den schooltijd spelen kan.

Intusschen heeft dit bezwaar, dat op zich zelf ernstig genoeg is, minder beteekenis, naarmate een school over ruimere en betere speelgelegenheid in de open lucht beschikt. Over het algemeen kan men in dit opzicht met een weinig goeden wil van de scholen op het platte land haast ideale inrichtingen maken. Want dit houde men toch vooral in het oog: voor de lagere school is een goede speelplaats van bijzondere waarde; een bewaarschool zonder een goede speelplaats is alleen in de alledichtst bevolkte wijken van de zeer groote steden als noodoplossing te aanvaarden.

Voor de schoollokalen, in het bijzonder voor de speellokalen, is een goede, gemakkelijk stofvrij te houden vloerbedekking een noodzakelijkheid. Linoleum heeft in dit opzicht veel goede eigenschappen, maar is een goede warmtegeleider, zoodat een vloer, die met gewoon linoleum bedekt is, veel „te koud” is.

Het dikke z.g. kurklinoleum is een haast ideale vloerbedekking.

Wat de constructie der schoolgebouwen betreft, is het voor de bewaarschool zeker van belang te wijzen op de uitnemende uitkomst, die bij het lager onderwijs gedurende vele jaren met houten hulpschoolgebouwen zijn verkregen. Bij een goede constructie en behoorlijk onderhoud kunnen dergelijke gebouwen ten minste een twintigtal jaren dienst doen. Zij zijn natuurlijk slechts daar toe te passen, waar men over voldoende terrein beschikt om bouw zonder verdieping te aanvaarden. Is dat echter mogelijk, en heeft men een wat beschut liggend terrein, dan kan een goedkoop, goed geconstrueerd houten gebouw een voortreffelijke bewaarschool zijn.

Ook met andere aanvankelijk voor noodgevallen bedoelde constructies hebben wij in den Haag de beste ervaringen opgedaan. Het schoolgebouw zonder verdieping, waarvan de wanden bestaan uit twee muren van ieder een halven klinker dikte met een spouw daartusschen, kan haast ideaal zijn. Het gebouw van drijfsteen met houtbekleding heeft bij goede constructie geen bezwaren van beteekenis. Waar men over niet te duren grond beschikt, kan men bij toepassing van deze constructiemethoden voor geringe uitgaven bewaarscholen verkrijgen, die bij de beste en duurste nauwelijks achterstaan.

Ook het meubilair van de bewaarschool kan uiterst eenvoudig en goedkoop zijn. Wij hebben met de eenvoudige meubeltjes van riet of „gerookt” hout — om hygienische redenen zijn de laatste, die gemakkelijker kunnen worden schoon gehouden, te verkiezen — de beste ervaringen opgedaan.

De z.g. sanitaire inrichting van de bewaarscholen is een onderwerp, dat in het bijzonder de aandacht vraagt. Hierop behoort zeker niet bekribbeld te worden. De inrichting van de privaattruimten, die in de goede moderne bewaarscholen in beginsel vrijwel gelijk is, steekt ver uit boven het oude stelsel van een rijtje privaten naast elkaar: de lagere-schooloplossing in wat verkleind formaat.

De speelplaats van de bewaarschool is, het worde nog eens herhaald, van de grootste betekenis. Is men in staat om voor regelmatige verversching van het zand te zorgen, dan richte men een deel ervan tot zandspeelplaats in. Men kieze hiervoor een gedeelte, dat vrij in de zon ligt. Verder geve men zich, eer men een zandspeelplaats maakt, rekenschap van de mogelijkheid van verontreiniging, vooral door katten. Kan men daartegen niet voldoende maatregelen nemen, dan is het in veel gevallen beter, de zandspeelplaats maar achterwege te laten. De kosten van het katvrij maken van de zandspeelplaatsen vallen meestal in de praktijk niet mee.

Het hebben van een kleine overdekte speelplaats kan in veel gevallen aangenaam zijn. De kosten van het maken van een behoorlijke overdekte speelplaats zijn echter in den regel vrij hoog. Waar men naar de goedkoopste oplossing moet zoeken, is de overdekte speelplaats, mits men frissche, goed verlichte, ruim te ventileeren lokalen heeft, (liefst met openslaande deuren, mits deze maar zoo gemaakt zijn, dat zij in gesloten toestand geen „tocht“ doorlaten), o.i. een der dingen, die het eerst gemist kunnen worden.

De zwaarste post van de *exploitatiekosten* der bewaarscholen vormt de bezoldiging van het personeel. Het kan niet op mijn weg liggen om in dit verband bedragen te noemen, die als normen voor de salariering zouden kunnen gelden. Slechts is de opmerking zeker niet misplaatst, dat bij een bezoldiging, die zóó is, dat men daarvoor goed, behoorlijk opgeleid personeel kan krijgen, de kosten niet noodzakelijk hooger zijn, dan wanneer men beneden de markt wil werken en daardoor slechts tweede of derde rangs krachten krijgt.

Wanneer men met zwakke krachten werkt, dan zal het namelijk veelal noodig zijn, dat men vasthoudt aan den ouden regel om in de bewaarschool evenveel kweekelingen of helpsters als onderwijzeressen te doen werkzaam zijn. Heeft men goed opgeleide, voor haar taak berekende krachten, dan zal bij groote klassen in verschillende gevallen hulp van de onderwijzeres (toch noodig zijn, maar dan kan het getal der helpsters vrij belangrijk beneden dat van de onderwijzeressen blijven. Een indirect voordeel hiervan is, dat het daarvoor te jonge kind als helpster uit de bewaarschool verdwijnen kan. Dit „helpster-vraagstuk“ houdt intusschen met het vraagstuk van de opleiding van

het bewaarschoolpersoneel ten nauwste verband. Wij zijn van oordeel, dat, nu vrijwel overal in het land genoeg U.L.O.-scholen bestaan, ook voor de bewaarschoolonderwijzeressen aan de beroepskeuze op twaalf- of veertienjarigen leeftijd een einde kan worden gemaakt. Een op den gronslag van het U.L.O. en daarmee gelijk te stellen onderwijs opgetrokken opleiding, zooals thans in den Haag wordt ingericht, heeft naar ons oordeel vele voordeelen.

Het gemeentebestuur van Schiedam heeft in 1927 een enquête ingesteld naar de kosten van het bewaarschoolonderwijs in verschillende gemeenten van ons land. Hoewel men met de cijfers, die op grond van een dergelijke enquête zijn verkregen, uiterst voorzichtig moet zijn, leeren zij toch wel iets. Het volgend staatje is ontleend aan een overzicht van de uitkomsten der enquête, opgenomen in het „Weekblad voor Gemeentebelangen” van 30 December 1927 (de cijfers betreffen het dienstjaar 1924).

NETTO-KOSTEN

Gemeente	Gemiddeld per leerling					
	Rente en aflossing of huur gebouwen	Salariissen- en pensioen-kosten	Overige exploitatie-kosten	Totale uitgaven	School-gelden	Netto-uitgaven
Arnhem . . .	f 3.52	f 103.58	f 44.50	f 151.60	niets	f 151.60
's-Gravenhage . .	1)	1)	1)	138.77	niets	138.77
Rotterdam . . .	10.80	109.13	15.94	135.87	f 3.73	132.14
Utrecht . . .	8.84	87.14	15.14	111.12	5.80	105.32
Schiedam . . .	32.57	60.36	16.80	109.73	6.03	103.70
Dordrecht . . .	11.47	82.38	16.55	110.40	7.65	102.75
Delft . . .	—	88.98	18.13	107.11	4.70	102.41
Amsterdam . . .	1)	1)	1)	107.70	5.31	102.39
Haarlem . . .	4.25	78.82	19.49	102.56	2.01	100.55
Leeuwarden . . .	0.38	84.33	18.12	102.83	3.10	99.73
Deventer . . .	5.41	76.17	15.18	96.76	1.54	95.22
Leiden . . .	1)	62.90	1)	89.56	3.27	86.09
Gouda . . .	7.53	71.20	8.46	87.18	3.52	83.66
Hilversum . . .	4.52	64.41	10.18	79.11	2.73	76.38
Amersfoort . . .	13.43	57.55	17.02	88.—	17.96	70.04
Vlaardingén . . .	0.02	32.02	9.18	41.22	0.94	40.20

Uit deze cijfers blijkt wel, dat voor goed bewaarschoolonderwijs op niet minder dan f 100 per leerling en jaar gerekend moet worden.

1) Gegevens voor de berekening niet verstrekt.

Let men vooral op de financieele zijde der zaak, dan bedenke men hierbij, dat goed bewaarschoolonderwijs zonder eenigen twiifel het nuttig rendement der lagere school verhoogt, doordat het 't getal zittendblijvertjes in de eerste klassen beduidend beperkt.

Indien een gemeente tot het verleenen van steun aan het bijzonder bewaarschoolonderwijs besluit, is de uitvoering van deze beslissing eenvoudig, als men maar met een enkele bijzondere bewaarschool te doen heeft. De geheele zaak komt dan hierop neer, dat men bepaalt, welke de behoeften van de school zijn, en vervolgens uitmaakt, welk gedeelte daarvan de gemeente voor haar rekening zal nemen.

Heeft men een enkele bijzondere bewaarschool naast een of meer openbare, dan ligt het nog altijd voor de hand, dat het krachtens eigen vrije wijsbepaling steun verleenende gemeentebestuur aan de voor het eigen onderwijs gekozen normen toetst, welke behoeften aan den kant van het bijzonder onderwijs erkend kunnen worden, en in overeenstemming daarmede haar steun bepaalt.

Veel en veel moeilijker wordt het geval, als men aan beide zijden, bij het openbaar en het bijzonder bewaarschoolonderwijs een groeiend stelsel heeft. Dan eischt de verantwoordelijkheid van het gemeentebestuur voor de ontwikkeling van het plaatselijk financiewezen, dat men een subsidieeringsstelsel toepast, volgens hetwelk de toeneming der jaarlijksche lasten althans op zekere wijze gelimiteerd wordt.

Verschillende stelsels zijn daarvoor toegepast.

Komt men de scholen alleen in haar exploitatiekosten tegemoet, dan werkt de omstandigheid, dat zij zelf alle stichtingskosten moeten betalen, ongetwijfeld als een zeer sterke rem. Bij steunverleening ook voor de stichting van bijzondere bewaarscholen heeft men in hoofdzaak drie stelsels gevolgd: men heeft een zeker percentage van deze stichtingskosten ten laste van de besturen gelaten; men heeft een minimum afstand bepaald, waarop de verschillende bijzondere bewaarscholen ten opzichte van elkaar moeten gelegen zijn; men heeft het jaarlijks voor de stichting van bijzondere bewaarscholen uit te geven bedrag gelimiteerd en aan een commissie opgedragen te onderzoeken, welke van de ieder jaar inkomende aanvragen binnen de grenzen van het beschikbaar crediet in de eerste plaats voor steun in aanmerking komen met het oog op de maatschappelijke verhoudingen onder de bevolking. Daar dit uitermate moeilijke vraagstuk vrijwel uitsluitend een groote-stadsvraagstuk is, gaan wij er hier niet verder op in.

Uit de Schiedamsche cijfers blijkt duidelijk, dat de opbrengst van voor het bezoek van bewaarscholen geheven schoolgelden over het algemeen uiterst gering is tegenover de kosten van het bewaarschool-

onderwijs. Enkele steden hebben het beginsel van de kosteloosheid van het bewaarschoolonderwijs gehandhaafd.

Daarvoor pleit het volgende.

Over het algemeen is de toestand, waarin wij met onze evenredige schoolgelden zijn gekomen, verre van aantrekkelijk. Ondanks de omslachtigheid van de tarieven is een billijke verdeling van druk in veel gevallen ver te zoeken. Gezinnen met middelmatige inkomens, waarvan eenige kinderen scholen bezoeken van verschillende soort, welker schoolgeldregelingen niet aan elkaar gekoppeld zijn (een koppeling van alle schoolgelden is legaal en praktisch onmogelijk), worden over het algemeen door het bedrag der schoolgelden in verhouding tot hun verdere lasten onredelijk zwaar gedrukt. Bovendien is de schoolgeldheffing door relatief hoge inningskosten en, vooral bij het lager onderwijs, door de vele mutaties van de leerlingen¹⁾ en abnormaal omslachtige en dure administratie een van de meest inefficiënte heffingen, die wij hebben. Het is zeker bedenkelijk om dit in veel opzichten alderdroevigste administratieve systeem nog meer verward en ingewikkeld te maken door er vrijwillig een schoolgeldregeling voor de bewaarscholen aan toe te voegen, welker opbrengst praktisch van zeer geringe waarde is. Voor wie in theorie nog de leer aanhangt, dat de kosten van het onderwijs uit de algemeene lasten of uit een bijzondere, maar ook algemeen te heffen onderwijsbelasting dienen te worden bestreden, is het prijs geven van het laatste gebied, waar het *goede* stelsel nog toepassing vindt, natuurlijk op zich zelf bedenkelijk. Daar, waar de bewaarscholen nog in hoofdzaak scholen voor de minst bedeelden zijn, heeft een „evenredige” schoolgeldheffing natuurlijk geen zin, omdat daarbij uit den aard der zaak toch de meeste ouders zouden worden vrijgesteld en men administreren zou alleen om het plezier van de administratie zelf.²⁾

Worden de bewaarscholen ook door kinderen uit beter gesitueerde gezinnen bezocht, dan is eenige opbrengst natuurlijk nog wel te verkrijgen, maar dan worden de onredelijkheden van den bestaanden toestand nog verscherpt, vooral doordat men maar al te vaak de gezinnen treft, waarop b.v. door ziekte van de huisvrouw, toch al extra lasten drukken.

Op de betekenis van goed personeel voor de bewaarscholen hebben wij hierboven reeds gewezen. Wij willen het hier nog wat scherper

¹⁾ Een school, waar men in een zesde klasse niet meer dan 2 of 3 leerlingen aantreft, die daar tot de eerste klasse werden toegelaten, is geen zeldzaamheid.

²⁾ De niet evenredige heffing leidt er toe, dat voor de bewaarschool allicht 40×10 ct. = f 4.— per jaar betaald wordt door gezinnen, die ten hoogste f 0.50 per jaar en per kind voor het lager onderwijs moeten betalen.

zeggen. Als ouders hun kinderen naar een „Frübelklasje" sturen, is de verantwoordelijkheid voor hetgeen daar gebeurt of niet gebeurt geheel voor hen. Als daarentegen de gemeente voor haar inwoners een bewaarschool openstelt, draagt zij de volle verantwoordelijkheid ervoor dat die ouders daar hun kinderen naartoe kunnen zenden, praktisch met de *zekerheid*, dat de zorg voor die kinderen er in ieder opzicht zoo zal zijn, als het behoort. Kan dus in een particulier Frübelklasje de niet gediplomeerde onderwijzeres, die in veel gevallen door liefde, toewijding en geduld een zeker gemis aan kennis kan goedmaken, worden toegelaten, de gemeente *mag* in haar bewaarscholen en in de scholen, die zij subsidieert, geen personeel toelaten, dat daarvoor niet behoorlijk is opgeleid, waarvan zij niet in redelijkheid mag verwachten, dat het naast die eigenschappen van liefde, toewijding en geduld ook de *kennis* heeft, die voor een richtige vervulling van zijn taak wordt *geëischt*, dat het *weet*, niet alleen, wat het *doen* moet, maar ook en vooral, wat het nalaten moet. Het getal goede opleidingsinrichtingen voor bewaarschoolonderwijzeressen is op het oogenblik zoo groot, dat er ook bij een aanmerkelijke uitbreiding van het getal scholen nog geen tekort aan goed opgeleid personeel zal zijn. Desondanks kan er op het plateland een relatief tekort bestaan, als de bezoldigingen, die men bereid is uit te leggen, niet voldoende zijn om aan de onderwijzeressen ook buiten het ouderlijk huis een behoorlijk bestaan met mogelijkheid om verdere studie te bekostigen, te verzekeren.

Onder de diploma's, die door bewaarschoolonderwijzeressen verkregen kunnen worden, treedt dat van de „gemeenschappelijke gemeentelijke bewaarschoolakte-examens" op den voorgrond. De gemeenten, die de examens voor deze diploma's gezamenlijk doen afnemen, zijn op het oogenblik den Haag, Rotterdam, Schiedam, Arnhem en Groningen. Afzonderlijk worden een akte voor *onderwijzeres* en een *hoofdsakte* uitgereikt. Indien men wenscht te weten, of een bepaald diploma als bewaarschoolonderwijzeres voldoende waarborgen, van bekwaamheid oplevert, doet men het best, bij een der betrokken gemeenten te informeren, of dat diploma voor de toelating tot de hoofdsakte-examens met de hulpakte der gemeentelijke examens is gelijkgesteld. Tot de gelijk gestelde akten behoort, het behoeft nauwelijks gezegd te worden, die van de Leidsche kweekschool.

De onderwijzeressen van de gemeentelijke bewaarscholen zijn gemeenteamtbenaren en hebben als zoodanig recht op ouderdoms- en invaliditeitspensioen. Het is een eisch van redelijkheid, dat ook aan het personeel van gesubsidieerde bewaarscholen op den duur pensioen-rechten verzekerd worden. De regeling daarvan levert verschillende moeilijkheden op, waarop hier niet verder hoeft te worden ingegaan.

Ten slotte het medisch en hygiënisch toezicht op de bewaarscholen. Als men inziet, dat in het algemeen het medisch en hygiënisch schooltoezicht niet strekt om de zorg van de ouders te verdringen of te vervangen, maar dat het is een in het belang van de volksgezondheid onmisbaar instituut, dat bij goede organisatie en werking op den duur voor de samenleving onmetelijke waarden van stoffelijk en van onstoffelijk karakter behouden kan, dan moet men dat toezicht ook als een onmisbaar element in de organisatie van het bewaarschoolonderwijs aanvaarden. Zoodra de overheid, direct door de stichting van eigen scholen, indirect door subsidieering van bijzondere inrichtingen, de verantwoordelijkheid ervoor aanvaardt, dat betrekkelijk groote getallen kinderen dag in dag uit worden te zamen gebracht, heeft die overheid ook den plicht om door regelmatig toezicht te voorkomen, dat in en door dat samenzijn voor de gezondheid schadelijke factoren tot ontwikkeling kunnen komen. Boveendien kan het schooltoezicht ook voor den individueelen welstand en lichamelijke ontwikkeling van de kinderen aan de ouders aanwijzingen geven, waardoor in de toekomst leed en schade vermeden, geluk verzekerd wordt. ¹⁾

¹⁾ Het bovenstaande is een zelfstandige bewerking van de aantekeningen voor mijn voordracht op de Nuts-conferentie. Zij zijn iets meer uitgewerkt, en de volgorde, waarin de verschillende onderdeelen zijn behandeld, is iets anders dan bij de mondelinge voordracht het geval was.

Naar aanleiding van het onderwijsverslag 1926—1927

door G. VAN VEEN.

V. (Slot).

Ten slotte kom ik dan aan het laatste punt, waarop ik in deze ietwat principieel bedoelde beschouwing de aandacht wou vestigen. Als ik op details zou ingaan, zouden deze artikelen uiteraard tot een eindloze reeks moeten uitdijen.

Naast het instituut der oudercommissies, waarvan ik in mijn vorig artikel het belang voldoende hoop te hebben geaccentueerd, is er in onze Lager Onderwijswet nog aan een ander instituut plaats ingeruimd, waarop wel eens de aandacht mag vallen. Ik bedoel het instituut van de Commissie van Toezicht op het Lager Onderwijs. Bij de jongste wetswijziging heeft het in zijn opzet een verandering ondergaan, welke niet alleen niet tot zijn bloei heeft bijgedragen, maar die in enkele

jaren zijn leven dusdanig in gevaar heeft gebracht, dat men meer dan eens de suggestie in het regeeringsrapport vindt, dat men het instituut evengoed kan opheffen, omdat „het wegvallen der tegenwoordige commissies niet zou behoeven te worden betreurd” (p. 75). De oorzaken van deze achteruitgang worden in het verslag van de vierde hoofdinspectie helder en duidelijk aangewezen.

De hoofdinspecteur komt tot de volgende conclusies:

1. dat allen het er over eens zijn, dat het imperatief gebod van de instelling eener plaatselijke commissie (waaraan nog in vele kleine plaatsen niet voldaan is) vervangen kan worden door een facultatiefstelling te beoordeelen door het gemeentebestuur;
2. dat de vrije samenstelling van vroeger de voorkeur verdient boven de categorische van thans (Art. 184 der Lager Onderwijswet schrijft voor 5 rubrieken, die elk $\frac{1}{5}$ van het aantal leden leveren t.w. *a.* ouders van leerlingen eener openbare school, *b.* ouders van leerlingen eener bijzondere, *c.* onderwijzers eener openbare school, *d.* onderwijzers eener bijzondere school, *e.* de overige meerderjarige inwoners der gemeente V. V.);
3. dat het onderwijsselement daarin gemist kan worden, al zal een verbod tot benoeming van onderwijsleden wel niet gevraagd worden;
4. dat het schoolbezoek weder tot de taak der commissie gerekend zal moeten worden.

* * *

Laten we trachten het instituut van de Commissie van Toezicht te zien in verband met het heele onderwijsorganisme. Pas, als we haar daarin haar functie hebben aangewezen, kunnen we met vrucht haar samenstelling en werkwijze critiseeren, die maar al te duidelijk laat zien, dat de wetgever zich omtrent haar plaats in het onderwijsgeheel geen duidelijke voorstellingen heeft gevormd.

Ik heb de taak van de inspectie gezocht in de *verificatie* van de onderwijsresultaten op 't terrein van de „*exteriore res*” en van de *leiding* in de vorm van een bespreking der uitkomsten, waarbij steeds de mogelijkheid van een verbetering van het resultaat doelwit moet zijn.

Daarnaast zag ik de taak van de oudercommissies in de eerste plaats aan de kant van de „*Interiores res*”. Zij moeten de sfeer in de scholen versterken door een band te leggen, ook van geestelijke aard, tusschen school en huis.

De taak van de Commissies van Toezicht op het Lager Onderwijs ligt dan voor mij in de eerste plaats aan de kant van de „*exteriore*

res" en daarbij zijn ze het orgaan, dat heeft te zorgen, dat de opleiding, welke de school geeft, blijft aangepast aan de eischen, welke de maatschappij stelt.

Het hoeft nauwelijks befoog, dat aan die aanpassing maar al te veel ontbreekt. De klacht over de slechte aansluiting met het maatschappelijk leven heeft betrekking op alle instanties van het onderwijs. Men moet maar eens ter zake bevoegden spreken, vernemen, hoe ze denken over de vraag, of onze universiteiten haar abiturienten een voldoende voorbereiding geven voor hun beroepspraktijk. Toen ik nog kort geleden op een vergadering opmerkte, dat het me niet onjuist zou voorkomen, als men onze toekomstige rechters alvorens hun de berechting hunner medeburgers toe te vertrouwen, in de gelegenheid stelde als politieassistenten met de psyche van de bevolking, waarover ze te oordeelen krijgen, daadwerkelijk vertrouwd te raken, was 't een jurist, die verklaarde, dat deze opmerking hem uit 't hart gegrepen was. Psychologisch en sociaal-paedagogisch schiet de Universitaire opleiding van den jurist hopeloos te kort; voor menigeen b.v. is de kinderberechtiging een corvée dienst, die hij gaarne aan de liefhebbers zou willen overlaten.

Zoo vindt de opleiding aan de Middelbare School met haar zware eindexamens bij de bedrijfsleiders over 't algemeen zeer geringe waardeerings. Er zijn er, die principieel geen leerlingen van deze scholen nemen, voor ze in andere bedrijven „uitgekristalliseerd" zijn, zooals ze het noemen, waarmee ze bedoelen, dat ze liever wachten tot de jongelui in het bedrijfsleven iets van een eigen structuur hebben gekregen, zoodat ze geen risico loopen knappe, maar onbruikbare boekenwormen te krijgen. In dezelfde richting wijst het vrije jeugdwerk, dat onder leerlingen van onze Middelbare Scholen met financiële hulp der werkgevers bezig is op te komen. Niet aan de school, maar aan den jeugd Leider wordt dikwijls gevraagd jongelui met initiatief en doorzettingsvermogen te willen opgeven. Een diplomabezitter is voor menig bedrijfsleider een kat in een papieren zak. De zak kan menigeen bitter weinig schelen. Of 't beestje zoet alle schoteltjes melk (en hoeveel!) heeft leeggedronken en schoongelikt, die hem op school zijn voorgezet, interesseert het bedrijf minder, hij moet in de praktijk van 't leven kunnen muizen op een speciaal terrein.

Bij het lager onderwijs is het niet anders. Wij mogen hierbij verwijzen naar de derde Mededeeling van ons Nutsseminarium, waarin zijn opgenomen gegevens van de zgn. „Beklijvingscommissie", welke commissie aan het licht bracht, hoe pessimistisch veel onderwijzers zelf staan tegenover de waarde van de leerstof, waaraan ze zooveel tijd moeten besteden. Dit pessimisme moest te meer indruk maken, omdat de wetenschap ten opzichte van de vormende waarde van leer-

vakken, welker inhoud niet „beleefd” wordt, ook nog sceptisch is gestemd.

Overal is een duidelijk tekort aan werkelijkheidswaarde, tegen welk tekort uit een oogpunt van sociale efficiency reeds bezwaar moet worden gemaakt. Veel en veel erger wordt het nog, als we denken aan de eischen van aanpassing, welke in de naaste toekomst aan ons sociaal en economisch leven zullen worden gesteld, willen we ons handhaven op de plaats, die we in de groote kring van concurrenten innemen. Men wordt op het terrein der opvoeding, helaas, niet onmiddellijk gestraft voor zijn tekortkomingen, zoomin als een zaak, die jarenlang onder een energiek leider heeft gestaan, onmiddellijk te gronde gaat, als ze onder slappe en niet bekwame leiding komt. Zooals 't jaren heeft gekost de zaak op te werken, zoo lukt 't vaak nog jaren haar op een bevredigend peil te houden. Tot de inzinking komt, scherp en plotseling. Dan lukt 't haast niet meer, ook bij stevig aanpakken, het verloren terrein te herwinnen.

Ik wil aannemen, dat het schooltoezicht op grond van onderzoek in de toekomst kan verklaren, dat aan de eischen van het leerplan in de Nederlandsche scholen wordt voldaan, maar dan nog blijft er een andere vraag, of de leerstof, op de Nederlandsche scholen onderwezen en — veel belangrijker nog — de wijze, waarop deze leerstof wordt onderwezen, beantwoordt aan de eischen, die 't practische leven stelt, zoowel naar de kant van de zakelijke inhoud als wat haar dynamisch karakter betreft.

Deze laatste eisch dringt zich in elke bespreking met „buitenstaanders” naar voren: „het gaat niet om veelwetters, het gaat er om, of de scholen levende menschen afleveren, menschen, die streven, menschen, die kunnen, omdat ze wat willen, menschen, die actief zijn.”

In een tijd, die voor alles van opvoeding en onderwijs eischt, de dynamiek op te voeren, de leerlingen uit passiviteit en sleur te brengen tot beleving, activiteit en initiatief, de Commissies van Toezicht in gedachten op 't paedagogische kerkhof bij te zetten, zou principieel een onvergeeflijke fout zijn.

Juist deze Commissies van Toezicht moeten de eischen der maatschappij tot uitdrukking brengen en daarvoor moeten zij zelf *met inzicht* in de volle dynamiek van 't leven staan.

De onderwijzers doen dat niet. Uit allerlei oorzaak niet. De basis van hun opleiding is veel te smal eenerzijds, te formalistisch anderzijds. Zij komen in een school en leven een leven, waarin de eischen van het werkelijke leven niet doordringen. Voorzooover ze aan het sociale leven deelnemen, blijven hun bemoeiingen toch nog uiterst eenzijdig; hun omgang beperkt zich maar al te vaak tot zeer enge kring.

Wie het onderwijsverslag der inspectie leest, krijgt mede niet de indruk, dat het leven er in klopt. Er zit weinig gist in dit onderwijs-meel en nergens voelt men spanningen, die 't gevoel geven, dat leidende gedachten een uitweg zoeken. De formeele kant van 't onderwijs heeft veel, het practische leven geen of weinig aandacht.

De oudercommissies, voorzoover ze uitdrukking kunnen geven en geven aan hun inzichten, staan, wat het onderwijsresultaat betreft, onder de druk van het *onmiddellijke* belang der kinderen. Of de eischen voor bepaalde examens juist zijn, ze kunnen er als regel niet over oordeelen. Maar ook al zouden ze 't kunnen, dan nog willen ze, dat de eigen kinderen *stagen* voor die examens. Bereikt de school dat, dan is ze op 't punt van 't onderwijs althans goed, bereikt ze dat niet, dan is ze veroordeeld.

Het onderwijs heeft dus behoefte aan een orgaan, dat de verbinding tusschen de school en de maatschappij tot stand brengt. Dat orgaan moet zelf in het volle leven staan, van dat leven voldoende begrip hebben, om zich de eischen, die het stelt, bewust te maken; geestelijk op een voldoende peil staan, om te kunnen beoordeelen, in hoeverre de school aan die eischen tegemoet kan komen en in hoeverre ze daarbij in gebreke is.

Uiteraard moet zich volgens deze gedachtengang de keuze beperken tot de meer, liefst de zeer ontwikkelde en dan tot hen, die in de maatschappij een leidende functie vervullen. Aan de eene kant moet men zeggen, dat men de krachten, die men voor dat doel noodig heeft, slechts spaarzaam zal kunnen vinden, omdat de groep, waarin moet worden gezocht, overbelast is met werk, aan de andere kant zou het nuttig zijn, als men er in slaagde, de personen, die in onze maatschappij op belangrijke en verantwoordelijke posten staan, aan 't verstand te brengen, dat op dit terrein werk is te doen, dat van 't grootste maatschappelijk belang is en waard, dat men daaraan zijn krachten wijdt.

Er is een tijd geweest, dat menige politieke carrière zijn oorsprong nam in het werk van de Commissie van Toezicht op 't Onderwijs. Ik zou die tijd niet gaarne prijzen. Maar de gedachte, dat een behoorlijk deel van onze politieke leiders van alle kleur, in vertegenwoordigende lichamen zouden terecht komen, via functies, waarin ze zich ernstig met volksonderwijs en volksopvoeding in de ruimste zin zouden moeten bezig houden op een wijze, dat ze tot samenwerking met personen van allerlei richting onder 't gezichtspunt van 't algemeen belang verplicht waren, deze gedachte blijft sympathiek en de politiek zoowel als de volksopvoeding zouden er wel bij varen. Als men zich boven deze Commissies van Toezicht van allerlei takken

van onderwijs en opvoeding een lichaam zou kunnen denken, dat eenzijdig stimuleerde en waarin anderzijds de energie en 't inzicht uit de commissies centraal uitdrukking zou kunnen vinden, dan zou, als belangrijke menschen voor dit werk waren te vinden, zulk een centraal lichaam groote invloed kunnen oefenen, ook al denkt men 't zich niet met dirigerende macht bekleed.

Vroeger nam de Commissie van Toezicht op 't Lager Onderwijs een sympathieke en ook een niet onbelangrijke plaats in, althans in het onderwijs van de hoofdstad, waar de practijk mij in de eerste plaats vertrouwd is. Het rijks- en gemeentelijk schooltoezicht imponeerde meer, omdat het deel uitmaakte van de ambtelijke hiërarchie. In een tijd, dat de school nog vast geloofde in zichzelf en in haar werk, stonden de „leeken“ uit het schooltoezicht niet in een reuk van deskundigheid en pas, als er een academisch gevormde onder hen was, was de onderwijzer geneigd tot eerbied. Trouwens veel leden van de schoolcommissie vatten hun taak ook in een gemoedelijke en populaire stijl op, die duidelijk bedoelde niet te imponeren. De Commissie van Toezicht deed echter een goede greep, toen ze het gebruikelijke Loffelijk Ontslag verbond aan werk, dat zij zelf had opgegeven, waarmee ze, zooals ik reeds een vorige maal opmerkte, met de sympathie van de onderwijzers krachtig meehielp, de schijn uit de scholen te bannen.

En ziehier dan ook haar eigenlijke taak: de schijn uitbannen en ruim baan maken voor die steeds veranderende realiteit, waarin van tijd tot tijd de accenten moeten worden verlegd. Ik denk met veel genoeg terug aan de schoolcommissies, die ik jarenlang in dezelfde samenstelling heb gehad. De onderwijzer hoefde niet bezorgd te zijn: als 't puntje bij 't paaltje kwam, gold zijn advies altijd meer dan de examenuitslag, waarbij een enkele beneden zijn kunnen was gebleven en een ander bijzonder gelukkig was geweest. Maar voor hem zat er toch dit in: dat de resultaten van zijn onderwijs even werden getoetst en de gemiddelden interesseerden hem hevig. En ook bij de collega's was er immer ambitie, om te weten, welk figuur de scheidende klasse had gemaakt. Ook de kinderen zelf waren diep onder den indruk. Als ze naar huis gingen, hadden ze niet 't gevoel, dat het getuigschrift hun *gegeven* was. Ze hadden er hard voor moeten werken, ze hadden 't verdiend. Dat werd ook in de toespraak van den woordvoerder der schoolcommissie, in dezen sprekende namens B. en W. van Amsterdam, tot uitdrukking gebracht. En de klasse, die van vijfde, zesde werd, wist, dat het er om ging, vooral als een paar leerlingen waren afgewezen. Ze hadden het gevoel, dat er ergens een norm lag, een objectieve eisch, waaraan moest worden voldaan, waaraan de

meester en de kinderen waren onderworpen. En in 't begin van de zesde klasse ging het er met een vaartje op los, om van de vervolglasse niet te spreken, waar de eischen zooveel zwaarder waren.

Het is nu wel alles anders geworden. Of 't beter is dan voorheen? Het groote publiek spreekt van de funeste gevolgen van 't instellen van de eenheidsschool, waardoor de resultaten van 't onderwijs zouden dalen. Misschien zijn er enkele scholen, waarvan de samenstelling is gewijzigd, overigens zijn de scholen, wat ze waren voor de wetswijzigingen: *milieuscholen* met een bij 't milieu aangepast uitgewerkt leerplan". Die „eenheidsschool" bestaat niet en niemand wil haar. Er is alleen maar een algemeene tendens van den tijd (en hij komt op elk terrein tot uiting), om het met de normen op een accoordje te gooien. Ons Nutsseminarium heeft op pag. 77 van zijn derde Mededeeling aangetoond, dat de neiging, om 't met de eindnorm wat lichter op te vatten reeds voor de afschaffing van het toelatingsexamen voor de M.S., dus onder de oude onderwijswet aanwezig was. Het percentage zittenblijvers in de zesde klasse daalde reeds voor 1920 voortdurend: (1916-30.5 %; 1917-28.9 %; 1918-24.7 %; 1919-22.3 %; 1920-17.3 %) al moet worden toegegeven, dat het na de afschaffing van de toelatingsexamens (niet *daardoor*!) nog sneller is gedaald (1924-6.8 %).

In 't niet handhaven van de norm moeten, voorzover ze gerechtvaardigd zijn, de oorzaken van de klachten worden gezocht en bij een deel van de ouders leeft 't schrikbeeld, dat het met hun kinderen tegen het einde van de leertijd niet in orde komt, zoo sterk, dat 't voorkomt, dat bijzondere scholen, die de reputatie hebben opleidingsscholen te zijn, aan 't begin van 't vijfde leerjaar zooveel aanvragen tot plaatsing krijgen, dat parallelklassen moeten worden gevormd. Waar plaatsing op deze scholen vaak met aanzienlijke geldelijke offers gepaard gaat, mag men rekenen, dat deze angst werkelijk aanwezig is, zij het misschien ten onrechte.

Ik kom op deze normkwestie, welke voor de openbare school speciaal uiterst belangrijk is, in een afzonderlijk artikel nog wel eens terug. Men mag dus constateeren, dat in het verleden de Amsterdamsche Commissie van Toezicht althans voor het handhaven van de norm in de scholen nuttig werk heeft geleverd en daarbij de wagen reeds meer in het practische spoor heeft gebracht. In zoover kan men de zwakheid van haar huidige positie zeker betreuen. Toch meen ik, dat de toetsing van het eindresultaat niet tot haar eigenlijke taak behoort, al kan ik mij een vorm van samenwerking denken tusschen de Commissie van Toezicht en Rijks- en Gemeentelijk Toezicht, waarbij het werk onder toezicht van de leden der Commissie wordt opgegeven. De toetsing van het resultaat blijft voor mijn gevoel het werk der deskundige

inspectie, die daarover publieke verantwoording heeft af te leggen. Als de Commissies van Toezicht ten dezen in het verleden initiatief namen, dan verdienen zij daarvoor een woord van lof, maar zij vervulden een taak, die voor anderer verantwoording komt.

Wat wel de taak van de Commissie van Toezicht is, is na kennisneming van aard, inhoud en resultaat van het werk een en ander te toetsen aan de eischen van het praktische leven. Zij kunnen daarbij niet volstaan met thuis de vastgestelde resultaten van het onderwijs te bestudeeren en deze aan maatschappelijke eischen te toetsen, zij dienen in de scholen te gaan en van de werksfeer daar kennis te nemen.

Ik denk hierbij aan de vraag, welke beteekenis het feit dat een leerling is opgeleid volgens de Montessorimethode, volgens het Daltonstelsel of volgens het klassikale stelsel zal hebben op de vorming van zijn persoonlijkheid, op initiatief, activiteit, werkgewoonten. Men kan de vraag noch aan de onderwijzers, noch aan het ambtelijk schooltoezicht voorleggen. Ze zijn persoonlijk te nauw betrokken bij 't werk en bij 't resultaat, in de speciale vorm, die ze waardeeren, zijn te zeer ingesteld op de onderwijsadat, te weinig open voor de eischen van de vrije maatschappij, om als regel niet belast te moeten worden geacht met een dusdanige inertie, dat een omschakeling als een pijnlijke operatie wordt ervaren. Zonder te willen beweren, dat in deze inertie ook geen deugd kan schuilen, mag men aannemen, dat zij niet de eersten zijn, om een andere habitus in den leerling, ook al is deze maatschappelijk waardevoller, te kunnen waardeeren.

Maar een Montessorischool, waar de kinderen op 't terrein der reken-mechanisatie of op 't terrein van 't zuiver schrijven achterblijven, is daarom nog niet minder, zoolang niet vaststaat, dat tegen de achterstand geen andere voordeelen opwegen. Maar 't wegen van die voordeelen zou wel eens niet aan de ambtelijkheid vertrouwd kunnen worden, omdat haar weegschaal op dit soort gewicht niet reageert.

Ik wil gaarne zeggen, dat ik mijn keuze uit genoemde stelsels niet durf doen, als ik me daarbij moet denken, dat ik ze tot algemeene onderwijspraktijk zou moeten maken. Maar ik deed in 't afgelopen jaar een ervaring op, die me veel te denken heeft gegeven. Ik kwam ergens aan een Daltonschool, waar ik sterk getroffen werd door 't onschoolsche in de heele sfeer. Geen ontzagwekkende manier van kijken bij den meester, noch de gebruikelijke nadruk in 't spreken, een wereld van gewone mensen en menschjes. Het hoofd liet te mijnen behoefte een heele morgen zijn klasse alleen en scheen er nauwelijks erg in te hebben en, als ik nu en dan een visite in de hoogste klasse maakte, om, quasi, iets in mijn tasch te zoeken, dan

gingen de zaken niet anders dan wanneer we er bij waren. En alles ging in volkomen natuurlijkheid.

Ik had wel meer Daltonklassen gezien, maar dit was ik nog niet tegengekomen. Ten slotte bleek me, dat 'n 't hoofd 'n de onderwijzer laat in 't vak waren gekomen. Ze waren beiden in zaken geweest, de laatste had op achttienjarige leeftijd zijn acte gehaald, was in de boekhandel gegaan en was na zijn vijftigste, louter voor zijn plezier (hij was financieel onafhankelijk) nog bij het onderwijs gegaan. Hierin school het geheim van hun warsheid van alle cliché's en hun volkomen rust te midden van de grootere beweeglijkheid. Iemand, die jong in een zekere vakroutine vastloopt, komt daaruit moeilijker los, maar juist hij heeft dubbel behoefte herinnerd te worden aan waardeoordeelen en maatstaven van „gewone” menschen.

Dat mogen in dit geval alleen menschen zijn, wier oordeel door ernst en inzicht wordt gedragen. En dan zou ik niet den individueelen onderwijzer willen laten beleeren door een individueelen mijnheer A of B., die in suiker doet of in de metaalnijverheid is. Zoo mag 't niet zijn en zoo is 't niet bedoeld. Maar ik denk mij in dit verband een lichaam, waarin het vrije maatschappelijk oordeel omtrent het onderwijs doorklinkt bij monde van de belangrijkste woordvoerders. De maatschappelijke ontwikkeling, die steeds grooter groepen van menschen tot samenwerking brengt, eischt van de leiders meer en meer een sociaal-paedagogische instelling. Het zou al heel ongemotiveerd zijn, ook al zijn ze niet thuis in de geheimen van de onderwijstechniek, te beweren, dat zij over de maatschappelijke waarde van de onderwijsresultaten geen zuiver oordeel zouden kunnen hebben, ook naar de kant der karaktervorming. Natuurlijk is op andere terreinen, op dat van 't Nijverheidsonderwijs, van het Middelbaar en van het Hooger Onderwijs een Nationale Raad van Toezicht minstens even noodig.

Zou de Maatschappij voor Nijverheid en Handel, die zich, zoons bekend voor de efficiëncy van ons onderwijs interesseert en die belangrijke menschen uit onderwijskringen in haar werk heeft weten te betrekken, dit denkbeeld niet eens kunnen opnemen? Als er geen stooten uit de vrije maatschappij komen, blijven we nog vijftig jaar bezig met critiek op 't onderwijs zonder ooit daadwerkelijk de bakens te verzetten.

Wil de volksvertegenwoordiging op paedagogisch gebied spijkers met koppen slaan, dan dienen haar van drieërlei zijde de gegevens voor wetgevende arbeid toe te vloeien: betreffende de resultaten en de leiding van de ambtelijke inspectie, van de organisaties der ouders omtrent de samenwerking tusschen school en huis, van de Centrale

der Commissies van Toezicht omtrent de aanpassing tusschen school en maatschappij. Ofschoon in al deze instanties reeds het oordeel van de onderwijzers zijn invloed ruimschoots zal doen gelden, zal daarnaast de taak van de onderwijzerscentrale zijn op deze rapporten hun deskundig licht te doen schijnen. Op deze wijze zou over de heele linie een onderwijsrenaissance kunnen worden ingeluid.

Zooals nu de Commissies van Toezicht op het Lager Onderwijs zijn samengesteld, zijn ze wel een legislatief misbaksel. Het recept is eenvoudig genoeg: „Men neme van elk der vijf ingrediënten precies één lepel, ongeacht de hoeveelheid, welke van elk aanwezig is.” Het zal vaak voorkomen, dat men de lepel niet vol kan krijgen, omdat er niet genoeg grondstof aanwezig is, maar dat kan slechts de schoone bedoeling van de rechtvaardige opzet flatteren. Ook zullen de ingrediënten zich moeilijk tot een beslag laten verbinden, omdat ze zich niet met elkaar verdragen en neiging zullen vertoonen te stremmen. De plaatselijke kok moet maar eens probeeren, wat hij ervan kan maken. De wet kan de warmte, die zich uit een reële taakomschrijving nog zou kunnen ontwikkelen, niet ter beschikking van de koks stellen. Dezen moeten maar zien, hoe ze van 't geheel een eetbare pastei bakken.

Het baksel is zoo erg mislukt als ooit met eenig baksel 't geval is geweest. Groote aantallen gemeenten zijn niet eens aan 't avontuur begonnen. Ze konden deze keukenpuzzel niet oplossen.

In groote gemeenten bleken er voldoende personen te krijgen. Onder hen velen, die nog de commissies in de oude samenstelling hadden meegemaakt. Als men hun vraagt, hoe de nieuwe werkwijze bevalt, blijken ze hevig teleurgesteld. Het was zulk aardig werk, toen men nog aan schoolbezoek placht te doen en zich daadwerkelijk voor het onderwijs interesseerde. En nu men komt, de secretaris uitgezonderd, niet meer in de scholen. Twee vijfde van 't gezelschap is daartoe niet eens gerechtigd en het overige deel is veel te heteroog, om iets van een collectief streven te kunnen ontwikkelen, dat in de oude commissie toch in vrij sterke mate aanwezig was. En dan zijn daar de onderwijzers, Fremdkörper in dit niet ambtelijke gezelschap, die aan de eene kant met hun deskundig zelf besef de leekenredeneeringen probeeren te kleineeren, anderzijds steeds op de bres staan, om wat ze als een aanval op hun veste zien, af te slaan. In hun bladen verhelten ze 't niet, dat hun respect voor de commissie, waarvan ze zelf deel uitmaken, in een heel klein doosje kan.

De aardigheid is er geheel en al af en men is 't zich bewust.

dat de invloed van de commissies tot nul is gedaald. Als een aantal van de oude leden nog stand houdt, dan is het, omdat ze er moeilijk toe komen 't oude werk op te geven, misschien ook wel een beetje uit een hardnekkigheid, waarin meer ergernis dan toewijding spreekt.

Nee, het is niet alles couleur de rose bij het onderwijs. En inderdaad zou het geen kwaad kunnen, de commissies van toezicht facultatief te stellen, als men niet met dezelfde moeite tot de oude wijze van samenstelling kon terugkeeren met een kloeke tankomschrijving in de geest, zooals wij die boven aangaven en daarbij een beroep kon doen op de burgerzin van belangrijke landgenooten, om zich 't lot van dit verworpen en verschrompelde orgaan onzer onderwijsorganisatie aan te trekken en het niet alleen in eere te herstellen, maar het uit te bouwen tot een observatiepost, in welks blikveld school en maatschappij kunnen worden samengebracht.

En, hiermee heb ik dan de drie hoofdproblemen, die zich bij het lezen van 't verslag aan mij opdrongen, besproken. Moge elk dezer problemen op zijn eigen terrein ijverig behartiging vinden bij belanghebbenden en belangstellenden.

* *

Het bovenstaande is bedoeld als een principieel pleidooi voor herstel van de Commissie van Toezicht op de oude basis. Gevraagd mag nu nog worden: hoe staat de *school* van heden tegenover een Commissie van Toezicht, die nog iets van haar oude werk probeert terecht te brengen?

Een subcommissie van de Amsterdamsche Commissie zond nog niet zoo lang geleden naar de ambtelijke vergadering der Scholen voor Voortgezet Onderwijs de vraag, of men als van ouds op de aanwezigheid van commissieleden prijs stelde op de dag, dat de leerlingen de school verlieten.

Ik vermoed, dat de subcommissies — en ik zou dat voornemen willen prijzen — gemeend heeft mee te moeten werken deze dag in 't oog van de leerlingen wat cachet te geven. Misschien ook had ze het voornemen, gesteund door haar ervaring, mee te werken aan 't handhaven van een behoorlijke eindnorm. En ook dat mag geen kwaad.

Hoe 't zij, de subcommissie kreeg ten antwoord, dat op haar aanwezigheid geen prijs werd gesteld en de hoofdenleden der ambtelijke vereeniging zijn sinds dien onder de verplichting gesteld zich aan de genomen beslissing te houden.

Ook dit geval is zwaar van humor.

De hoofden, die de schoolcommissie buiten de deur willen houden, plegen zich geweldig op te winden over onderwijzers, die hun geen

gelegenheid willen geven de resultaten te verifiëren, of zelfs maar vluchtig kennis te nemen van het werk.

„Als deze menschen hun plicht doen, wat hebben ze dan te vreezen? Zit er juist geen moreele voldoening in 't feit, dat men een ander zijn goede resultaten kan toonen?"

Helaas, heb ik schoolhoofden gekend, die zelf, als ze een och zoo geringe aanmerking van 't schooltoezicht kregen, de heele inspectie naar den duivel wenschten!

De hoofden van deze scholen voor vervolgonderwijs, die niets van het schooltoezicht moeten hebben aan 't *eind* van de schoolarbeid, klagen steen en been, dat ze moeten.... *beginnen* met leerlingen, die in 't geheel niet op peil zijn. Het heet, dat leerstof, die in de vierde en vijfde klasse moet zijn vastgelegd, in de uitzet van de kinderen, die ze van de lagere school krijgen, meermalen ontbreekt.

Zoo hevig zijn de klachten geweest, dat een schoolopziener besloot aan 't begin van de vervolgcursus een onderzoek in te stellen, om de personeelen van de scholen voor Voortgezet Onderwijs ter wille te zijn.

Maar onmiddellijk komt de pers van de vakvereeniging der onderwijzers in 't geweer. Deze kinderen in deze nieuwe klassen te onderzoeken, dat moest ieder goed onderwijzer voelen, dat is mis, meent de Volksschool. De vijandige hoofden zullen wel van contrôleschuweid spreken, maar 't blad is voor verificatie van de resultaten aan 't eind op de L.S.

„Wij erkennen het recht en de plicht van de overheid, om contrôle uit te oefenen op de resultaten van het lager onderwijs, voorzoover deze resultaten controleerbaar zijn."

Maar als dat niet gebeurt, wat dan? mag men vragen.

En om de maat van de humor vol te maken, komt het orgaan van de vereeniging van Hoofden van Scholen en waarschuwt zijn leden op grond van een slordig gelezen ministerieele beslissing, dat de gemeentelijke inspectie geen werk mag opgeven in de klassen. Waarschijnlijk is de iukt nog niet droog van een artikel, waarin betoogd is, dat het huidige hoofd niet meer leiden en controleeren kan en dat de contrôleangst bij die stumpers van onderwijzers een typisch degeneratieverschijnsel is.

Daarnaast bereikt me de mededeeling, dat op de algemeene vergadering van den Bond van Ned. Ond. een hoofdbestuurder verklaarde liever het ambulantisme terug te hebben dan een schooltoezicht te krijgen, dat resultaten verifieerde.

Het leven is oneindig gecompliceerd: Deze vurige vrijheidsaanbidder is, even vurig.... voorstander van de verplichte neutrale staats-school.

Mijn lezer is verbaasd? Ik heb al lang verleerd me over iets te verbazen.

Hier past de vraag: „Zijn we zoo niet allemaal? Zijn we niet allemaal van Lotje Individualisme getikt? Zouden we maar niet liever naar Polen verhuizen?”

Of als we elkaar moeten bekennen, dat we met 't zelfde sop overgoten zijn: autoriteiten, hoofden, onderwijzers, zouden we dan niet eens tot zelfkritiek komen en onszelf opdragen alle opgaven, die fout zijn over te maken, zooals de besten onzer dat hun kinderen plegen te laten doen? Wij kunnen niet altijd tegen mekaar in blijven schreeuwen en zullen een organisatie moeten hebben, waaraan wij ons allemaal onderwerpen en waarin de belangen van 't kind veilig zijn.

Iets over een Deutsche Paedagogische Akademie

door Drs. H. C. FUNKE.

Het artikel van den Heer L. C. T. Bigot in den vorigen jaargang van dit tijdschrift over „De onderwijzersopleiding in het buitenland” vormde te zamen met een Vorlesungsverzeichnis für das Sommer-Halb-jahr 1930 und das Winter-Halb-jahr 1930/1931 van de Paedagogische Akademie te Kassel de aanleiding tot het schrijven van het onderstaande.

Het bestaan van de zoo even genoemde Vorlesungsverzeichnis bewijst reeds dat het lijstje van Paedagogische Akademies op blz. 298 van het stuk van den Heer Bigot niet meer volledig is. Sedert het opstellen van dit lijstje zijn er alleen in Pruisen niet minder dan 10 nieuwe geopend, nml. behalve die te Kassel nog te Kottbus, Frankfort a.d. Oder, Stettin, Erfurt, Halle a. d. Saale, Altona, Hannover en Dortmund voor protestante onderwijzers en onderwijzeressen, terwijl er te Beuthen nog een gesticht werd voor roomsche collega's. Momenteel onderhoudt dus Pruisen 15 akademies. Dat een staat te midden van een groote oeconomische crisis de middelen voteert voor 10 nieuwe akademies, waarvan de leerkrachten bezoldigd worden naar de schaal die voor de universiteiten geldt, spreekt wel van een bijzondere mentaliteit, geheel afwijkend van de aan deze zijde van de grens geldende. Wanneer bij de stichtingskosten zeker nog behooren de aanschaffing van instrumentaria voor laboratoria, het inrichten van bibliotheken, schooltuinen, enz., terwijl het onderwijs geheel kosteloos is en beurzen beschikbaar zijn, dan moeten deze nieuwe instellingen, ook al zou zonder veel verbouwing van leegstaande kazernes of andere gebouwen gebruik gemaakt worden, een niet geringe post op de begrooting vormen.

Een blik in het programma is zeker de moeite waard. De lijst van docenten bevat 23 namen, terwijl naast den directeur nog een administrateur dienst doet. De leerkrachten worden verdeeld in hauptamtliche en nebenamtliche. Tot de eerste behooren naast den directeur, die Paedagogiek en „Staatsbürgerkunde" geeft, nog 10 docenten met den titel van professor, te weten één voor biologie¹⁾, één voor wiskunde en natuurkunde, één voor praktische paedagogiek, één voor theoretische paedagogiek, één voor aardrijkskunde, één voor muziek, twee voor duitsch, één voor godsdienstwetenschappen en één voor geschiedenis, terwijl twee dames met den titel van „Dozentin" resp. psychologie en beeldende kunst geven. De 10 „nebenamtliche" leerkrachten geven handenarbeid (1), lichamelijke oefening (3), muziek (1 orgel, 1 piano, 1 viool), huishoudonderwijs (1), handwerken (1), folklore (1).

Bij het beschouwen van het leerplan valt allereerst op dat in plaats van de indeeling in vier terreinen die de Heer Bigot op blz. 299 geeft, er een gevonden wordt in negen rubrieken en wel in deze volgorde: I. Paedagogiek en haar hulpwetenschappen, II. Religie, III. Duitsch en volkskunde, IV. Geschiedenis en „Staatsbürgerkunde", V. „Erdkunde" en „Heimatkunde", VI. Wiskunde en „Naturkunde",²⁾ VII. Muziek, VIII. Beeldende kunst en handenarbeid, IX. Lichamelijke oefening.

Het totale aantal wekelijksche lesuren, dat in het eerste semester gegeven wordt, is 56 tegen 66 in het tweede semester. In de tabel van den Heer Bigot wordt resp. 31 en 32 uren vermeld.

I. *Paedagogiek en haar hulpwetenschappen.* Over de verschillende rubrieken eenige opmerkingen. Als eerste inleiding in de paedagogiek wordt gedurende het eerste semester een twee-urig college gegeven in „Aanschouwingsonderwijs"³⁾ door de hoogleeraren voor theoretische en praktische paedagogiek beide, waarvoor de leerlingen in vier werkgroepen worden verdeeld. De hoogleeraar voor theoretische paedagogiek geeft in aansluiting aan dit college één uur: „inleiding in de systematische paedagogiek", terwijl die voor praktische paedagogiek een bijbehoorend college geeft over paedagogische „Grundfragen". Deze zelfde hoogleeraar geeft ook één uur college over: tien jaren „Versuchsschularbeit" aan een volksschool. Een afzonderlijk college wijsgeerige propaedeusis wordt niet gegeven, er is evenwel een één-urig werkcollege over: Friedrich Nietzsches „Von Nutzen und Nachteil der Historie für das Leben". Verder is er een

¹⁾ Volgorde overgenomen uit het programma.

²⁾ „Naturkunde" omvat meer dan ons „natuurkunde"-physico.

³⁾ Zie Aloys Fischer: Die Einführung paedag. Anschauungsunterrichts in die akademische Lehrerbildung Zeitschr. f. paed. Psych. 1924.

drie-urig college over de psychologie van het kind en van de jeugd, waaraan een practicum van twee uren verbonden is. Verder wordt onder deze rubriek nog een door den hoogleeraar in de biologie gegeven college over de hoofdzaken van de menschelijke anatomie en physiologie genoemd. In het eerste semester worden dus 12 colleges uren gewijd aan paedagogiek en haar hulpwetenschappen.

Gedurende het tweede semester stijgt dit tot 17. In plaats van Friedrich Nietzsches komt nu een college (dat ten deele werkcollege is) van drie uren over: Fichte's, „Reden an die deutsche Nation“. Daarnaast geeft dezelfde hoogleeraar voor theoretische paedagogiek één uur over: „Führende Paedagogen der Gegenwart“. De directeur begint in het tweede semester zijn college over geschiedenis der paedagogiek (1 uur), waarbij een practicum van drie uren aansluit. De hoogleeraar in practische paedagogiek geeft één uur over uitwendige schoolorganisatie, binnen en buiten Deutschland en 2 uren over: „Versuchsschularbeit in der Akademieschule“ met daaraan verbonden practicum. Voor de psychologie zijn 6 uren uitgetrokken, 3 als in het eerste semester: kinder- en jeugdpsychologie, met daarnaast een practicum van 2 uren, terwijl nieuw is een één-urig college over: de psychologie van het plattelandskind.

II. *Religie*. Gedurende het eerste semester wordt vier uren aan godsdienstonderwijs besteed en wel: 2 uren godsdienstwetenschappelijke propaedeusis en 2 uren over de religieuze stroomingen en verhoudingen van het heden, bedoeld als werkcollege. In het tweede semester stijgt het aantal uren tot vijf en wel: 1 uur bespreking van religieuze principiele vragen in aansluiting aan hedendaagsche litteraire „bronnen“; 2 uur oefeningen in godsdienstsociologie, en dan telkens één uur over: „Vragen betreffende de methodiek van het godsdienstonderwijs in het bijzonder met het oog op het dorp“ en over „De opvoedende taak van den onderwijzer in de dorpsgemeenten.“

III. *Duitsch en Volkskunde*. Het aantal uren aan deze rubriek gewijd, bedraagt in het zomerhalfjaar 9, in het winterhalfjaar 13. De aangekondigde colleges zijn: „Hinleitung“ tot het verstaan der duitse pözie (1 uur); Sociale problemen in de duitse litteratuur, ten deele als oefening (2 uur); Het sprookje in het onderwijs (1 uur); Het „Kunst-sprookje“ in de romantiek (1 uur); Brentano's sprookjes (practicum van 1 uur). Aan volkskunde worden 3 uren gewijd; een inleidend college van 1 uur en een practicum daarbij aansluitend, maar speciaal toegespitst op de Hessische volkskunde van 2 uren; terwijl er zoo nu en dan door den leeraar excursies georganiseerd worden.¹⁾ Gedurende den winter zijn de onderwerpen: a. De plaats

¹⁾ Deze colleges en excursies worden gegeven door den bekenden sprookjeskenner Dr. Paul Zauert.

van het Duitsch in het „Gesamtunterricht“¹⁾ der Grundschulen“ (2 uur); b. „Heimat-“ en „Mundartdichtung“ (practicum 3 uur); c. De vorming van het mondeling en schriftelijk uitdrukkingsvermogen (2 uur); d. De novelle als kunstvorm (1 uur); e. De dorpsnovelle (practicum 2 uur). Aan volkskunde worden 3 uren gewijd ten deele college, ten deele practicum, aangekondigd als: „De Plattelandsbevolking (Nederzetting en woning; stand en werk; Zeden, Geloof, Gemeenschap).“

IV. *Geschiedenis* en „*Staatsbürgerkunde*“. Hieraan worden in het zomerhalfjaar 5, in het winterhalfjaar 4 uren gewijd, aldus verdeeld: in den zomer 1 uur Staatsbürgerkunde; 2 uur bespreking van politieke vragen in het heden; 2 uur moderne geschiedschrijving (practicum ter inleiding in de geschiedeniswetenschap). Aan deze lessen worden excursies verbonden. 's Winters is er 1 uur methodiek van het geschiedenisonderwijs met daarnaast 1 uur over: „Landbouw en Boerenstand in Deutschland in hun historische ontwikkeling“, waarbij een practicum van 2 uur over de geschiedenis der landbouw aansluit.

V. „*Erdkunde*“ en „*Heimatkunde*“. Gedurende het zomerhalfjaar worden 2 uren gewijd aan de „Landeskunde“ van Neder-Hessen, terwijl excursies daarbij georganiseerd worden. In den winter staan 1 uur inleiding in de methodiek van het aardrijkskunde-onderwijs, 2 uur „Landeskunde“ van Deutschland en 1 uur over: Het Duitsche dorp op het rooster.

VI. *Wiskunde* en „*Naturkunde*“. Het aantal uren aan deze rubriek besteed bedraagt resp. 9 in het zomer-, 14 in het winterhalfjaar, als volgt verdeeld: In den winter 1 uur „Anleitung für der Volksschulunterricht im Rechnen und Raumlehre“ (verdeeld in 2 afdeelingen), 2 uur wiskundig practicum over: „Het getal en het tellen“; 2 uur: „Eenvoudigste schoolproeven uit de leer van de electriciteit“; 1 uur leer van de electriciteit; 2 uur didactiek van het biologie-onderwijs; 3 uur practicum overzicht zoömorphologie; 3 uur practicum over de methodiek van het onderwijs in de chemie. In den zomer: 2 uur wiskunde-practicum over vragen betreffende het elementaire meetkunde-onderwijs van hooger standpunt uit bezien; 2 uur eenvoudigste schoolproeven op het gebied der mechanica en warmteleer; 1 uur grondbegrippen en wetten van de mechanica; 2 uur oefeningen in de methodiek van het onderwijs in de scheikunde; 2 uur biologische oefeningen. Terwijl er ten slotte biologische excursies op het programma staan met daaraan verbonden besprekingen onder leiding van de hoogleraren in de biologie en in de practische paedagogiek.

¹⁾ Onder Gesamtunterricht wordt verstaan een onderwijs dat nog niet in leervakken verdeeld is en waarbij het „heimatkundliche“ Anschauungsunterricht in het middelpunt staat.

VII. *Muziek.* De Vorlesungsverzeichnis vermeldt voor het zomersemester telkens één uur voor a. oefeningen in „Liedlehre” en solozang (verdeeld in vier afdeelingen); b. oefeningen in koorzang; c. oefeningen in het gezamenlijk bespelen van instrumenten, d. oefeningen in muziekkennis; e. oefeningen in meerstemmig zingen en in leiding van koorzang; f. collegium musicum; g. „melodie als beweging van tonen: inleiding in melodie-kennis” (oefening). Daarnaast wordt dan nog orgel-, piano- en vioolles gegeven. Gedurende het wintersemester blijven de uren boven onder a—f genoemd bestaan, inplaats van het onderwerp onder g genoemd komt: „Het moderne schoolliederenboek” (oefening); terwijl de orgellessen enz. ook doorgaan.

VIII. *Besleedende kunst en handenarbeid.* In deze groep maken zomer- en wintersemester geen verschil. Vermeld worden 2 uur per week in 5 afdeelingen: bordteekenen, natuurwaarneming, inleiding in de methodiek; aan handenarbeid worden 2 uren, eens in de veertien dagen gewijd waarbij de leerlingen over 4 afdeelingen verdeeld zijn. De meisjes krijgen daarnaast nog twee uren per week: inleiding in het handverkonderwijs.

IX. *Lichamelijke oefening.* Drie uren per week in twee afdeelingen zijn hiervoor uitgetrokken, zoowel 's zomers als 's winters. Als nadere omschrijving vinden wij „Körperschule”, lichte athletiek, openluchtspel ('s zomers) en toestelturnen ('s winters).

Wat bij bestudeering van het programma allereerst opvalt is dat bij alle onderwijsvakken waarbij dit maar eenigszins mogelijk was, gelet is op de bijzondere toespitsing ervan bij het onderwijs op het platteland. Zoo vinden wij de volgende colleges en werkcolleges:

Duitsche volkskunde	1 uur.
Oefeningen hierbij aansluitend, meer in 't bijzonder over Hessische volkskunde	2 uren.
„Landeskunde” van Neder-Hessen	2 „
Onderzoekingen over de psychologie van het plattelandskind	1 uur.
Vragen betr. de methodiek v. h. godsdienstonderwijs, in 't bijz. met het oog op het dorp	1 „
De opvoedende taak v. d. onderwijzer in de dorpsgemeente	1 „
De dorpsnovelle	2 uren.
De plattelandbevolking	3 „
Landbouw en boerenstand in Deutschland in hun historische ontwikkeling	1 uur.
Practicum over de geschiedenis van den landbouw	2 uren.
Het Duitse dorp	1 uur.

Te samen . . . 17 uren.

Van commentaar wil ik mij zooveel mogelijk onthouden. De lezer oordeele zelf. Wij noemen, geloof ik, Duitschland een industriestaat en meenen dat de industrialisatie daar verder voortgeschreden is dan bij ons. Misschien dat de simpele vermelding van deze colleges bij ons een vraag doet opkomen en dat een gemis bij de opleiding van onze onderwijzers ontdekt wordt. Het is evenwel ook mogelijk dat men hier bij de meening blijft dat iedere grootstadsjongen, die zijn onderwijzersopleiding in Amsterdam of Rotterdam genoten heeft, geschikt is om bijv. in Huppel geplaatst te worden en dan daar opvoedend werk kan doen. In ieder geval denkt men daar in Duitschland.... ook aan het departement van onderwijs!.... geheel anders over. Lector van het artikel van Johann Dietz in de laatste (5e) jaargang van „Die Erziehung“ over „Volksbildung auf dem Lande“ is zeker de moeite waard. Heeft men die jaargang toch bij de hand, dan verzuime men vooral ook niet te lezen: Wilhelm Kircher: „Versuch in einer einklassigen Landschule. Das Haus in der Sonne“. Trouwens het belang van de vragen die hier mee samenhangen, wordt niet alleen in Duitschland ingezien. Vorig jaar werd op het congres te Elsenour een internationale werkgroep betreffende vragen over plattelandsschoolhervorming gevormd. Maar indirect hangen eigenlijk nog een paar colleges met de voorbereiding voor een werkring op het platteland samen; ik bedoel 1°. Het sprookje in het onderwijs; 2°. Religieuze stroomingen in het heden, waarbij zeker ook de Dorfkirchenbewegung ¹⁾ c.a. ter sprake zullen komen; 3°. Practicum godsdienstsociologie; 4°. „Heimat“- en „Mundartdichtung“. Dat in de stad, waar de gebroeders Grimm werkten, aan het sprookje behoorlijk aandacht wordt gewijd is — naar ik meen — begrijpelijk.

Als wij het aantal uren vergelijken dat in Nederland (zie Bigot blz. 289) aan de voornaamste vakken wordt gewijd, bv. over vier jaren verdeeld 7 uren paedagogiek en in Kassel in twee semesters (wanneer wij groep I beschouwen maar het eene uur menselijke anatomie en physiologie aftrekken) 26, dan kunnen wij onze oogen niet gelooven, ook al zouden met 1 Mei 1930, toen de akademie geopend werd, direct leerlingen voor het tweede studiejaar toegelaten zijn. Zeker de studenten zijn ouder dan onze kweekschoolleerlingen met wie lectuur van Fichte's Reden niet mee zou vallen. De vraag blijft echter of er, zonder slaafs navolgen, voor ons niet iets uit dit programma te leeren is. Wanneer deze mededeeling ons weer eens aan het vragen en daardoor aan het twijfelen aan den door „ons“ ingeslagen weg brengt, en misschien er toe leidt om een en ander te herzien, dan is de bedoeling er van bereikt.

¹⁾ Zie Georg Koch: Die Dorfkirchenbewegung, Die Erziehung IV.

Schoolboekenproductie

door IDA HEIJERMANS.

Naar aanleiding van een paar boekjes, bestemd voor het meisjes-nijverheidsonderwijs, zij het volgende geschreven.

Er blijkt uit, dat er ten opzichte van het uitgeven van schoolboeken en de wijze, waarop zij hun publiek van gebruikers vinden, opvattingen heerschen, die herziening noodig hebben. Het is niet de eerste maal, dat dit zich als opdringt aan degenen, die meenen, dat er op dit gebied nog heel veel veranderen moet, voor het schoolboek in het algemeen aan zijn bestemming voldoet om kind, school en maatschappij verder te brengen op den weg der ontwikkeling en samenhoorigheid. Bovendien vertegenwoordigt elk boek een groote som van arbeid, daarin vastgelegd door schrijver, drukkers, binders en uitgevers. De schoolboeken worden voorts voor het allergrootste deel bekostigd door de gemeenschap. Op alle onderwijsbegrootingen vertegenwoordigen de posten voor het aanschaffen van leermiddelen in totaal een belangrijke som. Het is dus een kwestie van algemeen belang na te gaan of er iets hapert aan de wijze, waarop het manuscript van den schrijver tot het boek wordt, door de scholen aangeschaft en het kind in handen gegeven.

Als vanzelf stelt het onderzoek ernaar zich aan de orde door boekjes voor het nijverheidsonderwijs aan meisjes bestemd. Het is de jongste loof aan den onderwijsboom. Steeds meer nieuwe scholen worden er voor haar gesticht. En het oude stelsel voor het drukken der boeken en hun verspreiding ten behoeve van lagere en middelbare scholen wordt voor het nijverheidsonderwijs ongewijzigd toegepast.

Hoe kwamen en komen de boeken in lagere en middelbare scholen?

Ze werden en worden geschreven door één onderwijzer, of één hoofd, of één leeraar, of één leerares met meer of minder ervaring, in de eenzaamheid van hun werkkamers. Soms ontstond het door de samenwerking van een tweetal onderwijzers of leerars.

Het manuscript ging naar den uitgever, die, als vanzelf spreekt, het beoordeelde van den commercieelen kant.

Een onderwijs-iemand, die goed ontvangen reeds was in de pers en door collega's, kreeg en krijgt makkelijk een uitgever, ook degen, die b.v. achter zijn of haar naam vermelden kan: hoofd van die en die school, leeraar of leerares aan die of die inrichting, directeur of directrice daar of daar.

Het gevolg was en is een teugellooze productie en concurrentie op het gebied van het schoolboek. De uitgevers hengelden en hengelen

naar uitgaven, die verkoopwaarde bezitten. Het eene boek verdringt in de school het andere en menigeen zal in de praktijk van zijn schoolleven zich stapels boeken herinneren, ergens opgeborgen, dood kapitaal en overbodige arbeid geworden, omdat er andere schoolboeken op de markt verschenen.

Als wat nu niet meer gebruikt mocht worden, alle waarde miste, waarom werd het dan gedrukt en gekocht op rekening der kassen van gemeente of rijk?

Indien het wel zijn waarde nog had en heeft, waarom moest het dan verdrongen worden door teugellooze productie en concurrentie?

In beide gevallen is er slechts sprake van arbeidsverkwisting en gemis aan alles wat *efficiency* heet.

Hoe komen de boeken in de school?

Alleen is er sprake van eenige wettelijke regeling voor het openbaar onderwijs in al zijn graden.

Een koninklijk besluit, toegevoegd aan de wet op het L. O., zegt, dat voor alle plaatsen, waar er één leerplan is voor een groep van scholen, er een lijst van schoolboeken moet zijn, waaruit de verschillende scholen kunnen kiezen en die samengesteld wordt in groote lijnen op de schoolvergaderingen en ten slotte vastgesteld door een commissie van vier, in elke gemeente, waar die groepen van scholen zijn, gekozen door die vergaderingen.

Doch al wordt er op die openbare lagere scholen dus toegezien op de wijze der verspreiding der boeken, dit verandert niets aan de wijze van hun ontstaan. Ieder kan op zijn eenje aan het vervaardigen gaan. Iedere uitgever kan den concurrentiestrijd blijven aanbieden. En het gebeurt!

Want elke kleine plaats, waar geen groepen van openbare lagere scholen zijn, kan zich aanschaffen op het gebied der schoolboeken, wat zij wil.

Voor het bijzonder lager onderwijs is in de wet niets daaromtrent vastgelegd.

Voor het middelbaar onderwijs bestaat algeheele vrijheid.

Wie zich daar geroepen voelt tot het samenstellen van een boek, is er bijna altijd zeker van, dat zijn of haar werk zijn weg vindt, al is het dan maar soms alleen naar de eigen school.

Voor het nijverheidsonderwijs is het nu precies hetzelfde.

Het spreekt natuurlijk vanzelf, dat dit stelsel van werken-op-zijn-eentje van elken schoolboeken-schrijver niet in elk opzicht verkeerd heeft gewerkt. We danken er goede boeken van bekende schrijvers aan. Maar óók de massa prullen, de verzinsels, de klaargefabrieekte producten, waarmee onze scholen overstromd worden en gekocht op

rekening van rijk en gemeente, die wel toezicht houden op den bouw der scholen, den vorm der banken, de schoolborden en wat dies meer zij, doch waar het 't door hen bekostigde schoolboek betreft, maar Gods water over Gods akker laten loopen.

Hoe zou het tegen te houden zijn? Welke dammen zouden opgeworpen kunnen worden?

1c. *Geen schoolboek voor eenige school diende gedrukt te worden, voor het manuscript aan het oordeel van een groep deskundigen ware onderworpen.*

2e. *Er dient gebroken te worden met het stelsel, waarbij iemand op zijn eentje aan het schrijven van schoolboeken gaat, zonder dat hij eigen ervaring aan die van collega's getoetst heeft en aan uitkomsten met kinderen reeds bereikt.*

Het onder sub 1 genoemde laat elke richting en elke soort school eigen vrijheid.

Deskundigen bij het openbaar lager onderwijs zouden manuscripten beoordeelen daarvoor bestemd, voor al zijn verschillende geleidingen.

Deskundigen op het gebied der verschillende richtingen van het bijzonder onderwijs eveneens: katholieken voor het katholieke, — deskundigen voor de verschillende soorten scholen met den bijbel, enz. enz.

Alle namen en richtingen behoeven niet genoemd te worden, omdat de stalenkaart van ons onderwijs groot en veelkleurig is.

Op dezelfde wijze is de lijn door te trekken voor de deskundigen op het vakken terrein van het middelbaar onderwijs in al zijn tinten en voor die der nijverheidsscholen.

Natuurlijk kan en zal het gevaar dreigen, dat een of andere groepene op het gebied der schoolboeken-productie in het gedrang kan komen en wachten moet, tot zijn inzichten en opvattingen het eindelijk winnen zullen. Maar gebeurt dit dan heden ten dage niet? Wordt er dan nu niet willekeurig en grillig het eene boek aangeschaft en het andere in den ban gedaan?

Met een systematische en deskundige schifting op elk onderdeel van de schoolboekenproductie, zou iedere schrijver gedwongen zijn meer kritisch tegenover zichzelf te komen staan, het echte talent spoediger ontdekt worden... en eindelijk eens de Augiasstal der teugellooze productie gereinigd worden, de leerling niet het slachtoffer worden van samengeflante en samengepeuterde boekjes... en niet zooveel arbeid gelijk water naar de zee gedragen.

Indien het onder sub 1 genoemde begon door te dringen in denkbeelden en opvattingen, hoeft er voor de verwezenlijking van het onder sub 2 aangegevene niet zooveel meer gezegd te worden, vooral ook, omdat er hier en daar reeds naar gewerkt wordt.

Het kan als bekend verondersteld worden, dat in het Rusland der

laatste jaren geen kinderboek in gebruik genomen wordt, dat niet en het product is van het zorgvuldig waarnemen der kinderen, en de wijze waarop zij reageeren op datgeen voor hen bestemd, en de samenwerking der volwassenen op het gebied van het kinderboek. Dit gebeurt eveneens voor het ontspanningsverhaal, de zogenaamde kinderlitteratuur.

Er mag op gewezen worden, ook door hen, die vijandig staan tegenover het vigeerende politieke Russische stelsel van heden. Weer kan het in herinnering gebracht worden, dat de wijze alles onderzoekt en het goede behoudt. En het is toch waarlijk te betwijfelen of wij in ons land, niet alleen ten opzichte van het schoolboek doch ook van de kinderlitteratuur in het algemeen, ons hebben af te vragen of we het kind en zijn ontwikkeling dienen, wanneer iedere schrijver en iedere uitgever maar ongecontroleerd alles op de boekenmarkt kunnen werpen en van datgeen, wat een weloverwogen middel tot opvoeding, in den wijdsten zin van het woord genomen hoorde te wezen, maar al te dikwijls niets dan een reclame-artikel maken, dat volwassenen geld in den zak moet brengen.

Er hoeft echter niet enkel naar Rusland verwezen te worden voor het voorbeeld van samenwerking ten behoeve van het kind.

De Winnetka-uitgaven, het gansche werk van Carleton Washburne steunen op het kind zelf en den arbeid dergenen, welke in de Winnetka-scholen werken.

Niet in het wilde wordt er voor den leerling het boek samengesteld. Het blijkt uit *Results of Practical Experiments in Fitting Schools to Individuals*, geschreven door Washburne zelf, Mabel Vogel, *Superintendent of Schools in Winnetka* en William S. Gray, *Dean of the College of Education, University of Chicago*. Daar, onder de leiding van Washburne, op de Winnetka scholen, is alles wat er met het kind te maken heeft, voor dat kind berekend, óók het boek. Er zijn niet eerst de methode en het gedrukte, maar die zijn het gevolg van onderzoek, ervaring, samenwerking.

Hetzelfde is het geval met *The Lincoln School of Teachers College* te New York, waaraan ik reeds een studie wijdde.¹⁾ De verschillende uitgaven der school haalde ik te voorschijn, bladerde erin, had moeite mij er weer niet geheel opnieuw in te verdiepen, want het is een kostelijk iets weer te ervaren, dat een algeheele samenwerking in de school om de leerling te dienen mogelijk is.

Geen enkele uitgave staat er op zichzelf. Elk drukwerk is een vak in het groote mozaïek van opvoeding, schooleenheid, schoolgeheel,

¹⁾ Opvoeding en Onderwijs aan de Lincoln School te New York. Volksontwikkeling Mei en Juli 1927.

school-samenwerking. Geen enkele studie werd er door één hand geschreven en als het toch gebeurde, bevestigde de uitzondering toch den regel, want het geschrift van den enkeling deed het licht vallen op den gemeenschapsarbeid. Het is altijd de *Lincoln School* in haar geheel, waar het om gaat, of het *Field Work* betreft, waar de gegevens geleverd zijn door 25 leeraars en leeraren, of een beschrijving van de bibliotheek en haar werking, door één pen geschreven, of welke uitgave en studie ook der school: die als geheel staat steeds in het middenpunt. Van ervaring en kinderkennis gaan haar boeken en studies uit. Probeersels zijn in den ban gedaan, ook de individuarbeid, die van geen samenwerking weet, haar niet dult.

En die coöperatie bepaalt zich niet tot de eene school. Er zij slechts verwezen naar de uitgave, welke ten behoeve van het onderwijs aan de *Lincoln School* een studie gaf van het *Water Supply System* en geschreven werd door vijf onderzoekers, één van de genoemde inrichting en vier van andere Amerikaansche steden.

Ten slotte, om dichter bij huis te blijven, zij het mij geoorloofd te herinneren aan een ervaring, door mij beschreven in mijn studie over het eerste Dalton-experiment bij het nijverheidsonderwijs voor meisjes in ons land, te Rotterdam.¹⁾

Mijn leerlingen, die voor nijverheidsacten opgeleid moesten worden en aan wier paedagogische vorming ik mee te werken had, zochten met mij naar een leerwijze, waardoor de kinderen, aan wie zij les te geven hadden in de toekomst, zich zelf helpen konden.

Wij ontwierpen. Dan werd het product onderworpen aan de critiek der studiegenooten, vervolgens aan die der eigenlijke vakleeraressen.

Dan liefen wij kinderen, voor wie alles nieuw was, ernaar werken en ons leiden door de wijze, waarop zij reageerden om te weten of wat wij volwassenen hadden ontworpen en gewijzigd, nog aanvulling of veranderingen eischte. En dan pas stelden wij alles vast en proclameerden het tot leermiddel.

Het terugzien op deze wijze van werken, samen vinden en vaststellen, nadat de kinderen getoond hadden, dat *the proof of the pudding the eating is*, behoort tot mijn allerschoonste herinneringen aan mijn werk als leerares.

Waarom zou op het gebied van de schoolboeken-productie niet mogelijk zijn wat elders reeds geschiedt en door mij op ander terrein als opvoedende ervaring voor allen, die er bij betrokken waren, gelijk tastbare werkelijkheid beleefd werd?

Staat, maatschappij, wereld groeien naar organisatie op elk gebied, ontworstelen zich aan alles wat anarchie beteekent.

¹⁾ Proeven door ons gedaan op het gebied van het meisjesvakonderwijs naar Dalton-beginselen. Volksoontwikkeling, Maart 1925.

Waarom dan het teugellooze, het anarchistische op het gebied der schoolboeken-productie? Waarom zou die moeten vallen buiten de bemoeiingen, die ter wille van leerling en school binnen het kader der noodzakelijke vrijheid regelen en ordenen?

Alles en allen hebben in de school het kind, den leerling en door hem de gemeenschap te dienen: het schoolgebouw, de meubelen erin, alles en alles.

Waarom dan het schoolboek maar steeds gezien en behandeld als een individueele uiting van een individueelen onderwijzer of leeraar, die het schrift ergens in zijn individueele kamer, zonder voor den gemeenschapsarbeid, welke de school moet zijn en volgens haar aard is, anderen er in te kennen en het boek voor het kind bestemd, op en aan dat kind te toetsen?

Het goede schoolboek heeft een hooger belang te dienen dan een individueelen uitgever.

* * *

NASCHRIFT. Het Schoolboek en O. Indië. Het bovenstaande was al geschreven, verzonden en persklaar, toen het toeval mij in kennis bracht met de *Publicaties van het Bureau van den Onderwijsraad* van de Landsdrukkerij te Weltevreden. Tot heden had ik ze nog nooit onder de oogen gehad. Ik legde ze in chronologische volgorde, — de *Publicaties* loopen van 1923 tot 1930, bladerde er even in en alsof het spel sprak, werd het eerst mijn aandacht getrokken door *Gedachten over het leerplan der Europeesche School*, geschreven door Dr. G. J. Nieuwenhuis in *Het voorgestelde nieuwe leerplan voor de Europeesche lagere school*, uitgegeven in 1923 te Weltevreden.

Daarin las ik: *Het schrijven door een persoon, klasse-onderwijzer of inspecteur, waarborgt in Indië niet het aanbieden van het beste dat te geven is. Aan de eene zijde hangt hier van een goed schoolboek meer af dan in Nederland. En aan den anderen kant, wonen we hier soover van de geestelijke stroomingen af, beschikken over zoo weinig vakliteratuur, dat een kenze uit het allerbeste en allernieuwste voor schrijvers hier heel moeilijk wordt. En sedereen is geen scheppend paedagoog als Ligthart of Kerschensteiner.*

Wie een goed boek denkt te schrijven, zegt Dr. Nieuwenhuis dan iets verder, moet in drie richtingen een eind gevorderd zijn. Hij moet eenigzins de wetenschap beheerschen, waarvan het leerboekje de inleiding vormt, hij moet de toepassing in de lagere school door en door kennen, en hij moet op de hoogte zijn van het voornaamste, dat door anderen hierin aan school de is gegeven, hij moet in zekere mate vakgeleerde, onderwijskundige en ervaren klasse-onderwijzer zijn.

De schrijvers van het boek voor de Indische lagere school mogen practisch schoolman zijn, men kan hun vaak eenzijdigheid verwijten, omdat hun werk meestal het resultaat is van een bepaalde school, van een zeker type dus verkregen.

Daarom bepleit Dr. N. de samenwerking van meerdere personen voor het goede schoolboek: 1e. de vakman met academische graad, middelbare bevoegdheid of ongediplomeerd, die het bepaalde vak wetenschappelijk beheerscht en ook met de buitenlandsche methodiek op de hoogte is; 2e. de klasse-onderwijzer, die in eigen practijk de

stof zag groeien; 3e. de onderwijskundige, die kennis nam van experimenten, methodes en leermiddelen voor tal van vakken in meer dan één land, en die ook de suggesties van Indische collega's ontvangt en overgeeft.

Meer citaten uit de beschouwing van Dr. Nieuwenhuis hoef ik niet te geven.

Alleen zij er nog gewezen op de merkwaardige instructie van den handleiding-adviseur, belast met de zorg voor geschikte leermiddelen ten behoeve van het Inlandsch Onderwijs en het inheemsche taalonderwijs op de Mulo-scholen en dergelijke inrichtingen. In deze instructie, afgedrukt in Mededeelingen IV van de *Publicaties* 1930, staat, dat de adviseur zich op de hoogte moet stellen van de behoefte aan goede handleidingen en leerboeken bij de verschillende cursussen en scholen van het Inlandsch onderwijs. Hij kan zich in verbinding stellen met den betrokken inspecteur en andere autoriteiten en bovendien de samenwerking inroepen van den directeur der Instelling tot bevordering van de kennis van inlandsche talen en van de land- en volkenkunde van Ned. Indië, den adviseur van het Inlandsch Volks- onderwijs en van de leerkrachten van hooger genoemde onderwijs- inrichtingen en zoekt contact met auteurs, ten einde met hen de samenstelling van nieuwe boekjes voor te bereiden.

Hij beoordeelt de ingekomen manuscripten en biedt deze met zijn advies aan den Directeur van Onderwijs en Eeredienst aan voor Gouvernementsuitgave dan wel voor aankoop.

Uit het overzicht der resultaten over 1929 blijkt, dat 124 manuscripten ter beoordeeling werden aangeboden voor verschillende soorten scholen, waarvan 66 behandeld werden en 34 goedgekeurd.

Van voorstellen tot herdrukken kwamen er 108 aanvragen in. Behandeld werden 96, goedgekeurd 95.

* * *

Nu moet er niet gezegd worden, dat het papier geduldig is en er een groot verschil is tusschen Hollandsche en Indische onderwijs- toestanden.

Waar het veranderingen betreft, moet het woord, de propaganda, de daad vooraf gaan.

En ook hier raken de uitersten elkander. Bij ons heerschen op het gebied der schoolboeken-productie anarchie en arbeidsverspilling, viert ook het middelmatige hoogtij.

En waarom zouden er alleen voor het Inlandsch Onderwijs mogelijk zijn regeling, schifting, samenwerking, keuring? Wat er geschiedt in Indië voor het inlandsche kind, heeft toch waarlijk zijn goede zijde voor het Hollandsche, het Europeesche!

I. H.

Feiten en Pogingen.

Voorjaarschool voor Jonge Vrouwen.

Van half Februari tot begin April 1931 zal in „De Pank” te Noordwijker-

boel een zesweeke school voor jonge vrouwen gehouden worden.

De cursus is in de eerste plaats bedoeld voor plattelands-meisjes die alleen lager onderwijs en misschien landbouw-

huishoudonderwijs gehad hebben, en die een tekort in ontwikkeling voelen. Maar ook meisjes uit de steden zijn welkom, als zij zich de opzet van de cursus waar-gemaakt hebben.

De leerlingen worden volgens eigen keuze ingedeeld in praktische werkgroepen, die huis-, tuin-, keuken- en kinderclubwerk met kinderen uit Noord-wijk verrichten, onder leiding van geschoolde krachten. Theorie gaat samen met deze praktijk.

Verder zijn er lessen in Ned. Taal en Letterkunde. Kinderverzorging, Zielkunde en Staatsburgerschap en Mej. E. C. Knappert houdt een serie lezingen over „Vrouwenlevens“.

Gymnastiek, volksdans, spelen, zang en handenarbeid zullen zooveel mogelijk beoefend worden, ook met het oog op het feit, dat veel van deze dingen in dorpen noodig zijn en er te weinig krachten zijn, om in deze richting iets te geven. Het lijkt ons niet onmogelijk, dat ex-cursisten door het verblijf in de voorjaarschool een opwekking kregen, om in eigen omgeving op maatschappelijk gebied in verenigingen, kinderclubs enz. hun krachten te gaan uitdragen.

De school streeft naar een vorm van onderwijs, waarbij zooveel mogelijk beroep wordt gedaan op zelfwerkzaamheid van de cursisten.

Het cursusgeld is zoo laag mogelijk gesteld, f 60.— voor kost, inwoning en les-geld. Er zijn enkele heele en halve vrijplaatsen, die aangevraagd kunnen worden voor onvermogenen.

Uitvoeriger programma van de cursus wordt gaarne gezonden door Mej. H. van der Heide, directrice „De Vontk“ Noordwijkerhout.

Werkuurtjes in het Museum van Ouders en Opvoeders.

Proeve van zelfwerkzaamheid.

Het plan ertoe ontstond als reactie op ervaringen van vorige jaren, waar zoo dikwijls bleek dat voor bezoekers dan tentoonstellingen van knutselwerk vijken alleen niet voldoende was; naar koen, zelf maken ging het verlangen uit. Een klassikale cursus waar men zich weken vooraf voor moet laten inschrijven, heeft te veel voeten in de aarde.

In de Decembermaand l.l., werd die

gewenschte gelegenheid tot vrij knutselen te Rotterdam opengesteld, in een daartoe ingericht „werklokaal“ naast de tentoonstellingszaal, met modellen van Kerstversieringen en ander knutselwerk; op Woensdag- en Zaterdagmiddagen voor kinderen, op Dinsdag- en Vrijdagmiddagen voor volwassenen. Iedere deelnemer moest meebrengen een potlood, schaar en liniaal, het materiaal werd tegen kostprijs verschaft, voor entree-prijzen golden de gewone Museumvoorwaarden: 10 of 25 cent. Museumleden en hun kinderen vrij toegang.

Wat nu de uitwerking van deze publicatie is geweest? Op zeven middagen (en twee avonden op verzoek) kwamen 101 volwassenen en 84 kinderen. Er werd enthousiast gewerkt, sommigen bleven een uur, de meesten langer, velen kwamen twee of drie keer terug, op de drukste middagen werd wel eens een kwartiertje op een plaats gewacht.

Naast elkaar aan de werktafels zaten dan jonge en oude moeders, kinderen tusschen 5 en 12 jaar uit alle kringen, jonge meisjes, kinderjullrouwen, enz. En dat ging allemaal best, omdat er de mappen gereed lagen, met de volledige „vordingsgeschiedenis“ van een voorwerp, benoedigdheden, maten en werkwijze duidelijk aangegeven, ook de kostprijs. Iedereen kon zelf kiezen wat hij maken wilde naar smaak, behoefte en capaciteit, en zag bij zijn bureu allerlei andere mooie dingen ontstaan. Op planken als in een winkel lagen de materialen gereed, zoodat alles aanwezig was om een voorwerp direct heelemaal klaar mee naar huis te nemen.

De heele manier van werken is zoo goed bevallen, dat wij voortaan niet meer tevreden zullen zijn, voordat bij elk geknutseld voorwerp op onze tentoonstellingen een beschrijving ligt en van de meest gevraagde dingen een voorraad materiaal in huis is. De voorbereiding, n.l. het maken van de mappen neemt tijd, maar het resultaat is dan ook van blijvend nut. Onze ervaring is zoo gunstig, dat wij anderen ten zeerste kunnen aanraden ook met het mappenstelsel, (dat geïnspireerd is op het voorbeeld van de Industrieschool van Mej. van Loghem) een proef te nemen.

Rotterdam. Sophie van der Hoop.

INHOUD VAN AFLEVERING 4-5.

Bladz.

De beteekenis van den kleuterleeftijd en van de kleuterschool voor de ontwikkeling van den mensch, door Prof. Dr. J. H. Gunning Wz.	97
Hoe bevredigen wij de kinderlijke behoeften in den kleuterleeftijd, door Lize de Haan	110
De zorg voor het bewaarschoolonderwijs als onderwerp van practische gemeentepolitiek, door Prof. Mr. G. A. van Poelje	124
Naar aanleiding van het onderwijsverslag 1926—1927, door G. van Veen, V. (Slot).	135
Iets over een Duitsche Paedagogische Akademie, door Drs. H. C. Funke	147
Schoolbokenproductie, door Ida Heijermans	153
Feiten en Pogingen.	
Voorjaarsschool voor Jonge Vrouwen	159
Werkuurtjes in het Museum van Ouders en Opvoeders, door Sophie van der Hoop	160

Vraagt onze uitgebreide Geïll. Catalogus.

WANDPLATEN naar ontwerpen van Mevr. B. Midderigh-Bokhorst.

- 12 platen „Jeugd“, formaat 48 × 48 cM.
4 platen „Kleine Jeugd“, formaat 25 × 26 cM.
4 platen „De Jaargetijden“, formaat 46 × 57 cM.
2 platen „Romantiek“, formaat 46 × 57 cM.

Alle uitgevoerd in kleurendiepdruk

Beeldschriftboekjes „Voor School en Huis“

met plaatjes van Mevr. B. Midderigh-Bokhorst en versjes van Anna Sutorius

22 verschillende deeltjes. - Knipplaten 8 verschillende platen.

Prikken, Kleuren, Opzetten, 64 verschillende prikplaten

voor scholen in pakjes van 100 stuks

N.V. Uitg.Venn. vh. Erven Martin G. Cohen

17 HOFWIJCKSTRAAT - DEN HAAG - TELEFOON 113581

UITGAVEN VAN J.B. WOLTERS
GRONINGEN - DEN HAAG

WOORDENBOEKEN NIEUWE TALEN

elk deel afzonderlijk verkrijgbaar
Bij den Boekhandel in voorraad

M. J. Koenen—Dr. J. Endepols
NEDERLANDSCH ZESTIENDE DRUK

In één deel f 5.60

K. R. Gallas en C. R. C. Herckenrath

FRANSCH

Twee deelen, in twee banden . . . f 7.50

Elk deel afzonderlijk f 3.75

Dit Fransche Woordenboek geeft bij ieder woord de uitspraak phonetisch aan.

J. van Gelderen

DUITSCH

ZESDE DRUK

Twee deelen, in twee banden . . . f 7.50

Elk deel afzonderlijk f 3.75

K. ten Bruggencate—A. Bruers

ENGELSCH

ELFDE DRUK

Twee deelen, in twee banden . . . f 7.50

Elk deel afzonderlijk f 3.75

PRIJS DER 4 WOORDENBOEKEN NIEUWE
TALEN, PER STEL BESTELD . . . f 27.00

VACANT

VOLKS ONTWIKKELING

17B387

MAANDBLAD UITGEGEVEN DOOR HET
NUTSINSTITUUT VOOR VOLKSONTWIKKELING

ONDER REDACTIE VAN :

Prof. Dr. PH. KOHNSTAMM, L. C. T. BIGOT, Prof. R. CASIMIR, W. EMMENS,
A. H. GERHARD, Prof. Dr. J. H. GUNNING Wz., IDA HEYERMANS,
Dr. K. F. PROOST, G. VAN VEEN, J. HOVENS GREVE, Secretaris

Jan Nieuwenhuysen
1784

PER
JAAR
F 8.75

MIJ. TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN
CENTRAAL STATION, AMSTERDAM

PER
NUMMER
F 0.75

Lichtbeelden-Vereeniging

AMSTERDAM - SINGEL 289-293

Centraal bureau voor lantaarnplaten en wetenschappelijke fotografie
TELEFOON 34648 — POST-GIRO 15476

De Lichtbeelden-Vereeniging heeft een „Uitleenbibliotheek”
van + 50.000 stuks lantaarnplaten op het gebied van:

Kunstgeschiedenis

Schilderkunst, Plastiek, Bouwkunst, Stedenbouw
(ook kaarten en prenten), Stadsgezichten. —

Cultuurgeschiedenis.

Aardrijkskunde

Oppervlaktevormen, Grondsoorten, Begroeiing,
Bebouwing, Verkeerswegen, Economie, Industrie.

Sterrenkunde.

Natuurlijke Historie.

Landbouw en Veeteelt

in ons land speciaal voor het Landbouwonderwijs.

Kinderverhalen en Ontdekkingsreizen.

Voor alle personen of vereenigingen, die practisch aan ontwikkelingswerk doen
is de Lichtbeelden-Vereeniging een onmisbaar Hulpinstituut.

In 1930 werden 150.000 lantaarnplaatjes van haar betrokken.

Men kan per serie huren à f5.— en een abonnement van 15 series
per jaar nemen voor f30.—. Alle lichtbeelden kunnen ook gekocht
worden, evenals een groot aantal foto's.

De Vereeniging is bezig naast de Lichtbeeldencollectie een archief aan te
leggen van eigen opnamen van Nederland: schilderkunst, architectuur, karak-
teristieke landschappen, begroeiing, typen van boerderijen, dorpenaanleg,
industrie en landbouw.

Uitvoerige catalogi voor alle onderdeelen en alle verdere
informaties zijn aan bovenstaand adres verkrijgbaar.

De Onderwijsraad

door A. H. GERHARD.

Op het tweede Nederlandsch Paedagogisch Congres in April '30 gehouden, heeft de Voorzitter, prof. Dr. J. H. Gunning Wzn., een niet-malsche kritiek gegeven op het echt vaderlandsche feit, dat de wetenschap der pedagogiek, in ruimen zin genomen, en het bestuursapparaat van mitsgaders de wetgeving op het Nederlandsche onderwijs niet de geringste connectie met elkander hebben.

We hebben, wel is waar, in den Onderwijsraad een lichaam, dat in dit opzicht verbetering zou hebben kunnen brengen, doch gelijk Dr. G. zeide: „(hij) heeft zeker verricht en verricht voortdurend niet te onderschatten diensten bij de interpretatie, uitvoering en aanvulling van bestaande wetten, maar overigens leidt hij een verborgen, kleurloos en stijlloos leven.”

Het kan de moeite loonen de geschiedenis van den Raad, die bij de wet van 17 Febr. 1919 in het leven is geroepen, na te gaan en te onderzoeken of bovenaangehaalde qualificatie verdiend is en, indien juist, of het dan niet anders kan.

Hoezeer zijn ontwerper op de stichting prijs stelde, blijkt uit de volgende data. Den 25 Sept. 1918 trad Dr. de Visser als onze eerste onderwijsminister op. Er lag toen al gereed een begrooting voor Onderwijs als onderdeel van die voor Binnenl. Zaken. De wijziging op naam van het nieuwe departement werd reeds 8 Nov. d.a.v. ingediend en daarop was o.a. als nieuwe post gebracht een uitgaaf voor den Onderwijsraad, op welke stichting de Minister grooten prijs stelde, gelijk hij meedeelde, en waarvan hij een wetsontwerp meteen aankondigde. Dit werd ook 29 Nov. 1918 ingediend en met de nieuwe begrooting behandeld.

De toelichting, de schriftelijke gedachtewisseling en daarop de openbare behandeling had leerzame momenten, leerzaam vooral, in het licht gezien van een twaalf jaar geschiedenis

Uit de Memorie van Toelichting zijn de volgende aanhalingen van belang:

„Bij herhaling is in voorafgaande jaren het denkbeeld ter sprake gekomen, om een algemeen college van advies voor de zaken van het onderwijs in het leven te roepen. De ondergeteekende is niet alleen een warm voorstander van dit denkbeeld, maar hij is er bovendien van doordrongen, dat de instelling van zoodanig college de eerste stap zal moeten zijn om tot verbetering van het onderwijs in zijn verschillende geledingen te geraken. Die verbetering schijnt alleen mogelijk, wanneer het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen begint gestadige voeling met en voorlichting te zoeken bij personen, die geacht kunnen worden de tegenwoordige onderwijs- en opvoedkundige vraagstukken te beheerschen en die in staat zijn te midden van velerlei inzichten de elementen van waarde voor onze volksontwikkeling op te sporen, te schiften en voor te dragen.”

„Ongetwijfeld heeft ook thans de Regeering voor ieder deel van het onderwijs de beschikking over ambtelijke adviseurs. Vooreerst echter worden de tijd en werkkraft dezer adviseurs voor een zeer groot deel in beslag genomen door het toezien op eene richtige toepassing der bestaande verordeningen. Zij kunnen daardoor niet in voldoende mate hunne aandacht wijden aan de talloze nieuwe pedagogische vraagstukken, die immer weer om oplossing komen vragen. Bovendien is echter aan ieder hunner een bepaald afgebakend terrein aangewezen en kan diens gevolg in hunne adviezen het overzicht over het geheel nimmer voldoende tot zijn recht komen.

Het is daarom gewenscht, dat de Regeering den steun krijgje van een adviseerend college, een „Onderwijsraad”, samengesteld uit hoogstaande, deskundige personen uit de kringen van hooger, middelbaar, lager en vakonderwijs, welke raad zich dan *uitsluitend* zal bezig hebben te houden met de voorbereiding van de maatregelen van algemeene strekking, noodig om het onderwijs pedagogisch op peil te brengen en bij voortdurend te houden.” (Cursiveering van A. H. G.).

Al dadelijk vestig ik de aandacht op het woord „uitsluitend”. Het daarop uitgebracht Voorl. Verslag is, nu bezien, een merkwaardig stuk. Hoewel „de groote meerderheid der leden de indicning van het wetsontwerp met ingenomenheid had gezien”, bleek toch heel spoedig, dat men de meest uiteenlopende voorstellingen van deze nieuwigheid had, terwijl nog al ongerustheid aan den dag trad ten aanzien van de verhouding van het nieuwe lichaam tot het departement.

Men verwachtte wel van den Raad, dat hij „de eenheid in de organisatie van het onderwijs in onderling verband van de verschillende geledingen zal bevorderen” doch onmiddellijk was daarbij de politiek aan het woord, door er aan toe te voegen „met inachtneming van de belangen van het openbaar en het bijzonder onderwijs.” Sommigen zagen het belang dier eenheid inzonderheid ten opzichte der exameneischen.

Eenerzijds werd gevreesd, dat het Departement „alle zaken, waarmee het geen weg wist, bij den Raad overbracht”, anderzijds werd de vrees geopperd, dat het Departement zou probeeren den Raad buiten alles te houden.

Zelfs waren er leden, die den Raad wilden belasten met het adviseeren omtrent geschillen, zooals b.v. tusschen schoolbestuur en onderwijzers en tusschen hoofden van scholen en onderwijzers. Ook meende men dat hij zou moeten bevatten vertegenwoordigers van onderwijzers en van scholengroepen.

De Minister had geen moeilijke taak zijn antwoord samen te stellen door nu nog wat duidelijker de hoofdstrekking te doen uitkomen, waarvoor hij een vrij uitvoerige opsomming van de vele en gewichtige vraagstukken van algemeene onderwijs-beteekenis gaf.

Hij vatte alles tezamen in dezen duidelijken zin: „Het gaat er echter om, zooals boven werd aangetoond, der Regeering een lichaam te verschaffen, dat haar omtrent de groote vraagstukken van algemeen aard, die telkens in de maatschappij oprijzen, op de hoogte kan houden en haar tijdig een juiste oplossing aan de hand kan doen.”

Het is duidelijk, dat met deze opvatting, een politieke of belangen-vertegenwoordiging in dit adviseerend lichaam bezwaarlijk bedoeld kon zijn.

In openbare zitting, toen de Minister nog slechts zijn voornemen te kennen had gegeven met een ontwerp te komen, was er al met instemming over gesproken door de heeren v. Wijnbergen, de Savornin Lohman en Gerhard (zie Handelingen 20 Dec. 1918 bl. 886 en 889 en idem 19 Dec. 1918 bl. 852). Zij gaven toen alle drie duidelijk te kennen, dat zij daarbij aan een lichaam dachten, dat een zeer algemeene, wetenschappelijke taak had.

Den 14 Januari 1919 kwam het ontwerp in behandeling en hoewel algemeene instemming het parool was, kwam toch duidelijk uit, dat er noch klaarheid noch eenstemmigheid betreffende de taak was.

Een paar aanhalingen mogen hier een plaats vinden:

„De heer *Van der Molen*: M. de V.! De instelling van een Onderwijsraad heeft vrijwel algemeen instemming gevonden en de vorming van een dergelijk instituut zal aan de ontwikkeling van ons onderwijs in de verschillende takken ten goede kunnen komen. Echter staat van dag tot dag minder vast, welke taak aan dien Onderwijsraad zal worden toebedeeld. In de M.v.T. en in de M.v.A. heeft de Minister eenige malen getracht, die taak te omschrijven; gisteren hebben wij daarvan nog een zekere aanvulling gehad, en zooeven heeft de Minister zich bij de bespreking van het schoolverslag ook weer op den Onderwijsraad beroepen. Al die mededeelingen doen bij mij de vrees opkomen, dat de Onderwijsraad een instelling zal worden, waarop het Departement alle zaken, waarvoor men aan het Departement zelf niet de geschikte menschen heeft, zal afschuiven.” (bl. 934).

De heer de Savornin Lohman zeide o.a.:

„Ik acht het wel zeer wenschelijk zich goed voor te stellen het verschil in werkkring tusschen het Departement en den Raad van Onderwijs. Ik zou die met twee woorden aldus willen onderscheiden: het Departement is voor het jus constitutum, voor de uitvoering van de wet, en de Onderwijsraad voor het jus constituendum, voor de toekomst, voor de ontwikkeling. En nu geloof ik, dat dit vereischt verschillende soort van menschen.”

Het is jammer, dat deze klare tegenstelling niet in het oog is gehouden. Vanzelf rijst dan de vraag, waaraan het is toe te schrijven, dat deze, naar 't schijnt, algemeen gedeelde opvatting, niet tot haar recht is gekomen en dan kom ik tot een punt, dat nog niet is aangeroerd. Minister de Visser is er zelf de oorzaak van, doordat hij zelf aan de nieuwe instelling een hybridisch karakter heeft gegeven en daar zeer nadrukkelijk op wijst.

In zijn M. v. A. zegt hij: „Art. 4 nu is opzettelijk streng gescheiden in twee leden om te doen uitkomen, dat de taak van den raad eene tweeledige zal zijn, t.w. vooreerst eene adviseerende en daarnaast — zoo althans de wetgever dit noodig zal achten — eene taak, die verder gaat dan het uitbrengen van adviezen aan de Regeering.” En ter nadere verklaring deelt hij in genoemde Memorie mede: „Door het opnemen van het voorschrift in het tweede lid van art. 4 heeft de ondergeteekende bedoeld zich geheel te bewegen in de lijn, door de Bevestigingscommissie aangegeven.”

Hoe was nu die lijn der Bevestigings-commissie? In het wetsontwerp, dat deel uitmaakt van het rapport dier commissie, uitgebracht 11 Maart 1916 luiden de eerste twee leden van art. 1:

„1. Er is een Onderwijsraad,....”

2. De Raad geeft ter zake van het bij deze wet geregeld onderwijs advies aan onzen Minister, met de uitvoering van deze wet belast, en verricht de verdere werkzaamheden, hem bij de wet opgedragen.”

Ter toelichting wordt o.a. aangevoerd op bl. 30 van genoemd rapport:

„Het is hier de eerste maal, dat van dezen raad wordt gesproken.

In het nieuwe systeem is het namelijk noodig, dat een adviseerend college voor de zaken van het lager onderwijs worde ingesteld.

Zoodanig hoogstaand, geheel onafhankelijk college, de Onderwijsraad, samengesteld uit mannen met liefde voor en kennis van het onderwijs, zal den Minister hebben voor te lichten, omtrent de maatregelen, noodig ter verbetering van het lager onderwijs in het algemeen. *Inzonderheid* zou echter dit College ook zijn aan te wijzen om ten aanzien van allerlei geschilpunten, welke bij de toepassing van het stelsel der voorziening in de kosten kunnen rijzen, de Regeering of de Colleges van Gedeputeerde Staten, in wier handen de beslissing wordt gelegd, van advies te dienen. Hiermede wordt dan *eenerzijds* de waarborg verzekerd, dat de voorwaarden beoorlyk zullen worden nagestreefd,

maar kan anderzijds ook iedere gedachte aan partijdige of bevooroordeelde behandeling van zaken verdwijnen."

De cursiveeringen in deze aanhaling zijn door mij aangebracht om des te beter de aandacht te doen vallen op het gecursiveerde „uitsluitend" in de eerste aanhaling. Is de veronderstelling te gewaagd, dat de Minister pas bij de nadere uitwerking in een wetsontwerp de noodzakelijkheid gevoelde om de opvatting der Bevredigingscommissie ook tot haar recht te doen komen?

Hoe de wetgever de taak van den Raad heeft opgevat, kan ieder uit de Lager Onderwijswet weten. Hij is verplicht advies te geven in allerlei zeer uiteenlopende onderwerpen, aangegeven in de artikelen 11, 13, 19, 20, 21, 25, 26, 27, 37, 38, 43, 56, 73, 76, 77, 85, 90, 96, 97, 99, 138, 144, 156, 157, 162, 164, 205, 205bis, waarvan verscheidene voor een deugdelijk advies, plaatselijk onderzoek zouden vorderen.

Men ziet, dat het denkbeeld van den Onderwijsraad zoo nauw mogelijk samenhangt met dat der „Bevrediging" en het daarmede beoogde doel eigenlijk was een onpartijdige toepassing van de zoo moeizaam verkregen finantiele gelijkstelling en een zoo min mogelijk ambtelijke oplossing der talloze groote en kleine moeilijkheden daaraan verbonden. Dit geboorte-motief heeft de geheele ontwikkeling bepaald. Op zichzelf beschouwd kan men gereedelijk toegeven, dat zoodanig lichaam van groot nut is geweest en het ongetwijfeld een berg werk heeft verzet, want de hem voorgelegde kwestien zijn overstelpend in aantal.

Maar van het hoog ideale doel, dat men zich daarbij voor oogen gesteld heeft, is feitelijk niets terecht gekomen. Hoe zou dat ook mogelijk geweest zijn naast de talloze gevorderde adviezen. Men denke eens aan de ettelijke geschillen inzake vergoeding van vervoerkosten voor schoolkinderen naar scholen verder dan 4 K.M. van de woning gelegen, waarvan elk geschil feitelijk een plaatselijk onderzoek vordert; aan de vele geschillen tusschen gemeenten en bijzondere scholen inzake vergoeding van exploitatiekosten; aan schattingsgeschillen van gebouwen en terreinen in eigendom van schoolbesturen; aan kwestien van schorsing en ontslag enz. enz. Het kan een goede gedachte heeten, dat in al deze vaak doornige gevallen, de raad wordt ingewonnen van niet-ambtelijke personen, doch ze betreffen, om met wijlen de Savornin Lohman te spreken, uitsluitend het jus constitutum. Hij wilde daarvoor wel graag deskundige personen aan het Departement verbinden, maar de Onderwijsraad behoorde in zijn, eigenlijk in ieders oogen, een andere taak te vervullen.

Alsof men nog eens duidelijk heeft willen demonstreeren, dat de bestaande raad te zien is als het lichaam ter verzekering van een

rechtvaardige toepassing der „Bevrediging“, wil de Regeering hem bij de voorgestelde wijziging der Nijverheidsonderwijswet ook belasten met het advies over de rechtmatigheid van aanvragen voor een Nijverheidsschool in welken hoek van 't land ook. Men stelle zich dus voor, wat dit in de praktijk zeggen wil! Doch hierover gaat het in dit artikel niet.

De conclusie, waartoe ik komen wilde, is deze, dat de Onderwijsraad een gansch ander lichaam is dan zijn naam zou doen vermoeden. Zijn taak ligt *uitsluitend* in het bovenaangehaalde lid 2 van artikel 4 en zijn naam behoorde te zijn: Raad van Advies ter uitvoering van de Onderwijswetten.

Van het lichaam, dat Minister de Visser zich heeft voorgesteld en dat hij zoo bitter noodig oordeelde, dat door velen zoo vurig wordt gewenscht en waarin vele landen ons voor zijn, is in officieele regيونen zelfs het embryo nog niet aanwezig.

Maar... de Onderwijsraad, als hij zijn eigen beteekenis goed inszag, zou een krachtigen stoot kunnen geven tot de schepping van een werkelijken Raad van Onderwijs.

De film en haar gevaren

door Mr. C. J. GRAADT VAN ROGGEN.

De begrippen film en gevaar worden in den titel van deze beschouwing niet voor het eerst tezamen genoemd en naar het zich laat aanzien niet voor het laatst. De film immers heeft haar gevaarlijken kant en ze heeft dien met alle goede zaken, met elke techniek, met elke kunst, met elke... volksontwikkeling, gemeen. Doch niet alleen in actieven zin speelt het gevaar een rol bij de film; de film zelf hebben van haar ontstaan af gevaren gedreigd en zij heeft die dreigende gevaren niet weten te ontloopen.

Wel het grootste gevaar dat haar bedreigde, toen zij zich ontwikkelde van een onschuldig speelgoed tot een belangrijke factor in de samenleving, was het gevaar, dat ze voor die samenleving... *gevaarlijk* zou worden en als zoodanig door de samenleving erkend, de aanvallen daarvan zou hebben te verduren.

Waarom was dat gevaar voor de film zoo groot? Omdat de film van den prillen beginne af aan den kiem in zich droeg van een nieuwe artistieke vormgeving en voor een kunst is nu eenmaal niets zoo noodlottig dan dat de samenleving in haar een gevaar gaat zien en haar tot voorwerp harer aanvallen gaat maken. Geen wapen toch wordt

met minder begrip gehanteerd dan de strijdmiddelen, waarmee een in het nauw gedreven of zich alleen maar bedreigd *gevoelende* menschenmaatschappij losgaat op de artistieke uitingen van haar leden.

Met welk een ontstellend gebrek aan begrip, aan onderscheidingsvermogen in de eerste plaats, de Nederlandsche georganiseerde samenleving de film is tegemoetgetreden, bleek wel het duidelijkst uit de behandeling van de Bioscoopwet in de Staten-Generaal. Het signaal *te wapen* was geblazen en de lucht was vervuld van het „gevaar“, men bemerkte dat de vijand het geheele kamp omsingeld had, ja zelfs vermoedde men verraad in de eigen gelederen, terwijl niemand, zooals gewoonlijk wanneer kudden uit hun rust worden opgeschrikt, wist hoe de vijand eruit zag en wat zijn bedoelingen waren.

Men had, toen de cinematografie opkwam, verzuimd zich rekenschap te geven van het verschijnsel, waarvan men getuige was; men had niets gedaan om den vloed te keeren, noch om de oorzaken ervan te bestuderen, noch haar geweld in banen te leiden.

De gevolgen bleven niet uit. Onder den invloed van een soort moreelen paniek, aanvaardde het vrijheidslievendst volk ter wereld een censuur, waardoor een tachtigtal achterswaardige burgers de bevoegdheid kreeg te beslissen niet alleen wat de ouders aan hun kinderen wilden laten zien, maar zelfs wat volwassen Nederlanders, in het bezit van geestvermogens en burgerrechten, mochten aanschouwen. En niemand verwonderde er zich over toen aan die niet eens door het parlement benoemde commissie later ook de bevoegdheid werd gegeven het door de geluidsfilm gesproken *woord* te keuren en eventueel te verminken of te verbieden.

Het schijnt, dat men voor begrippen, wanneer ze door de historie gepatenteerd zijn: vrijheid van het woord, vrijheid van drukpers, vrijheid van godsdienst, recht van vereeniging en vergadering enzovoorts, goed en bloed over heeft, doch dat men er geen hand voor omdraait om die vrijheden en rechten te verdedigen wanneer ze zich vermommen als radio of film. Of is het woord soms gevaarlijker, wanneer het uit den mond van een achter het filmdoek of in de huiskamer geplaatsten luidspreker komt dan wanneer het van de lippen van den levenden volksredenaar vloeit? Of is er een geldige reden, waarom men van een tooneelstuk opgevoerd in den schouwburg minder gevaar heeft te duchten dan van hetzelfde stuk, door zwigende acteurs in het filmatelier gespeeld en gefotografeerd vertoond?

Waarborgen tegen pornografie en opruiing vond men waarlijk genoeg in de wet, zoowel repressieve in het Wetboek van Strafrecht als preventieve in de Gemeentewet. Wellicht vond men een argument in de lage entreprijzen, door de bioscoopdirecties gegeven, maar

afgezien nog van de feitelijke onjuistheid daarvan, werpt deze be-
wering niet een eigenaardig licht op het karakter van de voor tooneel-
vertooningen bestaande „vrijheid”? Het moreele gevaar van den schouw-
burg was blijkbaar minder groot voor het publiek, dat een hooger
entreprijs kon betalen dan voor minder goed gesitueerden. En dit
argument gold toch zeker niet voor de vrijheid van het woord, dat
immers kosteloos gepredikt wordt?

Maar laat ons dit alles niet verwijten aan hen die het beginen.
Het duurt altijd eenigen tijd alvorens men beseft, dat men in een
zich als nieuw aandienend verschijnsel een oud en reeds lang bekend
begrip voor zich krijgt. Het duurt zeer lang eer een collectiviteit
zich daarvan bewust wordt en begrijpt, dat de geschiedenis bezig is
zich te herhalen. Hoe dikwijls is het niet voorgekomen, dat overtuigde
vrijhandelaren hun medewerking verleenden aan maatregelen, die ge-
heel nieuw van gedachte schenen, maar in werkelijkheid vermomde
protectie waren? Zoo leert de historie, dat men vaak achteloos kost-
bare bevoegdheden uit handen geeft, die met groote moeite en uiterst
langzaam pas weer worden teruggewonnen. Onder schijnbaar onschul-
dige vormen van contrôle, toezicht, keuring, haalt men de censuur binnen.

Des te gemakkelijker loopt men erin, wanneer de gevaren van het
nieuwe verschijnsel, die het — wij zeiden het reeds — gemeen heeft
met alle verschijnselen, zich *het eerst* toonen en de goede mogelijk-
heden zich verborgen houden, gelijk bij de film het geval was. En
ten slotte — hoe licht maakt men fouten bij de behandeling van een
zaak, wanneer men de wezenzeigenschappen van de zaak niet kent?
Wanneer men de grenzen van zijn maatregelen door gebrek aan onder-
scheiding te ruim stelt en geheel verschillende dingen onder één hoed
wil vangen?

Zoo zou het onrechtvaardig zijn op het oogenblik, nu de evolutie
ons in de praktijk allerlei onvoorziene kanten van het filmgeval heeft
getoond, verwijten te richten tegen menschen, die in een vorige periode
fouten beginen, ook al hebben wij nog zoo ernstig te lijden van de
gevolgen van hun misslagen. Veeleer moeten wij daarin een aansporing
vinden ons goed rekenschap te geven van den stand van het vraag-
stuk op het oogenblik, waarop wij leven en alle onderscheidingen in
het oog houden, die noodig zijn om met begrip te oordeelen en, zoo
dat noodzakelijk mocht blijken, te strijden.

* * *

Dat de film een verschijnsel is, waarmee rekening moet worden
gehouden voor het begrijpen van de wereld, zooals die er thans uitziet,
zal wel niemand betwijfelen, ook al heeft men niet het juiste begrip

van de afmetingen, die het heeft aangenomen. Wanneer men bedenkt, dat het vervaardigen van films in Amerika nu ongeveer de tweede plaats onder de industrieën inneemt, dat iedere film van eenige beteekenis een internationaal publiek bereikt, dat, men vergeve mij de vergelijking, grooter is dan het aantal menschen, dat Rembrandt's Nachtwacht sedert de dagen, dat het schilderij gemaakt werd, aanschouwd heeft; dat het meest gespeelde stuk van Ibsen minder toeschouwers bezig hield in zijn heele bestaan dan een normale film in weinig maanden; dat voor millioenen de bioscoop de eenige geestelijke ont- en inspanning is, die zij hebben naast de krant en dikwijls niet eens naast de krant, omdat er onder die vele millioenen *eenige* millioenen analfabeten zijn, — wanneer men dit bedenkt, dan behoeft men geen zwak te hebben voor groote getallen en niet geneigd te zijn kwantiteiten met kwaliteiten te verwarren, om te begrijpen, dat er een zekere relatie moet bestaan tusschen film en volksoontwikkeling, van welken ingewikkelden aard dat verband dan ook moge zijn. Het zijn die millioenen, die, door het feit, dat zij de cliënteel vormen van de filmindustrie, het gehalte van de gemiddelde film bepalen, althans er het voornaamste richtsnoer voor geven, en daardoor mag niemand, die zich een beeld wil vormen van de ontwikkeling van de groote massa in een bepaald land, de studie van de films, die in dat land succes hebben, verwaarloozen.

Het zal geen nader betoog behoeven, dat het beeld, hetwelk de film geeft van het beschavingspeil in de eerste tientallen jaren van het bestaan der filmindustrie, verre van juist is. Deze industrie immers was evenals iedere groote nijverheid een speculatie op den immer onzekeren factor: de wenschen van het publiek in de toekomst, maar het was in meerdere mate een speculatie, aangezien de fabelachtig snelle ontwikkeling van de nieuwe techniek een behoorlijke informatie omtrent de wenschen van de toeschouwers onmogelijk maakte. Bovendien was het een speculatie, die veel meer dan de normale kans op een gunstigen uitslag had, omdat de nieuwhed van het product elke critiek en elke vergelijking buitensloot.

Langzamerhand zien we dan ook, voorloopig op zuiver commerciële gronden en zonder noemenswaardigen invloed van ideële motieven, het peil van de films stijgen, eenvoudig door het feit, dat het publiek langzamerhand eischen is gaan stellen en de toenemende concurrentie de filmindustrie rekening deed houden met die verlangens. In den beginne was alles goed genoeg geweest, thans doet zich een selectie door het publiek merkbaar gevoelen.

Op zichzelf alweer een reden, waarom men eerst in onze dagen begint te beseffen, welk een roeping de film heeft te vervullen, terwijl

men er — en niet ten onrechte — in vroeger dagen niet veel meer dan verachting en angst voor over had.

Het publiek gaat eischen. Met opzet zeg ik niet: moet gaan eischen. Ik constateer het feit, hetwelk de industrie tot verbetering van het filmpeil zal dwingen en reeds gedwongen heeft. Het heeft tegenover de geweldige macht der publieke opinie over de geheele wereld geen zin van eenige „opvoedende“ activiteit, uitgaande van wie of wien ook te spreken. Niemand is in staat het publiek vervelende cultuurfilms op te dringen, die het niet zien wil. Niemand is in staat het artistieke peil van de film te verhoogen, wanneer het publiek niet zelf door ervaring heeft leeren onderscheiden en daardoor: eischen.

De opvoedende film, die niet uit zichzelf het publiek trekt, moge een zeer nuttig hulpmiddel bij het onderwijs zijn, ten opzichte van gewicht van het geheele filmvraagstuk wordt haar belang nooit grooter dan een speldeknoop tegenover een wereldbol. De paedagogie, die er warm voor loopen, doen uiterst nuttig werk, maar: slechts wanneer zij de massa weten te pakken — en dit nadert tot den artistieken kant van het vraagstuk —, wordt hun invloed uit de sfeer van het onderwijs geheven in die van de cultuur.

De studie van de vermaaksfilm die tot kunstfilm bezig is te groeien, is van veel grooter belang voor onzen tijd, dan die van de film als hulpmiddel bij het onderwijs of als historisch document. Dat men dit niet algemeen heeft begrepen, getuigt o.a. de geschiedenis van het Centraal Filmarchief, een met steun van het Rijk opgerichte verzameling van oud filmmateriaal, waardoor o.a. journaals van gewichtige historische gebeurtenissen en cultureele- en folkloristische documentaires aan de vergetelheid ontrukkt worden. Alles belangrijk geschiedkundig materiaal, maar één ding wordt daarbij vergeten: dat nl. de historicus, die later een beeld wil krijgen van de geestelijke toestand van de menschheid in onze dagen, veel meer zou hebben aan een archief van de speelfilms, die de aandacht hebben geboid van ons geheele volk, die een diepen indruk hebben gemaakt op miljoenen, die hun invloed daarop deden gelden (Im Westen nichts Neues!), waaruit men de geboorte en eerste ontwikkeling van een van de belangrijkste verschijnselen van onzen tijd kan volgen, dan aan een verzameling historische prenten, waarop men Brabantsche kleederdrachten of de intocht van de Koningin binnen de stad Amsterdam te zien krijgt.

Gelukkig begint men langzamerhand tot dit inzicht te komen en zal het verzamelen van oude en zeldzaam wordende speelfilms binnenkort ter harte worden genomen. Maar dan is nog maar weinig aan onderscheidingsvermogen ten opzichte van de speelfilms gewonnen.

Belangrijker toch dan de houding, die men aanneemt tegenover het verleden van filmkunst is de vraag, hoe men staat tegenover de film van vandaag en hare gevaren. Eerst wanneer men daar behoorlijk heeft leeren onderscheiden, zal het nageslacht van ons kunnen getuigen, dat wij iets begrepen hebben, van wat er op dit gebied om ons heen gebeurt.

* * *

Na deze wijdloopige, maar naar het mij voorkwam tengevolge van de bestaande verwarring omtrent de werkelijkheidswaarde van de verschillende soorten films niet geheel overbodige inleiding, komen wij tot ons hoofdthema: de gevaren, die in de film schuilen en die haar bedreigen.

In de kunst manifesteert zich de geest langs den weg van de zinnen. Wanneer een kunstvorm volgroeid is, is er een evenwicht, een schoone harmonie gekomen tusschen doel en middel, tusschen geest en zinnelijke bekoring. Ofschoon nog altijd naar het begrip te scheiden, zijn ze practisch onscheidbaar dan dooreengeweven. Anders is dat bij het ontstaan van een kunst. Het middel, dat men nog niet beheerscht, is onbruikbaar voor het doel. Het is nog niet meer dan verrukking om de uitbeelding zelf, een zuiver zinnelijke bekoring. De vreugde om de nieuwe ontdekking, dat men in staat is om *uit te beelden*, wordt oorzaak voor een primitief realisme, dat neiging vertoont tot overdrijven van proportie en etaleeren van zooveel mogelijk technische vaardigheid. De ongekende uitbeelding van werkelijkheden, die men nooit anders dan in de werkelijkheid zelf gezien heeft, wekt bij den toeschouwer een eigenaardige zinnelijke sensatie, die latere geslachten, aan de nieuwe vormgeving gewend, zich niet meer kunnen voorstellen. Wat weten wij van hetgeen de mensch ondervond, toen hij voor het eerst een beeldhouwwerk, een menschenfiguur in steen aanschouwde? Slechts de beeldhouwer, die zich het gevoel herinnert, dat hem doorvoer, toen hij voor het eerst een mensch bootseerde, heeft er een vage voorstelling van. Iets ervan is ons allen bijgebleven van toen wij voor het eerst in den schouwburg een tooneelstuk zagen, maar voor de rest bevinden wij ons op vreemd terrein.

Wij allen echter hebben de geboorte van een nieuwe kunst bijgewoond en op reusachtige schaal heeft zich die ervaring van onzen primitieven voorvader herhaald. Voor het eerst was het mogelijk door de cinematografie de zichtbaarheid van een *beweging* af te nemen, te conserveeren en te herhalen. Snelheden, die men alleen uit werkelijkheid kende, konden worden vertoond, bewust in het leven geroepen worden, vergroot en verkleind naar believen. Het menschelijk gezicht,

elke beweging van een lachenden mond, het beven van een hand zag men honderd maal vergroot in iedere film in een donkere zaal op het doek. De indruk, die het maakte, was geweldig, maar het was een indruk van zuiver zinnelijken aard. Daarvan nu wist de filmindustrie te profiteeren. In eeuwen was het ontstaan van een nieuwe kunst niet voorgevallen. Toen het gebeurde, werd het gegrepen door alle duistere krachten van onze dagen.

Enorm was het welbehagen, dat de heele wereld, arm en rijk, hoog ontwikkeld en barbaarsch, schepte in het nieuwe uitingsmiddel. Enorm de bedragen, die men er voor uitgaf. Steeds geweldiger werden de monteeringen, omdat men voldoen wilde aan den onbevredigden wenschdroom van de millioenen, die op de vlucht waren geraakt voor de grauwe werkelijkheid en de armoede van het leven, die rijkdom wilden zien en schoonheid en geluk. Het is of men de eigenschappen van de film zou hebben kunnen voorspellen: rijkdom — verhalen van milioenairs, schoonheid — het „star“-systeem van Hollywood, geluk — het onvermijdelijk happy end. We hebben er van uit de hoogte van onze eeuwenoude Europeesche beschaving op neergezien en er over gespot, maar we hebben met onze eeuwenoude filosofie en onze kunsthistorische wijsheid maar bitter weinig gedaan om het verschijnsel te begrijpen. Wanneer we dat hadden gedaan, dan hadden we geweten, welk een voorspelling dit alles inhield. Geen ander middel immers had ooit zoo de menschheid gegrepen, toen het nog niet meer dan armzalig *middel* was. Welk een weelde, wanneer de geest zijn rechten over het middel zou hernemen om het te gebruiken voor zijn doel. Het is toch duidelijk, dat de mensch verwend raakt aan het geweld van deze uitbeelding, dat het stadium, waarin de film zinnenprikkeling en vermaak is, met reuzenschreden voorbijgaat, dat de menschheid met haar eischen den wedstrijd met de techniek winnen moet. Zeker! men kan de ontkenning tegenhouden. Juist op het moment, dat men genoeg begon te krijgen van de zwijgende uitbeelding, van het primitieve realisme van de stomme film, heeft men de gretige menschheid de geluidsfilm, nieuw voedsel voor haar honger naar uitbeelding van de werkelijkheid, voorgeworpen. Te vergeefs. De mensch vraagt meer, hij vraagt bij het overvloedig maal van technische nieuwigheden, de lessching van zijn dorst naar geest.

En duizendmaal belangrijker dan de ontwikkeling, die onze paedagogen de menschheid willen geven in hun cultureele films, die de massa immers niet wil zien, is de ontwikkeling, waarnaar die massa uit krachte van haar innerlijke behoefte vraagt. Wil men deze ontwikkeling bevorderen, dan mag men niet bij de film voor schoolgebruik blijven staan, maar zijn aandacht wenden naar de levende film in het

bioscooptheater. Dan moet men beginnen met voor zichzelf te veroveren het juistere begrip van wat die film eigenlijk is.

Spoedig zal men dan het ontoereikende zien van een censuur, die het gevaar van de film wil keeren door verbod en coupure. Elke kunst is een gevaar, omdat ze het gevestigde gebouw van onze waardeeringen schokt, onze gezapige gemoedsrust stoort, gelijk de bliksem de rust van het vaste huis vergruizelt. Maar men behoort te onderscheiden tusschen het gevaar van den vorm, van het zintuigelijk expressiemiddel, en dat van den geest, het gevaar, dat ons verlost van ons kleine kringetje van begrippen, dat prikkelt tot reactie en opvoert tot dieper en intenser leven.

Moeilijk, uiterst moeilijk is die onderscheiding, vooral bij een kunst in wording, waar een gansche menschheid onderworpen wordt aan het enorme en abnormale experiment van door het slechte gevaar heen te moeten naar het goede gevaar van den geest, die explodeert in schoonheid.

Geen goed censor, die alleen het eene gevaar wil bestrijden zonder het andere te zien en — als het komt — te willen aanvaarden als een weldaad van den hemel. Wee hem, die met denzelfden banvloek het zinneprikkelend werk van veile pornografen en de kunst van Eisenstein en Poedovkin zoekt te treffen. Die zonder begrip het Naakt van den meester en het vieze prentje, het obsceene verhaal en de roman van den kunstenaar met denzelfden maatstaf meet. Alleen overtuigde vrienden van de filmkunst, bewust van de tijdelijkheid van het overgangsstadium, waarin we ons bevinden en dus wetend welke roeping voor de film is weggelegd, mogen de hand opheffen tegen dit werk.

Helaas het zijn de vijanden van de vrijheid, van de kunst, het zijn de vrienden van de cultureele film, die, zorgvuldig in overeenstemming met de politieke partijverhoudingen gekozen, voor het grootste deel gespeend van kennis van de film als kunst en van het geloof, dat noodig is als brood, het zijn, kortom, de vijanden van de film, die in ons land als wachters van het zedelijk heil van ons, volwassenen, zijn gesteld.

Maar niet alleen bij de censuur, maar overal ontmoet men dat gebrek aan kennis omtrent het wezen van de film, ontmoet men verachting en vijandschap in plaats van bewondering en liefde. Zij, die immer den mond vol hebben van het gevaar van de film, zijn voor de goede film het grootste gevaar.

Zij, die het wel meenen met de artistieke ontwikkeling van het

volk, zullen goed doen het negatieve bestrijden, verbieden en coupeeren van filmwerken voorloopig aan anderen over te laten en mede te werken aan de verheffing van de film door het krachtig bevorderen van een Nederlandsche speelfilmindustrie, de stichting van een filmschool voor cineasten, het verkrijgen van belastingverlaging voor artistiek waardevolle films, het geven van goedkope volksvoorstellingen van de beste werken van de wereldproductie en voor alles het oefenen van een meedoogenlooze, dat is dus opbouwende critiek.

Een groot ding gebeurt voor onze oogen. Men is erbij, erin, ervóór, of men is ertegen en ernaast geweest.

Arbeid een integreerend deel van alle onderwijs

door A. R. v. BAVEL.¹⁾

Veel, ontzettend veel is in de laatste jaren geschreven over opvoeding en onderwijs. Nieuwe opvoeders, als Kerschensteiner, Montessori, Decroly, Beatrice Ensor. Helen Parkhurst, e.a. hebben nieuwe systemen toegepast en in alle landen van de Westersche beschaving navolgers gevonden. We kennen uit onze onmiddellijke omgeving Montessori-scholen, Dalton-systeem, de Werkplaats van Kees Boeke, of hebben er van gehoord.

Toch is van algeheelen omkeer in ons onderwijs voorloopig nog geen sprake. Wel is men het er vrij algemeen over eens, dat het huidige stelsel niet bevredigt. Vele ouders, vooral zij, die geen studie kunnen maken van deze materie, zijn huiverig om hun kind aan een nieuw systeem toe te vertrouwen en de meeste opvoeders durven blijkbaar het oude nog niet over boord te gooien, voor zij overtuigd zijn, dat het nieuwe beter is. Een afgebakend nieuw stelsel is ook niet te geven, zoodat men nog steeds zoekende is.

Als eindonderwijs van de lagere school wordt een groot kwantum parate kennis getischt. De onderwijskrachten rekenen het als hun plicht, die kennis aan te brengen. Is het wonder, dat zij het oude pad, dat hen steeds tot het doel bracht, zij het dan ook slechts voor een gedeelte der leerlingen, niet durven verlaten? Dat een groot deel van de leerlingen den eindpaal niet, of veel later bereikt, wordt als onvermijdelijk geaccepteerd.

Dat de school intellectueel overbelast is, wie zal dit tegenspreken? Indien er nog een zweem van twijfel mocht bestaan, informeer dan eens bij de ouders van de schoolgaande jeugd over huiswerk-misère en rapportentragedie. Na een schooldag van 5 of 5½ uur wordt het

¹⁾ Hoofd eener school te Utrecht, Da Costakade 20.

jeugdige kind van de lagere school nog een portie huiswerk opgedragen. Afgezien van de huiselijke omstandigheden moest het niet geduld worden. De z.g. onbezorgde jeugd is voor vele kinderen een ware kwelling door de school. De levensblijheid wordt het kind ontnomen en zijn gezondheid benadeeld. De ouders worden min of meer gedwongen buiten schooltijd de taak van den onderwijzer over te nemen. Is dat huiswerk beslist onmisbaar met dit overvoerde leerplan? Dan wordt het meer dan tijd, het te versoberen. Onze kinderen hebben recht op de vrije natuur. Zij moeten zich enkele uren per dag kunnen uitleven. Zij hebben recht op levensvreugde en mogen niet dag in dag uit gekweld worden. Als het beslist gebiedend is, dat die leerstof op dien dag nog ingepompt moet worden, dan moet men den schooltijd nog maar verlengen. Het lijkt me beter, dat het dan onder deskundige leiding geschiedt. Maar als de school uit is, dan volkomen vrij!!! Wat zou dat een verademing zijn voor veel ouders en het gezinsleven aangenamer maken!

Ook de moreele opvoeding baart zorg. In onze hedendaagsche samenleving viert het egoïsme hoogtij. Er is gebrek aan saamhorigheidsgevoel en gemeenschapszin.

Wel is het voorbeeld van de jongerenbeweging in dezen een verblijdend teeken, maar ook de school, die toch de maatschappij in het klein is, moet in dit opzicht actueel zijn. Zij moet opvoeden in de richting van onderlinge waardeering, hulpvaardigheid en innerlijke tucht. Dat „dienen“ het hoofdbeginsel van het leven behoort te zijn, moet den kinderen worden bijgebracht. Ter illustratie van onderlinge waardeering en hulpvaardigheid diene het volgende.

In den loop van 1929 werd tot onze school toegelaten een moeilijke leerling, die al heel wat op zijn kerfstok had. Intellectueel blonk hij allesbehalve uit en voortdurend had hij twist met zijn klasgenooten. Telkens wendde de moeder zich tot mij met klachten, dat haar zoon werd lastig gevallen door de geheele klas. Eenige malen heb ik de lafheid van deze daad in de klas aangetoond, maar veel verbetering kwam er niet. Toen echter in Januari 1930 het vak „Handenarbeid“ werd ingevoerd en genoemde knaap in korten tijd toonde veel handigheid en liefde voor arbeid te bezitten, kwam vanzelf de waardeering naar voren, temeer, toen zijn hulpvaardigheid sommige minder vlotte leerlingen in de goede richting bracht; vooral bij groepsarbeid, b.v. bij het maken van een trap, gereedschapsrek enz., was het aardig te zien, hoe ze luisterden naar de aanwijzingen van het vroegere „zwarte schaap“. Er kwam sedert dien tijd een band tusschen die jongens, dien ik grootendeels toeschrijf aan den heilzamen invloed van den arbeid.

Ieder kind wil van nature bezig zijn. Het kan niet stilzitten en zeker niet gedurende schooltijden van 2 of 3 uren. En toch wordt het door ons verlangd, dat ze gedwee het gesproken woord, dat hun vaak totaal niet interesseert, zullen aanhooren. Dat de meeste leerlingen er weinig en sommige er niets van opsteken, is te begrijpen.

Zoodra evenwel handeling, arbeid, zelf doen, bezig zijn aan het onderwijs verbonden wordt, is de verveling weg, zijn de lastige knapen zelfs gemakkelijk te leiden. Dan voelen zij geen vermoeidheid, zelfs geen overmatige kou of hitte. Toen ik in Juni om de hooge temperatuur des middags de school moest sluiten, kwam een der leerlingen mij met tranen in de oogen smeeken, hem toe te staan zijn kruiwagen af te maken. Wij zouden vroeger gejuicht hebben van uitbundige blijdschap in het heerlijke vooruitzicht straks te kunnen gaan zwemmen. En toch is ook de bedoelde leerling een Hollandsche jongen, die dol is op sport. Liefde voor den arbeid, de arbeidsvreugde schijnen toch zwaarder te wegen.

Een ander geval deed zich deze week voor met een jongen, die in September j.l. de school heeft verlaten. Van zijn patroon kreeg hij drie dagen vacantie. Hij kwam me den avond te voren vragen de les in handenarbeid te mogen bijwonen en daar verder zijn werkstuk in den tijd, dat de zaal niet bezet was, af te maken.

Zoo zachtkens aan is men het er vrij wel over eens, dat arbeid een integreerend deel van alle onderwijs moet zijn. Dat wil niet zeggen, dat de voorstanders door doosjes plakken, Nederlandsche taal, of zang willen onderwijzen. Ook niet, dat handenarbeid als zoodanig bij ieder leervak kan worden toegepast.

Arbeid in den meest uitgebreiden zin moet m.i. zooveel mogelijk aan ons onderwijs verbonden zijn. De zelfwerkzaamheid moet zoo hoog mogelijk opgevoerd worden. Het kind verveelt zich op school, het wordt gedwongen tot een passieve rol, wat lijnrecht in strijd is met zijn organisme. Daarom laat het zooveel mogelijk zelf doen, geef het gelegenheid tot eigen initiatief, geef het arbeidsvreugde, waar- naar ieder van nature hunkert.

Dr. Kerschensteiner citeert in „De-komende-school“ de laatste strophe van het lofsied, dat Ernst von Wildenbruch wijdde aan het monument „Le travail“ van den Belgischen beeldhouwer Meunier:

Schaffende Arbeit ist Weltengebot,
ist Erlösung durch Qual und Not.
Schaffet und Wirket!
Schweigend dem Werke sich weihen und geben,
heißt im Gebet eine Seele erheben,
Lautloses Suchen stummen Gebets,
er, der alles versteht, er versteht's,
Sucht ihn im Schaffen.

Wij leerden op de lagere school: „Werken en denken en leeren is leven“, van De Genestet. „Werk en bid“, was voor velen het eenige licht in donkere tijden.

Zullen wij het allerbeste, de arbeidsvreugde, onzen kinderen onthouden? De scheppingsdrang moet worden ontplooid, het sociaal bewustzijn worden ontwikkeld.

Van onze veelgeprezen zelfwerkzaamheid op onze paedagogielessen is in de practijk helaas bitter weinig terecht gekomen. Zoo vaak wordt beweerd, „maar dat doen we al lang!“ Laten we aannemen, dat er eenigen onder ons zijn, die werkelijk de zelfwerkzaamheid toepassen, dan staat daar tegenover het overgrootste deel, dat er geen kans toe ziet. Gebrek aan tijd, te grootse klassen, overbelasting leerplan en honderd andere redenen meer vormen het excuus.

De nieuwe paedagogen willen, dat de school meer levensschool dan leerschool zal zijn. Dat er dan meer vrijheid zal moeten bestaan t.o.v. leerplan en lesrooster spreekt vanzelf.

Het is velen onzer vaak opgevallen, dat analphabeten, als ze volwassen zijn, zich toch in het leven kunnen redden. Bij hun werkgever weten ze precies, wat ze ontvangen moeten aan het eind van hun werkweek. In den winkel berekenen ze op hun wijze, wat ze moeten betalen en hoeveel ze eventueel moeten terugontvangen. Waar leerden ze rekenen? Het dagelijksch leven heeft hun dat bijgebracht.

Wat een gewaarwording voor ons, schoolmensen, als we na enkele jaren b.v. bij het avondonderwijs ervaren, wat er van de schoolkennis nogzit bij onze oud-leerlingen! Hebben we daarvoor ons zoo ingespannen?

De resultaten zullen beter zijn, als straks de rollen in de school zijn omgekeerd, dus het kind actief en de onderwijzer passief is.

In de eerste plaats moet geestesarbeid zooveel mogelijk verbonden zijn met handeling, bezig zijn, doen.

Een zeer belangrijke, algemeene klacht van onderwijsmensen is, dat het onderwijs niet practisch genoeg is.

Zeër zeker moet ons lager onderwijs algemeen vormend zijn. Dat wil echter niet zeggen, dat we niet zooveel mogelijk met de practijk rekening zouden houden. Het behoeft daarom nog niet datgene te geven, dat in het leven nooit voorkomt. Velen ergeren zich aan vraagstukken in onze hedendaagsche rekenboekjes, waarin wordt gegeven of gevraagd: Iemand verliest of wint 25 % van den verkoop. Wanneer in het leven komt die ouzin voor? Het dwingt tot nadenken, zeggen de voorstanders. Er zijn m.i. meer dan genoeg betere denk-oefeningen.

Hoe het kind actief kan bezig zijn bij het onderwijs in verschillende onderdeelen der leervakken, wil ik met enkele voorbeelden aantoonen.

Bij het rekenonderwijs.

Bij het rekenen met aanwezige voorwerpen in de aanvangsklasse zou ik bij voorkeur gebruik wenschen te maken van onze munten. Er is misschien zelfs wat voor te zeggen geen imitatie munten te gebruiken.

Voordeelen:

1. De cent is bij de kinderen bekend, zeker bij het volkkind. Bij verschillende gelegenheden krijgt het een cent, meestal vast op Zondag. Reeds op 2 of 3-jarigen leeftijd weet het al, dat het die munt in een snoepwinkel in de buurt kan ruilen voor iets lekkers.
2. De collectieve eenheid vijf, de stuiver, stelt het in staat spoedig te overzien de hoeveelheden 6 tot 10, dus 5 en 1, 5 en 2, 5 en 3, enz.
3. Ons muntstelsel past in het tientallig stelsel, zoodat 10-tallen, 100-tallen, 1000-tallen gemakkelijk voorgesteld kunnen worden.
4. Voor geld heeft het kind de meeste interesse.
5. Omdat we door geld als uitgangspunt te nemen overeenkomst brengen in school en maatschappij. Immers de analphabeten weten, wat zij voor een zekere hoeveelheid geld kunnen koopen, zonder dat zij er ooit in ondervezen zijn. Dit vindt misschien zijn oorzaak in het feit, dat in het leven het geld de grootste rol speelt. Misschien is het egoïsme en de angst te kort gedaan te worden, die hen tot scherp opmerken dwingt.

In alle klassen van de lagere school zou ik het winkeltje spelen willen invoeren, niet als afwisseling, maar als hoofdbestanddeel van het rekenonderwijs naast het werktuigelijk cijferen.

Voordeelen:

1. De kinderen zijn actief bezig en vervelen zich niet.
2. Zij leeren de hoofdbewerkingen spelenderwijze.
3. Ze doen graag als groote menschen. Buiten schooltijd doen ze voor moeder ook zulke boodschappen.
4. Ze krijgen een heldere voorstelling van de hoeveelheden.

In den winkel wordt op aanwijzing van den onderwijzer de rol aan de cassa en die van winkelier door de leerlingen bij toerbeurt vervuld.

De overige kinderen rekenen op bloc-notes, voorzien van een geldkolom, uit en controleeren dus winkelier en cassière.

In de hogere klassen wordt dit spel nog aantrekkelijker en geeft overvloed van afwisseling in leerstof. Het zal leven en kleur geven aan het rekenuurkje en allen zijn intens bezig.

Gewogen kan worden met de gewichten uit de practijk als: kilo, pond, ons, lood, waarbij tevens de officieele namen genoemd worden. Dan zal het niet meer voorkomen, dat men in de hoogste klasse der lage school geen antwoord weet op de vraag: 1 ons hoeveel H.G.?

Het metrick stelsel wordt langs practischen weg onderwezen en zal minder moeilijkheden en vergissingen opleveren.

Water, zand, katoen stellen allerlei stoffen voor, die gemeten of gewogen kunnen worden.

Papieren zakken, bedrukt met zout, suiker, soda, enz. helpen de fantasie.

Potlooden, pennen, schriften enz. uit het leermiddelen-magazijn leeren werken met de verschillende units (dozijn, gros, enz.).

Doozen, kistjes, pakjes, enz. stellen verpakte artikelen voor.

De winkel biedt gelegenheid voor afwisseling in branche.

Alle hoofdbewerkingen met geheele en gebroken getallen kunnen tot uiting komen.

Verhouding kan langs actieven weg van de zijde der leerlingen behandeld worden.

Perentrekening, korting voor contant, provisie komen in de practijk aan de orde.

Het opschrijven in de geldkolom op de bloc-notes steunt het onderwijs in de tiendeelige breuken.

Het uittellen van geld (b.v. kwartjes, halve stuivers, rijksdaalders in rijen van 4) steunt het hoofdrekenen.

Het zou te veel van Uw aandacht vragen hier voor de verschillende klassen de leerstof voor „den winkel” op te sommen.

Toegepaste „handenarbeid” bij het rekenen

Verschillende onderdeelen van het vak rekenen kunnen behandeld worden door toepassing van het geleerde bij handenarbeid.

Het begrip *omtrek* wordt m.i. het best vastgelegd door de leerlingen den omtrek van zelfvervaardigde modellen als vierkant, rechthoek, driehoek, ruit, parallelogram, trapezium, cirkel, enz. zelf te laten meten. Het meten van den omtrek van lokaal, gang, speelplaats, zoowel als van kleine voorwerpen uit de omgeving, is zeer zeker aan te bevelen.

Om de verhouding te vinden van omtrek tot middellijn van den cirkel, kan men als volgt handelen.

De leerlingen hebben in handen zelfvervaardigde schijven van karton van verschillende grootte. Laat men nu door iederen leerling een schijf één omwenteling (omtrek) maken, b.v. op een vel tekenpapier en daarna de breedte der schijf (middellijn) op deze lijn afpassen, dan vindt ieder, dat deze er meer dan $3 \times$ opgaat. Passen ze het overgebleven stuk op de middellijn af, dan vinden ze ongeveer $7 \times$ als uitkomst. Op deze wijze stelt het kind dus zelf de verhouding vast. Laat men deze oefening met andere schijven herhalen, dan be-

komen ze steeds hetzelfde resultaat. Deze manier is m.i. verre te verkiezen boven die van de leerkracht, die zich tevreden stelt met het trekken van een cirkel op het bord en daarbij de mededeeling doet, $\overline{\Pi} = 3\frac{1}{2}$.

De oppervlakte van een papieren driehoek (*willekeurig*) vinden de leerlingen door den tophoek te vouwen in het snijpunt van de loodlijn uit dezen tophoek met de basis en daarna de beide andere hoeken ook op dit snijpunt te vouwen. Ze zien dan 2 rechthoeken ontstaan, waarvan de lengte gelijk is aan de halve basis en de breedte aan de halve hoogte. Ze vinden daarna gemakkelijk, dat de oppervlakte van een driehoek gelijk is aan basis $\times \frac{1}{2}$ hoogte of hoogte $\times \frac{1}{2}$ basis.

Door het voorbeeld van den rechthoek langs een diagonaal doorsneden, heeft de leerling slechts voor één bepaalden driehoek (n.l. de rechthoekige driehoek) gevonden, dat de oppervlakte gelijk is aan basis $\times \frac{1}{2}$ hoogte.

De oppervlakte van ruit, trapezium en parallellogram wordt door toepassing van het geleerde bij papier- en kartonarbeid door het kind zelf gevonden.

$(a + b)^2 = a^2 + 2ab + b^2$ wordt door den leerling zelf aangetoond. Het ezelsbruggetje $45 \times 45 = 50 \times 40 + 5 \times 5 = 2025$ wordt hem duidelijk door gebruik te maken van ruitjespapier op dun karton geplakt. Hij ziet dan de vierkanten 40 bij 40 en 5 bij 5 plus de 2 strooken 5 bij 40. Snijdt hij de eene strook af en legt hij die tegen de tweede, dan *ziet* hij de oppervlakte = 50 bij 40 plus 5 bij 5. Dat dit ook geldt voor gevallen als 64×66 , 73×77 , 42×48 enz. kan men hem zelf laten vinden.

Door toepassing van den klei-arbeid, het werken met de blokken van een blokkendoos enz., kan het begrip langs actieven weg duidelijk worden aangebracht.

Men late het kind zelf den inhoud vinden van dozen, bakjes, kistjes, het schoollokaal enz.

Bij de regelmatige lichamen als pyramide en kegel *mag* men m.i. niet volstaan met de mededeeling, dat de inhoud gelijk is aan grondvlak $\times \frac{1}{3}$ hoogte.

De leerling vervaardigt zelf van karton een cilinder en een kegel met gelijk grondvlak en gelijke hoogte. Met droog zand kan hij vinden, dat de inhoud van den cilinder $3 \times$ zoo groot is als die van den kegel. Voor den inhoud van den cilinder vond hij reeds grondvlak $\times$ hoogte, zoodat die voor den kegel gelijk moet zijn aan grondvlak $\times \frac{1}{3}$ hoogte.

Hetzelfde geldt voor pyramide en prisma.

Bij de behandeling der breuken kan behalve het vouwen en knippen van papier, het snijden van klei en karton, een eigen gemaakt breukenrek uitstekende diensten bewijzen. Houten in de lengte doorboorde cilinders van gelijke lengte en dikte worden respectievelijk in 2, 3, 4, 5, 6, 8 en 10 gelijke deelen gezaagd en daarna op ijzeren staafjes weer als geheel vereenigd. Door vergelijking met een cilinder, die heel gebleven is, worden de breuken $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{4}$ enz. onderwezen. Tevens zien de leerlingen de gelijkheid van $\frac{1}{2} = \frac{2}{4} = \frac{3}{6}$ enz. Door het aanbrengen van verschillende kleuren wordt de duidelijkheid verhoogd.

De staafjes worden in een rekje opgehangen en kunnen gemakkelijk er uit genomen worden.

Voor het „klok kijken” maakt ieder kind zijn eigen klok van karton. De cijfers worden geteekend of uitgeknipt en opgeplakt.

Handenarbeid met papier, klei, karton en hout kan nog op velerlei wijze het rekenonderwijs steunen. Hier zijn slechts enkele voorbeelden aangehaald om te laten zien, dat het kind ook in dit opzicht actief kan zijn bij verschillende onderdeelen van dit leervak.

Aardrijkskunde.

Buiten rekenen en natuurkunde lijkt mij geen leervak beter geschikt voor toepassing van het geleerde bij handenarbeid dan aardrijkskunde.

Helder staat me nog voor den geest het warme pleidooi voor het vak handenarbeid gehouden door den heer W. Swart, Hoofd der 2e Doopsgesinde School te Haarlem op een arrondissementsvergadering voor ruim 20 jaar te Doetinchem. Hij toonde ons een kaart van klei met relief en verdedigde met vuur het aanbrengen van kaartbe-grippen langs dezen weg. De bezwaren, door de vergadering geopperd, bestaan nog steeds, n.l. veel tijdverlies, geknoei met klei, enz. Vermoedelijk zijn er nog weinig of geen scholen, die in zijn voetsporen getreden zijn. En toch voelden de meeste aanwezigen, dat er veel goeds en moois in zijn denkbeelden was.

Het grootste bezwaar is m.i., dat kleiprodukten niet bewaard kunnen blijven.

Dit bracht mij op het idee door de leerlingen zelf een kaart te doen samenstellen uit andere materialen, n.l. hout, karton, koper- en ijzerdraad.

We zijn begonnen met een kaart van Nederland. Op een plaat triplex is de omtrek van ons land van een bestaande kaart overgetrokken. Daarna is deze plaat van een lijstje voorzien van satijnnoten. Vervolgens werden de provincies op een andere houtplaat

stuk voor stuk overgetrokken en uitgezaagd. Op deze uitgezaagde provincies werden vervolgens de grondsoorten in relief aangebracht door karton van verschillende dikte en kleur. Zand is b.v. door schuurpapier, hoog- en laagveen door bruin karton, beplakt met turfstrooisel, aangegeven. Behalve het verschil in hoogte ziet de leerling nu, dat na het afgraven van het hoogveen de zandgrond weer bloot komt. De Hondsrug, heuvels, duinen en andere bijzondere hoogten worden, als ze uit zand bestaan, door schuurpapier op dikker karton aangeduid. De dijken zijn door een smalle strook leerbord aangegeven.

Spoorlijnen worden voorgesteld door koperdraad, de rivieren en kanalen door ijzerdraad. De ligging der plaatsen stellen we voor door oogjes, zooals in schoenen voor vetergaatjes gebruikt worden, waarin gekleurde punaises, of vlaggetjes met de namen, of speldjes, die de middelen van bestaan aanduiden, kunnen worden gestoken, b.v. strandstoel bij badplaatsen, vischje bij visschersplaatsen, schoen bij leerindustrie, vliegmachine bij vliegvelden, enz.

De vorm van iedere provincie wordt door de leerlingen omgetrokken op tekenpapier. Daarna wordt het kaartje ingevuld, namen en bijzonderheden opgeteekend en gememoriseerd. De leerkracht stelt daarna invuloefeningen op, die door de leerlingen bij toerbeurt worden gehectografeerd. In ± 20 minuten wordt zoo'n blad ingevuld. De onderwijzer kan nu van ieder kind constateeren, of het zijn zaken kent, wat bij mondelinge behandeling niet mogelijk is in verband met den tijd.

Voordeelen van de houten kaart:

1. de kinderen zijn actief bezig;
2. ze zien de kaart van het land provincie voor provincie ontstaan;
3. de begrippen hoog en laag worden duidelijker aangebracht;
4. het kaartjesteekenen kost weinig tijd;
5. de kaartjes zijn geteekend op dezelfde schaal. Uitgeknipt en opgeplakt leveren ze voor iederen leerling een kaart van het land, zooals op school gebruikt wordt met dezelfde plaatsen, wateren, enz.
6. door speldjes, die voortbrengselen voorstellen, wordt verband gelegd tusschen grondsoorten en middelen van bestaan,
7. bij repetities door reisjes uit het hoofd per spoor of boot kunnen deze op de grondkaart, of op het schoolbord met koperdraad, resp. ijzerdraad worden voorgesteld, waardoor de kinderen zich gemakkelijker leeren oriënteren.

Voor de kaart van Europa en de andere werelddeelen kan men m.i. evenzoo te werk gaan.

Voor het *aanvankelijk onderwijs* in de aardrijkskunde leent zich de handenarbeid bij uitstek. Het lokaal kan door dik karton of triplex worden voorgesteld, terwijl banken, kasten, kachel, lessenaar, enz.

uitgeknipt uit verschillend gekleurd papier of dun karton er op worden geplakt. Op dezelfde wijze kan een plattegrond van de school, de omgeving en van de gemeente worden vervaardigd. Al spoedig kan worden overgaan tot het aangeven van de hoofdwegen, de voornaamste gebouwen, spoorlijnen en wateren in verband met de windstreken. Ieder kind make zelf zoo'n plattegrond.

Van groot belang zijn m.i. de begrippen van bruggen, stoomgemaal, polder, droogmakerij, sluizen, watermolens, enz.

Deze voorwerpen kunnen door de leerlingen bij eenige geoefendheid in het klein zelf voor de school worden vervaardigd.

De jongens hebben enkele van deze modellen gemaakt, die straks dienen moeten om de voorstellingen aan te brengen of te verhelderen.

Het kanaal is uit practisch oogpunt gegoten van cement en zand en bestaat uit stukken van ± 75 c.M., die samen tot één geheel vereenigd worden.

Doch niet alleen door toegepasten handenarbeid, maar nog op velerlei andere wijzen kan de leerling bij dit onderwijs actief zijn.

In de eerste plaats dient het zooveel mogelijk aan te sluiten bij het practische leven. Ik denk hierbij aan het gebruik van het spoorboekje. Weinig leerlingen hebben onderricht gehad in het berekenen van de prijzen der plaatsbewijzen, afstanden, vlugste verbindingen enz. In een land als het onze, dat grootendeels op handel aangewezen is, dienen de voornaamste stoomvaart- en luchtvaartlijnen bekend te zijn. Verschillende stoomvaartmaatschappijen, o.a. de N.-Amerikaalij en luchtvaartondernemingen, o.a. de K. L. M. staan uit reclame-oogpunt gaarne kaarten, reclameplaten en zelfs modellen aan onderwijsinrichtingen af. Op de kaart geven de leerlingen door speldjes (met vlaggen, bootjes of vliegmachines) deze lijnen aan.

Postzegels verzamelen geeft zeer zeker steun aan ons onderwijs. Bij de behandeling van ieder land of deel ervan, moeten ansichten en dagbladillustraties worden verzameld en opgeplakt in een daarvoor bestemd cahier.

Zeer nuttig is m.i. ook het oplossen van prijsraadsels in 't algemeen en die op aardrijkskunde betrekking hebben voor dit vak in 't bijzonder.

Het vijfminuten-spel is voor de leerlingen een aangename afwisseling en steunt het geheugen bij topografie.

Stereoscoop, projectielantaarn, epidiascoop, bioscoop en schoolwandelingen zijn ontegenzeggelijk van groot belang voor het aanbrengen van aardrijkskundige voorstellingen, maar toch blijkt ons herhaaldelijk uit opstellletjes enz., dat deze gezichtsindrukken na zeer korten tijd bij vele kinderen niet of zeer vaag nog aanwezig zijn. Dit kan waarschijnlijk worden toegeschreven aan het feit, dat

het kind hierbij zelf niet handelend optreedt. Door teekeningen, notities, opstelletjes e.d., kan hieraan eenigszins tegemoet gekomen worden.

Activiteit kan van den leerling eveneens worden gevraagd bij het vak *vaderlandsche geschiedenis*, hetzij men *histoire bataille* dan wel beschavingsgeschiedenis wenscht. De musea zullen ons daar groote diensten kunnen bewijzen. Het verzamelen van plaatjes, op de geschiedenis betrekking hebbende, zooals tegenwoordig door verschillende zaken als reclamemiddel worden uitgegeven, het opplakken in een cahier en van notities voorzien, zal het geheugen van het kind helpen bij de chronologische volgorde. Op een 5-tal kartons kan voor klas-sikaal gebruik hetzelfde gebeuren.

B.v. kaart 1 bevat alles, wat betrekking heeft op den tijd tot $\pm$ 900.

Kaart 2 de graventijd 922—1581, foto's van de voornaamste graven met aanteekening van de belangrijkste feiten.

Kaart 3 de Republiek der zeven vereenigde Nederlanden 1588—1795. Foto's van de Stadhouders, de raadpensionarissen, beroemde schil-ders, dichters, schrijvers, enz.

Kaart 4 de Fransche tijd	{	a. Bataafsche Republiek.
		b. Koninkrijk Holland.
		c. Nederland een deel van Frankrijk.

Foto's van Schimmelpenninck, Lod. Napoleon, Napoleon, enz.

Kaart 5 Het Koninkrijk der Nederlanden, foto's der koningen: aanteekeningen van voornaamste gebeurtenissen.

Bij elke kaart worden de voornaamste jaartallen van dat tijdvak aangeteekend.

Bij handenarbeid kunnen verschillende zaken worden nagemaakt van klei-cement, karton, hout en andere grondstoffen, b.v. blijde, stormram, hunnebed, steenen wapenen, urnen, Jacoba-kannetje, kasteel, oude poorten, bruggen, grachten, enz.

De beschavingsgeschiedenis kan veel steun vinden behalve in tee-keningen, plaatjes en foto's door verzamelingen op verschillend gebied b.v. zaken betrekking hebbende op de verlichting: waskaars, vetkaars, stearinekaars, paraffinekaars, snuiter, blaker, patentolielamp, petro-leumlamp, vleermuisbrander, gloeikousje, carbidlamp, kooldraadlamp, gloeilamp met edelgas met draad van tantal, wolfram of osmium, koolspitsen.

Voor verwarming zal men het materiaal moeilijk kunnen bijeen-brengen, b.v. de gewone vuurhaard, soorten kachels, fornuizen, mo-derne gas-, electrische- of kolenhaard, centrale verwarming met warm water of heete lucht. Meer in het bereik zijn: zwavelstokken, tondel-doos, vuurslag, doofpot, tang, stoof met test, enz.

Wat niet in gebruik meer is, vindt men in de musea en kan bij handenarbeid door klei of andere materie worden voorgesteld.

Voor de geschiedenis van het boek dienen de materialen, die de monniken in oude tijden gebruikten, getoond en beproefd te worden' b.v. het schrijven met een veeren pen, het versnijden met een pennemes, enz. Het uitsnijden of zagen van een drukletter, afdrukken in zand, met inkt op papier; het bekijken van de moderne drukmachines, het typen op de schrijfmachine geven een beeld van de vlucht, die de kunst om gedachten schriftelijk uit te drukken, genomen heeft.

Hectograaf, cyclostyle, multiplicator, stenografeermachine bewijzen goede diensten bij het vermenigvuldigen en snel weergeven van geschreven taal, waarvan ook de leerlingen zooveel mogelijk gebruik moeten leeren maken.

Het gaat niet aan voor alle vakken en zeker niet van ieder vak in finesses aan te geven, op welke wijzen de activiteit van de leerlingen te pas kan worden gebracht. Voor een paar vakken zijn hierboven enkele zaken aangestipt.

Kennis der natuur krijgt de leerling door waarnemen en handenarbeid. Plantkunde leert hij door den arbeid in den schooltuin, dierkunde door het leven der dieren van nabij te beschouwen, door ze zelf te verzorgen. De jongens maakten zelf een duivenhok, brachten jonge duiven mee, die door hen bij toerbeurt worden gevoederd en van versch water worden voorzien. Doel is liefde voor de dieren aan te kweken en het leven te leeren kennen, b.v. 't leggen der eieren, broeden, voederen der jongen, ontwikkeling, enz. Verzorging van aquarium en terrarium is eveneens het werk van de leerlingen.

Verzamelingen als van Verkade-plaatjes voor planten en dieren, opgeplakt en van aantekeningen voorzien, helpen het geheugen, evenals gedroogde planten, teekeningetjes met notities in een daartoe bestemd cahier.

Bij physica moeten de leerlingen zelf de proeven doen, ze moeten zelf de natuurwetten opsporen onder leiding van de leerkracht.

Zelf moeten ze den soldeerbout en de buig- en kniptang kunnen hanteeren.

De Kosmos-bouwdoos voor den leerling kan groote diensten bewijzen bij het onderwijs in electrotechniek en mechanica, al bepaalt zich de leerstof slechts tot die zaken, waarmee de leerling dagelijks in aanraking komt, b.v. electr. schel, electr. lamp, telefoon, telegraaf, radio, enz.

Door op hectografeerde bladen de voornaamste zaken van het geleerde door de kinderen te laten invullen, kan de leerkracht in korten tijd zich vergewissen, of de zaak begrepen is.

Bij het aanvankelijk leesonderwijs zou ik meer activiteit wenschen van de zijde der leerlingen. Er moest meer gebruik gemaakt worden van het dicteerplankje van Hoogeveen. Op een groote triplex-plaat voor klassikaal gebruik zouden de kinderen zelf eenvoudige zinnen moeten vormen en ieder voor zich op het plankje.

Deze zelf gemaakte lesjes uittikken op de schrijfmachine zou m.i. wenschelijk zijn:

1e. omdat de leerling het zelf doet, hoewel hij de letters nog niet *schrijven* kan;

2e. omdat de lesjes bewaard blijven en hij ze telkens nog eens kan lezen;

3e. omdat het eigen gemaakte werk hem arbeidsvreugde geeft;

4e. omdat hij het mee kan nemen naar huis;

5e. omdat het kind zich niet verveelt, zooals vaak voorkomt.

Voordeelen van het gebruik van de schrijfmachine zijn:

1e. de toetsen geven dezelfde letter als het leesboek en de letterkaartjes;

2e. het tikken is een eenvoudige oefening;

3e. de ervaring leert, dat het zelfstandig werken in het 3e leerjaar vaak strandt op de vaardigheid in de schrijfkunst.

Ook in de hogere klassen zou ik het zelf-lesjes-maken willen voortzetten, omdat het ongemerkt oefening geeft in het stellen. Het samenstellen en samenspreken doen ze graag, vooral als ze zoo'n primitief stukje zelf ten tooneele mogen brengen. Het leert gearticuleerd spreken en lezen en letten op de leestekens. Bovendien geeft zoo'n product van groepsarbeid aan allen arbeidsvreugde.

Deze lesjes kunnen op gekleurd post worden geschreven of getikt, in eigen gemaakt mapje worden verzameld, door den leerling zelf worden versierd, waardoor de kunstzin wordt opgewekt door vorm en kleur.

Nederlandsche taal.

Terecht wordt m.i. door vele collega's geklaagd, dat het vak Nederlandsche taal wat den tijd betreft, dien men er aan besteden kan, stiefmoederlijk bedeeft is. We moeten dus woekeren met den tijd, vandaar dat velen de woorden, die bij den leerling geen moeilijkheden opleveren, gehectografeerd of gedrukt willen geven. Ingevuld moet alleen *dat* worden, waar het om gaat.

De taalles wordt door de leerkracht in klad opgemaakt en door de leerlingen bij toerbeurt gehectografeerd. Verkiesselijker ware misschien cyclostylewerk of nog liever door de leerlingen zelf gedrukt.

Lezen en taal zullen elkaar wederkeerig steunen. Bij de leesles be-

hoort m.i. het aantekenschrift om figuurlijke uitdrukkingen en moeilijke woorden regelmatig aan te tekenen. Deze stof wordt op geregelde tijden in een taalles toegepast. Om het geheugen te steunen worden de oefeningen tweemaal gegeven, n.l. de eerste maal de beteekenis invullen achter de gegeven uitdrukking en enkele dagen later het omgekeerde. In onze taalboekjes is een dergelijke oefening niet mogelijk, omdat dan den leerling de gelegenheid geboden zou worden het gevraagde over te schrijven.

Het goed begrijpen van de taal zal het gearticuleerd lezen ten goede komen.

Het verstaan van het gelezene, dus een uitgebreide woordenschat aanbrengen, moet m.i. het hoofddoel van ons onderwijs zijn, al mag men het taalkundig zuiver schrijven niet verwaarloosen. Voor het laatste geldt: „toujours repeter“. Het dictee moet m.i. bijna *dagelijks* voorkomen, zij het dan ook in beknopte vorm.

Handenarbeid.

Moet handenarbeid leervak, dan wel leervorm zijn? Naar mijn bescheiden meening zal handenarbeid, om als leervorm te kunnen dienen, als leervak moeten worden onderwezen. Het feit, dat bij alle vakken de activiteit der leerlingen zoo hoog mogelijk moet worden opgevoerd, eischt in de eerste plaats opzettelijk onderricht in het gebruik van gereedschappen en het bewerken van verschillende grondstoffen. Dan alleen krijgen we handige en nauwkeurige leerlingen, die de edele levensvreugde en het behagelijk gevoel kennen van het resultaat van den arbeid.

Zal handenarbeid als leervorm dienen, dan acht ik het noodzakelijk, dat *alle* leerkrachten deze vaardigheid bezitten. Het kind kan de leiding van zijn onderwijzer niet missen. En wat zou er van zijn schepping terecht komen, als hij zich in moeilijke oogenblikken niet tot zijn leider kon wenden? Daardoor juist wordt m.i. de band tusschen leerkracht en leerling hechter. Ik denk hierbij aan den vroeger zoo lastigen knaap, die mij nu overal opzoekt, als hij met zijn „schepping“ moeite heeft. De eertijds zoo oproerige lastpost brengt me den prachtige appel, dien hij dezen middag thuis als uitzondering kreeg. De heerlijke warmte van scheppingszon is hem genoeg, hij gaat in zijn productieve arbeid geheel op. Deze morele waarde heeft me immer zóó getroffen. Het schoolwerk gaat vlotten. De kinderen gaan graag naar school. Ze denken ook buiten schooltijd na over den arbeid, waar ze mee bezig zijn. Ze maken, behalve zaken het onderwijs betreffende, aardige St. Nicolaascadeautjes, Kerstmannetjes voor den Kerstboom en kalenders voor de jaarwisseling om anderen gelukkig

te maken. Ze steunen elkaar bij den arbeid, waardeeren elkaars werk, kortom ze beginnen zich te voelen als leden van één groot gezin: „de school”. Deze band van saamhoorigheid moet ons hoofddoel zijn, al zullen we af en toe wel eens moeten kampen tegen het egoïsme. Telkens duiken voorbeelden op, dat we op den goeden weg zijn en dat houdt ons frisch en maakt ons blij. De ervaring, de vorige week opgedaan, maakte ons allen een oogenblik stil. Eén der leerlingen kon thuis geen 35 cent krijgen om met St. Nicolaas mee te gaan naar den schouwburg, waar het U.O.T. een stuk opvoert voor de schooljeugd. Al de andere kinderen hadden den vorigen dag aan mij het geld afgedragen. Bij het begin van den morgenschooltijd bracht één der jongens mij den toegangsprijs voor den bewusten mede-scholer zonder eenige nadere toelichting. Ik was in de veronderstelling, dat de moeder of de knaap zelf het verschuldigde bedrag had meegegeven en gaf mijn verwondering te kennen, dat mij niet tegelijkertijd de reden van zijn afwezigheid werd gemeld, daar de bewuste leerling niet present was.

Toen pas volgde de eenvoudige mededeeling, die mij ontroerde, dat de overige klasseggenooten samen het bedrag bijeen hadden gebracht. Even was het doodstil, we keken elkaar aan en begrepen elkaar.

Voor een groot deel schrijf ik dezen ommekeer toe aan den band, die door den arbeid is ontstaan.

Zelf zou ik den handenarbeid voor geen geld willen missen. Even goed als het kind, voel ik zelf de spanning, als het een of ander product van hetgeen we samen scheppen, zijn voltooiing nadert. Even groot als bij de leerlingen is bij mij de drang naar de school. Een half uur, soms drie kwartier vóór den schooltijd, zijn allen uit volkomen vrijen wil in de werkzaal en niet zelden komen ongeduldige knapen den weg naar mijn huis op om te zien, of „meneer” nog niet komt.

De school moet m.i. zijn één groot gezin, dat samenwerkt voor één zelfde doel: liefde voor elkander, elkaar voorthelpen, dienende liefde. Dan zal een krachtige band van saamhoorigheid ontstaan, die later in de jongeren beweging nog sterker kan worden aangehaald om mettertijd in de maatschappij een groote verandering te weeg te brengen.

Welke grondstoffen bij handenarbeid moeten worden bewerkt, hangt naar mijn meening geheel en al af van het te scheppen product. Bij het maken van bruggen, sluizen, enz. hebben we ons gewaagd aan het gieten van gewapend beton, aan het zagen, boren en klinken van koper, het smelten en gieten van lood, maar dat eischt geen bijzonder onderricht.

Voor de repetitie van aardrijkskunde acht ik b.v. het invullen van een kaartje van groot belang. Men kan m.i. van het kind niet eischen, dat het uit het hoofd den vorm van een land of provincie vrij zuiver weergeeft. Ik denk daarom een *linoleum*-sneede van de verschillende provincies en landen te laten maken door de leerlingen. Dit lijkt moeilijker dan het in werkelijkheid is. Het uitsteken van het linoleum valt heusch mee en het stelt ons in staat op goedkoope, vlugge manier ons onderwijs van dienst te zijn.

Wat in onze boeken van handenarbeid staat, heb ik achterwege gelaten. Mijn bedoeling was mijn denkbeelden, zij het misschien van den hak op den tak hier en daar, over de school als werkinstituut te witen. Over allerlei plannen, die mij voortdurend bezig houden in deze richting, hoop ik mij later wel eens uit te laten, als alles meer gegroeid is.

Dat wij met ons onderwijs een andere richting in *moeten* en een betere richting *ingaan*, staat bij mij vast. Ik wil echter zooveel mogelijk vasthouden aan de eischen, die de huidige maatschappij aan de jeugd stelt bij het verlaten van de lagere school. Ik meen eerlijk, dat *met* den arbeid op de school aan deze eischen minstens even goed kan worden voldaan als op iedere andere volgens het oude systeem. Een reusachtigen voorsprong zullen we echter hebben, n.l. we leveren *handige* menschen af, die *arbeidsvriende* kennen en zelf hebben leeren scheppen.

Feiten en Pogingen.

Een eerste stap. De spellingcirculaire.

De Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen heeft voorschriften gegeven ter zake van de spelling, welke in acht moeten genomen worden bij de eindexamens.

De regeling luidt als volgt:

I. De verbuigingsuitgangen *a* en *en* van *een* en *geen* en van de bezittelijke voornaamwoorden *mijn*, *uw*, *zijn*, *hun*, *baar*, *inogen* *altijd* worden weggelaten.

II. De tot dusver geldende regels voor de verbuigingsuitgangen blijven van kracht voor alle onder I niet-genoemde lidwoorden, bijvoeglijke naamwoorden, voornaamwoorden, telwoorden en deelwoorden, als deze betrekking hebben op:

- a. de namen van mannelijke personen;
- b. de namen van dieren, die of slechts een inaanlijk individu aanduiden (stier, hengst), of een gebruikelijk afleidel op *in* voor het vrouwelijk

individu naast zich hebben (leeuw, wolf, ezel):

- c. de samenstelling met een der onder *a* en *b* genoemde woorden als tweede lid.

In andere gevallen mag men ook hier de *a* weglaten.

In enkele oude uitdrukkingen komen de vormen *den*, *dien* enz. nog voor (bijv. in den beginne, na den eten, uit den booze, met dien verstande). Het spreekt van zelf, dat deze verbuigingsuitgangen onveranderd moeten blijven.

III. Bij de voornaamwoordelijke aanduiding der zelfstandige naamwoorden richt men zich naar het beschafde spraakgebruik (bijv.: Is de kachel niet aan? Neen, *by* is uit. Die soep is erg warm. *ze* (of ook: *by*) is anders lekker.)

Volgens een ministerieele aanschrijving aan alle inrichtingen van Middelbaar en Voorbereidend Hooger Onderwijs en aan de Kweekscholen voor

Onderwijzers moeten bij de eindexamens als fouten worden aangerekend alle afwijkingen van de huidige geldende schrijfwijze, die niet in bovenstaand overzicht zijn aangegeven.

Gecommitteerden en deskundigen bij deze examens moeten er op toezien, dat deze regeling strikt wordt gevolgd en de Minister belooft de wenschelijkheid, dat bij het onderwijs op de genoemde scholen met het voorgeschrevene wordt rekening gehouden.

Veel bevreemding heeft deze regeling niet geschonken. De officiële „vereenvoudigers“ zijn er fel tegen en hun wetenschappelijke kritiek is alleszins gerechtvaardigd. Het is trouwens bekend, dat de officiële adviseurs van het departement, de onderwijs-inspecteurs, veel verder hebben willen gaan. Zooals de regeling nu luidt, laat ze vele twijfelpunten over en geeft aanleiding tot verschillende dwarssheden.

En toch, gelooven wij, heeft de Minister met deze regeling een dienst van betekenis gedaan aan het onderwijs, want het lijdt geen twijfel of ze zal ook gevolgd moeten worden bij het lager onderwijs.

Wie deze zaak alleen beoordeelt van wetenschappelijk standpunt en haar dan als geheel onvoldoende en volstrekt onlogisch veroordeelt, vergeet een belangrijk punt. De regeling der eindexamens en daarmee dus het onderwijs op de scholen gaf op het stuk der spelling een beeld te zien van hopelooze verwarring, wyl feitelijk volkomen vrijheid was gelaten. Jaren lang was dan ook de roep om één voorschrift, dat voor *allen* zou gelden. Deze eisch van goede onderwijs-didactiek werd zoozeer als onmisbaar gevoeld, dat menigeen er de voorkeur aan zou gegeven hebben, als de zuivere spelling van Te Winkel en De Vries maar gebiedend was voorgeschreven.

De eenheid kan nu bereikt worden. Dat is veel, zeer veel waard. Maar bovendien, geeft de regeling ons niets?

Een heele verzameling n's wordt nu voor goed opgeruimd. De woordenlijsten kunnen nu wel opgeruimd worden, want

het heeft geen zin meer rekening te houden met het tot nu toe gebruikelijke taalkundig geslacht.

En de voornaamwoordelijke aanduiding levert in de geschreven taal geen moeilijkheden meer.

Het is waar, dat er vooral bij de toepassing van regel II, zich nieuwe puzzles zullen voordoen, al zal dat in de praktijk wel meevallen. Maar dan staat wel vast, dat vroeg of laat sterke pogingen zullen aangewend worden om die moeilijkheden op te heffen. Doch één ding is dan stellig wel uitgesloten, dit n.l. dat men tot het oude weer zal terug keeren. Met dit ministerieel besluit is de spelling van De Vries en Te Winkel onherroepelijk ten grave gebracht. Deze eerste stap kan niet meer ongedaan gemaakt worden; ze voert onvermijdelijk naar volgende stappen, die verdere vereenvoudigingen zullen brengen.

Daarom is er alle reden zich te verheugen over deze, zij 't ook in vele opzichten, te wraken regeling.

G.

Achtste Boeke-Conferentie te Villennes-sur-Seine.

Studeicider: *Norman Angell*.

Onderwerp: „Education and a peaceful World“.

In September 1930 werd te Villennes bij Parijs de achtste Internationale Boeke-Conferentie gehouden, die bezocht werd door afgevaardigden uit ongeveer dertien landen.

Alvorens over de conferentie zelf een en ander mede te deelen, mag ik eerst wel vertellen op welke, zeker niet alledaagsche, wijze de naam Boeke aan deze bijeenkomst en haar zeven voorganters is verbonden.

Kees Boeke, de bekende Bilthovense figuur, huwde Beatrice Cadbury, dochter van een der firmanten in de cacao- en chocoladefabrieken van dien naam te Bournville bij Birmingham. Mevrouw Boeke, gedreven door de overtuiging, dat aan bijna alle sociale ellende het privaat bezit ten grondslag ligt, gaf in 1921 ruim 37.000 gewone aandelen in de fabrieken present aan de raden van

de mannelijke en vrouwelijke arbeiders, die „de eigenlijke vergaarders van deze rijkdom zijn geweest.“ Bij deze overdracht werden eenige manieren aangegeven waarop de gevers meenden, dat de rente van dit kapitaal gebruikt zou kunnen worden; zoo zijn de volgende instellingen in het leven geroepen: in geval van ziekte of tijdelijke financiële moeilijkheden onder de arbeiders en andere employés wordt ondersteuning gegeven, terwijl de verplugging wordt bekostigd. Men stichtte een vakantiekindershuis om de ouders gelegenheid te geven hun vakantie elders door te brengen. Er worden gelden beschikbaar gesteld voor employés die arbeiders-tehuizen in andere landen willen bezoeken, en studiebeurzen in en buiten Engeland toegerekend; voor de bevordering der internationale vredesgedachte worden groote sommen gegeven, terwijl allerlei landelijke verenigingen in Engeland, die verbetering van sociale omstandigheden der arbeiders beoogen, steun ontvangen. En naast dit alles worden internationale congressen door de arbeidersraden georganiseerd.

Op de Conferentie in Frankrijk waren ongeveer 70 leden bijeen, die in twee groepen verdeeld kunnen worden: arbeiders en zij die zich met eenige tak van het sociale werk onder arbeiders bezighouden of op het gebied der vredesbeweging werkzaam zijn. Zoo waren daar uit Engeland hoofdzakelijk arbeiders en kantoorpersoneel van de Gadbury-fabrieken (in totaal 47), en, tot de tweede groep behorend, een vertegenwoordiger van het Britsch Instituut voor Ontwikkeling van Volwassenen, een Volkshuisleidster uit Graz, Oostenrijk; een uitgeweken Russin, afgevaardigd door den Wereldbond voor Vrede; een leerares bij het Landbouwhuishoudonderwijs in Zwitserland; uit Frankrijk (in totaal slechts vijf) onderwijzers aan Volksscholen; de secretaresse van een centrale Vakvereniging in Frankfort; een ex-studente aan de Hoogeschool voor Paedagogische en Sociale Vrouwenarbeid te Berlijn, enz.

Mr. Norman Angell hield vijf lezingen, waarin hij uiteen zette op welke dwalingen de oorlog gebaseerd is en trachtte aan te geven hoe door middel van betere

ontwikkeling de mensch van deze dwaalwegen kan teruggebracht worden.

De lezingen gaven aanleiding tot langdurige discussies, waarbij vertegenwoordigers uit verschillende landen aan het woord kwamen. De conferentie-leider zelf drong hierbij aan op uitvoerigheid, waardoor de deelnemers inzicht kregen in verschillende methoden en ontwikkelingsmogelijkheden in andere landen. Daar de aspecten zeer uiteen liepen, waren deze mededeelingen dikwijls uitermate boeiend. Zoo hoorden wij over den strijd in de onderwijswereld in Frankrijk tegen chauvinistische leerboeken, over de onmogelijkheid in Italië om dezen strijd zelfs aan te binden. Een Duitse sprak met warmte over de pogingen van de kleine groep in haar land, die de internationale gedachte wil propageeren; een lersche over de bekrompenheid in de nieuwe Vrijstaat, een Hongaarsche gewaagde van de moeilijkheden voor de Hongaarsche minderheid in Roemenië.

De conferentie werd gehouden in Chateau de Bures, een in renaissancestijl opgetrokken gebouw, dat vooral door zijn park met kolossale beuken en ceders en kleurige bloemenranden een heerlijk oord was om te verblijven; sinds eenige jaren is er een Amerikaansche jongenskostschool in gevestigd.

Een der merkwaardigheden in het park, die dit gebruik verrieden, was een vijver aangelegd naar het patroon van de kaart van Europa, zeker een aardige vorm van aanschouwelijk onderwijs. Nederland besloeg er een oppervlakte van ongeveer vier vierkante meter, en over een smal strookje water kon men van Bretagne in Kent stappen.

J. M. KRAFT, Utrecht.

Commissie tot onderzoek van het werk voor de ontwikkeling van volwassenen.

Er wordt tegenwoordig in vele landen veel gedaan voor de buitenschoolsche ontwikkeling van het volk in zijn brede lagen. Dat is den lezers van ons tijdschrift wel bekend. Het buitenland (Engeland, Duitschland, Denemarken) is hierin voorgaan en Nederland is niet achtergebleven. De methodes mogen verschil-

lend zijn, overal wordt er toch naar gestreefd het leven op hooger cultureel peil te brengen. Het verlangen naar meer ontwikkeling groeit ook steeds en zoo ligt hier een schoon arbeidsveld om te bewerken. Over de resultaten kan men verschillend oordeelen, het belang van de volksontwikkeling ontken niet iemand.

Toch rijzen ten opzichte van deze volksontwikkeling verschillende vragen. Wordt zij goed en systematisch geleid? Geeft zij steeds op de juiste wijze wat verlangd wordt? Kan zij zich ontplooiën, zooals noodig is? Zijn er belemmeringen, van welken aard ook, die het werk niet tot zijn recht doen komen?

Wij moesten toegeven dat wij over dit alles maar slecht kunnen oordeelen, omdat wij eigenlijk zoo weinig weten van wat er in ons land gedaan wordt. Wie is op de hoogte van wat er in dezen wordt ondernomen? Om dit te onderzoeken vormde zich een commissie, bestaande uit: Dr. J. Th. de Visser (voorzitter), Meij. I. M. van Dugteren (secretarisse), A. H. Gerhard, Th. M. Ketelaar, J. v. d. Molen, Dr. K. F. Proost, L. Simons, Mr. F. Vorstman, Meij. J. Westerman, Mr. A. I. M. J. baron v. Wijnbergen.

Zij deed een voorloopige poging om een „onderzoek in te stellen naar wat in Nederland gedaan wordt voor de ontwikkeling voor volwassenen.” Niet minder dan 42 instellingen en organisaties met haar afdelingen werden hierin betrokken. Ruim 1000 circulaire gingen uit. Uit de 326 ingekomen antwoorden meende de Commissie de volgende conclusies te mogen trekken:

1. In ons land zijn een groot aantal personen uit alle klassen der bevolking als bestuurders met groote toewijding werkzaam voor de ontwikkeling van ons volk.

Te ontkennen valt echter niet dat op dit gebied veel dilettantisme heerscht en het toeval in de Nederlandache beweging een te groote rol speelt, en dat beide factoren tot een vrijwel chaotischen toestand leiden. Het gebrek aan systeem leidt ook tot groote verspilling van inspanning en geld.

2. Op grond van de vaak voorkomende klacht dat het gebodene niet die belangstelling vindt die verwacht mag

worden is vast te stellen, dat door gebrek aan systeem en verzorging van de leerstof, niet voldoende tegenwicht wordt geboden tegen de vervakkende invloeden van dezen tijd.

3. Het gebrek aan belangstelling, waarover veel geklaagd wordt, vindt ten deele zijn oorzaak in den grondslag dien het onderwijs bij het kind legt. Het sluit niet genoeg aan bij het leven.

4. Belemmerend werkt het onvoldoende bezit van eigen gebouwen en de slechte outillage ervan. Nergens is een centrum van volkscultuur. De uiterlijke middelen ontbreken om het groote publiek tot zich te trekken.

Overtuigd van het gebrekkige van dit voorloopige onderzoek heeft de commissie zich gewend tot den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen met het verzoek een Staatscommissie in te stellen die een grondiger onderzoek kan doen naar den toestand onzer volksontwikkeling. Zij heeft in haar rapport, waarin bovenvormelde feiten zijn neergelegd, ook gewezen op de financiële hulp die in vele landen van regeeringswege wordt verleend. Haars inziens zou deze Staatscommissie de volgende punten onder de oogen moeten zien:

1. Verzameling van alle verkrijgbare en belangrijke gegevens uit binnen- en buitenland, zoowel omtrent hetgeen reeds geschiedt als omtrent de principiële grondslagen en methoden van dit onderwijs.

2. Onderzoek, voor zoover noodig door persoonlijk bezoek, van enkele in het buitenland bestaande instellingen.

3. Onderzoekingen omtrent de voorkeur voor en de doorwerking van bepaalde lectuur; invloed van de radio, zang- en toneelverenigingen; sport; bewegingsspelen, enz. Een en ander in hun gunstige en hun belemmerende werkingen. Zelfwerkzaamheid of passiviteit.

4. In welk opzicht de gebruikelijke onderwijsmethoden invloed oefenen op de vatbaarheid der volwassenen om te werken aan hun verdere ontwikkeling.

5. De taak der Overheid bij het werk der ontwikkeling voor volwassenen.

Laat ons hopen, dat deze Staatscommissie inderdaad tot stand zal komen!

K. F. P.

INHOUD VAN AFLEVERING 6.

	Bladz.
De Onderwijsraad, door A. H. Gerhard	161
De film en haar gevaren, door Mr. C. J. Graadt van Roggen	166
Arbeid een integreerend deel van alle onderwijs, door A. R. van Bavel	174
Feiten en Pogingen.	
Een eerste stap. De spellingcirculaire, door G.	189
Achtste Boeke-Conferentie te Villennes-sur-Seine, door J. M. Kraft	190
Commissie tot onderzoek van het werk voor de ontwikke- ling van volwassenen, door K. F. P.	191

VRAAGT ONZE UITGEBREIDE GEÏLLUSTREERDE CATALOGUS

WANDPLATEN naar ontwerpen van Mevr. B. Midderigh—Bokhorst

12 platen „Jeugd”	formaat 48 × 48 cM.
4 platen „Kleine Jeugd”	formaat 25 × 26 cM.
4 platen „De Jaargetijden”	formaat 46 × 57 cM.
2 platen „Romantiek”	formaat 46 × 57 cM.

Alle uitgevoerd in kleurendiepdruk

BEELDSCHRIFTBOEKJES Voor School en Huis

22 verschillende deeltjes

Plaatjes Mevr. B. Midderigh—Bokhorst

— Versjes Anna Sutorius

KNIPPLATEN 8 verschillende platen

PRIKKEN, KLEUREN, OPZETTEN 64 verschillende onderwerpen, in pakjes van 100 ex. verkrijgbaar.

N.V. Uitg. Venn. vh. Erven Martin G. Cohen

17 HOFWIJCKSTRAAT - TELEFOON 113581 - DEN HAAG

*Zoo juist
verschenen:*

VERSLAG

VAN HET

**T W E E D E
N E D E R L A N D S C H
P A E D A G O G I S C H
C O N G R E S**

gehouden op Donderdag 24,
Vrijdag 25 en Zaterdag 26
April 1930 te 's-Gravenhage

PRIJS . . . F 7.90

Verkrijgbaar bij den Boekhandel en
bij den uitgever J. B. WOLTERS
GRONINGEN — DEN HAAG

VACANT

VOLKS ONTWIKKELING

MAANDBLAD UITGEGEVEN DOOR HET
NUTSINSTITUUT VOOR VOLKSONTWIKKELING

ONDER REDACTIE VAN:

Prof. Dr. PH. KOHNSTAMM, L. C. T. BIGOT, Prof. R. CASIMIR, W. EMMENS,
A. H. GERHARD, Prof. Dr. J. H. GUNNING Wz., IDA HEYERMANS,
Dr. K. F. PROOST, G. VAN VEEN, J. HOVENS GREVE, Secretaris

Jan Nieuwenhuysen
1784

PER
JAAR
F 8.75

MIJ. TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN
CENTRAAL STATION, AMSTERDAM

PER
NUMMER
F 0.75

Lichtbeelden-Vereeniging

AMSTERDAM - SINGEL 289-293

Centraal bureau voor lantaarnplaten en wetenschappelijke fotografie
TELEFOON 34648 — POST-GIRO 15476

De Lichtbeelden-Vereeniging heeft een „Uitleenbibliotheek”
van $\pm$ 50.000 stuks lantaarnplaten op het gebied van:

Kunstgeschiedenis

Schilderkunst, Plastiek, Bouwkunst, Stedenbouw
(ook kaarten en prenten), Stadsgezichten. —

Cultuurgeschiedenis.

Aardrijkskunde

Oppervlaktevormen, Grondsoorten, Begroeiing,
Bebouwing, Verkeerswegen, Economie, Industrie.

Sterrenkunde.

Natuurlijke Historie.

Landbouw en Veeteelt

in ons land speciaal voor het Landbouwonderwijs.

Kinderverhalen en Ontdekkingsreizen.

Voor alle personen of vereenigingen, die practisch aan ontwikkelingswerk doen
is de Lichtbeelden-Vereeniging een onmisbaar Hulpinstituut.

In 1930 werden 150.000 lantaarnplaatjes van haar betrokken.

Men kan per serie huren à f5.— en een abonnement van 15 series
per jaar nemen voor f30.—. Alle lichtbeelden kunnen ook gekocht
worden, evenals een groot aantal foto's.

De Vereeniging is bezig naast de Lichtbeeldencollectie een archief aan te
leggen van eigen opnamen van Nederland: schilderkunst, architectuur, karakter-
istische landschappen, begroeiing, typen van boerderijen, dorpenaanleg,
industrie en landbouw.

Uitvoerige catalogi voor alle onderzoeen en alle verdere
informaties zijn aan bovenstaand adres verkrijgbaar.

Eenige kantteekeningen over „Werkloosheid en Ontwikkeling van volwassenen.” Ter bezinning en opwekking.

„De Werkloozen moeten de mogelijkheid vinden, zich bezig te houden met arbeid, die iets voor hen beteekent. Meer behoeven wij niet na te streven, Ons Werk voor hen mag geen uiting van medelijden zijn, geen uitoeffening van liefdadigheid. De Werkloozen zijn geen armen. Onze taak is een Dienst. Wat wij brengen mag geen bont allerlei zijn van wat we zoo voor de hand hebben, om de menschen een paar uur bezig te houden. Hoe zwaarder het lot der menschen is, des te zorgvuldiger moet hetgeen hun wordt aangeboden overwogen zijn. De werkloozen zijn ook geen „armen van geest,” maar onze gelijken. Wij kunnen alleen aanbieden, niets opdringen, en niet met de bekende middelen werken. De behoefte tot bezigheid moet in de menschen zelfden leven; zij kan alleen aangewakkerd worden door de hulp van *Mensch tot Mensch*.”

Uit: „*Schafft den Arbeitslosen Betätigungsmöglichkeiten*”,
Richtlijnen van dr. Ludwig Neundorfer, Offenbach a/M.
Uitgaaf van het Hessensche Ministerie voor Onderwijs,
Godsdienst en Ontwikkeling.

Onder de door het kwaad der Werkloosheid geteisterde Volken van West-Europa, neemt het onze een gelukkige middenplaats in. Verhoudingsgewijs tot de bevolking van Duitschland en Engeland zouden wij rond 600.000 Werkloozen moeten tellen.¹⁾ Wij halen de 200.000 nog niet. Vergeleken bij het zwak bevolkte Frankrijk is ons getal echter aanzienlijk. Te aanzienlijk, in elk geval, om niet te beginnen ons ernstig rekenschap te geven van wat dit verschijnsel van ons vergen gaat, die ons willen bezighouden met de *Ontwikkeling van Volwassenen*.

Wie de Werkloosheid uit dit oogpunt moeten gaan bezien, staan

¹⁾ Engeland: 3 miljoen werkloozen op 5 maal onze bevolking.
Duitschland: 5 - - - 8 - - -

natuurlijk en anders tegenover dan de Autoriteiten van Staat en Gemeenten, die allereerst, uit Menschelijkheid en om der wille der Volkskracht, te zorgen hebben, dat bij deze gedwongen Werkloosheid voor deze werkers en hun gezinnen het stoffelijk bestaan niet onderhevig is aan een tekort, dat hun geestelijk en zedelijk lijden zou versterken. En die geroepen zijn leiding te geven bij de pogingen, om, voor zover dat mogelijk is binnen onze beperkte grenzen, de hoofdsom van tijdelijke en blijvende arbeidsgelegenheid te vergrooten. Niet is bedoeld hiermee aan te duiden, dat ook die Overheid geen taak of plicht zou hebben ten aanzien van het hier verder te bespreken Ontwikkelingswerk. Zoo zij het al niet zelf onderneemt, zij zal zeker geroepen moeten worden, het verder te steunen.

Het bovenstaande beteekent dus, dat onzerzijds het geheele vraagstuk te bezien is uit een bepaald oogpunt, en niet allereerst en niet uitsluitend uit het economische. Het beteekent echter evenmin, dat wij ons niet te bekommeren hebben om de oorzaken, die de werkgelegenheid verminderen, of daarbij niet moeten onderscheiden tusschen de tijdelijke en de mogelijk blijvende. Als in onze Nederlandsche Statistiek de Werkloosheid onder de Diamantbewerkers een zoo hoog percentage inneemt, beteekent dit toch iets anders, dan de Werkloosheid, veroorzaakt in een ander vak door den invloed van de toenemende machineering en de toepassing van „efficiency-methoden.” Onze diamant-industrie is groofterdeels afhankelijk van de luxe in Amerika. Neemt die na eenigen tijd weer toe, dan neemt ook de Werkloosheid hier te lande in dit vak vanzelf weer af. Het verschijnsel der „technische verplaatsing”, dat in Amerika zoo sterk de aandacht trekt; de vermindering van den werktijd, die veel leegen tijd voor de Werkers met zich brengt, zijn verschijnselen, die voor ons, Volksontwikkelaars, de problemen wekken, waarvan wij ons rekenschap te geven hebben. In de Januari-aflevering van *The Journal of Adult Education*, het orgaan van de Amerikaansche Groep van den „Wereldbond tot Ontwikkeling van Volwassenen”, wordt, als een der meest sprekende voorbeelden van het eerste verschijnsel, vermeld de uitvinding eener enorme machine, die in één uur 1800 onderstellen voor automobielen kan afleveren; in één jaar dus alleen bijna geheel de Amerikaansche auto-industrie van het noodige kan voorzien en die dat doet met 200 man, — ingenieurs inbegrepen —, in plaats van met de 2000, welke tot heden noodig waren, om een gelijke productie te halen.²⁾ Dit beteekent, dat $\frac{2}{10}$ van de in dit

²⁾ *The Iron Bouncer* door Stuart Chase.

bedrijf werkzame krachten naar een andere bezigheid zullen moeten omzien. Op de Wereldconferentie te Cambridge had reeds de heer Spencer Miller gelijksoortige gegevens van werkverplaatsing gegeven en mede er op gewezen, hoe, als de werkweek van zes dagen tot vijf dagen bekort wordt, degenen, die zich de Ontwikkeling van Volwassen ten doel stellen, een nieuwe taak krijgen, om die vrije uren te helpen vullen met nuttigen ontwikkelingsarbeid.

Het is echter vooral die verplaatsing van werkgelegenheid, die de aandacht vraagt. Zij beteekent, dat de bestaande opvatting, als zouden beroepsvormingskwesties buiten het kader van onze Ontwikkelingsarbeid vallen, op den duur niet houdbaar blijft. In Amerika heeft men die grenslijn tusschen beroepsvorming en zelfontwikkeling nooit zoo scherp getrokken; in hetzelfde Januarinummer van The J. O. A. E. wordt vastgesteld, hoeveel van de laatste, vanzelfsprekend, tot Ontwikkeling in den ouden zin aanleiding moet geven.²⁾ Ook in Duitschland kunnen wij die kentering opmerken. In de *Richtlijnen*, waaruit het motto voor deze beschouwingen ontleend is, verklaart Dr. Neundörfer, dat de meeste Werkloozen cursussen verlangen, die verdere beroepsvorming brengen. In het laatste nummer van het bekende Deutsche tijdschrift *Freie Volksbildung*, dat grootendeels aan het werk voor Werkloozen gewijd is, komt o.a. in een bericht over hetgeen te Stuttgart door de Volksontwikkelaars voor hen gedaan wordt: de „Beroepsvorming” voor Meisjes en Vrouwen voor.

Het genoemde verschijnsel van de verplaatsing van Arbeidskracht — waarvan de verschijnselen veelvuldig zijn — brengt trouwens voor de „beroepsvorming” zelve een nieuw element. Naast de toenemende

²⁾ Charles Austin Beard: *The Dislocated Soldier of Industry: „Technologische Werkloosheid stelt problemen voor de Ontwikkeling van Volwassenen”* enz. Redactionele Inleiding over *„Verplaatsing door Machines schept vraagstukken van Omvorming”*.

„Zij die verantwoordelijk zijn voor de werkwijze der Amerikaansche Vereeniging voor Ontwikkeling van Volwassenen zijn overtuigd dat, terwijl de tegenwoordige crisis voorbij zal gaan, toenemende aandacht zal moeten geschonken worden aan de vormingsvragen, die voortvloeien uit overproductie, ongelijke distributie, werkloosheid, technologische verplaatsing (van Arbeidskrachten), korter werkuren, de vijfdaagse werkweek, seizoensarbeid en toenemenden vrijen tijd. — Beroepsvorming en Ontwikkelingsarbeid, het praktische en het cultureele, zijn in onze Amerikaansche Opvoeding onafscheidelijk verbonden. — Als de „Ontwikkeling van Volwassenen” in de toekomst in nauwe betrekking zal staan tot het Leven (de Duitschers spreken al meer en meer van „Lebensnah”, L. S.) is het meer dan waarschijnlijk, dat zij hand in hand zal gaan met de werkzaamheden van het Leven. Daarom moet O. v. V. zich bezighouden met de vraagstukken, die verband houden met sociale en economische veranderingen”.

„specialiseering“ voor bepaalde beroepshandeling brengt deze verschuiving op de arbeidsmarkt immers met zich, dat de arbeider moet ingesteld worden op de wellicht plotseling opdoemende kans, dat er, door uitvindingen of door wijzigingen in de „mode“, geen vraag, of hoogstens slechts een zeer beperkte, overblijft voor zijn gespecialiseerden beroepsarbeid. Hij moet dan andere bezigheid zoeken, doch er ook op zijn ingesteld, zich los te maken van zijn gespecialiseerdheid, om gemakkelijk ander werk te kunnen aanvaarden. Hier nu hebben wij niet alleen te maken met beroepsvorming in engeren zin, doch ook niet minder met *geestelijke instelling op: soepelheid: vatbaarheid voor iets nieuws; voor algemeene inzichten en handgrepen; bekendheid met algemeene theoretische waarden*. Verstandheid, behoudzucht, standshoogmoed, zijn eigenschappen, die zulk omgooien van het levensroer buitengewoon kunnen bemoeilijken. En hier komen wij dan tot geestelijke en ethische waarden, die geheel liggen op het gebied van wat wij tot heden als het speciale van de „*Beweging tot Ontwikkeling van Volwassenen*“ plachten te verstaan; biedt zich een eerste onderwerp van gezet onderzoek bij onze kringen:

„Hoe kunnen wij die „soepelheid“, „Vatbaarheid voor het Algemeene“, „Bekendheid met algemeene theoretische waarden“ onder de Volwassenen bevorderen, in verband gebracht met de eischen van het Bedrijfsleven?

Als wij ons daartoe zetten, begeven wij ons zeker buiten den gewonen „universitairen“ kring van onze onderwerpen. Maar ook wij zullen de bakens moeten leeren verzetten.

Van veel grooter belang — in elk geval niet geringer — is dan echter de *menschelijk psychisch-paedagogische kant* van de taak, die de *werkloosheid* van ons vraagt.

De Werklooze — en wij denken daarbij aan de goede werkers, die niets liever willen dan werken — wordt tot een onzer meest tragische verschijningen; in het juistgenoemde nummer van *Freie Volksbildung* wordt het — zoo het noodig was — ons van allerlei kanten voorgehouden. Hij verliest zijn levenslust, zijn zelfvertrouwen in zijn waarde als mensch en werker; zijn bestaan wordt leeg; zijn arbeidsvermogen neemt af. Hij gaat zich geleidelijk voelen als een nietsnutteling; een uitgeworpene uit het productieproces; zijn zelfrespect als mensch en arbeider en burger wordt geknakt. *Weitsch*, de bekende leider van het Volkshochschulheim te Dreisigacker, constateert een sterk wantrouwen en misanthropie in de mannen, die in zijn *Heim* worden toegelaten⁴⁾.

⁴⁾ *Freie Volksbildung*, t.z.b.

En die worden dan nog daar bijzonder bevoorrecht, door hun toelating tot zulk een Heim.

Ook te Cambridge, in 1929, hebben wij over dit onderwerp reeds belangrijks gehoord. Vooral van den heer Cartwright (Verslag der Conferentie pag. 418/419) over een poging, uitgegaan van werkende arbeiders, om kameraden, die door langdurige werkloosheid dreigden ten onder te gaan, te redden, door hun weer het besef bij te brengen, dat zij toch nog nuttigen arbeid voor hun medemenschen konden verrichten. De pogingen zijn uitgegroeid tot een „*People's Service-club*“, die in eigen werkplaatsen timmerlieden, smeden, schoenmakers, stoffeerdere, versers aan het werk wist te brengen, en wier arbeid ten bate van mede-werkloozen (schoenen repareren; huisraad herstellen en vernieuwen; opschilderen enz.) werd gehouden buiten de mededinging met het overige bedrijfsleven, daar de arbeid immers strekte ten bate van hen, die in dit opzicht niet als koopers van waren of uitgevers van werk konden optreden. De vervaardigers mochten zelf het door hen vervaardigde aan mede-werkloozen uitdeelen. En toen langs dezen weg de psychische depressie bij deze menschen was weggenomen, vond men ze ook weer vatbaar voor geestelijke belangstelling; voor dagbladen en tijdschriftlectuur en geleidelijk zelfs voor cursussen.

Mr. Cartwright meende te Cambridge te mogen verklaren, dat ook deze arbeid ten slot mocht gelden als *Adult Education*.

En er was niemand geneigd hem tegen te spreken.

Hier lijkt een methode aangewezen, die vooral ook door onze *Volks-huizen* zou zijn toe te passen. En hun in ernstige overweging te geven is.

In Denemarken en Duitschland benut men de Højskole en Arbeiterheime, om een aantal uitgelezen Werkloozen tot nieuwen levensmoed en belangstelling te brengen, waarbij autoriteiten en vakvereenigingen medewerken, om dit geldelijk mogelijk te maken. Verwijzing naar hetgeen daar geschiedt, en verhaald in *Freie Volksbildung*, kan ons hier te lande, bij gebrek aan deze instellingen, weinig baten. Doch er zou een nieuwe stimulans in te vinden zijn, om dit verwaarloosde werk eindelijk ook bij ons ter hand te nemen; best door verschillende instellingen gemeenschappelijk.

Wat hier zeker voor ons van nut kan zijn, als een mogelijke aanwijzing, het is — uit hetzelfde nummer van *Freie Volksbildung* — blijkbare voorbeeld van enkele Deutsche Volkshochschulen omtrent bij de Werkloozen welkom gebleken cursussen: over economische Geschiedenis en economische Aardrijkskunde, de laatste in verband met Land- en Volkenkunde buiten Europa: over Amerika, en Azië, en hun aandeel aan de wereldproductie. Doch daarnaast zeker ook cursussen over de

Geschiedenis der verschillende depressies sinds het eind der 18de eeuw, waaruit immers voor de thans van het productieproces uitgesloten en de bemoedigende ervaring te putten valt, dat ook hier „na regen weer zonneschijn komt.” Voorts cursussen ter scholing der politieke krachten (*Neundörfer*): opleiding tot burgerschap. Debatclubs, waar bij de deelnemers om beurten de taak van Voorzitter en Secretaris-Penningmeester onder algemeene leiding op zich nemen.

En dan mag ook voor ons een woord van waarde blijken uit het Januari-nummer van *The Journal of Adult Education*, dat onze beweging mede tot taak heeft, het algemeen publiek op te voeden en te wekken tot het besef van de aangrijpende gevolgen der Werkloosheid voor de betrokkenen, heel het volk en de Volkskracht. En den weg te wijzen, die wij in de toekomst bewust zullen moeten gaan, niet zoozeer om dergelijke crisissen te voorkomen — daar een enkel volk, en zeker een klein als het onze, daar immers machteloos tegenover staat, — dan wel om als *volksgeheel* de gevolgen van onze machine-machtigen tijd en efficiency-beweging te dragen en niet die te laten drukken op één groep⁵⁾.

Hier worden wij opgewekt tot het aanvaarden van een taak van sociale-ethiek, die wij niet van ons mogen werpen.

En dan volgt de vraag naar de verdere hulpmiddelen die ons ten dienst staan, om allereerst de Werkloozen te halen uit hun psychische depressie, die immers overwonnen moet zijn, willen wij hen winnen of terugwinnen tot hun deelneming aan ons aller cultuur?

Weitsch meent opgemerkt te hebben, dat zij zeer vatbaar zijn voor den invloed van ernstige Muziek.⁶⁾ Hier kan ons mogelijk helpen kennisneming van de proefnemingen en ervaringen van onzen in Amerika werkzamen landgenoot van de Wall omtrent den invloed van muziek op de genezing van zielsziekten, door een Nederlandsch Comité in onze taal overgebracht en verbreed.⁷⁾

Ook Tooneeluitvoeringen zullen in die richting kunnen werken, indien bij de keus slechts met de geestesgesteldheid der Werkloozen rekening wordt gehouden, en de stukken gekozen worden met inzicht in de *bevrijdende* werking der Kunst. Van groot belang kan ook zijn

⁵⁾ „De winsten der Efficiency gaan naar één groep personen: de kosten ervan vallen op een heel andere.” (*Rexford G. Tugwell: Occupational Adolescence.*)

„De Gemeenschap, in laatste instantie, trekt de voordeelen van deze verandering, en zij behoort er de kosten van te dragen.” (*London Lubin: Finding the new Job.*) Beide artikelen eveneens in dat Januari-nummer.

⁶⁾ Zie zijn artikel in *Freie Volksbildung*.

⁷⁾ Dr. *W. v. d. Wall*: *De methodische toepassing der muziek bij de behandeling van ongewone personen*. Mij. v. Goede en Goedkoopse Lectuur, A'dam/Sloterdijk.

het zelf laten optreden van Werkloozen in tooneeluitvoeringen, waarbij niet allereerst de Kunstoefening, maar het onttrekken aan de sleur van het niets-doen en het bijbrengen van het besef, dat men iets bijdraagt tot het genot van anderen, op den voorgrond zal moeten staan. Een psychische geneesmethode, waarover het rapport van de Engelsche Staatscommissie over *Adult Education and the Drama* ook voor ons, en mede in dit verband, waardevolle aanwijzingen biedt.

Wat kunnen Bocken en het lezen ervan — als het kan gemeenschappelijk onder leiding in kleine clubjes — voor de Werkloozen doen? Heeft onze Leeszaalbeweging zich reeds rekenschap ervan gegeven, tot welke taak zij hier geroepen is, — ook door het uitzoeken van een Bockenlijst(en), bijzonderlijk voor Werkloozen *) — in samenwerking met andere organisaties, als onze Volkshuizen en Vakvereenigingen, religieuze instellingen, enz.?

In hoever kan de Sport hier als genees- en opwekkingsmiddel baten? Hoe moet zij benut en toegepast worden? Welke taak is hier voor onze geheele sportbeweging? — In hoever kunnen Werkloozen hierbij zelf leeren, zich nuttig te maken als leiders of voorwerkers?

Wij zouden, op onze aanstaande samenkomst *) over al deze punten gaarne hooren, wat men al gedaan heeft; met welke uitkomsten; en wat men voornemens is te doen. Ook in allerlei opzichten, die hier niet genoemd zijn. Want het doel van deze aantekeningen is allermint: het onderwerp uitputten, maar alleen suggesties geven en een blik werpen op het wezen en den omvang van de taak. Aan te wakkeren tot Bezinning en de Daad.

Laten wij ons niet diets maken, dat die taak zoo spoedig zal eindigen. Al roept men allentwege, dat wij in het diepste van de put zitten, er is nog geen uitzicht op werkelijk eind van de crisis. En ook als het begin van dat einde zichtbaar wordt, weten wij, dat slechts zeer geleidelijk de werkverruiming zich op onze arbeidsmarkt zal voelbaar maken.

Waarbij te overwegen is, dat wij mede ervaring hebben op te doen voor de verdere toekomst. Want de Werkloozen zullen wij altijd met ons hebben, korter of langer. En vooral de ouderen, die zich niet meer zoo makkelijk aan nieuwe werkmethoden aanpassen, en die dus ons voor een nog veel zwaarder probleem en taak stellen.

L. SIMONS,

Voorzitter Afd. Holland
v. d. Wereldbond t. O. v. V.

*) *Neuwbijfer* wijst ook op de wenschelijkheid, niet op de Werkloosheidskaart, doch op bijzondere kaarten, door Arbeidsbeurzen enz. verspreid, toegang te verlenen.

*) Te Utrecht — 25 en 26 April.

Het hooger Onderwijs en de Volksontwikkeling.

TWEEDE REEKS,

I. Inleiding door Prof. PH. KOHNSTAMM.

Toen wij in 1920 het vraagstuk van het hooger Onderwijs en zijn verhouding tot de maatschappelijke ontwikkeling aan de orde hebben gesteld, mocht ons tijdschrift wel van bekwaame en deskundige hand enkele bijdragen ontvangen ¹⁾, maar in een slotwoord, dat een terugblik gaf op die reeks artikelen, moest als sterkste indruk genoemd worden, „een gevoel van onvoldaanheid“. Onze Redactie was er niet in geslaagd de publieke opinie wakker te maken en haar aan te toonen, dat hier een belangrijk en actueel probleem ligt, de overdenking ten volle waardig. Klaarblijkelijk was de bodem nog niet bereid voor dit zaad.

Het verheugt ons daarom thans in de verschijning van de brochure van professor H. R. Kruyt, Hooge School en Maatschappij en in de belangstelling, die haar van alle zijden te beurt viel, een symptoom te mogen begroeten van een gunstige verandering in dezen. Van onze zijde willen wij gaarne meewerken om de discussie, die door deze brochure is wakker geroepen, niet te doen verzanden. Wij hopen daarom in dit en volgende nummers van ons tijdschrift een aantal bijdragen over het Hooger Onderwijs en zijn plaats in het volksleven te publiceeren.

Voordat een van de andere leden onzer redactie een overzicht over den inhoud der genoemde brochure met eenige mededeelingen over de geschiedenis van de Amerikaansche Universiteit zal geven, ²⁾ moge schrijver dezer regelen, als persoonlijke bijdrage tot de discussie, nog op eenige punten wijzen, die naar zijn meening bij eventueele hervormingen van ons Hooger Onderwijs in geen geval over het hoofd mogen worden gezien.

De brochure-Kruyt immers wijst slechts op één der drie verschillen, die tusschen Amerikaansche en Nederlandsche Universiteiten in 't oog vallen, nl. op den aard en den omvang der opleidingen, waarover deze

¹⁾ Na een inleiding van ons volgden: „De Universiteiten en het lager onderwijs“ door W. Reindersma; de „Student-Settlement“-beweging door E. C. Knappert; de Kunstenaar en de Universiteit door Dr. H. P. Berlage; de Vrouw en de Universiteit door M. W. Barger; de Theologische faculteit door Prof. Dr. A. J. de Sopper; de Universiteit en de Volksopvoeding in Engeland door E. C. Knappert en een slotwoord door ons.

²⁾ Zie volgend No. van „Volksontwikkeling“.

hun bemocienis uitstrekken. Maar niet minder karakteristiek is het verschil in de wijze, waarop zij het doen. De Nederlandsche Hooge School (Universiteit of Hooge School in engeren zin) immers is een aggregaat van zelfstandige en volkomen los naast elkander staande leerkrachten. Van een organiseerend principe kan hier eigenlijk niet worden gesproken; ieder die den internen stand van zaken kent, zal beamen, dat de faculteiten uitsluitend administratieven en examentechnischen arbeid verrichten, een belangrijke taak hebben zij voorts bij de bezetting van leerstoelen, die in hoofdzaak door coöptatie plaats vindt, al zijn in de latere jaren de gevallen niet meer zoo zeldzaam geweest als vroeger, waarin een autoriteit buiten de faculteit (Cura-toren, Minister, Gemeenteraad) hun invloed deden gelden. Het denk-beeld, waarvoor de Bond van Ned. Ond. ijvert, de hoofdelooze school, vindt in de Nederlandsche Universiteit volledige uitdrukking, met dien verstande slechts, dat in de experimenteele en klinische vakken de hoogleeraren, en eventueel de lectoren, zich assistenten zien toegevoegd, wier instructie door den hoogleeraar (resp. lector) wordt vastgesteld. Overigens is de verhouding van hoogleeraren onderling en van hoogleeraren en lectoren zuiver „collegiaal”, d. w. z. dat men in 't algemeen zich om het werk van den ander heel weinig bekommert en meestal slechts zeer vage vermoedens heeft wat hij op zijn lessen behandelt. Uit de verregaande specialisatie der vakken geboren, werkt deze toestand, naar vanzelf spreekt, die specialisatie steeds meer in de hand; de exameneischen spitsen zich toe en de vorming in de breedte wordt meer en meer als onwetenschappelijk gevoeld. Wie thuis is in de controversen over de toepassing van het academisch statuut, in 't bijzonder wat de onderwijsbevoegdheden betreft, zal dat door menig voorbeeld kunnen toelichten. Tegenover deze centrifugale krachten ontbreken de centripetale bijkans geheel; het ambt van Rector, telkens voor slechts één jaar vervuld, is representatief en administratief; alleen de Stedelijke Universiteit van Amsterdam bezit een permanenten secretaris van den Senaat en het is waarschijnlijk niet te bout gezegd, als men beweert dat het eenige voorbeeld van uitbreiding der Universitaire bemoeiing in den zin der brochure-Kruyt: de organisatie der Amsterdamsche handelsfaculteit, zonder deze omstandigheid wellicht niet ware tot stand gekomen.

De Amerikaansche Universiteit kenmerkt zich door de tegengestelde gedachte, het republiekijsche Amerika kent geen republiekijsche school, ook geen republiekijsche Hooge School. De President der Amerikaansche Universiteit bekleedt een geheel andere functie dan de Rector Magnificus ten onzent, hij is de werkelijke geestelijke leider, en hij wordt met het oog op die taak uitgekozen en benoemd. Wie de jaar-

verslagen leest bijv. van Columbia University van de hand van Nicholas Murray Butler (zie mijn uittreksels in Paed. Stud. XI p. 119 seq en XII, binnen kort verschijnend) bemerkt aanstonds het fundamentele verschil in verantwoordelijkheidsbesef. Onder den President staan de hoofden der verschillende Departments, die veel talrijker zijn dan onze Faculteiten. Men zou ze eerder met onze „hoofdvakken“, als Natuurkunde, Scheikunde, Engelsch, Geschiedenis, kunnen vergelijken. Terwijl bij ons alle leerkrachten, gelijk gezegd, automatisch naast elkaar staan, is het Department (vaak ook School geheeten), een organische eenheid, voor wier leiding het „Head of the Department“ verantwoordelijk is. Hij heeft dan ook het recht zijn medewerkers zelf te kiezen, terwijl ten onzent niet lang geleden zelfs het recht van den hoogleeraar-leider van een kliniek in twijfel werd getrokken, om een hoofdassistent te ontslaan die een met de zijne onvereinigbare geeshouding in zijn werk vertegenwoordigde. Met het Amerikaansch stelsel hangt natuurlijk ten nauwste samen, dat er een zekere hiërarchie bestaat ook onder de leerkrachten; salaris en titel hangen samen met den omvang der verantwoordelijkheid, waartoe men is geroepen.

Het verschil in wezen tusschen het Nederlandsche en Amerikaansch stelsel is aanstonds duidelijk; heel wat moeilijker is de beantwoording van de vraag, waaraan de voorkeur toekomt. Het is dan ook geenszins onze bedoeling hier reeds voor het eene of andere stelsel partij te kiezen, slechts op enkele punten dienen wij hier ter verduidelijking nog te wijzen. De „vrijheid“ der wetenschap is in menig opzicht door het Nederlandsche stelsel beter gewaarborgd; men behoeft slechts Martin Arrowsmith te lezen om de gevaren te bevroeden, die ginds dreigen. Ik zie niet over het hoofd dat Sinclair Lewis een roman heeft geschreven en zich geen wetenschappelijke beschrijving der Amerikaansche Universiteit ten doel heeft gesteld, maar ook aan de dichtelijke verbeelding en kritiek zijn grenzen gesteld, een boek als Arrowsmith zou in Nederland volstrekt onmogelijk zijn, omdat er de levensgrondslag aan zou ontbreken; het zou slechts als een wilde en levensvreemde sensatie-poging, niet als een kunstwerk aandoen.

Toch mag men niet over 't hoofd zien, dat ook het Nederlandsche stelsel de ware vrijheid der wetenschap niet altijd kan waarborgen. Al is er aanleiding tot het verzet, dat zich bij ons openbaart bij afwijkingen van de faculteitsvoordracht door niet-wetenschappelijke invloeden, wij mogen niet over het hoofd zien, dat ook het stelsel van coöptatie ernstige gebreken kan vertoonen, het kan leiden tot de vorming van een klik-geest en is daarvan niet altijd vrij gebleven. Men kan klagen over de versplintering van en het sectarisme in ons Hooger onderwijs, maar de vraag dient gesteld of de oprichting der bijzondere

Universiteiten niet had kunnen worden voorkomen door grootere bereidheid om te erkennen dat ook andere wetenschappelijke idealen dan die van het positivisme recht op erkenning hadden. Het is een moeilijk te weerspreken feit, dat nog thans, lang nadat de positivistische geestesstrooming haar hoogtepunt heeft bereikt, slechts uiterst langzaam de aanhangers van andere wereldbeschouwingen een plaats in het kader der „officieele” wetenschap waardig worden gekeurd. Dat bovendien dezelfde invloeden, die de door Kruyt gesignaleerde levensvreemdheid der Nederlandsche Hooge School beheerschen, zich ook wel in de vervulling van vacatures doen gelden, zou gemakkelijk aan voorbeelden kunnen worden gestaafd.

Maar belangrijker is m.i. toch een andere leemte, die een gevolg is van het Nederlandsche stelsel; tegenover de betere waarborgen van „wetenschappelijke vrijheid” staat het zeer ernstige tekort in opvoedende kracht. Het onderwijs aan een Nederlandsche Hoogeschool is in geen enkel opzicht een eenheid, het scheppen van een „sfeer”, die ò in de moderne school, ò in de jeugdbeweging en de ontwikkeling van volwassenen thans vrij algemeen als het beslissende wordt erkend, wordt ten eenen male verwaarloosd. Ieder deskundige ziet ook hier een samenhang met het intellectualistische en positivistische wetenschaps-ideaal der 19e eeuw aan den dag treden. Onze Hooger-Onderwijs-wet en Thorbecke's wet op het Middelbaar onderwijs staan niet slechts chronologisch vlak bij elkaar, zij zijn ook kinderen van dezelfde beschavingsperiode, typische producten van het geloof in de filosofie der verlichting. Het academisch statuut van 1921 is weliswaar uit anderen geest geboren, maar het mocht niet derogeeren aan de wet, die onveranderd is gebleven. En wat meer zegt, papieren bepalingen zijn niet in staat levende tradities te veranderen; de mogelijkheden door het statuut geschapen zijn dan ook veelal nog een doode letter gebleven, soms zelfs niet begrepen door hen die ze moesten uitvoeren, in niet zeldzame gevallen ook bewust buiten werking gesteld.

Hier raken wij het tweede punt, dat ik zooeven (p. 200) op het oog had. Kort en daarom grof geformuleerd kan men een verder verschil tusschen de Amerikaansche en de Nederlandsche Universiteit aldus kenschetsen: de Nederlandsche Universiteit bestaat terwille der wetenschap, en wel van de wetenschap, belicht en gezien van uit een zeer bepaald standpunt, het positivistische der 19e eeuw; de Amerikaansche Universiteit daarentegen bestaat ter wille van haar studenten. Anders gezegd, de Nederlandsche Universiteit is zakelijk, de Amerikaansche persoonlijk georiënteerd.

Van dit verschil spreekt de geheele inrichting der Universiteit reeds naar haar uiterlijke zijde. De Campus, het „college”-systeem, de

ontvangst der freshmen, het vanzelfsprekende van functionarissen als de Dean of Men en de Dean of Women, op wie de verantwoordelijkheid rust voor de persoonlijke leiding, dit alles toont, dat het College bedoeld is als een school, in den zin dien wij er aan hechten als wij niet van Hoogeschool spreken, nl. een plaats van *opvoeding*. Zelfs de Graduate School, de bovenbouw der Amerikaansche Universiteit, waarmee normaliter niet meer dan wellicht 20% van alle studenten kennis maken, is veel minder louter individualistisch dan onze Universiteiten.

Wij Europeanen, en speciaal wij Nederlanders, plegen nog al prat te gaan op onze rijke en oude kultuur-tradities tegenover den Amerikaanschen parvenu. Op dit punt zullen wij echter moeten erkennen, dat de Amerikanen de Middeleeuwsche tradities voortzetten, terwijl de Nederlandsche Universiteit een type vertegenwoordigt, dat eerst in de 19e eeuw werd geboren. Nog eens, men hoede eerst rustig kennis te nemen. Tot die, voor menigeen die wat lyrisch gestemd is ten opzichte van zijn alma mater, een weinig ontnuchterende feiten behoort de omstandigheid, dat „wetenschap” in onze Universiteiten een zaak is van het geïsoleerde individu, dat zij in Amerika (en ook in Groot Britannië) daarentegen nog gezien wordt als een zaak der gemeenschap. En het is dan ook waarlijk niet bevreemdend, dat de brochure-Kruyt haar ontstaan dankt aan een lezing, gehouden door een socialist voor een Studentenvereniging voor Sociale Lezingen en Sociale studie.

Ik zeide zooeven, dat „wetenschap” in Amerika *nog* gezien wordt als een zaak der gemeenschap; misschien had ik moeten zeggen, dat zij *weer* zoo wordt gezien. En dat niet om een persoonlijke voorkeur uit te drukken, maar op zuiver technische en aanwijsbare gronden. Want dit is zeker, dat de Amerikaansche Hooge School, daarin de geheele Amerikaansche school-traditie volgend, haar oude idealen tracht te verwerkelijken door nieuwe middelen. Dat wat Kruyt terecht als zoo karakteristiek-Amerikaansch heeft in 't licht gesteld, de groote belangstelling in en verwachting van de *toegepaste* wetenschap, spreekt zich wel heel duidelijk uit in het geheele Amerikaansche onderwijsstelsel. En ook de Amerikaansche Universiteit maakt er dankbaar gebruik van.

Voor mij ligt een werk van 253 p.: Student Personnel Work at Northwestern University by Esther Lloyd-Jones. Het behelst de geschiedenis van het Personnel Department, sinds dit in 1922 aan de

genoemde Universiteit werd ingesteld. De bedoeling was een centraal bureau te scheppen waar elke student met zijn of haar moeilijkheden (financieele, huiselijke, intellectueele, sexueele, beroepskeuze of wat dan ook) zou kunnen komen voor advies en leiding, zoodat de volle kracht van de geestelijke hulp der Universiteit in dienst zou kunnen worden gesteld van ieder student, die hulp behoeft. „It was clear from the start that the work of this office was in no way to supplant work that was being done elsewhere in the University; the Deans continued to do all the work they had done before, as did the members of the administrative staff; the departments of psychology and education continued with their research work on individual differences and educational methods; the placement offices continued to operate as before.

The office had a coördinating and supplementary relation to the whole. Its duty was to assist in organising the work that was already being done so that every one might know about it. If it could, it was to convert those within the University to the idea that the Personnel office was a place where one might come to find out what other work was being done along the same line. It was to be hoped that the office would eventually be capable of evaluating the success of the personnel work being undertaken by individuals and departments within the University, and that it would be able to make suggestions that would make all of this work more effective”.

Dit zijn voor Nederlandsche ooren volstrekt onverstaanbare klanken. Hoe kan het de taak zijn van iemand aan een Universiteit, om zich bezig te houden met de persoonlijke nooden en behoeften van jonge menschen, hoe kan a fortiori sprake zijn van een bureau, dat al dit werk coördineert om het des te vruchtbaarder te maken? Bovendien riekt dit alles naar paedagogiek, en dit is al reden genoeg om er geen aandacht aan te geven, of, op zijn hoogst met verontwaardiging te reageeren op de aantasting van het „prestige” van het vaderlandsche onderwijsstelsel, dat immers in alle opzichten in orde is en zich niet behoeft te spiegelen aan buitenlandse voorbeelden.

Ik overdrijf hier niet. Voor mij ligt een nota, geschreven door den voorzitter van de oudervereening aan een onzer scholen, die voorbereiden voor de Universiteit. Zij houdt zich bezig met den overgang van de school naar de hoogeschool, met al de moeilijkheden die die overgang thans biedt, omdat er een diepe kloof is tusschen de volstrekte onzelfstandigheid van den leerling der voorbereidende school en het gemis aan elke leiding en contact met ouderen, nadat het eindexamen is afgelegd. Het betreft dus juist de vragen, waarmede in de eerste plaats een „Personnel Department” zich bezig heeft te houden: De nota is een alleszins ernstig en respectabel stuk werk. Maar toen zij

door het bestuur der oudervereeniging werd ingediend bij den leider en het leeraren-college der betrokken school, werd zij de eer van een gemeenschappelijke bespreking niet waardig gekeurd. Immers zij was de uiting van een groep „malcontenten“, die zich vergrepen aan den goeden naam der school, door vol te houden dat er iets, en zelfs iets heel waardevol en fundamenteels, in de opleiding en opvoeding der school ontbrak.

Nog eens, ik ben geen onverdeeld en blind bewonderaar van eenig buitenlandsch onderwijsstelsel, ook niet van het Amerikaansche. Ik meen integendeel een open oog te hebben voor zijn gebreken.¹⁾ Maar wat mij steeds weer in hooge mate treft is de oprechte bezorgdheid, die „materialistisch“ Amerika heeft voor het persoonlijke welzijn en welzijn van de leerlingen van elken schooltrap, en met welke soevereine minachting het officiële Nederland aan deze dingen voorbij gaat.

Men kan zeggen, — en ik heb hooren zeggen — dat dit alleen maar uitvloeisel is van Amerikaansche zucht naar efficiency; het is heelemaal geen verheven of „geestelijk“ motief, dat daarginds de drijfveer is; men wil alleen maar zuinig zijn met zijn menschenmateriaal, en geen „tegenvallers“ boeken. En daarentegen zou onze minachting van dit streven naar „efficiency“ een uitvloeisel zijn van ons dieper geestelijk besef. 't Is mogelijk, dat daar iets van waar is, ik voel mij volstrekt onbevoegd om mij hier aan een uitspraak te wagen. Maar dit weet ik wel. Zoo waar het is, dat niet wie „Heere, Heere zegt“, maar wie daar *doet* den wil des Vaders, zal ingaan in het Koninkrijk“, zoo waar is het ook dat ernstige zorg en belangstelling, zelfs als zij uit een verkeerd motief zijn geboren of daaraan worden toegeschreven, beter zijn dan rustige onaandoenlijkheid, die tot verwaarloozing voert.

En daarom meen ik, dat het Nederlandsche volk, de Nederlandsche ouders bovenal, wakker behooren te worden en hun verantwoorde-

¹⁾ Ik noem als voorbeeld slechts het Amerikaansche universitaire examen-stelsel, dat naar het mij voorkomt in zeer belangrijke opzichten achter staat bij het onze, hoeveel daartegen overigens ook in te brengen is. En zelfs heeft het begin van een stelselmatische overdenking in Amerika, omdat zij op een verouderde en al te simplistische psychologie berustte, in dat opzicht wellicht aanvankelijk de zaken eerder verergerd dan verbeterd. Maar desondanks kan ik niet meegaan met de vermoedelijk reeds door menig lezer getrokken conclusie, dat het dan klaarblijkelijk maar beter is, niet stelselmatisch na te denken over deze dingen. Integendeel, ik blijf van overtuiging dat ook hier routine en intuïtie aanvulling behoeven van de zijde der wetenschappelijk geschoolde kritiek. Niet alleen de *toelatings-examens* der middelbare school verdienen een grondig en opzettelijk onderzoek, evenzeer de overgang naar de Universiteit, en de techniek van haar toetsingsmiddelen. Maar deze zaak zou hier te ver voeren, misschien vind ik gelegenheid er, in een der volgende nummers van deze reeks, nog op terug te komen.

lijkheid behooren te beseffen. Want elk volk heeft de Regeering en de politici, die het verdient. En de Nederlandsche onderwijswetgeving, die door politiek gekibbel sedert vele tientallen jaren tot stilstand is gebracht, zal niet eerder weder op gang komen, dan wanneer een georganiseerde publieke opinie met kracht en klem dat zal eischen.

Het onderwijs aan winkelpersoneel

in het algemeen en dat aan de Handelsschool tot opleiding
van verkoopsters te Amsterdam in het bijzonder

door J. TRAAST.

Dat het slagen van eenige onderneming, naast de ontwikkeling, de werkkraft en de werklust van het hoofd, voor een groot deel afhankelijk is van de algemeene geschiktheid van het personeel, zal door niemand worden ontkend. Technische-, Hooge- en Handelsscholen, Hogere Burgerscholen, Handelsdag- en avondscholen, Nijverheidsscholen in alle verscheidenheid zijn daar om te bewijzen, dat niets wordt verzuimd om door ontwikkeling de geschiktheid zoo hoog mogelijk op te voeren. En terecht. Kennis is macht. Macht is noodig om te overwinnen. Overwinning is noodig om staande te blijven.

Het grootbedrijf blijft dan ook staande. Het beschikt in alle opzichten over ontwikkelde krachten, die het zich, dank zij bovengenoemde scholen kan assumeeren.

Is het met het kleinbedrijf, in 't bijzonder met den winkelstand, evenzoo gesteld? Kan ook de winkelier zich krachten assumeeren, die geschoold zijn in de richting van *zijn* bedrijf, van het winkelbedrijf? Krachten dus, met *andere* dan *algemeene* handelsontwikkeling?

Krachten met speciale kennis van hetgeen in winkelzaken omgaat en toegerust met de vereischte ontwikkeling, met de noodige geschiktheid om een plaats in het winkelleven te bezetten? Helaas, voor het kweken dier krachten bestaan nog zoo goed als geen onderwijsinrichtingen. En toch zijn ze minstens even noodig als alle andere instellingen, hiervoren genoemd.

Het handelsonderwijs op de Nederlandsche handelsscholen is tot nog toe uitsluitend toegesneden op het ontwikkelen van werkkraften, die een of andere functie in de calculatie der koopwaren verrichten. Dat de *distributie* van de koopwaren een even gewichtig onderdeel voor het zakenleven beteekent, heeft men hier in Holland misschien

wel gevoeld, misschien wel begrepen, maar moeten leeren inzien van het buitenland.

Dit is zeer te betreuren. Immers de winkelbedienden behooren tot de echte „verdieners" van een zaak. Fouten, die zij maken, kunnen in de meeste gevallen niet hersteld worden. Een fout in de calculatie door een of andere kantoorbediende gemaakt, kan, als zij bij de controle blijkt, achterhaald en hersteld worden. Een fout van het winkelpersoneel kan bijna nooit achterhaald worden, wel geconstateerd, maar bijna nooit verbeterd worden op het oogenblik, dat zij begaan wordt. Stel U voor een verkoopster, die een klant onvriendelijk begent omdat de verkoop niet lukt! Zulke fouten hebben veel meer, en een veel funester uitwerking voor de zaak, dan een of andere optel- of aftrekvergissing.

De constellatie van het moderne winkelbedrijf heeft het onmogelijk gemaakt, dat het verkooppersoneel, zooals vroeger wel het geval was, in de zaak zelf gevormd kan worden. Wel kan dat verkooppersoneel achter de toonbank de winkelzaak maken of breken. Het helpt weinig of een ondernemer van den winkel zich heeft ingespannen om een degelijken voorraad in te slaan, waaruit tegen redelijken prijs verkocht kan worden, wanneer de verkoopster niet in staat is snel op te maken welk artikel uit dien voorraad overeenkomt met de bedoelingen, die een cliënt of cliënte min of meer duidelijk maakt. En dan helpt het nog niet, wanneer de verkoopster alleen maar in staat is dit artikel te voorschijn te brengen, doch den cliënt de overtuiging niet kan schenken, dat dit inderdaad het best beantwoordt aan zijn uiteenloopende eischen. Faalt de verkoopster hierin, dan kan desondanks wel een verkoop tot stand komen. In de meeste gevallen mislukt dan de verkoop echter. Bij een betere behandeling had deze niet behoeven af te springen. Voor den winkelier beteekent dit een drievoudig verlies:

- 1e. de winstderving door noodeloze vertraging van zijn omzet;
- 2e. verhooging van de kans op bederf of veroudering van zijn voorraad door het missen van een kans op rouleering;
- 3e. verlies van een gelegenheid om een afnemer door diens tevredenheid aan de zaak te binden.

Het is dus gelukkig, dat allerwegen is ons land de gedachte leeft, dat er voor den winkelstand nog wel iets te doen is en voor het winkelpersoneel in het bijzonder. Men voelt overal, dat juist het winkelbedrijf, dat uiterlijk zoo zeer gemoderniseerd is, innerlijk geen gelijken tred in de moderne ontwikkeling heeft gehouden. De uitgaven, aan uiterlijke modernisering van het winkelbedrijf besteed, hebben heel dikwijls niet aan de verwachting beantwoord; geen wonder dat men dan van vanzelf tot de vraag komt: „waar kan dat in zitten?"

Dat men toen aan het bedienend personeel is gaan denken, is m. i. zoo vanzelfsprekend, dat het eigenlijk verwondering moet wekken, dat de bij uitstek praktische Hollandsche koopman onderwijs aan winkelpersoneel heeft moeten importeerén uit Amerika.

Het zijn onze bureu aan de overzijde van den grooten vijver, den Atlantischen Oceaan, geweest, die het eerst opleiding van hun verkooppersoneel ter hand genomen hebben. Reeds sedert vele jaren worden daar vragen op koopmansgebied wetenschappelijk bestudeerd. Thans doceert men er aan vele universiteiten de praktische opleiding van den jongen verkooper. Een uitgebreide literatuur over de kunst van koopen en verkoopen maakt het mogelijk, een inzicht te krijgen niet alleen over de algemeene maximen van den verkoop, maar ook de eischen van elke branche is nader onderzocht. Deze nieuwe inzichten hebben zich in Europa het eerst baan gebroken bij onze oostelijke naburen. Dit onderricht is daar pas goed aangevat na den wereldoorlog. Het economische leven in Duitschland, geheel ontvrikt door oorlog en inflatie, eischte van den koopman de uiterste krachtsinspanning. De *wettelijke verplichte*¹⁾ Berufsschule maakt het mogelijk, dat de Handlungslehrlinge na het verlaten der lagere school nog 3 jaar onderwijs ontvangen. Dit onderwijs wordt gedurende den werktijd der leerlingen gegeven. Wekelijks van 8 tot 12 onderwijsuren. De patroons zijn verplicht hun leerlingenpersoneel naar de Berufsschule te zenden. Op het niet nakomen van die verplichting staat straf.

De leerplannen voor die Berufsschulen zijn voor het heele land vrij uniform. Verkoopkunde, warenkennis, winkelrekenen en de moedertaal vormen de kern van het onderwijs.

Wel heeft de Arbeidswet van Minister Aalberse iets dergelijks voor ons land mogelijk gemaakt, maar tot heden toe is er in ons heele land nog geen stad, die dit onderwijssysteem voor winkelpersoneel heeft.

De Amsterdamsche school tot Opleiding van Verkoopsters heeft thans nog alleen maar de vóóropleiding van verkooppersoneel ten doel.

Het bekende en zoo vaak met recht geroemde particulier initiatief heeft ook hier den eersten stoot gegeven.

Het Bestuur der Grootwerkers-Vereeniging in het Confectie- en Kleedingbedrijf te Amsterdam, nam op voorstel van nu wijlen den heer Kahn, één der firmanten van de firma Hirsch en Cie, in het jaar 1916 het besluit, het onderwijs aan winkelpersoneel ter hand te nemen. September 1916 werd begonnen met een avondcursus. Het hiervoor benoodigde geld was door de belanghebbenden bijeengebracht.

¹⁾ Cursiveering van de Redactie.

Van de oorspronkelijke oprichters zijn nu nog de heer Louis de Vries, directeur van de firma Au Bon Marché, en de heer Johan Bol, eigenaar van de firma H. Meyer, respectievelijk Voorzitter en Vice-Voorzitter van het Schoolbestuur. Aan hun initiatief en zeer zeker aan hun voortdurend streven om de school steeds meer te vervolmaken, past mij hier een woord van dank.

Die avondcursussen mislukten volkomen. Toentertijd bestond er nog niet een gereguleerde werkdag of winkelsluiting. De meisjes waren 's avonds veel te moe, om de leerstof in zich op te kunnen nemen. Het volgende jaar reeds werd de school omgezet in een twee-jarige dagschool en in 1922 in een drie-jarige.

De school kon eerst goed haar krachten ontfouwen, toen de subsidie-regeling met Rijk, Provincie en Gemeente was geregeld. Tot ultimo Augustus 1927 bleef zij ressorteeren onder het Nijverheids-onderwijs. Met ingang van 1 Sept. 1927 werd de toenmalige Vakschool tot opleiding van Verkoopsters en Industrienaaiers gesplitst. De afdeling Verkoopsters werd van het Nijverheidsonderwijs overgebracht naar het Handelonderwijs en kreeg behalve een eigen gebouw, een eigen leiding en een eigen beheer.

Door de zeer gewaardeerde medewerking van onzen tegenwoordigen Heer Inspecteur van het Handelonderwijs werd de subsidie-regeling voor de school blijvend vastgelegd. Het Rijk draagt in de netto-kosten voor 60 % bij; de Gemeente Amsterdam voor 30 % en de Provincie Noord-Holland voor 10 %. De bijdragen van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Amsterdam en die van andere instellingen en particulieren komen in mindering van deze subsidies.

De school heeft nu reeds eenige jaren achtereen 12 klassen: 5 eerste-, 4 tweede- en 3 derde klassen met gemiddeld 27 leerlingen per klas. De cursus duurt 3 jaar en besluit met een eindexamen, dat in tegenwoordigheid en onder goedkeuring van gecommitteerden afgenomen wordt door het personeel der school. Die gecommitteerden worden bij voorkeur gekozen uit de handelswereld ter plaatse. Niet alleen werkgeversorganisaties, maar ook werknemersverenigingen zijn vertegenwoordigd in het schoolbestuur en bij de eindexamens.

De praktijk heeft ons geleerd, dat reeds bij den aanvang zekere eischen te stellen zijn aan het intellect der leerlingen. Dat die eischen geheel andere zijn, dan die welke gesteld worden voor de toelating tot H.B.S. of M.U.L.O. school spreekt haast van zelf. Naast de eischen van het intellect komen echter nog tal van andere dingen, waarop gelet moet worden voor men er toe besluit hem of haar op te leiden voor het winkelbedrijf. De school zoekt, en vindt, in deze

laatste eischen een goede steun bij het Gemeentelijk Bureau voor de Beroepskeuze.

Is een keer een meisje bij ons geplaatst, dan worden de eerste twee jaren besteed aan algemeen vormend onderwijs. Men versta mij evenwel niet verkeerd. Algemeen vormend onderwijs, ja, maar zooveel mogelijk met uitschakeling van onnoodigen ballast. In dit opzicht wordt er nog voortdurend gezocht om het onderwijs nog practischer te maken.

De vakken van onderwijs zijn :

- a. Nederlandsche taal, stijl, Lezen en spreken, Nederlandsche Handelscorrespondentie.
- b. Handelsrekenen, Boekhouden en Winkeladministratie.
- c. Handelsaardrijkskunde.
- d. Handwerken, Schrijven, Teekenen en Etaleeren.
- e. Fransch, Duitsch, Engelsch.
- f. Warenkennis en Verkoopkunde.
- g. Lichamelijke oefening.

Een goede verkoopkracht moet zich zoowel mondeling als schriftelijk goed kunnen uitdrukken. Voor iedereen is dit eigenlijk nodig. Voor een winkelbediende is het eenvoudig een gebiedende noodzakelijkheid. „Spreken is zilver, maar zwijgen is goud,” zegt het spreekwoord. Dit geldt niet voor een winkel. Spreken is daar goud en zwijgen nog geen blik-afval! Daarmee is natuurlijk niet gezegd, dat verkoopers de kunst moeten verstaan met een vloed van woorden de klanten iets aan te praten. Integendeel een goede verkoopkracht weet op tijd te zwijgen. Maar dit thema behoort op het gebied der verkoopkunde en zal ik dus hier verder laten rusten.

Dat bij ons in de school dus Nederlandsche taal onderwezen wordt, is zonder meer begrijpelijk.

Weinig grammatica, maar zooveel mogelijk mondeling en schriftelijk uitdrukken der gedachten, stijl in den ruimsten zin van het woord genomen. Proza en poëzie worden systematisch van buiten geleerd om corrigeerend te kunnen optreden bij de uitspraak. Een verkooper, die met plat Amsterdamsch accent „kaik, mefrau” zegt inplaats van „kijk, mevrouw” en „goane me het uitmeete” voor „en gaan we het uitmeten” zou zeker achter de toonbank misplaatst zijn! Een goede beschaafde uitspraak aan te kweken is een eerste eisch voor een school voor winkelpersoneel. De Hollandsche handelscorrespondentie heeft als einddoel het schriftelijk verkeer te kunnen voeren tusschen klanten en zaak. Afdoen van schriftelijke orders, reclame's enz.

Een winkelbediende moet vaardig kunnen cijferen en hoofdrekennen. Leerplan en methode houden hier terdege rekening mee. In de eerste klassen wordt drie uur per week aan dit vak besteed, in de tweede

en derde klas twee uur. Een deel van elk rekenuur wordt voor hoofdrekenen gebruikt. Cijferen en hoofdrekenen vinden vaak onder een tijdcontrole plaats.

Dat boekhouden en winkeladministratie naast het winkelrekenen als apart leervak op het programma staat, is noodig doordat onze leerlingen lang niet alle naar de „grootte“ zaken afvloeien. Voor kleinere zaken is een besliste eisch, dat het verkooppersoneel eenige inzicht heeft in elementair boekhouden. Voor beide zaken is evenwel absoluut noodig, dat de aanstaande verkoopsters volkomen op de hoogte zijn met de behandeling der cassabons. Dit meerzijdige controlemiddel wordt daarom in een aparte leergang grondig behandeld.

Handelsaardrijkskunde „gipfelt“ bij ons niet in de topografie. „Waar vandaan?“ en „waarheen?“ is daar het wachtwoord, d.w.z. wij behandelen de vindplaatsen en winningsgebieden van handelsgrondstoffen; de wegen, waarop ze naar de centra van bewerking vervoerd worden en de afzetgebieden. Nederland (groot- en klein-Nederland!) wordt vanuit dezen gezichtshoek extra bekeken. Maar ook de straten van Amsterdam en de bode's op de omliggende plaatsen worden in de aardrijkskundeles niet vergeten.

Handwerken, schrijven, teekenen en etaleeren, een groep vakken, die met opzet in onze school bijeengebracht zijn en verband met elkaar houden. In ons programma staat „etaleeren“, dit wordt alleen in de derde klassen gedurende twee uur per week onderwezen. Eén uur theoretisch en één uur praktisch. De ondervinding heeft ons geleerd geen groote etalages te bouwen. Wij beperken ons tot de interne winkeletaleering.

Een winkel toch is geen museum, waarin de artikelen netjes getittekterd in kastjes en doozen opgeborgen zijn en waarbij de winkelbedienden als suppoosten de wacht staan te houden. Een winkel moet zijn een voortdurend wisselende tentoonstelling van de te verkoopen artikelen en het winkelpersoneel moet in staat zijn, die kleine tentoonstellingen smaakvol te arrangeeren. Ziedaar het doel van ons etaleeronderwijs.

Van den aanvang af hebben daarom het handwerk-, het schrijven en teekenonderwijs naast hun selbstweck een dienende rol voor het etaleeronderwijs te vervullen!

De moderne talen worden geleerd geheel en al met het oog op de behoeften van de winkelbedrijven. Heel wat artikelen worden in ons land nu nog betrokken uit het buitenland. Het winkelpersoneel heeft daarvoor noodig namen en maten, prijzen en gebruiksaanwijzingen van buitenlandsche fabricaten te kunnen lezen. Daarnaast staat in de groote steden het spreken der moderne talen, zoodat buitenlandsche

klanten geholpen kunnen worden. Ook hiervoor hebben wij onze eigen methode moeten maken. Weinig grammatica en veel lectuur, het recept voor alle onderwijs-inrichtingen, die het mondeling gebruik der vreemde taal op den voorgrond plaatsen, was voor ons natuurlijk richtsnoer. Daarvoor hadden wij conversatietaal uit het winkelbedrijf nodig. Een tweetal leeraren onzer school heeft deze taak ten einde gebracht.

De kernvakken van elke school voor verkooppersoneel zijn warenkennis en verkoopkunde.

Warenkennis op zich zelf is niets nieuws. Op tal van handelsscholen en economisch georiënteerde H.B.S.'en werd en wordt het nu nog sedert jaar en dag onderwezen. Het nieuwe in onze warenkennis zit hem in de Art und Weise hoe wij het doceren. In verkoopstersscholen moet het klare voorwerp, het koopartikel, zooals dat op een bepaalden tijd in den winkel „gaat“, onderwijsobject zijn. De mechanische en chemische technologie, die van de grondstof uitgaat en de ontwikkelingsstadia der artikelen leeraart, heeft voor onze school slechts secundaire waarde.

De taak van den detailhandel is de persoonlijke behoeften van elken klant vlug en juist te onderkennen en te weten, welk artikel het meest geschikt is, juist in dit individueele geval tot een volkomen bevredigde aankoop zal leiden. Zoo bezien lijkt de verkoopstersschool dus te kunnen volstaan met warenkennis in bovenbedoelden zin althans.

Het winkelpersoneel heeft nog met een tweeden factor rekening te houden. De Amerikaansche leus „the customer is king“, moge voor Europeesche verhouding maar voor een deel waar zijn, er zit in die leus een percentage waarheid, dat dicht bij het absolute zweeft.

„De klant is koning.“ Voor heel wat Hollandsche winkels kan die leus gerust voor de eerste jaren tot richtsnoer genomen worden. Er is op dit terrein in ons land nog een groote achterstand in te halen. Kennis van den klant moet een school tot opleiding van winkelpersoneel noodzakelijk onderwijzen. Elke opleidingsschool voor onderwijskrachten bij het Voorbereidend lager- en lager onderwijs heeft pædagogiek en zielkunde noodig geoordeeld. (Voor het M.O. is dit in Nederland niet noodig!)

Op de Amsterdamsche school wordt Verkoopkunde in het tweede en in het derde schooljaar onderwezen. Bovendien gaan de leerlingen uit het laatste schooljaar gedurende een heelen dag in diverse zaken hospiteeren. In de spijstijden van het winkelleven, d.w.z. in de week voor Sinterklaas en enkele dagen voor Kerstmis, helpen die leerlingen in diverse groote magazijnen en winkels eenige dagen achtereen. De ervaringen daar opgedaan, worden in de school regelmatig besproken.

Het onderwijs in lichamelijke opvoeding, in Nederland nog te veel stiefkind van het leerplan, kan in een school voor winkelpersoneel absoluut niet gemist worden. Bij ons wordt daarom veel rythmische gymnastiek onderwezen, dat tot doel heeft het juiste gaan en staan der toekomstige verkoopsters te bevorderen.

Het heele leerplan der Amsterdamsche Handelsschool tot Opleiding van Verkoopsters is er dus op ingericht winkelpersoneel te kweken, dat geleerd heeft zich te richten naar het denken en doen der klanten voor de toonbank, maar dat tevens geleerd heeft, dat hiervoor geen universeele regels kunnen gelden.

Zulk winkelpersoneel zal het gemakkelijker vallen de cliënteel zo te behandelen, dat koopers tot klanten en *Klanten* tot *Vaste Klanten* worden.

Schoolboekenproductie

door IDA HEIJERMANS.

II.

Nadat de beschouwing onder bovenstaanden naam reeds verschenen was in afl. 4-5 van *Volksontwikkeling*, kwam op mijn schrijftafel te liggen een uitgave van de *National Society for the Study of Education*, getiteld *The Textbook in American Education*.

Met groote belangstelling, die overging in een gevoel van blijdschap, nam ik kennis van het boek. Want er is altijd reden tot vreugde, wanneer er geconstateerd kan worden, dat sommige denkbeelden in de lucht zitten en niet alleen onder woorden gebracht worden door de enkeling, die zich richtte tegen de teugellooze en bijna niet gecontroleerde productie van schoolboeken in ons land.

De Amerikaansche studie is bovendien een soort gemeenschapswerk. Zorgvuldig voorbereid door de vereeniging, die het op haar programma bracht. Er verliepen vijf jaar tusschen het plan om alles op touw te zetten en de uitwerking in den vorm van het boekdeel dat in 1931 verscheen en reeds besproken zal zijn, wanneer dit artikel verschijnt, in de op de titelbladzijde aangekondigde vergadering, gehouden eind Februari van dit jaar. Het boek aanvaardde dus reeds zijn tocht over den oceaan, voor er melding gemaakt kon worden van het resultaat dezer besprekingen.

Het vraagstuk van het schoolboek, zijn wijze van verschijnen en wat dies meer zij wordt in *The Textbook in American Education* van verschillende kanten belicht en besproken door schrijvers van naam

en gezag op paedagogisch gebied in Amerika. Meer dan 300 bladzijden zijn er aan het onderwerp gewijd, zoodat het geheel een lijvig boek-deel is geworden.

Het spreekt wel vanzelf, dat het buiten het kader van ons tijdschrift zou vallen, indien het werk in deze beschouwing op den voet zou gevolgd worden.

Doch het weinige, hetwelk meegedeeld kan worden, bewijst reeds op overtuigende wijze, dat er in ons land nog veel moet gebeuren, veel ook zal dienen te evolueeren in de gangbare opvattingen, voor ook hier het schoolboek als iets beschouwd wordt, dat school en kind verder brengt op den weg van hun ontwikkeling en niet als iets, waar hoofdzakelijk schrijver en uitgever mee te maken hebben.

De hoofdstukken in het werk, alle door verschillende schrijvers gegeven, behandelen de volgende onderwerpen, waarvan de titels door mij niet vertaald worden, uit vrees, dat hetgeen waar het om gaat, door een minder juiste keuze van het Hollandsche woord, het oorspronkelijke niet precies zou weergeven.

Hierover hebben de studies het:

The Textbook and Methods of Teaching.

The Techniques of Textbook-Authors.

The Professional Status of Textbook-Authors.

The Selection of Manuscripts by Publishers.

New Data on the Typography of Textbooks.

Current Practices in Selecting Textbooks for the Elementary Schools.

The Use of Score Cards in Evaluating Textbooks.

The Policies of Publishers in Marketing Textbooks.

The Problems of Publishers in Making and Marketing Textbooks.

The Ethics of Marketing and Selecting Textbooks.

The Cost of Textbooks.

The State Publication of Textbooks.

Legislative Agencies for Textbook Selection.

Judicial Opinion on Textbook Selection.

Standards for Evaluating Proposed Textbook Selection.

Dan volgen de conclusies en stellingen van het comité, dat als de redactie van het werk te beschouwen is en eindelijk een bibliografisch overzicht van de voornaamste studies en boeken, reeds over het onderwerp verschenen.

En bovendien staat er nog in de inleiding der redactie te lezen, dat er verschillende zijden van de kwestie niet belicht werden; een zestal niet behandelde onderwerpen worden opgeneemd, als *The textbook and the Curriculum*, *The place and Value of Workbooks and Other Newer Forms of Instructional Materials!*

Alle schrijvers natuurlijk zijn er overtuigd van, dat het schoolboek van buitengewoon groote beteekenis is voor kind, onderwijzer en school. Allen hebben hun onderwerp geheel overzien en bijna elk heeft op zijn gebied vragenlijsten rondgezonden om door de resultaten van enquêtes tot conclusies te komen, op iets anders gebaseerd dan individuele opvatting.

Daardoor is het boek in zijn geheel niet alleen van wetenschappelijke waarde geworden, doch ook in zijn overzichtelijkheid van groote praktische beteekenis.

De beperking, die voor het schrijven van deze beschouwing noodzakelijk was, heeft tot gevolg, dat er slechts verwezen kan worden naar enkele studies, wat echter voldoende kan geacht worden om de meening ingang te doen vinden bij de lezers, dat er in ons land nog wat meer voor het schoolboek gedaan dient te worden, dan alleen het schrijven en ervan drukken en het geld verdienen eraan.

Volgens de studies in het Amerikaansche werk dient er nagegaan te worden o.a. welke woorden in het schoolboek voor den leerling van belang zijn, wat en hoe groot op verschillenden leeftijd zijn woordenschat is of dient te zijn. Wie schrijven de boeken, is voor een der hoofdstukken o.a. de vraag geweest, waarop een onderzoek het antwoord geeft.

Een der belangrijkste opgaven was het voorts om na te gaan op welke wijze uitgevers manuscripten zoeken of toegezonden krijgen en hoe die manuscripten tot boek worden en hun weg naar school en gebruiker vinden.

Aan 35 firma's, die zich gespecialiseerd hebben op het uitgeven van schoolboeken, werden vragenlijsten gezonden, die door 33 werden ingevuld.

De antwoorden zijn merkwaardig. Soms geven zij aanleiding tot dezelfde bedenkingen, als onder woorden gebracht in *Productie van schoolboeken*, afl. 4—5 *Volksontwikkeling*, maar uit het meerendeel der ingevulde lijsten blijkt, dat de schrijvers der schoolboeken met de grootste zorg gekozen worden, hun manuscripten beoordeeld door een staf van deskundigen en in een groot aantal gevallen niet gedrukt, voordat er een proef mee genomen is, nauwkeurig gecontroleerd, in de scholen zelf door en met klassen van leerlingen.

En aan deze studie sluit zich aan een zeer uitgebreid onderzoek naar het beste soort letter voor elke categorie van schoolboeken.

Uit den naam der verschillende hoofdstukken, hierboven reeds gegeven, blijkt, dat er wetten en voorschriften in de verschillende Staten bestaan voor de verspreiding en keuze van schoolboeken. Er wordt door de schrijvers der studies nagegaan of er verandering hier en

daar noodzakelijk is, of de beslissingen van den rechter bij overtredingen of geschillen partijdig waren of zijn.

Te velde wordt getrokken tegen die schrijvers en uitgevers, welke door middel van vrienden, voorspraak enz. het boek in de school brengen alleen om eigen belangen te dienen, en een der studies gaat na aan welke voorschriften een werkelijk goede wettelijke regeling moet voldoen, ook om prijsopdrijving te voorkomen.

Het boek sluit met een bibliografisch overzicht, gelijk reeds hierboven gezegd werd. Uit den grooten overvloed van materiaal, schrijft de verzamelaar, werden ter vermelding slechts 91 studies en boeken gekozen!

Slechts 91!

De namen alleen van het vermelde, doen de Hollandsche enkeling zich afvragen, of de afstand tusschen Nederland en de Vereenigde Staten van Noord-Amerika een veelvoud van Atlantische Oceanen groot is, en daar en hier chronologisch verschil van jaren bestaat!

Zeker: Amerika is het land van onbeperkte mogelijkheden. In de materie, waar het nu om gaat, mag dit echter allerminst op den voorgrond gesteld worden. Want juist, omdat de Vereenigde Staten een zoo groot gebied vormen met een bevolking van millioenen en nog eens millioenen, waren er voor het onderzoek in de uitgave van de *National Society for the Study of Education* moeilijkheden te overwinnen, waarvan in een klein land als het onze geen sprake kan zijn.

Het terrein hier is makkelijk te overzien. Het voorbeeld is met het besproken werk gegeven.

De vraag is gewettigd: welke Nederlandsche vereeniging of instelling stelt een onderzoek in naar de wijze waarop in ons land het manuscript tot schoolboek wordt, hoe het typografisch verzorgd wordt, welke principiele eischen uitgevers zichzelf stellen, wat er verbeterd kan en moet worden, opdat ook te onzent het schoolboek anders dan het nu geschiedt, kan medewerken aan de opvoeding der leerlingen en den bloei van het onderwijs, in de allerbeste beteekenis van het woord.

Feiten en Pogingen.

Onderwijsraad en Centraal Pedagogisch Instituut.

Het schijnt niet ondienstig in aansluiting aan het artikel over den Onderwijsraad in het Maartnummer samen te vatten, hetgeen er tot nu toe over verhandeld is, in verband met het denkbeeld van een Centraal Pedagogisch Instituut.

In de Handelingen der IIe Kamer van 26 Nov. 1930, bladz. 806 en 808, 809, vindt men een vraag naar het gesprokene op het Tweede Pedagogisch Congres en een vrij uitvoerige beschouwing over den Onderwijsraad, waarop de Minister op bladz. 830 niets antwoordt dan:

„Ten aanzien van de opening van het tweede Pedagogisch Congres moet ik mij van een oordeel onthouden, zoolang het officieel verslag van het Congres nog niet verschenen is”.

Ook bij de behandeling van een wijziging in de Nijverheidsonderwijswet kwam men op het onderwerp terug (Handel. IIe Kamer van 10 Mrt. '31 bladz. 1991/92) wyl bij die wijziging de Onderwijsraad belast werd met een nieuwe, belangrijke taak van wettoepassing. Het betoog daartegen ging in de lijn van het bovenbedoeld artikel.

De Minister beriep zich op het tweede lid van art. 4, aangehaald in meer genoemd artikel, en bleek in 't geheel geen oog te hebben voor het feit, dat de Onderwijsraad in geen enkel opzicht in de gelegenheid is geweest daigene te zijn, wat de ontwerper aanvankelijk als de „uitsluitende” taak zag. Trouwens, buiten schrijver dezex, scheen men in de Kamer in den Onderwijsraad alleen het eminente, onpartijdige, staatsambtelijke lichaam van advies te zien in alle epineuze kwesties der toepassing van de bevestigingswet.

Te opmerkeliaker is daarnaast het verhandelde in de Eerste Kamer, dat we daarom uitvoerig opnemen.

In het Voorl. Verslag op Hoofdstuk

VI d^e. 11 Febr. 1931, treffen we het volgende aan:

Verscheidene leden uitten kritiek op den toestand van het onderwijs hier te lande, meer in het bijzonder op dien van het lager, middelbaar en voorbereidend hooger onderwijs. Deze leden verwezen voor een nadere motiveering hunner bezwaren naar een h.i. hoogst interessant artikel van Professor Dr. Ph. Kohnstamm, dat in Juli j.l. in een weekblad verscheen en welks inhoud ongetwijfeld aan den Minister bekend zal zijn. Te veel wordt in het tegenwoordige stelsel van onderwijs het oog gericht op het bijbrengen van kennis en te weinig wordt aan de karaktervorming gedacht. Het valt niet te ontkennen, dat ook de ouders hier schuld hebben, die zich maar al te vaak niet kunnen voorstellen, dat niet alle kinderen geschikt zijn om den gebruikelijken weg van de lagere school tot de universiteit af te leggen. Terecht vestigt dan ook de schrijver van voornoemd artikel de aandacht op het „schrikbarende verloop bij ons middelbaar en voorbereidend hooger onderwijs”, hetwelk een jaarlijksche materiele schade van miljoenen en een vermindering aan volkskracht, die niet te begrooten is, ten gevolge heeft. De leden, hier aan het woord, bepleitten de instelling van een Centraal Paedagogisch Instituut om de Overheidsorganen op het gebied van het onderwijs in den ruimsten zin des woords van voorlichting te dienen. Onze eerste Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, Dr. J. Th. de Visser, heeft dit denkbeeld reeds eenmaal ter sprake gebracht. Deze leden achten thans voor de Regeering het oogenblik gekomen om tot de daad over te gaan. Met hunne kritiek op een bepaald stelsel bedoelden zij echter geenszins den Minister een verwijt te maken. Deze leden toonden zich integendeel zeer ingenomen met de werkkraacht van den bewindsman, doch zij zou-

den het op prijs stellen, indien een meer moderne richting werd ingeslagen ten aanzien van de zorg voor het onderwijs, in algemeenen zin bedoeld.

In de M. v. Antw. d^o. 11 Mrt. '31 geeft de Minister van Onderwijs hierop dit bescheid, waaruit duidelijk de vrees blijkt voor „Overheidspedagogiek” die den Minister parten speelt bij dit onderwerp.

Van de in het Voorloopig Verslag bedoelde artikelen¹⁾ van de hand van Prof. Dr. Ph. Kohnstamm heeft ook de ondergeteekende met belangstelling kennis genomen. De hierin besproken vragen, of het onderwijs — en hiervan bepaaldelijk het lager en het middelbaar en voorbereidend hooger onderwijs — hier te lande zoowel in strikten zin, alsook ten aanzien van karaktervorming als anderszins wel voldoende resultaten afwerpt en of hierin niet verbetering valt aan te brengen, verdienen ongetwijfeld bij voorranging de aandacht. Op den welgeveer rust hierbij in de eerste plaats de taak om door doeltreffende voorschriften te waken tegen overlading in de leerstof en waarborgen te scheppen voor een goede paedagogische vorming van de leerkrachten. In hoever de onderwijswetten in dit opzicht te kort schieten, kan andermaal bij de aanstaande herziening daarvan bekeken worden. Ongetwijfeld is het echter juist, dat ook de ouders der schoolgaande jeugd hierbij een gewichtige rol te vervullen hebben, t.w. de voor den aanleg en het karakter van hun kind meest passende onderwijsinrichting uit te kiezen. Dat zij hierin, helaas! menigmaal mistasten, is voor tegenspraak niet vatbaar. Hun deswege in de vrijheid van die keuze te belemmeren, zal met dat al niemand wenschen.

¹⁾ Bedoeld worden blijkbaar het artikel: „Is de organisatie van ons onderwijs doeltreffend?”, in de *Groene Amsterdammer* van Zaterdag 12 Juli 1930 en het artikel: „Hoe verbeteren wij de organisatie van ons onderwijs”, in dat werkblad van Zaterdag 19 Juli 1930.

De ondergeteekende zal allerminst ontkennen, dat een geregeld paedagogische voorlichting van leerkrachten en ouders, waar school en maatschappij te zamen moeten werken, tot verbetering van de resultaten het hare kan bijbrengen. Niet is hij het echter eens met de conclusie, dat thans voor de Regering het oogenblik gekomen zou zijn om door stichting van een Centraal Paedagogisch Instituut „tot de daad over te gaan”. Het was hem niet bekend, dat indertijd Minister Dr. de Visser dit reeds zou hebben voorgesteld en het Voorloopig Verslag vermeldt ook niet, bij welke gelegenheid en in welken vorm dit geschiedde. In ieder geval komt de schrijver van bovenbedoelde artikelen tot een andere conclusie. Deze toch waarschuwt uitdrukkelijk tegen Overheidspedagogiek en verwacht in ons zeer gedifferentieerd land niet van één centraal Overheidsinstituut heil, maar van een „federatief verband van instellingen”, die de paedagogische problemen geregeld zullen bestudeeren. Met zijn artikelen zegt hij dan ook uitdrukkelijk te beoogen de publieke belangstelling alvast wakker te maken, nu de Onderwijsraad het vraagstuk van de verbetering van paedagogische voorlichting in studie nam.

In de openbare zitting is daarop uitvoerig over de zaak gesproken. We halen aan uit de Handelingen te Kamer 19 Mrt. '31, bl. 493-495.

De heer Ossendorp: Mijnheer de Voorzitter! In de afdelingen is aan de hand van een tweetal artikelen van prof. Kohnstamm, van 12 en 19 Juli van het vorig jaar in *De Amsterdammer*, critiek geoefend op het lager, middelbaar en voorbereidend hooger onderwijs. Die critiek werd gezocht en in den vorm, waarin het onderwijs gegeven werd, en in de resultaten, welke daarmede werden bereikt, en die critiek leidde er toe, dat verschillende leden zich uitspraken voor de wenschelijkheid tot instelling van een centraal paedagogisch instituut. Er werd gevraagd of de Minister niet bereid zou zijn een dergelijk instituut op het gebied van het onderwijs in te stellen en er werd op gedaeld, dat de voorvorige

Minister van Onderwijs, dr. de Visser, reeds in dien zin zich had uitgelaten, dat het ten hoogste wenschelijk was, dat een dergelijke instelling in het leven werd geroepen. Tot teleurstelling van meerderen, misschien van velen, heeft de Minister daartegenover een afwijzend standpunt ingenomen. Hij was het niet met de conclusie eens, dat thans voor de Regeering het oogenblik gekomen zou zijn om door de stichting van een centraal paedagogisch instituut tot de daad over te gaan en verder zegt de Minister: dat het hem niet bekend was, dat de heer de Visser reeds in dien zin zoo niet werkzaam was, dan toch althans zijn gedachten had laten gaan.

Mijnheer de Voorzitter! Dat laatste heeft mij wel ietwat verwonderd. Het is mij bekend, dat de Minister met onderwijsinstellingen en op het gebied van het onderwijs geen onbekende is, ik zou durven zeggen, dat eerder het tegendeel het geval is, en ofschoon natuurlijk niet te eischen is van een Minister, dat hij zich op een gegeven oogenblik alles herinnert en onmiddellijk kan zeggen, dat is zoo, dr. de Visser was ook voor de instelling van een dergelijk instituut geposteed, is het toch ook wel wat sterk, dat de Minister in een stuk gaat schrijven: daarvan is mij niets bekend.

Toen in 1918 dr. de Visser als Minister van Onderwijs optrad, was een der eerste ontwerpen, die hij in de Tweede Kamer aankondigde, de instelling van een Onderwijsraad, dat is nog wel niet precies een centraal paedagogisch instituut, doch naar het karakter, dat Minister de Visser meende, dat die Onderwijsraad moest dragen, komt het er toch vrij dicht bij.

Toen de Minister in November 1918, dus kort na zijn optreden, het ontwerp voor een Onderwijsraad bij de Tweede Kamer indiende, schreef hij in de toelichting:

„Bij herhaling is in voorgeslagen jaren het denkbeeld ter sprake gekomen, om een algemeen college van advies voor de zaken van het onderwijs in het leven te roepen. De ondergeteekende is niet alleen een warm voorstander van dit denkbeeld, maar hij

is er bovendien van doordrongen, dat de instelling van zoodanig college de eerste stap zal moeten zijn om tot verbetering van het onderwijs in zijn verschillende geleidingen te geraken. Die verbetering schijnt alleen mogelijk, wanneer het Departement van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen begint gestaalde voeling met en voorlichting te zoeken bij personen, die geacht kunnen worden de tegenwoordige onderwijs- en opvoedkundige vraagstukken te beheerschen en die in staat zijn te midden van velerlei inzichten de elementen van waarde voor onze volksontwikkeling op te sporen, te schiften en voor te dragen.”

Mijnheer de Voorzitter! Wanneer men dit leest, wat de Minister in 1918 in zijn toelichting schreef en men vergelijkt de denkbeelden, door den heer Kohnstamm geuit in de artikelen in de *Groene Amsterdammer*, dan ziet men, dat al mogen ze nog niet gelijk zijn, ze toch een zeer sterke mate van overeenkomst vertoonen.

Minister de Visser was daartoe nog niet gekomen door een uitspraak der Bevredigingscommissie, maar toch vond hij steun in deze uitspraak, waarbij de Bevredigingscommissie zich in de toelichting tot het door haar uitgebrachte rapport als volgt uitziet:

„In het nieuwe systeem — dat is het nieuwe systeem op onderwijsgebied — is het namelijk noodig, dat een adviseerend college voor de zaken van het lager onderwijs worde ingesteld. Zoodanig hoogstaand, geheel onafhankelijk college, de Onderwijsraad, samengesteld uit mannen met liefde voor en kennis van het onderwijs, zal den Minister hebben voor te lichten omtrent de maatregelen, noodig ter verbetering van het lager onderwijs in het algemeen.”

Zoo zien wij, dat de Minister van Onderwijs eigenlijk ging in de richting, waarin men op het oogenblik in het Voorloopig Verslag poogt dezen tegenwoordigen bewindsman te doen gaan.

Den Minister werd in 1919 van meer dan een zijde er op gewezen, dat aan de voorlichting op onderwijsgebied in

ons land nogal wat ontbrak en de zaak toch eigenlijk niet voldoende geoutilleerd was om op de hoogte te komen van de onderwijsomstandigheden en er nog minder gelegenheid was, gezet na te gaan wat aan ons onderwijs ontbrak en de verbeteringen er van op te sporen. Men wees erop, dat, waar men eenige voorlichting kon vinden op het bestaande terrein, ook nog verbrokkeling bestond, dat wij bijv. het Nederlandsch Schoolmuseum hebben, er een zeer uitgebreide en goede paedagogische bibliotheek bestaat, dat de Bond van Nederlandsche Onderwijzers het Bureau voor Onderwijs-Adviezen en het Bureau voor Kinderbescherming had gesicht, enz. maar dat het toch wenschelijk was, dat het Rijk een centraal instituut ten deze in het leven riep.

De Minister had daarnaar wel ooren en hij legde de vraag van de wenschelijkheid van de instelling van een Rijks centraal instituut aan den Onderwijsraad voor. Hij verband daaraan de vraag, of de Onderwijsraad een oordeel wilde vellen over zijn gedachte om aan het centraal instituut een bureau te verbinden tot bestudeering van algemeene onderwijsaangelegenheden in het binnen- en buitenland, ten einde adviezen te doen verstrekken, in de eerste plaats aan Regeeringspersonen.

De Onderwijsraad heeft de hem voorgelegde vragen bestudeerd en zijn meening daarover in een rapport neergelegd, dat 12 December 1919 aan den Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen is ingediend.

Het oordeel is inderdaad gunstig te noemen en luidt:

„Een Bureau tot bestudeering van algemeene onderwijsaangelegenheden wordt van hoog belang gerekend, al moet er ten strengste voor worden gewaakt, dat de gedachte ingang zou vinden, als zou de Regeering propaganda wenschen te voeren voor een door het Rijk officieel gewaarmerkt paedagogiek, didactiek en methodiek.”

De Onderwijsraad spreekt zich dus voor de instelling van een dergelijk instituut uit, doch zegt er bij: zorg er voor, dat wij niet krijgen een Rijkspaedagogiek.

Deze Minister uit zich tweedehands

op dezelfde manier. Hij toch schrijft:

„In ieder geval komt de schrijver van bovenbedoelde artikelen tot een andere conclusie. Deze toch waarschuwt uitdrukkelijk tegen Overheids-paedagogiek en verwacht in ons zeer gedifferentieerd land niet van één centraal Overheidsinstituut heil, maar van een „federatief verband van instellingen”, die de paedagogische problemen geregeld zullen bestudeeren.”

Het is waar, dat prof. Kohnstamm in een artikel ook geschreven heeft: Wij moeten niet komen tot Rijkspaedagogiek, wij moeten niet hebben voorgeschreven regelen op het gebied van onderwijs, opvoeding, karaktervorming, die gelden voor elken onderwijzer, voor elk kind, voor elke school.

Maar dat de Minister daarin een argument zou kunnen vinden om zich eigenlijk te verklaren tegen hetgeen prof. Kohnstamm wenscht, is toch wel vrij sterk, want prof. Kohnstamm heeft in zijn artikel van 19 Juli o.a. geschreven, dat het gevaar eigenlijk niet te vreezen is. Hij heeft wel gezegd, dat wij dien weg niet uit moeten, doch daarna heeft hij ook gezegd: Wij zullen dien weg ook niet uit gaan. Hij schrijft o.a.:

„Aan bindende voorschriften, aan reglementaire bepalingen, aan bureau-cratistische nauwgezetheid heeft ons onderwijs allermits behoefte, wel aan voortlichting, aan stimuleren, aan belangstelling en steun van autoriteiten, die deskundig zijn en kunnen blijven, doordat zij in verbinding staan met centra van onderzoek en de gelegenheid hebben om geregeld daarmede contact te onderhouden. Het feit, dat wij voortreffelijke medische laboratoria en klinieken bezitten, door de Overheid in 't leven geroepen en onderhouden, en alleen door haar steun mogelijk, brengt immers ook niet mede dat er een Staatsgeneeskunde is ingevoerd, die den praktiseerenden geneesheer zijn behandelingswijze en recepten voorschrijft. En evenmin vloeit uit het bestaan der Technische Hoogeschool en van talrijke deskundig geleide technische diensten van Rijk en gemeenten voort, dat onze geheele techniek loopt in een Overheids-gareel.”

Hij zegt dus: dat gevaar, dat men er in zou kunnen zien, bestaat niet, want zie maar, hoe het in de praktijk tot nu toe gegaan is; en verder, dat hij niet wenscht één instituut, maar een federatie van instituten, vindt zijn grond hierin, dat het bij de gedifferentieerdheid van ons land niet mogelijk zou zijn tot bevrediging van allen één instituut in het leven te roepen. Wanneer aan onze verschillende universiteiten en hogescholen een dergelijk instituut werd ingesteld en die pleegden met elkaar geregeld overleg, dan zou dat niet anders dan goede gevolgen kunnen voortbrengen voor ons onderwijs.

Hoe staan wij tegenwoordig met ons onderwijs? Wat weten wij er van. Wij weten hoe ons onderwijs verdeeld is, helaas nog niet wettelijk in voorbereidend onderwijs, maar dan toch in lager, middelbaar, voorbereidend hooger en hooger onderwijs.

Wij weten het aantal scholen, het aantal leerlingen en zoo hebben wij nog wat meer statistische gegevens, die ons eenig inzicht kunnen geven in den omvang van de scholen, eigenlijk nog niet in den omvang van het onderwijs, doch een instituut, dat zich geregeld bezighoudt met de bestudeering van onderwijs- en opvoedkundige vraagstukken, dat wetenschappelijk toetst en tot een conclusie komt of invoering aanbeveling of bestrijding verdient, een dergelijk instituut hebben wij niet. De klachten, die zoo vaak en in de laatste jaren in luider mate worden aangeheven over de onvoldoendheid van ons onderwijs, ncht ik in vele opzichten overdreven, maar toch kan niet ontkend worden, dat het noodig is, dat wij een breeder en vooral dieper inzicht krijgen in de onderwijs- en opvoedkundige vraagstukken. Er is geen een lichaam voor aangewezen en geen een lichaam is op dit oogenblik in staat om dat te doen.

Het Departement is natuurlijk uitgeschakeld voor dezen arbeid; de inspecteurs als college zijn te veel bezet met administratieven arbeid. Het Nutsseminarie in Amsterdam, de R.-K. leergangen in Tilburg doen wat zij kunnen, doch zijn te onvoldoende geoutilleerd om er van te maken wat het behoort te zijn. Kregen wij een dergelijk instituut, dan

zouden wij bij verschillende quaesties, die zich voordoen, met kennis van zaken kunnen oordeelen over het al of niet wenschelijke en noodige. De heeren de Jong en Polak hebben warme woorden gesproken ter aanbeveling van de invoering van Esperanto: ik dacht daarbij: het is wel aardig om aan te hooren, maar bevat het voldoende grond om nu te zeggen: het onderwijs in Esperanto moet op de lagere school worden ingevoerd? Hadden wij nu dat centrale paedagogische instituut, dan was er al dadelijk een onderwerp — ik weet niet of het het eerst aan de orde diende te komen — waarvan het studie kon maken, en waarover het niet alleen den Minister van Onderwijs, maar ook de Kamer en de onderwijsmensen kon voorlichten.

Daarop de Minister (bl. 499):

Een zeer belangrijke zaak, door den heer Ossendorp aangeroerd, was die van het Centraal Paedagogisch Instituut. In het Voorloopig Verslag en in de rede van den geachten afgevaardigde is verwezen naar een paar artikelen van prof. Kohnstamm. Toen de heer Ossendorp daarna deze zaak nader ontwikkelde, dacht ik bij mij zelf: hinkt de geachte afgevaardigde, hij vergeve mij de uitdrukking, niet eenigszins op twee gedachten? In het Voorloopig Verslag wordt gezegd: Minister de Visser heeft intetijd instemming met het stichten van een dergelijk centraal instituut betuigd. Het spreekt vnnzelf, dat ik aan hen, die mij op mijn Departement ter zijde staan, heb gevraagd: Is u daarvan iets bekend? Neen, was het antwoord. Nu heeft de geachte afgevaardigde er echter op gewezen, dat Minister de Visser intetijd bij de wet om den Onderwijsraad wel de wenschelijkheid van een centrale voorlichting der Regeering, speciaal van zielkundigen en opvoedkundigen aard, heeft betoogd. Is, nu die Onderwijsraad er gekomen is, daarmede dan de wensch van Minister de Visser niet vervuld? De geachte afgevaardigde zegt: neen. Hij zelf heeft een voorbeeld genoemd, dat ik hier nog even te pas zou willen brengen. De geachte afgevaardigde heeft gezegd: Wij hebben heden gesproken over het Esperanto en ziehier nu een vraag, die men aan het centraal instituut zou kunnen

voorleggen: Hoe moet het nu met het Esperanto, licht ons nu eens wetenschappelijk voor. Wanneer deze vraag echter bij mij komt, leg ik haar aan den Onderwijsraad voor. Ik acht hiervoor niet een centraal instituut noodig. Blijkbaar vindt de geachte afgevaardigde den Onderwijsraad niet voldoende en staat hij op het standpunt: er moet een andere instelling met een uitgebreide outillage zijn, waardoor allerlei vraagstukken dieper en grondiger dan door den Onderwijsraad kunnen worden onderzocht. Komen wij dan echter niet terecht bij wat ik heb genoemd de Staatspaedagogiek, die ook de geachte afgevaardigde, naar ik gehoord heb, niet wenscht?

Ik meen, dat men hier tweërlei moet onderscheiden. In de eerste plaats voorlichting uit wetenschappelijk oogpunt op paedagogisch en zielkundig gebied. Ik vrees, dat, zoo hier van Overheidswege zij het ook een federatief verband van instellingen wordt gevestigd, op uitpraken op dit terrein het stempel van de Overheid zal worden gedrukt en wij op die wijze toch een Overheidspaedagogiek zullen krijgen.

Daarnaast zou ik echter iets anders willen onderscheiden. De geachte afgevaardigde heeft er nl. in het begin van zijn rede op gewezen, dat wij nog niet voldoende geoutilleerd zijn om te kunnen nagaan, wat er aan ons onderwijs ontbreekt en op welke wijze dit kan worden verholpen. Het is waar, zeide hij, er wordt mooi werk verricht, o.a. door het Nederlandsch Schoolmuseum, door de paedagogische bibliotheek en door het Bureau voor kinderbescherming, dat van den Nederlandschen Bond van Onderwijzers is uitgegaan en thans, meen ik, een zelfstandige rechtspersoon is geworden. Ik zelf heb wel eens als een leemte gevoeld, als een organisatorische fout, dat in ons land wel verschillende organisaties op onderwijsgebied werkzaam zijn om gegevens te verzamelen betreffende het onderwijs hier te lande en in het buitenland, dat echter die organisaties ieder op zich zelf werkzaam zijn, zonder met elkaar voldoende veeging te houden, waardoor dikwijls hetzelfde werk dubbel wordt gedaan. Er is voor de Regering ook alles aan gelegen, om in dit opzicht een voldoende

voorlichting te krijgen. Dat ik in die richting werkzaam ben geweest, blijkt o.a. daaruit, dat tijdens mijn Ministerschap de eerste pogingen zijn aangewend om tot verbetering van de onderwijsstatistiek te komen. Deze werd vroeger verzorgd door het Departement van Onderwijs en is tijdens mijn Ministerschap overgebracht naar het Centraal Bureau voor de Statistiek, heiligen, naar ik meen, een groote verbetering is, zooals trouwens uit de verschillende publicaties, die omtrent bepaalde onderdelen van het onderwijs zijn verschenen, wel reeds gebleken is. Daarmede zijn wij dus op den goeden weg, maar daarmede zijn wij er nog niet. Ik denk b.v. aan het zeer goede werk, dat, naar mij is medegedeeld, door het Bureau voor kinderbescherming wordt verricht, welk bureau uitgebreide gegevens verzamelt omtrent het onderwijs en deze dagelijks bijhoudt en verbetert. Nu zal ik het gaarne in overweging nemen — niet om er mij van af te maken; ik zeg dit ten overvloede, want dat in-overweging-nemen is doorden geachten afgevaardigde hedenmorgen ietwat wantrouwend begroet — of er aanleiding is om van Overheidswege aan te moedigen, dat deze en andere instellingen, die er thans op dit gebied in ons land zijn, samenwerken, ten einde te komen tot een volledig inlichtingenbureau omtrent het onderwijs hier en in het buitenland. Dit lijkt mij van belang niet alleen voor het onderwijs, maar ook voor de Regering. Ik zeg: ik zal het gaarne in overweging nemen, echter onder de restrictie, dat ik eerst het advies van den Onderwijsraad over de paedagogische voorlichting in het algemeen wil afwachten.

Het wederwoord luidde (bl. 502 e.v.):

Mijnheer de Voorzitter! Nog een enkel woord over het centraal paedagogisch instituut. De Minister redeneert daarbij als volgt: Minister de Visser bedoelde met den Onderwijsraad het lichaam te krijgen, zooals o.a. prof. Kohnstamm dat wenschte. Die Onderwijsraad is er. Is er nu daarnaast nog plaats voor een ander instituut?

Mijnheer de Voorzitter? Ik meen, dat de geschiedenis ietwat anders is! Toen Minister de Visser optrad, zweefde hem

voor oogen een Onderwijsraad, die tot taak zou hebben zich op de hoogte te stellen van alle onderwijs- en opvoedkundige vraagstukken: het nieuwe te onderzoeken, daaromtrent adviezen te geven en, voor zoover dat dienstig kon zijn, bij het onderwijs in te voeren. Toen nu de Onderwijsraad er eenmaal was, bleek al vrij spoedig, dat hij voor dat doel niet dienstig kon zijn. De Onderwijsraad is van dat oorspronkelijk bedoelde karakter ver verwijderd. De Onderwijsraad is veel meer, om niet te zeggen uitsluitend, een adviseerend college geworden in zake geschillen tusschen besturen en gemeentebesturen, dan een pedagogisch college. Ik herinner er alleen maar aan, dat 28 artikelen van de Lager-onderwijswet den Onderwijsraad opdragen om aan Gedeputeerde Staten of den Minister advies te geven. De werkkraft van dit college wordt dan ook geheel opgeslorpt voor die adviseerende taak en er blijft voor het andere werk geen tijd over.

De heer de Visser had nog wel eens een goeden kijk op onderwijsgebied en daarom ging hij dan ook niet lang na zijn optreden er toe over den Onderwijsraad advies te vragen over de instelling van een centraal Rijksinstituut ter vervanging van het Nederlandsch schoolmuseum en andere bestaande instellingen. Maar daarnaast vroeg hij advies van den Onderwijsraad over de instelling van een centraal bureau, dat zich zou bezighouden met wetenschappelijk werk op pedagogisch gebied. Deze Minister van Onderwijs heeft tot mijn gelempende

vreugde gezegd, wel te willen overwegen uitbreiding en bevestiging van bestaande instellingen als schoolmuseum, enz., met elkaar in verband gebracht. Dat geeft niet wat de oorspronkelijke bedoeling was van Minister de Visser, maar het is een stap in de goede richting, maar nu moet de Minister ook een tweeden stap doen en gaan in de richting van een centraal pedagogisch instituut, want de Onderwijsraad is dat niet en kan dat niet worden, tenzij men er een geheel nieuwe instelling met een ouden naam van wil maken.

Nu heeft de Minister gezegd, dat hij een Nota verwachtte van den Onderwijsraad. Ja, er is door den Onderwijsraad een studietoelichting benoemd, die de zaak van alle kanten zou bekijken en aan den Onderwijsraad advies zou uitbrengen. Die studietoelichting heeft rapport uitgebracht en het zou mij niet verwonderen als dat voor den Onderwijsraad aanleiding was zich in een bepaalde richting tot den Minister te wenden. Nu kan en mag de zaak hiermede niet van de baan zijn, en daarom zou ik, en hiermede eindig ik, den Minister willen vragen, om de Nota van de studietoelichting aan den Onderwijsraad, of de Nota, die de Onderwijsraad naar aanleiding daarvan wellicht tot den Minister zal richten, ter gelegener tijd ter visie zou willen leggen voor de leden der Kamer, opdat zij een onderwerp van nadere discussie kan uitmaken.

Ten slotte toonde de Minister zich bereid die nota over te leggen, als de Onderwijsraad geen bezwaar maakte.

INHOUD VAN AFLEVERING 7.

Bladz.

Eenige kantteekeningen over „Werkloosheid en Ontwikkeling van Volwassenen. Ter bezinning en opwekking, door L. Simons	193
Het hooger Onderwijs en de Volksontwikkeling. Tweede reeks. I. Inleiding door Prof. Ph. Kohostamm.	200
Het onderwijs aan winkelpersoneel in het algemeen en dat aan de Handelsschool tot opleiding van verkoopters te Amsterdam in het bijzonder, door J. Traast	207
Schoolboekenproductie, door Ida Heyermans, II.	214
Feiten en Pogingen. Onderwijsraad en Centraal Pedagogisch Instituut	218

VRAAGT ONZE UITGEBREIDE GEÏLLUSTREERDE CATALOGUS

WANDPLATEN naar ontwerpen van Mevr. B. Midderigh—Bokhorst

12 platen „Jeugd”	formaat 48 × 48 cM.
4 platen „Kleine Jeugd” .	formaat 25 × 26 cM.
4 platen „De Jaargetijden”	formaat 46 × 57 cM.
2 platen „Romantiek” . .	formaat 46 × 57 cM.

Alle uitgevoerd in kleurendiepdruk

BEELDSCHRIFTBOEKJES Voor School en Huis

22 verschillende deeltjes

Plaatjes Mevr. B. Midderigh—Bokhorst

— Versjes Anna Sutorius

KNIPPLATEN 8 verschillende platen

PRIKKEN, KLEUREN, OPZETTEN 64 verschillende onderwerpen, in
pakjes van 100 ex. verkrijgbaar.

N.V. Uitg. Venn. vh. Erven Martin G. Cohen
17 HOFWIJCKSTRAAT - TELEFOON 113581 - DEN HAAG

Zoo julst
verschenen:

NAZORG

VERSLAG

OVER DE NAZORG VOOR DE
ONTSLAGEN LEERLINGEN DER
OPENBARE EN BIJZONDERE
SCHOLEN VOOR BUITEN-
GEWOON LAGER ONDERWIJS
EN VOOR DE LICHAAMELIJK-
GEBREKKIGE RIJPERE JEUGD,

uitgebracht door de
Commissie, benoemd door Burgemeester
en Wethouders van 's-Gravenhage, bij
besluit van den 24sten April 1928,
No. 9605 O.

PRIJS. GEB. F 3.90

Verkrijgbaar bij den Boekhandel en
bij den uitgever J. B. WOLTERS
GRONINGEN — DEN HAAG

VACANT

VOLKS *17B 3869* **ONTWIKKELING**

**MAANDBLAD UITGEGEVEN DOOR HET
NUTSINSTITUUT VOOR VOLKSONTWIKKELING**

ONDER REDACTIE VAN :

Prof. Dr. PH. KOHNSTAMM, L. C. T. BIGOT, Prof. R. CASIMIR, W. EMMENS,
A. H. GERHARD, Prof. Dr. J. H. GUNNING Wz., IDA HEYERMANS,
Dr. K. F. PROOST, G. VAN VEEN, J. HOVENS GREVE, Secretaris

Jan Nieuwenhuysen
1784

PER
JAAR
F 8.75

**MIJ.TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN
CENTRAAL STATION, AMSTERDAM**

PER
NUMMER
F 0.75

Lichtbeelden-Vereeniging

AMSTERDAM - SINGEL 289-293

Centraal bureau voor lantaarnplaten en wetenschappelijke fotografie
TELEFOON 34648 — POST-GIRO 15476

De Lichtbeelden-Vereeniging heeft een „Uitleenbibliotheek”
van $\pm$ 50.000 stuks lantaarnplaten op het gebied van:

Kunstgeschiedenis

Schilderkunst, Plastiek, Bouwkunst, Stedenbouw
(ook kaarten en prenten), Stadsgezichten. —

Cultuurgeschiedenis.

Aardrijkskunde

Oppervlaktevormen, Grondsoorten, Begroëning,
Bebouwing, Verkeerswegen, Economie, Industrie.

Sterrenkunde.

Natuurlijke Historie.

Landbouw en Veeteelt

in ons land speciaal voor het Landbouwonderwijs.

Kinderverhalen en Ontdekkingsreizen.

Voor alle personen of vereenigingen, die practisch aan ontwikkelingswerk doen
is de Lichtbeelden-Vereeniging een onmisbaar Hulpinstituut.

In 1950 werden 150.000 lantaarnplaatjes van haar betrokken.

Men kan per serie huren à f5.— en een abonnement van 15 series
per jaar nemen voor f30.—. Alle lichtbeelden kunnen ook gekocht
worden, evenals een groot aantal foto's.

De Vereeniging is bezig naast de Lichtbeeldencollectie een archief aan te
leggen van eigen opnamen van Nederland: schilderkunst, architectuur, karak-
teristieke landschappen, begroëning, typen van boerderijen, dorpenaanleg,
industrie en landbouw.

**Uitvoerige catalogi voor alle onderdeelen en alle verdere
informaties zijn aan bovenstaand adres verkrijgbaar.**

Arbeidsvreugde in de Onderneming,

door A. F. WENT.

„Aan het begin van alle sociaal en economisch
gebeuren staat de mensch“.

Clara Meyer—Wichmann.

Het is eigenlijk pas in de laatste jaren dat het vraagstuk der arbeidsvreugde belangstelling wekt ook in industriële kringen. Tot voor korten tijd werd de vraag of de arbeider vreugde heeft aan zijn arbeid, zelden van praktisch belang geacht. En alle maatregelen die in deze eeuw genomen zijn ten bate der arbeiders en die ongetwijfeld hun arbeidsvreugde ten goede kwamen, steunden voornamelijk op ethische en sociale- dus niet op psychologische overwegingen en zonder dat daarbij speciaal de gedachte aan vermeerdering van arbeidsvreugde een rol speelde. Men achtte reeds langen tijd van belang dat de arbeider fysiek gezond was, doch zorg voor zijn geestestoestand en inzicht in de invloed, die deze op het werk heeft, bleef achterwege.

En toch blijkt meer en meer in de praktijk dat het vraagstuk der arbeidsvreugde van principieele beteekenis is voor de uitkomsten in het bedrijf en een onderzoek naar middelen ter bevordering van arbeidsvreugde onder het personeel niet alleen uit ethische beweegredenen aanbeveling verdient, doch uit zakelijk en economisch oogpunt zelfs een eisch mag heeten: een verhooging der arbeidsvreugde doet onmiddellijk zijn invloed voelen op quantiteit en kwaliteit der productie.

In verband hiermede is het misschien niet ondienstig mededeeling te doen van enkele ervaringen uit de praktijk van het bedrijfsleven. Het onderwerp is zoo uitgebreid — er zijn immers omvangrijke boeken over gepubliceerd — dat uiteraard slechts de belangrijkste punten zullen kunnen worden belicht en eenige daarvan nader uitgewerkt.

* * *

1. Voorwaarden en Invloeden. A. Algemeen.

§ 1. Als eerste voorwaarde voor de aanwezigheid van arbeidsvreugde moet worden genoemd fysiek en psychisch welzijn, iemand, die niet gezond is, is meestal niet vreugdig en beleeft dan ook weinig vreugde aan den arbeid. Dit geldt vooral indien de ziekte van voorbijgaanden aard is. Is zij chronisch, heeft men dus te doen met een z.g. onvolwaardige arbeidskracht, dan wordt het fysieke gebrek op wonderlijke en bewonderenswaardige wijze dikwijls gecompenseerd door energie en werklust. De voorbeelden uit de praktijk zijn voor het grijpen waarin een onvolwaardige meer praesteert dan zijn gezonde collega. De oorzaak is wel duidelijk: de eerste wordt door den strijd om het bestaan gedwongen tot grooter krachtsinspanning en vindt daarbij steun in zijn innerlijken strijd tegen het minderwaardigheidsgevoel. Psychische invloeden zijn soms nog sterker dan fysieke.

Onaangenaamheden van huiselijken aard, een persoonlijk conflict, hebben voldoende invloed op de menschelijke psyche om de vreugde aan den arbeid te ontnemen — men denke aan Paul G raldy's toneelstuk: Robert et Marianne, waarin hij een dergelijk geval treffend beschrijft. De beste genezing hiervoor wordt wellicht gevonden bij het werk zelf en de vreugde, die zij meebrengt. Doch deze opgave is velen te zwaar. Psychische en fysieke gezondheid is dus eerste vereischte voor arbeidsvreugde.

§ 2. De enquête van Levenstein en het boek van De Man wezen ons reeds op de belangrijke invloed die het werk heeft op de arbeidsvreugde.

a. Bepalen wij ons allereerst tot de keuze van het werk.

Er zijn enkele gelukkige stervelingen die geen moeilijkheden onder vinden bij de keuze van hun beroep. Zij hebben een speciale voor liefde voor een bepaald vak, waarin ze bovendien soms uitblinken en gaan rustig en zelfverzekerd hun weg. Dan is er een kleine groep, die traditioneel te werk gaan; zij kiezen handwerk of beroep van hun vader — bebouwen zijn land, worden deelgenoot in zijn zaak. De garantie dat zij bevrediging in hun arbeid zullen vinden, de zekerheid van arbeidsvreugde ontbreekt reeds hier.

Dit geldt nog sterker voor de veel grooter groep van hen, die na het afsluiten van school- of studieperiode nog volstrekt niet weten in welke richting zij zullen verder gaan. Op het oogenblik is het nog veelal aan het toeval overgelaten, welke positie zij in de maatschappij zullen bekleeden — een toestand, die eigenlijk niet meer behoorde te bestaan. Men dient er zich dan ook wel terdege rekenschap van te

geven, welk onderwijs, welke opleiding voor kinderen of pupillen het meeste met hun persoonlijke geaardheid overeenstemt. Men lette daarbij reeds van den aanvang op aanleg, voorkeur en op de toestand van de arbeidsmarkt en het is te hopen dat men de fout van zooveel opvoeders en ouders te vermijden weet: de kinderen geen opleiding opdringt die boven hun geestelijk niveau uitgaat — dat is de zekerste weg om hun arbeidsvreugde tot niets te reduceeren.

Veel te veel daartoe geestelijk ongeschikte leerlingen trachten een middelbare school af te loopen. Onder hen zouden bij nauwkeurig onderzoek elk jaar velen worden gevonden die op een ambachtsschool, een technische school, een landbouwschool goed op hun plaats zouden zijn geweest. Zelfs indien men aanneemt dat een verandering van de leerstof en van de leermethoden een beter resultaat zouden opleveren, zouden talrijk blijven degenen die men in hun eigen belang een middelbare opleiding zou moeten ontraden.

En met de toevloed naar onze universiteiten is het toch zeker niet anders gesteld. De heer Ter Laan heeft in de 2e Kamer de wensch gewit, dat iedereen gratis in de gelegenheid worde gesteld middelbaar onderwijs te volgen. Uit het bovenstaande blijkt, dat zulks allerminst in het belang der arbeidsvreugde zou zijn. Op het oogenblik staat die gelegenheid open aan alle begaafde leerlingen — haar uit te breiden verdient geen aanbeveling. Daar komt nog iets bij: de leerlingen op H.B.S. of Handelsschool, die hun toekomst zoeken op kantoor of in den handel, doch uit een zeer eenvoudig milieu komen, hebben lang niet dezelfde kans op succes en promotie, als hun gelijken in opleiding en intelligentie, die uit ontwikkelder omgeving stammen. Dit is nu eenmaal een feit, waarmede men rekening heeft te houden. Hun meerdere opleiding wordt dan een rem voor hun maatschappelijke vooruitgang, terwijl zij, zonder die ballast, in andere richting wellicht meer zouden hebben bereikt. En zoo komt men in het belang der arbeidsvreugde tot een stelling die op het eerste gezicht wellicht onsociaal lijkt, doch in wezen niet is: middelbare en hoogere opleiding vooronderstelt zekere ontwikkeling van milieu en geest.

Het is wel jammer ook dat het onderwijs nog betrekkelijk weinig rekening houdt met de eischen, door de practijk gesteld. Het aantal van hen, die na eindexamen aan H.B.S. of Handelsschool direct moeten gaan verdienen is toch belangrijk genoeg. Maar onlangs bleek nog uit enkele stukken in het Algemeen Handelsblad dat de gemiddelde leerling, die een middelbare school heeft afgevoerd, nog geen behoorlijke handelsbrief in één der vreemde talen schrijven kan. Nog sterker, ingewijden in het vraagstuk der industriële personeelselectie weten dat de meesten der eindexaminandi ook in het Nederlandsch

geen duidelijken brief kunnen opstellen en bovendien bijna steeds taalfouten maken. De ervaring voor jongens met aanleg voor talen, dat zij, eenmaal in de practijk, op een correspondentie-afdeeling aanvankelijk een slecht figuur slaan, werkt zeer nadeelig op hun arbeidsvreugde en kan voor snelontmoedigde naturen zelfs van blijvenden invloed zijn op hun arbeidspraestatie.

De beroepskeuze verkeert dus nog niet in een gelukkig stadium. Wellicht zullen de bureaux voor beroepskeuze op den duur het aantal van hen, die hun toekomst in verkeerde richting zochten, weten te verminderen, maar voorzichtigheid blijft geboden. Hoe dikwijls wordt niet over sollicitanten van deskundigen een onderling volkomen afwijkend oordeel ontvangen!

Zoo rust, wat de beroepskeuze betreft, de taak nog voor een groot deel op de staats- en particuliere bedrijven, waartoe zich zoo tallozen voortdurend om werk wenden. De groote meerderheid van hen is het totaal onverschillig welk werk hun zal worden opgedragen — de eenige wensch is: te worden aangenomen! Goed administratief onderlegde krachten, daaronder H.B.S.-ers etc. probeeren dikwijls, bij gebrek aan een geschikte vacature op kantoor, als arbeider in de fabriek te worden aangenomen. Zij rekenen er dan op zich spoedig omhoog te werken en vergeten hoe moeilijk het is zich, vooral in een groote onderneming, te onderscheiden. Dat er bij hen van arbeidsvreugde geen sprake zal zijn spreekt vanzelf. Reeds na enkele weken gewoonlijk komen zij om overplaatsing vragen. En nu is dat in een groot bedrijf, nog wel eens mogelijk, maar hoe gaat het met hen in kleine ondernemingen en fabrieken waar arbeiders en employés min of meer met willekeurig werk worden belast zonder voldoende waarborg dat zij voor dat werk geschikt zijn?

Het onderwerp der personeelselectie biedt stof voor een apart artikel en is zeker te veel omvattend om in dit kader te worden besproken. Doch dat zorgvuldig moet zijn nagegaan aan welke eischen zij redelijkerwijze heeft te beantwoorden, indien men prijs stelt op arbeidsvreugde onder het personeel, moge het bovenstaande hebben verduidelijkt. En hoe men het ook organiseert, elke directie zal zich moeten hoeden voor de nog veel verbreide gedachte dat het personeel louter en alleen uit „sterren” moet bestaan. Men heeft dikwijls de neiging personeel met veel ontwikkeling te gebruiken voor werk dat die ontwikkeling niet eischt. Een zeer uitstekende kracht zal voor ondergeschikt en onbelangrijk werk minder bruikbaar blijken dan een middelmatige kracht. Helaas komt het in de praktijk nog al eens voor dat een afdeelingchef zich omringt met zooveel mogelijk menschen met titels en diploma's, — die zij niet productief kunnen maken, — omdat

het aanzien zijner afdeeling daardoor in zijn oogen stijgt. Een dergelijke handelwijze is noch sociaal, noch economisch. In elk bedrijf is plaats voor middelmatige krachten.

Wij hebben ons tot nu toe bepaald tot de opleiding voor- en de keuze van het werk. En het scheen wel moeilijk te zijn om den juiste weg te vinden, waardoor er in de praktijk van de arbeidsvreugde iets zou terecht komen. Toch zou menig mensch, zelfs de mensch zonder voorkeur voor bepaald werk, wiens opleiding niet gelukkig gekozen is geweest en die met niet bij uitstek voor hem geschikt werk werd belast, reeds kans hebben op vreugde aan den arbeid, indien hij zich slechts bewust was van zijn zending, van zijn „gezonden zijn" op aarde. Indien hij tenminste die stuwkracht van hooger orde in zich en achter zich weet, waardoor hij wordt tot den mensch, die zich geroepen voelt een taak te volbrengen, die zijn beroep als roeping kan opvatten. Gelooven in een zending moet arbeidsvreugde geven, want wie gelooven kan is een vreugdig mensch.

b. Wat is wel de invloed, die de *aard van het werk* hebben kan, op onze arbeidsvreugde? Heeft de mechaniseering en schematisering in het algemeen een ongunstigen invloed op de arbeidsvreugde? Hendrik de Man wijst er, in tegenstelling tot Levenstein, reeds op, dat dit niet het geval behoeft te zijn. Ook Dubreuil, in zijn boek *Standards*, waarin hij zoo'n duidelijk beeld geeft van het gemechaniseerde, gespecialiseerde werk in de hedendaagsche fabriek, b.v. aan de loopende band, staat op dit standpunt, dat bovendien door vele vooruitstrevende, georganiseerde arbeiders wordt gedeeld. De massa, als zodanig, wenscht het gespecialiseerde werk wel, waarbij niet zwaar behoeft te worden gedacht en de verantwoordelijkheid betrekkelijk gering is. Dit geldt zeker niet uitsluitend voor de handarbeiders, doch wel degelijk ook voor een belangrijke categorie onder de hoofdarbeiders, vooral onder de kantoorbedienden. Zoo zouden er verscheidene gevallen te noemen zijn van onderwijzeressen, die bij gebrek aan een functie in het onderwijs, een betrekking aanvaardden op een administratieve afdeeling eener onderneming waar zij eentonig (eigenlijk is beter hier het woord eenzijdig te gebruiken) werk, o.a. ponswerk kregen te verrichten. Verscheidene van haar hebben haar taak behoorlijk volbracht en deden het werk klaarblijkelijk met genoegen. Wanneer men reeds eenigen tijd in de praktijk van het bedrijfsleven staat, komt men meer en meer tot de overtuiging dat niet zoo heel veel menschen afwisselend werk wenschen, dat hoofdbrekens kost en van hen is bovendien slechts een klein gedeelte inderdaad voor zulk werk geschikt. Voorloopig zijn zelfstandige werkers met initiatief en gezond verstand nog zeldzaam!

c. Ook de hoeveelheid werk is van invloed op de arbeidsvreugde. Tegen overmatige inspanning, door te langen werkduur, is de arbeider en binnenkort gelukkig ook de kantoorbediende, door wettelijke maatregelen eenigszins beveiligd. Zij, die in de praktijk hebben gezien, hoe funest het is als jonge menschen soms dagelijks tot te groote inspanning werden gedwongen, iets wat in particuliere bedrijven veel te dikwijls het geval was, zullen er zich slechts over verbazen dat het nog zoo lang heeft moeten duren, voor het werktijdsbesluit voor de kantoren inderdaad tot uitvoering kwam. Intusschen — ook te weinig werk brengt de arbeidsvreugde in gevaar. Hoe minder werk men te doen heeft — hoe geringer de lust wordt arbeid te verzetten. In dit opzicht zal het ambtenaar wezen voor menig jong, enthousiast werker gevaar meebrengen en de duffe, saaie geest, die men bij hen wel eens aantreft en die een ambtenaar eens moet hebben geïnspireerd tot de spreuk: „bezigheid is goed, doch zij moet niet in arbeid ontaarden”, is zeker even verderfelijk voor de arbeidsvreugde als de overmatige inspanning, die het particulier bedrijf soms eischt.

d. Ten aanzien van het vraagstuk der arbeidsvreugde is de waardeering, die de werker ondervindt, belangrijker dan de aard en de hoeveelheid werk.

Voor zoover die waardeering stoffelijk is uitgedrukt, moeten loonpeil en loonsoort natuurlijk aan bepaalde minimeischen voldoen. Dit wordt in het algemeen wel ingezien en de loonsystemen worden tegenwoordig allerwege grondig onderzocht. Voor- en nadeelen van stuk-, groeps- en tariefloonen worden tegen elkaar afgewogen en daarbij wordt wel degelijk ook aan de invloed, die zij op de arbeidsvreugde hebben kunnen, aandacht besteed. Evenmin ondervindt veel bestrijding dat loons- en salarisverhoogingen zoowel als het geven bij bijzondere tevredenheid van gratificaties of premies de arbeidsvreugde kan doen toenemen. Maar die waardeering moet men niet uitsluitend willen uitdrukken in geld. Op het oogenblik nog is het woord van De Man: „Niet de machine maar de superieur geldt voor den arbeider als zijn grootste vijand” helaas in vele gevallen waarheid. Wil men deze averechtsche houding wijzigen, dan moet de chef van tijd tot tijd vating geven aan de waardeering die hij voor sommige arbeiders voelt.

Al klinkt het paradoxaal, men is geneigd tot de uitspraak: niet dat het werk hem zelf bevredigt, maar dat het zijn chef bevredigt; is van belang voor de arbeidsvreugde van den arbeider. De arbeider zoowel als de employé vragen naar waardeering. Blijft deze uit, dan zakt terstond de praestatie om dikwijls, na een enkel opwekkend woord dat van waardeering getuigt, weer op het oude peil te komen.

Hier zijn psychologische factoren in het spel, die door een modernen werkgever als van buitengewoon belang dienen te worden beschouwd.

Het vraagstuk van het vinden van geschikte bazen, onderbazen en in het algemeen van hen, die bestemd zijn leiding te geven aan personeel, hangt hiermede nauw samen. Voor de stemming en dus voor de prestaties in het bedrijf is het juist kiezen van deze functionarissen vereischte.

Het is uit hetzelfde oogpunt van belang dat de promotiekansen in het bedrijf zoo groot mogelijk zijn en men den indruk krijgt dat de promotie ook volgens recht en billijkheid geschiedt. Het gunnen van de betere betrekkingen aan familieleden, vrienden of protégés van wie niet vaststaat dat zij de bewuste posten behoorlijk kunnen vervullen, wekt ontevredenheid. Het aannemen van nieuw personeel voor plaatsen, die door opschuiving van reeds in dienst zijnd personeel zouden kunnen worden vervuld, is te veroordeelen. Alleen, in de praktijk stuit men bij groote bedrijven op tal van moeilijkheden voor het invoeren van een bruikbaar promotiesysteem. Op de beoordeeling van een afdelingschef kan men lang niet altijd afgaan; bovendien is die dikwijls onderhevig aan wijzigingen, zelfs over een betrekkelijk kort tijdsverloop. Het zou wenschelijk zijn dat degenen, die een bepaald arbeider of employé heeft aangenomen, na eenigen tijd naar hem informeert en dit verder op geregelde tijden, b.v. één- of 2 maal per jaar, bij het bepalen van mogelijke loonsverhoging blijft doen, en daarvan op een personeelkaart aantekening houdt: het in Amerika veel gevolgde „follow up“-systeem. Er blijkt al na eenige jaren welke afdelingschefs in hun personeelbeoordeeling sterk wisselen en op wie men met vrij groote zekerheid kan afgaan.

Bovendien heeft dit systeem het voordeel dat bij voorkomende vacatures de zeer uitstekende krachten, die men bij de halfjaarlijkse beoordeelingen heeft leeren kennen, een kans kan worden gegeven. In de meeste bedrijven van grooten omvang is het echter gewoonlijk nog het geval, dat er in het verborgene verscheidene zeer goede krachten werken, die niet aan hun top-prestatie toekomen, omdat zij tot beter en moeilijker werk, wat zij met veel meer vreugde zouden kunnen doen, in staat zijn. Promotie naar ancienniteit is voor de arbeidsvreugde uit den boeze. Toch wordt zij, b.v. in sociaal-democratische kringen, wel verdedigd. Maar De Man spreekt van deze methode terecht als van de prikkeldraad-versperring voor verdienstelijke arbeiders, die dus werkelijk promotie verdienen.

Een andere fout die nog dikwijls gemaakt wordt, is het aanmoedigen van concurrentiestrijd onder het personeel. Aanvankelijk geeft dat soms wat betere resultaten, maar deze zullen spoedig blijken

niet duurzaam te zijn. De stemming wordt verbitterd, de arbeidsvreugde, noodig voor het ontplooiën van de volle capaciteit, verdwijnt, om maar niet te spreken van de kostbare tijd die verknoeid wordt met onderlinge strijd en kuiperijen.

Met de waardeering van den arbeid staat ook in verband de continuïteit van den arbeid. Wanneer een arbeider of employé het gevoel heeft dat zijn chef bij ontevredenheid over zijn werk spoedig geneigd is het dienstverband te verbreken, dan kenmerkt zijn werk iets nerveus en rusteloos, wat zijn arbeidsvreugde niet bevordert. Wie de demoraliseerende invloed van „het ontslag” heeft gezien, en de verhoogde prestatie bij intrekken van het ontslag, zal trachten het onvrijwillig verloop onder het personeel zooveel mogelijk te voorkomen.

Summa summarum, indien het loonpeil voldoet aan redelijke eischen zal grooter geestelijke waardeering van de zijde van den werkgever meer bijdragen tot verhooging der arbeidsvreugde en dus ook der arbeidsprestatie dan verhooging van het loon. Er zijn menschen te noemen, die graag een deel van hun salaris zouden prijsgeven indien de geest, waarin zij gedwongen zijn te werken, een andere ware. De werkgever moge hieraan nog meer aandacht gaan besteden.

De waardeering alleen uit te drukken in loons- of salarisverhooging of afhankelijk te stellen van de grootte van gratificaties, leidt op den duur niet tot resultaat. Gelukkig is ook hier het geestelijke sterker dan het materiele!

e. Oppervlakkig bezien zal men geneigd zijn het nut van het werk als de minst invloedrijke factor ten aanzien van het vraagstuk der arbeidsvreugde te beschouwen. Het zijn slechts de betere, bekwaamere arbeiders en employés die al gauw naar het nut van hun werk vragen. De groote massa vermag de beteekenis van hetgeen zij praestceert meestal niet te doorgronden. Maar men dient niet te vergeten dat de massa het nut van het werk als vanzelfsprekend aanneemt. Indien men arbeid zou laten verrichten waarvan men duidelijk het nutteloze zou inzien, dan is het waarschijnlijk dat de vreugde aan dien arbeid spoedig zal verdwijnen.

Stel dat men een arbeider een hoeveelheid zand van de eene plek naar de andere laat brengen en den volgenden dag weer terugstorten; wellicht zal men hem deze bezigheid nog eens kunnen laten herhalen, maar daarna toch verzet ontmoeten. Eigenlijk moet men dus zeggen: niet zoozeer het nut van het werk, dan wel het ontbreken van het nut is van invloed op de arbeidsvreugde.

f. De omstandigheden, waaronder het werk moet worden verricht, zijn natuurlijk van groot belang voor de arbeidsvreugde. Dit wordt

tegenwoordig algemeen ingezien, maar wellicht is de invloed nog grooter dan thans wordt verondersteld. In den aanvang van dit artikel werd psychische en fysieke gezondheid de voornaamste factor voor vreugde in het werk genoemd. Welnu, daaruit volgt reeds dat men aan inrichting van werkplaatsen, wat betreft ruimte, licht, zindelijkheid, temperatuur, aan de cantines, woningen, vervoer van en naar de fabriek, in het kort aan alle vraagstukken van fabriekshygiëne en sociale voorzorg speciale aandacht dient te besteden. Bovendien moet de rechtspositie van den arbeider zoo zijn vastgelegd, dat hij zich tegen willekeur beveiligd voelt. Hij moet ten allen tijde gelegenheid hebben, hetzij door de vakvereniging, hetzij door de fabriekskern eventuele grieven of vermeende misstanden met de directie te bespreken. Medezeggenschap in de leiding van het bedrijf en deelname in de winst zullen waarschijnlijk niet direct een gunstigen invloed hebben op de arbeidsvreugde. Intusschen kan men hen daarom uit andere hoofde nog wel wenschelijk blijven achten. Maar de massa ziet haar vreugde aan den arbeid niet toenemen door vermeerdering van haar verantwoordelijkheid.

§ 3. Achtereenvolgens is nagegaan welke invloed onze gezondheid en ons werk (keuze en aard van het werk, hoeveelheid werk, waaronder het wordt verricht) hebben op onze arbeidsvreugde — thans is het tijd na te gaan welke invloed de omgeving hierop heeft.

De verkorting van den arbeidsduur en de voortschrijdende mechanisatie der productie maken het probleem der besteding van den vrijen tijd ook tot een probleem van de arbeidsvreugde. Eenerzijds hangt van de wijze waarop hij zijn vrijen tijd besteedt, af de wijze waarop hij zijn werk volbrengt — anderzijds dwingt de mechanisatie van zijn dagelijksche taak hem meer dan vroeger naar levensvervulling buiten zijn directe arbeidsuren.

Wat het eerste betreft, wanneer wij datgene zoeken voor den arbeider in zijn vrijen tijd, waardoor hij zijn vreugde aan den arbeid behoudt, dan zullen wij moeten beginnen met de middelen, die thans voor hem openstaan ter verkrijging van de noodige ontspanning, kritisch te bezien. Het mooiste is ongetwijfeld dat de arbeider zijn ontspanning zoekt in zijn gezin: het belang dat een goed gezinsleven, dat een sterke gezins- en familieband heeft voor de arbeidsvreugde, kan niet worden overschat. In Rusland maakt men op dit punt een groote fout, door die goede invloed te ontkennen en door staatsopvoeding der kinderen zelfs tegen te gaan; een fout, die zich bij de uitvoering van het grootsche vijfjarenplan ongetwijfeld zal wreken. Zonder twijfel schadelijk voor de arbeidsvreugde is café- en bioscoop-

bezoek. Het eerste tast lichaam en geest aan, het tweede werkt de vervlakking van zijn geest in de hand en verhoogt de ontevredenheid van den arbeider met zijn sociale gesteldheid. Die ontevredenheid behoeft in het groot verband der maatschappij nog niet veroordeeld te worden, want zij heeft haar goede zijden; zij verhoogt b.v. het saamhoorigheidsgevoel misschien onder de arbeiders. Maar op de arbeidsvreugde is haar invloed beslist nadeelig.

Verder is er de sport, die, mits met mate beoefend, een gunstigen invloed hebben zal op de arbeidsvreugde, evenals de arbeid op het land of in den tuin.

Dan biedt het leven den arbeider tegenwoordig ook de radio als afleiding, wier verheffende invloed op de menschelijke geest vooralsnog twijfelachtig geacht moet worden: oppervlakkigheid en sectarisme kenmerken ook haar. Intusschen, op de arbeidsvreugde zal haar invloed niet direct nadeelig zijn.

De vraag is nu wat hier als ontspanning tegenover kan worden gesteld en of de werkgever hier zelf moet ingrijpen. Door het veroordeelen, noch door het opheffen der bestaande amusements-mogelijkheden bereikt men immers het doel. Het bleek reeds uit het bioscoopconflict in het zuiden. Het gesloten zijn der bioscopen vermeerderde de dronkenschap en de zedeloosheid onder de bevolking.

Daarom is het zoo goed dat er tegenwoordig zooveel instellingen zijn, die zich met het vraagstuk der besteding van den vrijen tijd speciaal bezighouden: de volkshuizen b.v. en „Ons Huis”. Het blijkt echter zeer noodzakelijk de arbeiders zelf bij de organisatie der werkzaamheden te betrekken. Wordt medezeggenschap in het bedrijf voor de arbeidsvreugde niet bevorderlijk geacht, hier geldt het tegenovergestelde. Vooral indien men van een neutrale instelling op dit terrein eenig heil wil verwachten, moet men ervoor zorgen dat de arbeider zelf aangeeft wat de onderwerpen zijn, waarnaar zijn belangstelling uitgaat en waarover hij wenscht te hooren spreken.

De arbeider van thans is gelukkig de arbeider van vroeger niet meer. Hij leeft bewuster en laat zich niet zonder meer opdringen wat anderen voor zijn welzijn goed achten.

Uit het bovenstaande blijkt reeds ten deele dat in het algemeen de zorg voor de besteding van den vrijen tijd niet van den werkgever moet uitgaan en niet door deze moet worden georganiseerd. De arbeid bij een onderneming en het leven dat daarmee samen-, dat daaraan vasthangt met zijn coöperaties, verenigingen, woningen en wat dies meer zij, drukken toch reeds teveel hun stempel op den werknemer. Wil hij zijn vreugde aan den arbeid behouden, dan verlangt hij daarbuiten juist naar het andere, dat reikt buiten en boven

de grenzen van het bedrijf. Maar ook hier zijn uitzonderingen mogelijk. Het is denkbaar dat in plaatsen waar de samenstelling van plaatselijke en geestelijke overheid neutraal ontspanningswerk, dat nu eens eindelijk sectarisme bant uit organisatie en uit geest, onmogelijk maakt, de werkgever zal moeten ingrijpen. Doch ook dan zal hij zijn invloed zooveel mogelijk moeten beperken en dus zijn steun hoofdzakelijk of uitsluitend van finantiëelen aard zijn.

Heeft dus eenerzijds de arbeider afleiding noodig om zijn vreugde in het dagelijksch werk te kunnen behouden, m.a.w. elken dag frisch en krachtig weer aan het werk te kunnen gaan, anderzijds brengt de mechanisatie hem ertoe het zwaartepunt van zijn leven meer naar de vrije uren te verleggen. De mechanisatie stelt hem daartoe in zooverre ook in staat, doordat dank zij haar, hij 's avonds geschikter en meer geneigd tot zelf-werkzaamheid is dan vroeger het geval was. Wat hij nu dus noodig heeft is niet zoozeer ontspanning als wel inspanning, geestelijke inspanning.

Behalve de radio, die door cursussen op allerlei gebied, in dit opzicht nuttig werk kan verrichten, terwijl zij het voordeel heeft daarbij den arbeider aan huis te binden, en de volkshuizen, zijn er 2 instellingen die in deze behoefte van den arbeider naar geestelijke inspanning trachten te voorzien: de volksuniversiteit en het instituut voor arbeidersontwikkeling. In vele plaatsen echter heeft de volksuniversiteit een andere schare hoorders dan waarvoor zij oorspronkelijk bedoeld werd: het publiek bestaat niet zoozeer uit arbeiders als wel uit de betere middenstand (wat een akelig woord!) en uit zuinige intellectuelen. Ongetwijfeld zijn haar cursussen waardevol, maar de arbeider wordt er dus niet altijd mee bereikt. Komt het, doordat men hem niet genoeg bij de opzet betrokken heeft? Het instituut voor arbeidersontwikkeling kenmerken de voordeelen, maar ook de nadeelen van zijn eenzijdigheid. En daarom verbaast het niet dat in deze zulk nuttig werk wordt gedaan door de volkshuizen, door „Ons Huis”. Men denke aan het belangrijke werk van De Koe met zijn ontwikkelingsclub in het Rotterdamsch „Ons Huis”.

Het zou een aparte studie eischen om uiteen te zetten welke werkwijze men zou willen zien gevolgd, om het grootste resultaat voor de arbeidsvreugde te verkrijgen. Daarom volstaan we met op te merken dat alles wat op clubs en lezingen ter sprake komt, zekere actualiteit moet bezitten en liefst verband houden met het practische leven. Gaat het werk, omdat het niet anders mogelijk is, van den werkgever uit, dan kan hij van de gelegenheid gebruik maken om te frachten bij den arbeider meer begrip te wekken voor het groote geheel, waar-

van hij maar zulk een klein deel uitmaakt. De arbeider overziet zelden het geheel en kan daarvoor dus geen belangstelling voelen. Heeft hij die wel, dan komt dat aan de onderlinge waardeering tusschen de afdeelingen en de collegiale stemming zeker ten goede.

De vraag of het gerechtvaardigd is dat de mensch het zwaartepunt van zijn leven niet in zijn dagelijksch werk legt, blijve onbesproken. Zij is van theoretisch belang. Het feit bestaat en men moet dus de menschen de wegen helpen zoeken waarlangs zij levensbevrediging kunnen vinden. Helpen zoeken; want de mensch die zelf vindt, die zichzelf weet bezig te houden, is helaas een zeldzaamheid.

Inspannende afleiding kan de arbeider tenslotte ook vinden in de bestaande vereenigingen op maatschappelijk, politiek en religieus gebied. Maar nog eens — de beste invloed op de arbeidsvreugde heeft een goed gezinsleven!

§ 4. Na de invloed van gezondheid, van werk, van omgeving, willen wij nog een woord wijden aan de invloed der persoonlijkheid op de arbeidsvreugde. Het wordt waarlijk niet het laatst behandeld omdat we deze invloed gering achter zouden! Integendeel: de menschelijke persoonlijkheid zal immers steeds meester moeten blijven over zijn gesteldheid en zijn werk; zij zal zich niet mogen laten overheerschen of onderdrukken door haar omgeving. Haar invloed op de arbeidsvreugde is dus van het allergrootste belang.

De karaktereigenschappen, die de persoonlijkheid wellicht het meeste van noode heeft voor de arbeidsvreugde, zijn energie, doelbewustheid en zelfbeheersching. Energie om de mensch zijn natuurlijke traagheid, die van daden weerhoudt, te doen overwinnen. Doelbewustheid omdat de zekere mensch vreugdiger is dan de twijfelende, die zijn weg nog niet weet. Zelfbeheersching, teneinde niet het eindige-zelf te gaan verheerlijken, een verafgoding die slechts decepties kan veroorzaken.

Alles wat tot de vorming dezer eigenschappen bijdraagt, zal dus ook de arbeidsvreugde doen toenemen. En wat zou meer bijdragen tot deze vorming dan geloof?

Geloof in een persoonlijke taak, die ons door ons bestaan is opgelegd en ons met die taak, die zending, tevens ons doel geeft. Maar dan ook Geloof in een niet nutteloos zijn van het menschelijk pogen. Een geloof tenslotte in de individu, maar niet om de individu, dat zich bewust richt op samenwerking en samenleving. Men ziet, het is lang niet onverschillig voor onze arbeidsvreugde welke wereld- en levensbeschouwing wij er op na houden. Want de grootte onzer persoonlijkheid, de mate van ons kunnen, worden bepaald door ons geloof.

I. B. Al het voorgaande heeft betrekking op de arbeidsvreugde van den arbeider in het algemeen. Voor hen, die in een onderneming leidende, althans zelfstandigen, verantwoordelijken arbeid verrichten, gelden nog speciale eischen voor de arbeidsvreugde, terwijl er andere, die reeds genoemd werden van ondergeschikt belang worden. *De keuze* van het werk is ook voor deze categorie van het hoogste belang. Men zou geneigd zijn aan te nemen dat zij beter in staat is tot een goede keuze — niets is echter minder waar. Onder de academisch geschoolden vindt men vele juristen, die het totaal onverschillig is of zij bij de rechterlijke macht, of op het secretariaat eener onderneming, bij een bank of op een advocatenkantoor zullen terecht komen; economen, die niet weten, of zij in boekhoudkundige-, accountants-, commercieele of sociaal-economische richting zullen gaan enz. Aan sommige Universiteiten, o.a. in Amerika, zijn bureaux verbonden, die de studenten bij het kiezen van hun studie bijstaan. Ook hier rust in belangrijke mate de taak op overheids- en particuliere bedrijven, die bij de selectie van arbeidskrachten tevens moeten trachten de sollicitanten de verschillende mogelijkheden duidelijk te maken en met hen te overleggen wat voor hen de aangewezen richting zou zijn. Het komt zoo dikwijls voor dat iemand, als het te laat is, zegt: wat zou ik dit of dat werk graag hebben willen doen, als ik maar geweten had dat het bestond! En wat maken de best ontwikkelden zich niet dikwijls een volkomen verkeerde voorstelling van het werk dat hun wacht. Hier kan veel kostbaar materiaal gered worden, hier gaat nog ontzaglijk veel arbeidsvreugde verloren, vooral omdat voor de zelfstandige, verantwoordelijke werkers *de aard* van het werk er veel meer toe doet dan voor den arbeider in het algemeen.

Voor mechanisch werk zal de zelfstandige werker met initiatief zich liever niet leenen — hij heeft veel meer behoefte aan afwisselend werk. Daarentegen zal de *hooftelheid* werk bij hem minder ter zake doen. De *waardering* van het werk, vooral de geestelijke waardeering, heeft zeer grooten invloed op zijn arbeidsvreugde. Dit geldt ook, weer in afwijking met het vorenstaande, voor *het nut* van het werk, dat hier van positief belang moet worden geacht. Voor het overige gelden de reeds genoemde voorwaarden. De kracht der persoonlijkheid speelt bij deze categorie een bijzonder groote rol en is voor het vraagstuk der arbeidsvreugde ten aanzien van deze categorie soms beslissend.

11. *De groote onderneming en hare voor- en nadeelen voor de arbeidsvreugde.*

Voor den werkgever geeft arbeidsvreugde onder zijn personeel slechts

voordeelen en geen bezwaren. In tijden van voorspoed, van groote uitbreiding, kan het resultaat niet worden bereikt zonder een groote mate van levenslust onder de werknemers, teneinde de bijzondere inspanning en activiteit die de uitbreiding eischt, te voorschijn te roepen. Meer dan anders heeft hij dan menschen noodig, die tintelen van ongeduld om aan het werk te mogen gaan, met initiatief, durf en uithoudingsvermogen en bovenal een goed humeur, om de dikwijls abnormaal lange arbeidsduur te kunnen verdragen. Ontbreekt de arbeidsvreugde in die tijden, dan komt er van het werk niets terecht. Er moet een zeker enthousiasme voor de zaak bestaan, een eendrachtige samenwerking moet er wezen en een vaste wil bij allen om de onderneming te doen groeien. In een groote onderneming is het onmogelijk terstond op elke werkzaamheid controle uit te oefenen. Van den arbeider, van den employé wordt een mate van zelfstandigheid, opmerkzaamheid, betrouwbaarheid en verantwoordelijkheidsgevoel geëischt, die slechts gevonden wordt bij hen, die zich ten volle en met vreugde geven aan het werk dat van hen verlangd wordt. En in tijden van malaise? Men houde dan den arbeider in eere die zijn werk met dezelfde liefde blijft verzorgen en zich door ontmoedigende berichten of paniekstemming niet laat meeslepen. Alleen als er veel waarachtige arbeidsvreugde onder het personeel bestaat, zal in die tijden de kwaliteit van het product op peil blijven.

Voor den werknemer, voor de arbeidsvreugde van den werknemer, biedt intusschen de groote onderneming naast enkele voordeelen verscheidene bezwaren. Een voordeel is ontegenzeggelijk de stimulans die van het grootbedrijf uitgaat of m.a.w. den pushing power die het den mensch geeft. Bovendien geeft het soms een grootere kans tegenover kleinere bedrijven om zich door bijzondere praestaties een behoorlijke positie te verzekeren met dikwijls ruimere verdiensten. Tenslotte ondervindt men de aanmoediging dat initiatief wordt gewaardeerd en bij de verwezenlijking van nieuwe inzichten finantieele bezwaren niet doorslaggevend zijn: „alles kan”.

De nadeelen zijn de volgende. Ten eerste kan het feit dat men steeds maar een klein onderdeel van het bedrijf te zien krijgt, tenzij men dadelijk een positie bij de leiding gaat bekleeden, eenigszins ontmoedigend werken. Meestal is dit niet het geval. Van grooter belang is het volgende gevaar. De belangen van personeel en onderneming gaan niet altijd samen. Het komt voor dat het belang van het werk eischt dat de wenschen en verlangens van het daarbij betrokken personeel niet in vervulling gaan; ja, zelfs dat zij, zij het ook meestal tijdelijk, geschaad worden. Het persoonlijk belang wordt, en moet wel eens worden opgeofferd aan het algemeen belang; „de zaak gaat voor”.

Men behoeft niet zoo heel lang in de practijk te zijn om te hebben waargenomen dat hierin dikwijls de reden gelegen is voor het verdwijnen der arbeidsvreugde. Bij kleinere firma's, waar het contact tusschen directie en personeel nauwer is, komen deze gevallen minder voor. Tenslotte kan het gebeuren dat men zijn arbeidsvreugde ziet afnemen omdat men de praktijken, die door de leiding of door een deel der leiding gchuldigd worden, niet kan bewonderen of zelfs veroordeelt. In het algemeen zal men er echter mee kunnen en moeten volstaan met zich verantwoordelijk te achten voor een taak, die men is opgedragen. In de maatschappij, waarvan men toch ook deel uitmaakt, ziet men ook zooveel geschieden wat allermint de goedkeuring wegdraagt. En wie lid is van een politieke partij zal dezelfde moeilijkheden ook daar hebben ondervonden, zonder daarom zijn lidmaatschap op te geven. Misschien dat onze levensvreugde hierdoor kan verminderen, onze arbeidsvreugde mag er niet onder lijden. Er zal in deze veel van de persoonlijkheid afhangen, in hoeverre men meent het met het geweten tot een accoord te kunnen laten komen.

Of de voor-, dan wel de nadeelen de overhand zullen hebben ten aanzien van de arbeidsvreugde in het grootbedrijf, valt dus niet zonder meer uit te maken. Maar men zou verkeerd doen de machtige bekooring, die van de groote onderneming uitgaat, te onderschatten: een geheimzinnige betoovering, waardoor duizenden zich gegrepen voelen. Wie wel eens 's avonds langs de verlichte complexen der Philips-fabrieken per spoor is gekomen en deel uitmaakt harer machtige organisatie, zal niet ontkomen zijn aan de ontroering, die de grandiose schepping van menschelijk zwoegen en menschelijk vernuft veroorzaakt.

III. *Arbeidsvreugde en levensvreugde.*

Tenslotte moge het belang van het vraagstuk der arbeidsvreugde nog worden aangeduid door te wijzen op het verband dat er bestaat tusschen arbeidsvreugde en levensvreugde.

Wat heeft dit avondland dat volgens enkelen zijn ondergang nabij is, meer noodig dan levensvreugde om door kracht en frisheid te geraken uit de verwarring en verwording der hedendaagsche cultuur. En waar kunnen wij die levensvreugde beter vinden dan in ons werk. De toestanden, zoowel in maatschappelijk als in persoonlijk leven, beantwoorden in het algemeen te weinig aan onze idealen om daaruit vreugde te putten. Neen, indien wij het leven een schijn van schoonheid en geluk, van goedheid en grootheid willen geven, dan zullen wij het zelf de vreugde moeten brengen door onzen arbeid. Alle begin is moeilijk. Maar spoedig reeds zullen wij aan ons werk vreugde beleven.

Eerst de vreugde van het besef van ons kunnen, later de vreugde misschien over de waardeering die ons werk ondervindt, tenslotte de hoogste vreugde indien wij mogen beleven dat ons werk tot de levensvreugde ook van anderen bijdraagt. Maar al zien wij nimmer die resultaten, reeds de vreugde, die wij aan de arbeid zelve beleven, is voldoende om onszelf gelukkig te achten dat wij het avontuur, het waagstuk dat het leven is, mogen meemaken.

Wat de wereld, na de verdwazing van den oorlog, meer noodig heeft dan de phraseurs, die in tallooze conferenties theoretiseeren over wereldvrede en -eenheid, is de staãge arbeid, die den mensch verheft door de daad, meer dan de gedachte alleen hem zou kunnen louteren. Rusteloos voorwaarts streven, naar omhoog misschien, maar zeker naar een betere gemeenschap, uit liefde voor de menschheid, dat moet wel arbeidsvreugde geven en welke levensvreugde zal ons deel zijn als wij dan plotseling, door de onrust en de onzekerheid van menschelijk pogen en falen heen, Hem vinden, Wiens heider Licht ons ondanks alle twijfel wijst in de eenig mogelijke richting.

Zoo moge onze arbeid ons dichter brengen bij waarheid en zuiverheid, zoo mogen zij bijdragen tot de vorming en bewustwording van ons eigen-ik en van een hogere sociale gemeenschap, een gemeenschap des geestes en de vreugde die wij aan haar zullen beleven, zal ons de levensvreugde geven, die de wereld behoeft.

De wereld strekt zijn armen naar ons uit en verlangt onze overgave in vreugde. Laat ons daarom voor zijn heil en het onze gelooven: in de vreugde aan den arbeid, zooals Jordan, de onvolwaardige, haar definieert in het evangelie van den arbeid van Zola:

„Le travail! le travail! il n'est pas d'autre force. Quand on a mis sa foi dans le travail, on est invincible. Et cela est si aisé, de créer un monde: il suffit, chaque matin, de se remettre à la besogne, d'ajouter une pierre aux pierres du monument déjà posées, de le monter aussi haut que la vie le permet, sans hâte, par l'emploi méthodique des énergies physiques et intellectuelles dont on dispose. Pourquoi douterions-nous de demain, puisque c'est nous, qui le faisons, grâce à notre travail d'aujourd'hui? Tout ce que notre travail enseigne, c'est demain qui nous le donne. . . . Ah! travail sacré, travail créateur et sauveur, qui est ma vie, mon unique raison de vivre!”

Dit is de werkelijke arbeidsvreugde. Moge dit artikel bijdragen tot hare verwezenlijking, door te hebben getoond dat het vraagstuk der arbeidsvreugde in de eerste plaats is een *psychologisch* vraagstuk; dat dan ook als zoodanig moet worden bestudeerd.

De synthese voor het land met 8000 dwergschooltjes

door A. FEBERWEE.

DE XIXe eeuw bracht voor het volksonderwijs drie groote veranderingen: Door de scheiding van Kerk en Staat werden de Kerken wettelijk buiten het onderwijsbeheer geplaatst. Van private behoeftetevoorziening en onderdeel van Armenzorg groeide het onderwijs geleidelijk uit tot volkomen Staatsdienst en, sinds de Leerplicht, tot Staatsbevoegdheid. Vooral in de laatste helft dezer eeuw werd het kiesrecht steeds meer uitgebreid, waardoor de ouders, ook als burgers, gelegenheid zoowel als aanleiding kregen het onderwijsbeheer te dwingen tot aanpassing bij hun wenschen.

Naar ons oordeel nu is de hoofdoorzaak van den fellen schoolstrijd en zijn onderwijsnadeelige gevolgen gedurende en na deze drieledige evolutie, *de eerst onvoldoende en daarna en thans overdreven en onjuiste erkenning van de rechten der ouders als zoodanig bij de regeling van het onderwijs.*

Van de drie belanghebbende partijen, Kerk, Staat en Ouders, werd, na het wettelijk uitschakelen der eerste, aanvankelijk de laatste vergeten. Zeker tengevolge van het zeer geleidelijke van de omzetting der privaat- in Staatszorg; de onderwijs-„koopers" hadden vanzelf hun „rechten", evenzeer als de onderwijs-„bedeelden" ze *niet* hadden. Bij de geleidelijke assimilatie van beide groepen in het algemeen volksonderwijs, werden deze ouderrechten daardoor over het hoofd gezien. En hun kiezersinvloed deed zich uit den aard der zaak meer als *partij*wenschen kennen dan als zuivere ouderverlangens. Vandaar, dat onvoldoende erkenning in de tweede helft der eeuw overging in de verkeerde en overdreven erkenning, welke thans aan de Pacificatie ten grondslag ligt.

Naar ons oordeel lag dus in deze onderrechten de sleutel voor een juist onderwijsbeheer en is dit thans meer dan ooit het geval.

De juiste plaats der ouders tegenover de school.

Allereerst dient dus de juiste verhouding van het Gezin, overeenkomstig zijn wezen, tot onderwijs en school nagegaan te worden.

Wat de *cel* is voor weefsel, orgaan en lichaam, is het *gezin* voor de samenstellende deelen van staat en maatschappij en daardoor voor deze zelf: de onmisbare bron en wortel van alle leven, deugd en volkskracht. Voor cel en gezin wordt echter *de wijze* van aaneensluiting, en daardoor van groeirichting en vorming bepaald door de

hoogere eenheid, het weefsel of orgaan, resp. de beroeps- of standskring, godsdienst, ras en natie. Uit deze wezensbepaling van het gezin volgt enerzijds, dat, onder eerbiediging van elkanders aard en grenzen, actieve samenwerking tusschen huis en school onmisbaar is, dat hiertoe volkomen vertrouwen in elkanders gezindheid en bedoelingen tusschen personeel en ouders noodig is, hetgeen voor ons volk zekere overeenstemming in levensbeschouwing met elken bepaalden ouderkring veronderstelt en geschiktheid der school tot milieuaanpassing in het algemeen.

Anderzijds echter, dat de school als algemeen cultuurstichting en volksorgaan met eigen taak nimmer haar leiding en beheer kan ontvangen van de ouders als zoodanig, ook van de meest ontwikkelde niet. Ook toen het onderwijs nog volkomen als eigen privaatzaak door de ouders bekostigd werd, was het nooit de speciale cel — d.w.z. gezinsbehoefte — die de keuze en inrichting van het onderwijs bepaalde, maar steeds die van het weefsel, d.w.z. van stand, beroep, kerk of ras, zooals deze dat nu nog vaak bij huwelijk, beroepskeuze en dg. der kinderen doet. Naarmate de vroegere scherpe en exclusieve afscheiding naar beroepen en standen, en, eenigermate naar godsdienst en ras zijn teruggedrongen, kan het werkelijk belang der kinderen beter behartigd worden overeenkomstig individueelen aanleg. Doch door de terugdringing dezer afscheiding komt ook geleidelijk de ware betekenis van het gezin naar voren, en daarmee de mogelijkheid tot een juiste plaats in het onderwijs, zooals die hierboven werd aangegeven.

Eerst onvoldoende, toen en thans verkeerde en overdreven ouderserkenning.

Aan deze omschrijving van de plaats der ouders in het onderwijs voldeed de Openbare school vroeger niet. Bij de aanstelling der leerkrachten werd niet de minste rekening gehouden met de godsdienstige en locale behoeften, ook niet, waar dit duidelijk gewenscht mocht geacht worden. Op het platteland werden meestal te jonge onderwijzers benoemd, met vaak sterk van de omgeving afwijkende, soms uiterst geprononceerd getoonde radicale opvattingen. En de z.g. oudercommissies der L.O.-wet-1920 hebben ook thans nog ter dezer zake of overigens geen enkelen reëlen invloed. De onvoldoende gezinserkenning is dus ook thans nog regel voor het O.O. Zoo mogelijk nog meer onjuist is echter de verkeerde gezinserkenning bij het Bijzonder onderwijs, thans grondwettelijke basis der Pacificatie. Wat, als gezegd uit het wezen van het gezin voortvloeit, wordt door de feiten bij het B.O. zoo nadrukkelijk mogelijk bevestigd: Er is in het algemeen geen sprake van, dat de B.S. in meerdere mate „de school der Ouders” is dan de O.S. Voor de meerderheid der bijna 700.000 kinderen op B.S. was het

allerminst eenige begeerte der ouders naar bestuursmacht en aandeel aan het schoolbeheer, die de B.S. deed groeien, maar allereerst of uitsluitend godsdienstige motieven, of, als bij de nu nog weinige neutrale B.S., pædagogische of milieu-overwegingen. Juist bij deze laatste scholen, waar het ouderbeheer zich het kenmerkendst kan of zou kunnen toonen, blijkt de natuurlijke ongeneigdheid daartoe of het nadeelig gevolg daarvan het duidelijkst. Zoolang er een zeer ontwikkeld, coulant schoolbestuur is of een domineerende leiding van het schoolhoofd, en dus het eigenlijk beheer een implicite navolging is van dat bij het O.O., gaat het goed, en door meer aanpassingsvrijheid, vaak zelfs veel beter dan daar. Zoodra echter de ouders als zoodanig, en dus niet bloot als contributie- en schoolgeldbetalers, zelf aan de schoolregeling en het beheer willen deelnemen, blijkt b.v. uit het Larensche geval, wat daarvan de gevolgen wel moeten zijn.

Werkelijke samenwerking en zekere, ook wettelijke, invloed voor de ouders, maar alle beheer uitsluitend aan de Overheid.

Zoowel uit het wezen van het gezin, als uit dat van het volks-onderwijs zelf, evenzeer als uit de waarneming der feiten, vloeit dus voort, dat aan de ouders, ook op wettelijke wijze, wel de juiste mogelijkheid tot *daadwerkelijke samenwerking* met de school moet gegeven worden, maar dat overigens alle beheer, toezicht, kosten, verantwoordelijkheid, leerkrachten, gebouwen, leermiddelen, algemeene regeling inzake scholenorganisatie en schoolinrichting *uitsluitend toekomt aan den Staat*. Gesteld, dat morgen aan den dag de Rijksregering het geheel dezer zaken aan zich trok, waarvan zij trouwens nu reeds krachtens haar algeheele bekostiging, aard van het onderwijs als volksdienst en haar algemeene Overheidsgezag het grootste deel in handen heeft. En aan de bestaande of nieuw te vormen Schoolbesturen alleen zoodanigen, ook wettelijk te erkennen, invloed bij de aanstelling der leerkrachten en in het toezicht overliet, *dat de best mogelijke overeenstemming in levensbeschouwing c.a. tusschen huis en school voor elk geval daardoor verkregen werd*. Dan zou er aan ons onderwijswezen zelf feitelijk niets veranderd zijn in den reëlen gang der zaken. Maar voor het eerst zou, bij gelijksoortige regeling voor het O.O., *de juiste plaats der ouders in het dan waarlijk universeele volksonderwijs verkregen zijn*. En daardoor de mogelijkheid tot een opbloeï van het onderwijs met vermindering der kosten in even groote mate, als de vroeger onvoldoende en daarna en thans verkeerde oudererkenning ons onderwijs slecht en duur heeft gemaakt.

Versplintering, wanorganisatie, verslechtering en geldverkwisting.

Hoe slecht en duur, moge uit enkele gegevens blijken:

Behalve België is er geen andere moderne staat, waar de dichte bijeenwoning der bevolking dermate *planmatige concentratie* in de scholenorganisatie en daardoor de *meest volmaakte schoolinrichting met de geringste kosten* mogelijk zou maken dan juist Nederland. Op elken k.m.² van zijn grondgebied telt Zweden b.v. slechts gemiddeld 1½ L.S.-leerling, de U.S.A. 2, Frankrijk 6½, Duitschland 12, Zwitserland 12, Denemarken 13, Engeland 18, doch Nederland ... 32 ruim! Terwijl echter de andere volken al het mogelijke deden en doen om de natuurlijke nadeelen hunner bevolkingsverspreiding voor een planmatige organisatie en inrichting van hun volksonderwijs tegen te gaan, zooals b.v. de staat Iowa der U.S.A., die niet minder dan 500 éénvrouws-schooltjes door meer volledige z.g. „consolidated schools” met gratis autobussvervoer der kinderen verving, wist Nederland met de grootste natuurlijke mogelijkheid tot het beste onderwijs voor de geringste kosten, in beide opzichten het uiterste tegendeel te bereiken. En dat niet alleen, waarschijnlijk zelfs niet hoofdzakelijk, als rechtstreeksch gevolg der Pacificatie. Deze heeft vooral op het platteland de reeds kleine scholen nog kleiner gemaakt, zeer zeker. Maar daar woont slechts de kleinste helft der schoolbevolking, terwijl deze splitsingen tenminste door godsdienstige motieven verklaard kunnen worden. De naar omvang en aard meest ergerlijke versplintering moet men echter zoeken *in de groote steden*. En dan juist *bij het Openbaar Onderwijs*, aangezien dit ingevolge de wettelijke bepalingen automatisch het Bijzonder Onderwijs tot navolging dwingt. Wat toch is het geval? De natuurlijke loop der dingen brengt mede, dat elke woonbuurteenheid één school heeft. Is deze woonbuurt dus dicht bevolkt, dan zal die school *een groote*, meestal in onze steden, *een zeer groote school* moeten zijn. En bij nadere overweging kan ook iedere leek inzien, dat evenzoo alle paedagogische, onderwijskundige en financiële eischen geheel met dezen natuurlijke gang van zaken accoord gaan. Met verbazing zal zoo’n leek dan echter constateeren, dat in Amsterdam b.v. het aantal „scholen” van 1917 tot 1927 *vermeerderde* van 198 tot 332 O. S. hoewel het aantal O.O.-leerlingen ondanks bevolkingsgroei en annexatie nog iets *verminderde*. Men heeft de vroegere 12-(13- of 14-halfjaar-)klassige scholen gesplitst en ook in de nieuwe tuindorpen uitsluitend schooltjes van 6 leerjaren gevestigd. Vier of vijf schooltjes vlak bij elkaar, met broertjes of zusjes vaak op afzonderlijke „scholen”, elk met eigen voorschriften en leergeest, terwijl dezelfde vader en moeder soms twee ouderavonden tegelijk zouden kunnen bijwonen, en dat alles met vermeerdering van kosten. En als gezegd, met niets dan nadeelen voor het onderwijs en de opvoeding, voor de samenwerking tusschen huis en school, voor de be-

vordering van meer *levens-eenheid* in die nieuwe buurten, die daaraan meer dan alles behoefte hebben.

Ook deze verslechtering met kostenverhooging, als elke andere, is slechts te verklaren uit de noodlotsketen: Onvoldoende, thans verkeerde ouderserkenning — daardoor politieke machtsstrijd *om* de school — daardoor afwezigheid of tekort aan planmatig en objectief onderwijsbeheer *over* de school — daardoor tekort aan vakkundig inzicht en vooral aan stuwning van onderwijskundigen aard *in* de school. Vooral deze twee laatste schakels uit die noodlotsketen kenmerken het O.O. in de groote steden als Amsterdam, ook bij dit werk der anti-natuurlijke en onderwijsnadeelige versplintering der hoofdstedelijke scholenorganisatie. Sinds 1905 gaf het Rijk de minima-salarissen voor de volgens art. 24, thans art. 28, verplichte onderwijzers doch daarenboven toelagen voor de surnumerairs. In 1920 heeft de Rijkswetgever de salarissen voor het heele land vastgelegd, en keert deze salarissen ten volle uit. Maar zonder de vroegere toelagen voor surnumerairs. En, wat de tekortkoming dubbel erg maakte, met behoud van een ongedifferentieerde leerlingenschaal in art. 28, welke vroeger was ingesteld als onderwijs-nuttige *dwang* voor het toen overheerschend platteland, met zijn als regel kleine scholen. Deze tekortkoming van den Rijkswetgever is nu in de groote steden „uitgebuit", mag men wel zeggen, om haar scholen klein te maken of te houden. Elke splitsing van een twaalfklassige school toch bracht een of twee surnumerairs voor rekening van de Rijkskas (leerlingenschaal in 1920: naast het hoofd een onderwijzer meer resp. bij 26, 61, 91 en verder per 45 l.l.; thans bij 33, 73, 116, 161 en verder per 50 l.l.). Ook de afzondering der 7e (met 8e) leerjaren tot kleine „centrale" scholen konden daartoe bijdragen. De aldus aan de Rijkskas ontnomen gelden, dus ten koste van het toch reeds zoo stiefmoederlijk bedeelde plattelandsonderwijs, werden echter door de groote steden slechts beschouwd als een kleine bijdrage in de geweldige uitgaven tot een averechtsche schoolinrichting. Deze eischt thans *boven* de reeds talrijke surnumerairs-klasseonderwijzers een groot aantal *vak*onderwijzers van de gemeentekas, maar brengt voor het leeronderwijs niets dan nadeelen zooals hierna zal blijken.

Zeker echter zou het onderwijsbeheer *over* de school niet dermate onderwijsnadeelig hebben gehandeld, indien niet een zeer eenzijdig gerichte vakbeweging, welke zich hoofdzakelijk concentreerde op bevoegdheidsvermindering der schoolleiding en overigens op bevordering meer van medische en sociale dan van didactische verbeteringen, denzelfden weg had aangewezen. Indien dus, als hiervoor gezegd, meer zuiver onderwijskundig inzicht en stuwning *in* de school had bestaan.

De tragi-comische uitkomst inzake *scholen-organisatie* — daargelaten, dat dit woord voor Nederland tot heden geen inhoud feitelijk heeft — is: in de groote steden vier of vijf „schooltjes” van 6, soms minder klassen, vlak bij elkaar gebouwd, soms samenholkend in één gebouw; in het Rijk totaal 8000 dwergschooltjes, waarvan 70% met vijf of minder onderwijzers voor meestal 7 leerjaren, waaronder voor de O.S. 284 met één en 724 met twee leerkrachten, *terwijl nog slechts 123 van de in totaal 3420 O.S. acht of meer leerkrachten telden op 1 Januari 1928, waaronder 3, zegge drie, met 13 of meer leerkrachten!* Het O.O., dat in 8 jaar bijna 100.000 leerl. verloor ondanks toename der totale L.S.-bevolking met ook 100.000, zoodat vele O.S. opgeheven werden, „bloiede” niettemin op van 3457 nog tot 3682 „scholen” (U. L. O. inbegrepen).

En bij de *schoolinrichting* — ook dit woord onder bovenstaand voorbehoud gebruikt — zien wij het volgende: Tengevolge der stijgende eischen der maatschappij en de snelle verstedelijking der bevolking en der schooljeugd is aan het program der daartoe ongeëigende klassikale luister-leerschool van 1857 tot 1920 ook het onderwijs in de zes doevakken *g-k* met *r* van art. 2 opgedragen (natuurstudie, zingen, teekenen, gymnastiek, handwerken en — dit facultatief — handenarbeid.) Reeds direct na de eerste invoering bleek het onmogelijke en nadeelige hiervan: bij de voorbereiding der L. O.-wet van 1878 was de Minister aanvankelijk voornemens het zingen — met natuurstudie, in 1857 de eenige toen ingevoerde doevakken — weer te schrappen, „aangezien vele overigens flinke schoolonderwijzers de gave van den zang misten” en eischten alle meest vooraanstaande paedagogen reeds toen — in 1871 — uitsluitend *speciaal-bevoegde* onderwijzers voor deze vakken. Wegens de groote kosten werd echter alleen in enkele steden en dan nog in zeer beperkte mate dit doevak aan bevoegden opgedragen. En hoewel men aldus beter deze vakken weer had kunnen schrappen, is de toestand ook thans nog steeds deze, dat op de z.g. volledige scholen, waar elk onderwijzer slechts één klas heeft, *deze 10, 11 of 12 vakken moet onderwijzen van geheel heterogenen aard, waartoe hij meestal grootendeels onbevoegd moet worden geacht. Op 70 pCt. der scholen moeten dit, bovendien meestal nog zeer jonge, half opgeleide onderwijzers doen aan 2, 3, soms alle 6 of 7 klassen!*

En in Amsterdam, waar men voor gymnastiek en grootendeels handwerken (voor de Kopscholen, 7e en 8e leerjaren, ook nog handenarbeid) wel vakonderwijzers salarieert, *zit de klasseonderwijzer op de gemengde L. S. daardoor gedurende $2 \times 2\frac{1}{4}$ (gymnastiek) en 2 uur (handwerken) = $6\frac{1}{2}$ uur met een halve klasse* en op de Kopscholen *aldus gedurende $12\frac{1}{2}$ met een halve, of, bij samenvallen van handen-*

arbeid der jongens met handwerken der meisjes, *gedurende 4 1/2 uur met een halve en 4 uur geheel zonder klasse!*

Voor een klein beetje bevoegd doe-onderwijz dus niets dan stoornis en benadeeling van het leeronderwijs, bij de model-groote-stadsscholen.

En voor de uitgaven is de uitkomst deze: De meest anti-efficiënte verkwisting aan lokalenbouw, leermiddelen en vooral personeel. De onderwijskosten, die in 1878 slechts 8 miljoen bedroegen, waren in 1915 tot 40 miljoen, doch in 1923 tot 168 miljoen gestegen (115 van het Rijk, 53 van de gemeenten).

Doch Van der Palm's „Aanspraak“, van 16 Juli 1801, is, naar de eischen van onzen tijd, even toepasselijk als voor 130 jaar!

Het uiterlijk gewaad is nieuw en ruim, de inhoud klein en achterlijk.

Van de vier schakels in den noodlotsketen: Onvoldoende en onjuiste ouderschepping — daardoor politieke schoolstrijd *om*, — daardoor gemis aan objectief, planmatig onderwijsbeheer *over* — daardoor tekort aan vakkundig inzicht en stuwning *in* de school, is de laatste dit in genetische volgorde. Maar in gevolgen en belangrijkheid voor het onderwijs is ze naar ons oordeel de ergste. Wie de nieuwe, dure schoolgebouwen, de vaak mooie en overtalrijke leermiddelen, de kleinere klassen met daardoor meestal wat gemoedelijker verhoudingen, de schoolartsen, verpleegsters, voeding, kleding, verpoozing, bioscope, baden, wandelen, enz. vergelijkt met de school van 1878, zal van grooten „vooruitgang“ gewagen. Tofdat hij de lessen zelf bijwoont en merkt, dat b.v. zijn oude, zelfs grootvaders, leesboek van Leopold, ook thans nog als het beste wordt gebruikt en dit terecht.

Dat er nu bij taal nog ezelbruggetjes als „hem“ = „den“ worden gebezigd, welke in grootvaders tijd al contrabande geacht werden door Den Hertog en Lohr, dat ook overigens juist in de hoofdvakken, de didactiek blijkbaar grootendeels heeft stil gestaan en de resultaten daarin vooral *niet beter* — om het zacht te zeggen — zijn dan toen. Terwijl van de zes doe-vakken, als reeds werd gezegd, alleen bij gelukkige uitzondering iets terecht kan komen. Wat den waarnemer ook zal treffen is de toenemende overheersching van het jongste en vrouwelijk element onder het personeel. Ongerekend de hoofden had Amsterdam naast 623 klasseonderwijzers 844 klasseonderwijzeressen, van welke 239 gehuwde, in 1927, welke verhoudingen zich sindsdien nog sterk hebben geaccentueerd.

Zijn indrukken overziende, zal zijn eindoordeel dus dit zijn: Al wat de maatschappij in haar snelle evolutie van 1878 tot heden aan de school heeft kunnen en moeten opdringen: de zes doevakken, de occasionele voorbereiding op levenskennis: verkeersregelen, schoolsparen,

enz. enz., de lichamelijke, medische en sociale zorgen, is er. Maar de school zelf, in haar eigen wezen en eigenlijke taak, gaf van en uit zich zelf weinig of niets, ja toonde zich steeds passief, vaak ongeschikt voor de meest dringende verbetering. En dat allerm minst uit conservatieve degelijkheid en bewustheid van eigen taak en sfeer, die een deugd en geestelijke waarde zou kunnen zijn. Doch wel als een achterlijk, te zwakzinnig dorpsch meisje, dat groote-stads manieren en -kleeren moet, ook wel wil, maar nooit juist kan aannemen en dragen.

De school staat of valt met de selectie, opleiding en positie der onderwijzers.

Want wat beteekent die uitdrukking „de school” anders dan..... het personeel? Wie ook maar even overdenkt, welk een onvergankelijk moeilijk beroep het onderwijs is, bovenal, ver boven alles, dat der L.S., en daarin dat der aanvangsklassen, waar elk woord der onderwijzeres, een even groote mislag als trefser kan zijn, steeds met ernstige gevolgen voor ontplooiing der kleine, zoekende en groeiende ikheden, misprijst allerm minst het huidige of vroegere Nederlandsch onderwijspersoneel. Integendeel, temidden van zulke scholenorganisatie en schoolinrichting, zal hij opmerken, hoe rijk Nederland ook is aan duidelijk als zoodanig gepredestineerde onderwijskrachten, die intuïtief, vol toewijding vaak, zoeken en vinden.

Doch wat heeft Nederland ook weer met dit rijke beroepsmateriaal gedaan? Heeft het allereerst de opleiding opgevoerd, *minstens* op de basis der Wet-1920? In verband daarmee de *voetenschappelijke* oefening der onderwijskunde met praktische, doeltreffende uitwerking, bevorderd, inpl. v. de jonge volksonderwijzers, nog maar steeds over te laten aan oude en nieuwe methodiekerij zonder eenige vaste wetenschappelijke basis? De voortgezette opleiding ingericht naar specialen aanleg en voorliefde der leerkrachten? In de vooropleiding gezorgd, dat de onderwijzer in elk opzicht maatschappij-fahig was, door zijn omgang met zakenmensen, geneesheeren, enz.? Dat hij niet in het moeilijkste van alle beroepen als „zelfstandige” werd geplaatst vóór zijn 23ste jaar op zijn vroegst? Dat de salariering niet slechts een selectie voor, maar ook het blijven in de school der beste mannen waarborgde?

In Nederland, dat in de eerste helft der XIXe eeuw beroemd was om zijn voor dien tijd uitstekende L.S., is na 1878 het uiterste tegen-deel van al deze dingen gebeurd. Het zorgde zeer zeker voor het personeel.... maar net op de meest averechtsche manier. Veel meer toch dan bij elk ander beroep zijn de qualiteiten van de werkers verre overwegend over hun aantal. Terwijl Duitschland, Zwitserland e.a. vóór alles streefden naar het eerste, opleiding, salariering, school-

inrichting, methodiek, enz., *zocht Nederland het bijna uitsluitend in een groter aantal onderwijzers, dus kleiner aantal leerlingen per onderwijzer.* En hoewel hierin de laatste jaren door de geweldige kosten, mede der Pacificatie, eenige stilstand is gekomen, terwijl vooral na den oorlog de andere landen met klasseverkleining juist sterk doorgingen, staat het hiermee nog verre en verre vooraan; enkele cijfers van 1923 of latere jaren toonen ons dit beeld:

U.S.A.	20.984.000	l.l. :	664.631	ond. +	32.5	per ond. gem.
Engeland	5.677.075	" :	164.465	" "	34.5	"
Frankrijk	3.447.477	" :	118.688	" "	29.0	"
Duitschland	6.629.779	" :	180.273	" "	36.7	"
Zwitserland	495.516	" :	14.099	" "	35.1	"
Denemarken	495.952	" :	16.015	" "	30.9	"
Zweden	680.249	" :	26.507	" "	25.6	"
Nederland, 1924	1.077.952	" :	34.456	" "	31.2	"
" 1925	1.089.203	" :	35.266	" "	30.8	"
" 1914	981.428	" :	33.497	" "	29.2	"
" 1905	835.096	" :	26.722	" "	31.2	"
" 1890	642.978	" :	18.068	" "	35.5	"
" 1875	519.690	" :	11.975	" "	43.4	"

Nu moet voor juiste vergelijking gedacht worden:

1. Aan de dichte bijeenwoning van ons volk, waardoor het aantal kleine plattelandsschooltjes, die het aantal leerkrachten hoog maken, in ons land juist tot de hooge uitzonderingen kunnen behooren, terwijl die in U.S.A., en vooral Zweden, Frankrijk en Denemarken het meest, doch ook overal elders, wel regel *moeten* zijn.

2. Aan de uitsterving vooral in Frankrijk en Zweden, maar ook overal elders, waardoor het aantal leerlingen meestal afneemt, zonder dat de scholen of klassen kunnen opgeheven worden. In Duitschland daalde b.v. van 1921 tot 1926 het aantal l.l. van 8.894.486 tot 6.629.779, dus met 25 $\frac{1}{100}$, het aantal scholen echter slechts van 52.763 tot 52.320, dus met 0.8 $\frac{1}{100}$ en het aantal onderwijzers van 195.946 tot 180.271, dus met 7 $\frac{1}{100}$. In Nederland ook hierin weer het tegendeel: Als gezegd vermeerderde de schoolbevolking sinds 1920 met ongeveer 100.000 l.l.

Brengt men deze factoren in rekening, waaronder vooral de eerste, dan heeft ons volk relatief dus verreweg het grootste aantal onderwijzers. Bij de bestaande scholenorganisatie en schoolinrichting kon het echter moeilijk een meer ondoeltreffend middel hebben gekozen dan juist dit. Immers het is het *duurste* middel, dat echter zijn waarde grootendeels verliest, als de schoolmachine zelf niet deugt. En door de geweldige opvoering van het salaristotaal kwam niet alleen het salaris-

gemiddelde en de opleiding in verdrukking, maar daardoor ook de selectie voor het beroep, de vakstudie en de toewijding. De bekwamen solliciteerden meestal naar beter betaalde functies of maakten door vele en vermoeiende bijverdiensten hun salaris beter, maar niet ten voordeele van hun beroepsvreugde. De onbevoegdheid voor de zes doevakken bleef niet slechts bestaan, maar nam toe met dat van het aantal jeugdige leerkrachten, en met de steeds stijgende personeelmutatie. Het onderwijzersberoep begint voor begaafde jonge mannen in minachting te geraken als dat in de U.S.A. reeds lang en het sterkst het geval is. Doordat niet meer als vroeger de Rijksschoolopleiding bijna de eenig mogelijke is voor minvermogene begaafden, kiezen deze thans reeds dadelijk een andere carrière. En dit alles het sterkst bij het O.O.

Hoe nuttig bij overigens juiste onderwijsregeling ook klasseverkleining moge zijn, bij de bestaande en steeds verergerde schoolversplintering en achterlijke schoolinrichting, was dit middel niet alleen het duurste, maar mede daardoor ook het slechtste.

De diagnose is nu gemaakt. Maar nu de therapie.

Met het eenige in Nederland gebruikte middel der klasseverkleining doorgaan is onmogelijk, reeds wegens de kosten, en brengt geen baat. Vermindering *zonder meer* van het aantal, zooals de Commissie-Rutgers wenscht, geeft veel meer schade dan de geringe bezuiniging waard is. De dualistische Pacificatie omzetten op de hiervoor aangegeven wijze in een universeele Overheidsgezindteschool, hoewel van objectief-onderwijskundig en financieel standpunt volkomen en, op eenvoudige, zeer geleidelijke en gepaste wijze, direct mogelijk en uitermate aanbevelenswaardig, moet vooralsnog onbereikbaar geacht worden, gegeven de bestaande politieke verhoudingen en het feit, dat de bestaande Pacificatievorm nu eenmaal in de Grondwet en Wet verankerd ligt. Verbeteringen op afzonderlijke onderdeelen, b.v. aanstellen van bevoegde vakonderwijzers, in de steden ook voor de vier (drie) andere doelvakken, op het land tenminste voor Lich. Opvoeding, zal wel afstuiten op de daartoe noodige vermeerdering van een reeds overbelast budget en de onevenredigheid tegenover alle andere, niet minder schreeuwend nooden. Dit geldt trouwens voor elk ander aangrijpingspunt tot opheffing van ons zoo vervallen L.O. Al wat geld kost, kan uitgesloten geacht worden, ook de opleiding, ook de salarisverbetering.

Aldus schijnt elke redding uitgesloten voor ons volksonderwijs, dat eenmaal onze volksroem uitmaakte. Die redding ligt niettemin vlak voor de hand, mits allereerst het Overheidsbeheer zijn taak leert verstaan:

Wat Nederland allereerst noodig had, en thans meer dan ooit heeft, is *planmatige concentratie* in zijn *scholenorganisatie* en een *doeltreffende, efficiënte schoolinrichting*, waarin ten volle kan worden voldaan aan de eischen van onzen tijd en waarin de juiste erkenning der ouderrechten zal plaats kunnen vinden door daadwerkelijke, animeerende samenwerking tusschen huis en school. Juist in deze twee beheerschende peilers van goed onderwijs, de scholenorganisatie en de schoolinrichting, kan en moet het Overheidsbeheer zijn onmisbaarheid toonen en het is zijn nalatigheid hierin, die de meest directe oorzaak is van het verval.

Dienovereenkomstig moet het herstel beginnen bij het O.O., dat direct en ten volle onder het Overheidsbeheer valt. En dan bij het O.O. in de groote steden en de overige 42 gemeenten met meer dan 20.000 inwoners. In die centra toch is niet slechts de beste en grootste gelegenheid voor doeltreffende concentratie en schoolinrichting, maar ook omvatten zij zeker wel een 70 % der O.O.-leerlingen.

Zoodra planmatig Overheidsbeheer zijn onmisbaarheid aldus heeft getoond door allervoortreffelijkst onderwijs te paren aan aanzienlijke bezuiniging, zal het Bijzonder Onderwijs daarin moeten volgen. Moeten, volgens de voorschriften der Wet, die de kostenbepaling van het O.O. tot maatstaf nemen. Maar ook willen — door den drang der ouders — wegens de snel stijgende meerwaardigheid dan van de Overheidsscholen.

Planmatige concentratie en doeltreffende schoolinrichting.

Zonder de geringste verandering in Grondwet en L.O.-wet, doch door een veel meer doelbewust en planmatig onderwijsbeheer, is een zóódanig doeltreffende reorganisatie van het O.L.O. in de groote steden onmiddellijk invoerbaar, dat dit van zijn onbevredigenden huidige toestand zou stijgen tot het beste in elk opzicht.

Voor elke bijeenbehoorende woonbuurt kome in het algemeen slechts één groote, of zeer groote school, terwijl het gewenscht is, daaraan zevende leerjaren te verbinden en dus de huidige dure kopscholen op te heffen.

Ongerekend enkele plattelandsschooltjes en andere uitzonderingsgevallen kan Amsterdam dan volstaan met 60 scholen van gemiddeld 28 klassen van gemiddeld 32 leerlingen. Bij de benoeming van het personeel moet gezorgd worden, dat er onder de 28 leerkrachten tenminste 7 zijn met speciale bevoegdheid voor een of twee der vakken g—k met r, natuurstudie, zingen, teekenen, gymnastiek, handwerken, handenarbeid en (voortgezet) fröbelen, dit laatste voor de twee aanvangsklassen, met 7 candidaat-doe-onderwijzers, dat zijn gewone L.O.-

aktebezitters, die naar aanleg en voorliefde voor akte-tuinbouw diploma-zang, akte-teekenen, -gymnastiek, -handwerken en diploma-handenarbeid in opleiding zijn. De 14 overige onderwijzers(-essen) belasten zich uitsluitend met het leeronderwijs in de zes leervakken, a—f, lezen, schrijven, rekenen, taal, geschiedenis en aardrijkskunde *na* elkaar aan twee parallelklassen; de K.O. van VI en VI-parallel geeft dus b.v. van 9—12 rekenen, taal, aardrijkskunde en lezen aan klas VI en van 2—4 geschiedenis, schrijven en lezen aan klas VI-parallel, gedurende de eene week, en aan VI-par. van 9—12 en aan VI van 2—4 de volgende week. In de vrijkomende na- en voormiddagen voor elke klas ontvangen de leerlingen onderricht van de speciaal-bevoegde doe-onderwijzers, elk voor een der doevakken, waaronder zwemmen, tuinieren, sport en wandelen. Dit geschiedt zooveel mogelijk in de volle openlucht, of anders in openluchtlokalen; naast een openluchtarbeid sta dus op den rooster steeds een lokaal-arbeid, b.v. tuinieren of handenarbeid, zwemmen of zaalspelen, wandelen of „algemeene ontwikkeling“ d.w.z. muziek, voordracht, lichtbeelden en maatschappelijk werk. Waar mogelijk direct en overigens geleidelijk, kan het openlucht-doe-onderwijs der twee laagste klassen worden overgedragen aan de speeltuinvereniging der schoolbuurt onder bevoegde leiding en blijvend toezicht der school. Ook het doe-onderwijs der vijf hogere klassen zal het contact met de gezinnen en met de schoolbuurt ten zeerste versterken, doordat het geleerde inzake tuinieren, handenarbeid, handwerken enz. ook thuis zal gevolgd worden onder de doe-onderwijzers als adviseurs. De cursus op deze groote scholen zij een halfjaarlijksche, mogelijk een driemaandelijksche. De klassebezetting moet zoo gelijkmatig mogelijk worden en kan dit dan veel beter dan thans, terwijl ook overplaatsingen van leerlingen en leerkrachten in aanzienlijk geringer mate zullen voorkomen.

Elke hogere klasse heeft dan dus 6×3 (eene week) en 4×2 (volgende week) leeronderwijs in de vakken a—f en de twee laagste klassen in a—d met naief teekenen en versjes-zingen, d.i. 13 uur per week in de leervakken, ongerekend eenige verpoozing en $(4 \times 2 \text{ en } 6 \times 3) : 2 =$ ook 13 uur openluchtonderwijs in g—k met r, of, de twee laagste klassen, frubelen en speeltuinwerk.

Het hoofd van zoo'n school moet natuurlijk ambulant zijn, hetgeen de wet in artikel 27, lid IV, alleen bij uitzondering voor het O.O. toelaat. Hierin kan echter, behalve door latere wetswijziging, direct voorzien worden door het aantal gemeentelijke inspecteurs eenigszins uit te breiden en aan deze ook de administratie voor eenige dier groote scholen op te dragen. Ondanks de huidige, willekeurige en onderwijsnadelige versplintering van het O.L.O. in Amsterdam tot 332 onvolledige

dwergschooltjes, is ook hier bij eenigen goeden wil, de bovenbedoelde concentratie tot een 60-tal groote scholen wel direct te verkrijgen bij wijze van overgangsmaatregel. Indien de hoofden en personeelen van één woonbuurt bij gezamenlijk overleg onder leiding der autoriteiten besloten hun schoolgebouwen, leermiddelen, terreinen en leerkrachten als deelen van één school voortaan te beschouwen en te gebruiken volgens een rooster als hierboven werd aangegeven, zou met geringe wijzigingen in gebouwen enz. de gewenschte toestand direct kunnen intreden en gelcidelijk naar volkomen homogene concentratie uitgroeien.

Veel beter leerresultaten, meer individuele, zelfwerkzame, werkelijk vormende beoefening der doevakken onder, voor het eerst, *bevoegde* leiding, bijna de halve schoolweek werkelijk *actief* bezig-zijn in de open lucht, (d.w.z. de juiste, *natuurlijke* Openlucht- en arbeidsschool inpl. v. de huidige *onnatuurlijke*!) betere differentieering-mogelijkheid naar aanleg en geschiktheid der leerlingen, grootere stabiliteit en contact tusschen leerlingen, leerkrachten, ouders en opvoedingskringen der schoolbuurt, vermindering van alle stoornis en onderbreking van het onderwijs, voor het eerst de volle mogelijkheid de eischen der huidige maatschappij (verkeersregelen, hygiëne, schoonheidsopvoeding, praktische levenskennis enz.) zonder benadeeling van het leeronderwijs op vormende wijze in de school te brengen en een taakverdeeling onder de leerkrachten, welke ieders talenten en voorliefde productief doet zijn, zijn slechts enkele der voordeelen van deze scholenorganisatie en schoolinrichting. Paedagogisch als onderwijskundig is deze reorganisatie stellig dus onafwijsbaar.

(Wordt vervolgd).

Onderwijs-statistieken.

Bij de Algemeene Landsdrukkerij zijn twee belangwekkende onderwijs-statistieken verschenen, waarvan wij hieronder een korte samenvatting geven.

A. Statistiek vervolgonderwijs.

Deze uitgave werd door het Centraal Bureau voor de Statistiek bewerkt. Het is de eerste publicatie betreffende dezen tak van onderwijs, welke van dit Bureau uitgaat.

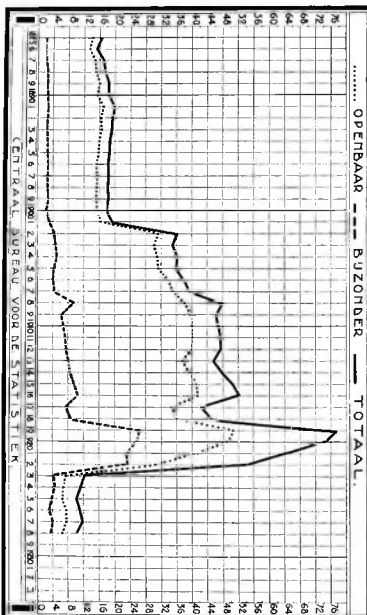
Het werkje bevat uitvoerige tabellen betreffende de cursussen, de leerlingen en de leerkrachten.

In de Inleiding van de hand van Dr. Philip J. Idenburg, werd een grafische voorstelling opgenomen en werden cijfers uit de geschiedenis van het vervolgonderwijs hier te lande bijeengebracht. Voorts worden daarin de belangrijkste cijfers uit het tabellenwerk besproken en toegelicht.

Wij ontleenen aan deze inleiding en de tabellen de volgende gegevens:

Bij de samenstelling dezer statistiek werd het tot dusver gebruikte

VERLOOP VAN HET AANTAL LEERLINGEN OP CURSUSSEN
VOOR HERHALINGS EN VERVOLGONDERWYS.
(IN 1000 TALLEN)

criterium voor de onderscheiding der cursussen, n.l. het al- of niet voldoen aan de wettelijke eischen, prijs gegeven. Daarentegen werd in vele gevallen onderscheiden tusschen door de gemeente gesubsidieerde en niet-gesubsidieerde cursussen.

Op 31 December 1929 waren er in ons land 1017 cursussen voor vervolgonderwijs bekend, t.w. 543 openbare (53.4 pCt.), 206 Protestantsch-Christelijke (20.3 pCt.), 194 Roomsche-Katholieke (19.1 pCt.), terwijl er 74 (7.2 pCt.) tot de overige bijzondere cursussen behoorden.

Van de 474 bijzondere cursussen geniefen er 380 (80.2 pCt.) subsidie van de gemeente; de overige zijn niet-gesubsidieerd.

Verreweg de meeste cursussen, n.l. 763 (75 pCt. van het totaal) bevinden zich in gemeenten met 20.000 en minder inwoners.

Het leerplan van 365 cursussen (35.9 pCt.) is voor 1 jaar ingericht; dat van 502 cursussen (49.4 pCt.) voor 2 jaren, dat van 83 cursussen (8.2 pCt.) voor 3 jaren, dat van 28 cursussen (2.7 pCt.) en dat van 3 cursussen (0.3 pCt.) voor langer. Van 36 cursussen (3.5 pCt.) is de cursusduur onbepaald.

Opvallend is, dat terwijl art. 3, 3de lid, der Lageronderwijswet 1920 bij de bepaling van het begrip vervolgonderwijs een duur van tenminste 2 achtereenvolgende leerjaren veronderstelt, er onder de bovengenoemde 365 cursussen met een cursusduur van 1 jaar niet minder dan 157 openbare en 166 gesubsidieerde bijzondere cursussen zijn. Vooral in de plattelandsgemeenten wordt in dit opzicht van de wet afgeweken.

Uit het onderzoek naar den duur der cursussen bleek, dat in absolute cijfers het meest talrijk zijn de cursussen met een duur van 4, 5 of 6 maanden. Een kortere cursusduur komt in 56 gevallen voor, een langere in 133 gevallen.

De lageronderwijswet bepaalt het aantal lesuren van cursussen voor vervolgonderwijs op tenminste 150 en ten hoogste 300 per jaar. Van de 1017 cursussen wordt door 538 cursussen (52.9 pCt.) het gestelde minimum niet bereikt. Onder deze cursussen zijn wederom tal van openbare en bijzondere gesubsidieerde cursussen. 432 cursussen (42.6 pCt.) hadden 150—300 lesuren, terwijl er 33 (3.2 pCt.) meer dan 300 lesuren per jaar hadden. Van 13 cursussen (1.3 pCt.) was het aantal lesuren onbepaald.

Voor een inzicht in den aard van het vervolgonderwijs is de kennis der leervakken van groote waarde. In bijna alle cursussen maken een of meer vakken van het gewoon lager onderwijs deel van de leerstof uit. In andere vakken wordt betrekkelijk zelden onderwijs gegeven. Het meest talrijk zijn daaronder nog de vakken, verband houdende met de richting van het onderwijs, welke in het leerplan van 96 cursussen voorkomen. Daarna volgen in numerieke volgorde: handelskennis (81 maal), Engelsch (57 maal), Duitsch (56 maal), handenarbeid (33 maal), Fransch (27 maal) en landbouwkunde (26 maal). Minder veelvuldig worden aangetroffen: stenografie (17 maal), koken (16 maal), boekhouden (15 maal), tuinbouwkunde en fraaie handwerken voor meisjes (elk 10 maal).

Van de mogelijkheid, in de wet voorzien, om ook vakken, die geacht worden te behooren tot het nijverheidsonderwijs, in het leerplan op te nemen, is een zeer bescheiden gebruik gemaakt.

Aangaande de grootte der cursussen werd gevonden, dat 689 cursussen (67.7 pCt.) niet meer dan 20 leerlingen tellen, dat 200 (19.7 pCt.) door 21 t/m 40 leerlingen werden bezocht, terwijl 128 cursussen (12.6 pCt.) een grooter aantal leerlingen tellen. In de gemeenten met meer dan 50.000 inwoners telt 80.4 pCt. van het aantal cursussen meer dan 20 leerlingen, in de kleinere gemeenten daarentegen slechts 24.2 pCt.

Aan 289 cursussen (28.4 pCt.) wordt door 1, aan 322 cursussen (31.7 pCt.) door 2, aan 214 cursussen (21 pCt.) door 3, aan 85 cursussen (8.4 pCt.) en aan 107 cursussen (10.5 pCt.) door 5 of meer leerkrachten onderwijs gegeven.

Dit over de *cursussen* voor vervolgonderwijs.

Het totaal aantal leerlingen der cursussen bedroeg op 31 December 1929 23.677, waarvan er 12.174 (51.4 pCt.) openbare, 5.758 (15.9 pCt.) Protestantsch-Christelijke, 5.314 (22.4 pCt.) Roomsche-Katholieke en 2.431 (10.3 pCt.) de overige bijzondere cursussen bezochten.

Op gesubsidieerde bijzondere cursussen gaan 8.461, op ongesubsidieerde cursussen 3.042 leerlingen.

Gaan wij na op welke wijze deze leerlingen over de gemeenten van verschillende grootte zijn verdeeld, dan blijkt, dat de groote steden van 100.000 en meer inwoners 4.792 leerlingen (d.i. 20.2 pCt. van het totaal) tellen. De gemeenten met 50.000—100.000 inwoners hebben er 2569 (10.9 pCt.), de gemeenten met 20.000—50.000 inwoners 3.207 (13.5 pCt.), de gemeenten met 5.000—20.000 inwoners 7.914 (33.4 pCt.), terwijl de gemeenten met minder dan 5.000 inwoners er 5.195 (22 pCt.) tellen.

De overtuiging, dat de vrouwelijke jeugd na het verlaten der school voor gewoon lager onderwijs behoefte heeft aan bevestiging en uitbreiding van het geleerde, blijkt nog allermint algemeen goed te zijn geworden. Van de 23.677 leerlingen van het vervolgonderwijs behooren er 16.507 (69.7 pCt.) tot het mannelijk en 7.170 (30.3 pCt.) tot het vrouwelijk geslacht. Naar de richting verdeeld, is de verhouding aldus, dat van de leerlingen der openbare cursussen 35.4 pCt., van die der Protestantsch-Christelijke cursussen 27.1 pCt., van die der Roomsche-Katholieke cursussen 21.1 pCt. en van die der overige bijzondere cursussen 50.5 pCt. tot het vrouwelijk geslacht behoort.

De meeste leerlingen van het vervolgonderwijs, n.l. 21.223 (89.7 pCt.) verkeerden in den leeftijd van 13 t/m 17 jaar. Jongere leerlingen zijn er slechts 80, oudere 1.374, onder welke 1.172 van 20 jaar en ouder.

Het vervolgonderwijs wordt gemeenlijk in nevenwerkzaamheid door de onderwijzers der lagere scholen gegeven. In totaal zijn bij het vervolgonderwijs 2.671 leerkrachten werkzaam, van welke er 2.002 (75 pCt.) tot het mannelijk en 669 (25 pCt.) tot het vrouwelijk geslacht behooren. Over de cursussen van verschillende richting zijn deze leerkrachten als volgt verdeeld: openbare cursussen 1.454 (54.4 pCt.), Protestantsch-Christelijke cursussen 519 (19.4 pCt.), Roomsche-Katholieke cursussen 510 (19.1 pCt.) en overige bijzondere cursussen 188 (7.1 pCt.).

Wordt vervolgd.

INHOUD VAN AFLEVERING 9.

	Bladz.
Arbeidsvreugde in de onderneming, door A. F. Went.	257
De synthese voor het land met 8000 dwergschooltjes, door A. Feberwee	273
Onderwijs-statistieken	285

VRAAGT ONZE UITGEBREIDE GEÏLLUSTREERDE CATALOGUS

WANDPLATEN naar ontwerpen van Mevr. B. Midderigh—Bokhorst

12 platen „Jeugd” . . .	formaat 48 × 48 cM.
4 platen „Kleine Jeugd” .	formaat 25 × 26 cM.
4 platen „De Jaargetijden”	formaat 46 × 57 cM.
2 platen „Romantiek” . .	formaat 46 × 57 cM.

Alle uitgevoerd in kleurendiepdruk

BEELDSCHRIFTBOEKJES Voor School en Huis

22 verschillende deeltjes

Plaatjes Mevr. B. Midderigh—Bokhorst

— Versjes Anna Sutorius

KNIPPLATEN 8 verschillende platen

PRIKKEN, KLEUREN, OPZETTEN 64 verschillende onderwerpen, in pakjes van 100 ex. verkrijgbaar.

N.V. Uitg. Venn. vh. Erven Martin G. Cohen

17 HOFWIJKSTRAAT - TELEFOON 113581 - DEN HAAG

Het Instituut voor de Rÿpere Jeugd
zoekt voor zijn
CLUBHUIS
DE AREND,

Schiekade te Rotterdam,
tegen September a.s. een

DIRECTEUR

op nader overeen te komen salaris.

Brieven met inlichtingen
over vroegeren werkkring,
etc. aan Mr. W. Nolst Trenité,
Leuvehaven 64, te Rotterdam.

VACANT

VOLKS ONTWIKKELING

MAANDBLAD UITGEGEVEN DOOR HET
NUTSINSTITUUT VOOR VOLKSONTWIKKELING

ONDER REDACTIE VAN:

Prof. Dr. PH. KOHNSTAMM, L. C. T. BIGOT, Prof. R. CASIMIR, W. EMMENS,
A. H. GERHARD, Prof. Dr. J. H. GUNNING Wz., IDA HEYERMANS,
Dr. K. F. PROOST, G. VAN VEEN, J. HOVENS GREVE, Secretaris

Jan Nieuwenhuysen
1784

PER
JAAR
F 8.75

MIJ. TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN
CENTRAAL STATION, AMSTERDAM

PER
NUMMER
F 0.75

Lichtbeelden-Vereeniging

AMSTERDAM - SINGEL 289-293

Centraal bureau voor lantaarnplaten en wetenschappelijke fotografie

TELEFOON 34648

POST-GIRO 15476

De Lichtbeelden-Vereeniging heeft een „Uitleenbibliotheek”
van ± 50.000 stuks lantaarnplaten op het gebied van:

Kunstgeschiedenis

Schilderkunst, Plastiek, Bouwkunst, Stedenbouw
(ook kaarten en prenten), Stadsgezichten. —

Cultuurgeschiedenis.

Aardrijkskunde

Oppervlaktevormen, Grondsoorten, Begroeiing,
Bebouwing, Verkeerswegen, Economie, Industrie.

Sterrenkunde.

Natuurlijke Historie.

Landbouw en Veeteelt

in ons land speciaal voor het Landbouwonderwijs.

Kinderverhalen en Ontdekkingsreizen.

Voor alle personen of vereenigingen, die practisch aan ontwikkelingswerk doen
is de Lichtbeelden-Vereeniging een onmisbaar Hulpinstituut.

In 1930 werden 150.000 lantaarnplaatjes van haar betrokken.

Men kan per serie huren à f5.— en een abonnement van 15 series
per jaar nemen voor f30.—. Alle lichtbeelden kunnen ook gekocht
worden, evenals een groot aantal foto's.

De Vereeniging is bezig naast de Lichtbeeldencollectie een archief aan te
leggen van eigen opnamen van Nederland: schilderkunst, architectuur, karak-
teristieke landschappen, begroeiing, typen van boerderijen, dorpenaanleg,
industrie en landbouw.

Uitvoering catalogi voor alle onderdeelen en alle verdere
informaties zijn aan bovenstaand adres verkrijgbaar.

Onze Jeugdherbergen

door Dr C. P. GUNNING.

Droomen zijn bedrog — maar toch gelukkig niet altijd! Zoo „droomde” jaren geleden de volksonderwijzer Schirmann van een net van tehuizen ten dienste van de jeugd, waar deze op hare zwerftochten door de natuur op eenvoudige, goedkoope, volkomen veilige wijze zou kunnen overnachten. Hoe heeft na een aantal jaren de werkelijkheid zijn stoutste verwachtingen nog verre overtroffen!

Twec jaar geleden hadden wij het groote voorrecht onder leiding van Schirmann zelve kennis te maken met deze Duitsche jeugdherbergen. Het leek inderdaad een „droom” wat wij daar te zien kregen — wat het verarmde Duitschland in de zware na-oorlogsche jaren voor zijn jongens en meisjes tot stand had weten te brengen. En het was niet alleen het „materieele” resultaat dat onze rechtmatige bewondering wekte — de mooi-gelegen, praktisch ingerichte gebouwen (hoe speurde men in de laatste, nieuwe jeugdherbergen het resultaat van jarenlange ervaring, hoe getuigde alles van een doelbewusten opbouw van dit echte volksontwikkelingswerk) — maar meer nog de eigen sfeer die hier heerschte en die op zoo velerlei wijze tot den belangstellenden bezoeker sprak en hem vastgreep.

Verdere gesprekken met hem gaven ons een dieperen kijk op den achtergrond van dit werk. Schirmann, type van den modernen, vlotten jeugdleider, stichter en nog steeds leider van deze beweging, verhaalde ons met veel enthousiasme van de bedoelingen, en ook van de mogelijkheden van dezen arbeid. Zijn doel was de jeugd weer in contact te brengen met de natuur en wat door de natuur en de menschen wordt voortgebracht en geschapen; bij de jeugd liefde voor en kennis van het eigen land te ontwikkelen; de gezondheid te bevorderen van hen die altijd binnen de muren der stad opgesloten waren; door het gezamenlijk, ongedwongen verblijf in de herbergen contact te brengen tusschen jeugdgroepen uit verschillend milieu, waardoor deze elkaar beter zouden leeren kennen en begrijpen. Een krachtig opvoedend element werd

er mede beoogd: *selftucht*, door het zichzelf helpen en zoo noodig behelpen; een kostbaar bezit ook voor den volwassene werd er door ontwikkeld: *cerbieid* voor anderen en wat door anderen werd gewrocht.

De Jeugdherberg wil dus zijn een vertrouwde, veilige rustplaats. Alcohol en tabak zijn er volkomen geweerd (wel typisch dat de eisch daartoe van de jeugd zelve uitging!). Een eenvoudig leger, een keuken waar bij voorkeur door de trekkers hun eigen potje wordt gekookt, en een gezellig samenzijn des avonds in het huis of buiten, ziedaar al wat wordt geboden. Na genoten nachtrust — en na alles weer mee in orde te hebben gemaakt — trekt de bezoeker dan weer verder, door bosch en hei, van stad naar dorp, van dorp naar stad, zoodat de jonge oogen opengaan voor al wat er schoons en goeds in de wereld is, waarbij veel wordt genoten en veel wordt geleerd. Wie zou ontkennen dat dit doel goed en grootsch is?

Zeker, hier verrijzen — vooral bij den bedachtzamen Hollander — velerlei bezwaren. Wij zullen er zoo aanstonds nader aandacht aan schenken, maar eerst nagaan hoe het met deze beweging in ons land gegaan is. Sneller dan men had kunnen denken is ook hier in de laatste twee jaar dit werk gegroeid, is een net van jeugdherbergen ontstaan dat reeds een vrij aardig aaneengesloten geheel vormt, terwijl het drukke gebruik wel uitwees, — alle pessimistische voorspellingen ten spijt — dat deze jeugthuizen ook hier in een „behoefte voorzien” en het reizen en trekken, ook het wandelen, door onze Hollandsche jongens niet minder graag beoefend wordt dan door de Duitsche.

Aanvankelijk vereischte het eenige stuurmanskunst om het scheepje de haven uit te krijgen. Eerst moest het door „de branding” heen en schommelde daarbij hevig, nu eens hoog opgeheven op een koggolf, dan weer bijna wegzinkend. Het vervolgde evenwel rustig en zeker zijn weg, en de toeschouwers zagen weldra, hoe het vrije vaarwater werd bereikt, waar de zeilen konden worden geheschen en het schip in rustiger, vaster gang zijn weg kon vervolgen. Maar beeldspraak ter zijde: de voor dezen opzet noodzakelijke samenwerking van zoovele groepen, van jongeren en ouderen, van grootere en kleinere vereenigingen, van individueele trekkers, van „jeugdbewegers” (die meenden dat zij op de jeugdherberg een soort monopolie hadden en dat alleen door vast te houden aan dit monopolie de geheele beweging in de juiste banen kon worden geleid), van verschillende partijen met eigen wenschen en beginselen — deze samenwerking bleek ook in ons verdeeld landje toch mogelijk. Wij meenen geen te groot woord te gebruiken, wanneer wij in dit opzicht spreken van „nationale winst”.

Zoo kwam de organisatie — de Nederlandsche Jeugdherberg-Cen-

trale — tot stand. Het accord van samenwerking waartoe men kwam werd in de stichtings-acte neergelegd. En na twee jaren arbeid kan worden getuigd dat deze structuur bruikbaar en degelijk gebleken is! Strekke in dit opzicht deze centrale menige andere beweging in ons land ten voorbeeld. Het Ned. Jeugtleiders-Instituut (een werk-cen-

trale van de meeste groote jeugdverenigingen) trad daarbij leidend en organiseerend op, waarbij uitdrukkelijk werd uitgesproken dat het dit deed omdat hier een zware verantwoordelijkheid gedragen moest worden die men onmogelijk aan anderen kon overlaten, een verantwoordelijkheid zoowel tegenover de jeugd zelve als tegenover haar ouders en verzorgers. In de bekende Stellingen van den Centralen

Jeugdraad over deze materie (ook afgedrukt in het Mei-nummer van dit blad zie blz. 255/256) werd eveneens met nadruk gewezen op het belang van een dusdanige centrale voor den opbouw van dit werk in ons geheele land. Wij komen daarop straks — bij de kaarten-uitgifte — nog terug.

De uiterlijke omstandigheden, o.a. te vinden in het zoo juist gepubliceerde 2e jaarverslag van de N. J. H. C., zijn spoedig vermeld. Waren er in 1929 in ons land 12 Jeugdherbergen, in 1930 steeg dit tot 24. En dit jaar komen wij een eind boven de 30. Het totaal aantal overnachtingen bedroeg in 1930 ongeveer 20000. Een welverzorgde herberg-gids vond verspreiding in 4000 ex. Ingeschreven waren 42 jeugdverenigingen, 120 privaat- en publiekrechtelijke lichamen (w.o. 66 scholen, 21 vakbonden, 5 gemeenten) terwijl ruim 4500 individuele trekkers een kaart aanvroegen. Steun van de overheid verkreeg men in verschillende vormen te Amsterdam, Utrecht, Assen, IJmuiden, Zaandijk, Epe, Vlissingen, Apeldoorn, Doorn, Enschede, Lonneker, Hellendoorn; tenslotte besloten Prov. Staten van Noord-Holland zich garant te stellen voor rente en aflossing van een leening groot f 50000.— aan te gaan door de N. J. H. C. ten behoeve van den bouw van een jeugdherberg op haar landgoed te Castricum, alwaar zij aan de N.J.H.C. een groot stuk grond voor dien bouw in erfpacht gaven voor f 1.— per jaar. Deze J.H. zal voorjaar 1932 gereed komen.

In het jaar 1931 worden — of zijn reeds — nieuwe jeugdherbergen geopend o.a. te Doorn (in het koetshuis van het landgoed Zonheuvel dat door de eigenaresse voor het jeugdwerk beschikbaar werd gesteld); te Beek bij Didam („Wolkenland“, gelegen op de kam van Montferland en den Heffenheuvel, midden in de bosschen op een prachtig punt, in een uiterst interessante streek); Apeldoorn, aan den zoom der bosschen in een keurige dubbel-woning, door de gemeente beschikbaar gesteld; Assen, waar de gemeente voor een doelmatigen nieuwbouw zorgde; Drachten, den Helder, Leeuwarden, Maastricht, Nijmegen, Sneek, Texel en Zutphen. Voorts worden in tal van plaatsen nog besprekingen en onderhandelingen gevoerd. Bij Haarlem wordt een mooie nieuwe jeugdherberg ingericht, eveneens te Soest („De Heideblon“) en te Noordwijkerhout („De Duinark“). Wie de volledige lijst wil hebben, vrage bij het secretariaat van de N.J.H.C., Plantage, Franschelaan 14, Amsterdam, de officieele Gids aan, waarin hij alle gewenschte gegevens zal aantreffen. Daarin staan natuurlijk ook vermeld de reeds het vorige jaar geopende J.H.-en te Amsterdam, Delden, Kampen, IJmuiden, Kortenhoeft, Oldebroek, Lochem, Alkmaar, Petten, Amersfoort, Epe, Arnhem, Bakkum, Gouda, Appelscha, Utrecht, Vlissingen, Zaandijk, Heerlen, Eindhoven.

Dit alles betreft echter slechts den uiterlijken groei; deze was zeker hoogst belangrijk en hier, gezien de cijfers, van zeer verblijdenden aard. Maar daarnaar alleen kunnen wij de beteekenis dezer beweging toch niet beoordeelen en afwegen. Van meer waarde nog dan het oprichten van jeugdherbergen is het gebruik dat er van gemaakt wordt, de sfeer die er heerscht en ervan uitstraalt.

Ook de Centrale Jeugdraad wijst er in zijn Vde stelling terecht op, dat inrichting en leiding van de jeugdherberg moeten bevorderen dat er heersche een sfeer van elkaar helpen en eerbiedigen van elkaars uiteenlopende godsdienstige en/of maatschappelijke overtuigingen. Dan pas zal de jeugdherberg kunnen gelden als een van de „hulpmiddelen voor de opvoeding en ontwikkeling van de oudere jeugd”. (Stelling VI.)

Wanneer wij hierbij thans nog even stilstaan, dan zal ons dat tevens gelegenheid bieden, zoowel om enkele bezwaren, die tegen de jeugdherbergen geuit worden, nader onder oogen te zien, als ook om aan te geven, welke factoren in de eerste plaats scherp in het oog moeten worden gevat, wil deze beweging zich verder gezond kunnen ontwikkelen.

In den aanvang van dit artikel wezen wij er op, hoe Schirmann streefde naar *eenvoudige, goedkope en veilige* tehuizen waar de jeugd zou kunnen overnachten. Deze drie punten bieden ons een goeden leidraad voor onze verdere beschouwingen.

Voorop staan de *eenvoud* en de *soberheid*. Jeugdherbergen zijn geen hotels, waar alles klaar staat voor de bezoekers. Allen moeten zelf aanpakken, zelf de handen uit de mouw steken, wil de kleine gemeenschap, die daar samenkomt, goed loopen. Men moet zich schikken naar elkaar, waarbij men veel van elkaar zal kunnen overnemen en leeren. Ervaring leerde ons toch wel reeds, dat waar men de jeugd, onder goede leiding en behoorlijk toezicht, ruime mogelijkheid en ook vrijheid biedt om zelf mee de verantwoordelijkheid te dragen, zij zich uitnemend weet te gedragen en op lofwaardige wijze gebruik weet te maken van hetgeen haar geboden wordt, vooral wanneer men tevens tegemoet komt aan haar ontembare behoefte aan idealisme, aan romantiek, aan zelfwerkzaamheid, aan spontaniteit.

De woorden in een onzer jeugdherbergen aangebracht:

Een ander hindren is geen kunst,

Een ander sparen is geen gunst.

vertolken duidelijk den geest die in de jeugdherberg moet heerschen. „Dienen” — of, als men het iets eenvoudiger wil zeggen: denken aan anderen, dat is daar het motto. Ongezochte gelegenheid om dit te

oefenen krijgt de bezoeker volop in de eetzaal — eenvoudig en gezellig ingericht, waar ieder zelf mee opdiert en straks afruimt; in het dagverblijf — waar men in gesprek, straks ook in gemeenschappelijk gezang, nader tot elkander komt; de slaapzaal, met de bedden boven elkaar (heel echt!!) — waar na den welbestelden dag op het aangegeven uur volkomen rust en stilte heerscht, en 's ochtends ieder zich beijvert zijn slaapplek in goede orde achter te laten, dekens te kloppen, bed op te maken enz. Men moet zelf dit bedruyve, gezellige, leerzame gedoe in een jeugdherberg hebben meegemaakt om eensdeels de charme ervan te beseffen, anderdeels het uiterst instructieve en waardevolle ervan ten volle te kunnen aanvoelen.

Jeugdherberg 't Iemenschuur, te De Buren

Bij die eenvoud en soberheid worden echter de eischen die de hygiëne stelt strikt in acht genomen. Aan de waschgelegenheden, de toiletten enz. (die juist in plattelands-hotelletjes, om van verblijven bij boeren enz. maar te zwijgen, menigmaal zooveel te wenschen overlaten), wordt groote aandacht geschonken. En er wordt op toegezien dat de bezoekers er terdege gebruik van maken, de voeten wasschen al eer zij gaan slapen, een douche nemen enz. Juist op dezen leeftijd is het zoo belangrijk jongeren te leeren dat zij ten allen tijde, en dus ook als zij „op reis” zijn, ja dan vooral, de vanzelfsprekende eischen der hygiëne in acht hebben te nemen. In dit opzicht komt menige jeugdherberg sommigen wat „luxueus” voor — en zij vragen: is dat nu die hooggeroemde soberheid en eenvoud? Zij vergeten dat de ware eenvoud een geestelijk bezit is, dat niet verkregen wordt alleen maar door een ver doorgevoerde materiele „beperktheid”. Zoo bouwt men immers tegenwoor-

dig — gelukkig! — ook arbeiders-woningen voorzien van badkamers, zonder eenige gedachte aan „luxe“.

De *goedkoopste* is een punt dat voor zichzelf spreekt. In Duitschland betaalt men 30 ad 50 Pfennig voor een nachtverblijf, ten onzent gemiddeld 30 cents (voor jongeren), tot 50 cents (voor ouderen). Ledenkanten met stroozak of matras vindt men vrijwel overal. Voor slaapzakken (waarvan het gebruik terecht verplicht wordt gesteld) moet men zelf zorgen, of deze tegen billijke vergoeding huren. Koken kan men overal „zijn eigen potje“ — of wel eveneens tegen kostenden prijs een eenvoudig maal bij de herberghouders bestellen. Zoo sprak ik menigmaal jongeren die voor niet veel meer dan f 1.25 per dag rondtrokken.

Bij dit alles bedenke men ook dat de jeugdherbergen in de eerste

„De Heemhoeve“, Emst bij Epe.

plaats bedoelt zijn voor groepen jongeren (van school, fabriek, kantoor, vereeniging) onder eigen leiding. Juist voor zulke groepen is de jeugdherberg een uitkomst, aangezien anders een iets langer tochtje onverbiddelijk afstuit op financiële bezwaren. Daar kan ieder van meepraten die wel eens zoo'n reisje heeft georganiseerd. Heele groepen van onze bevolking waren daardoor vroeger uitgesloten van het reizen en trekken. Dat alles is door de jeugdherbergen ten eenen male veranderd. Men onderschatte niet de groote sociale beteekenis daarvan, vooral als men bedenkt welk een opvoedende kracht er kan uitgaan van het gezamenlijk bezoeken van andere streken van ons land, of ook van het buitenland. Onze scholen maken — in tegenstelling met Duitschland — nog slechts een zeer karig gebruik van dit toch zoo bij uitstek belangrijke hulpmiddel. Wij houden er ons van overtuigd dat dit alles in de komende jaren in snel tempo zal veranderen. Gelukkig — want bij de hervorming die onze school (lagere, middelbare en ook hogere) tege-

moet gaat, zal dit gezamenlijk er op uit trekken een belangrijke rol kunnen spelen, zooals in het buitenland wel gebleken is.

Wie dit alles bedenkt zal dra begrijpen dat een jeugdherberg nimmer zonder meer zichzelf zal kunnen bedruipen; laat staan dat men ooit „een zaakje” er van zou kunnen maken. Dit realiseere men zich wel, overal waar men een jeugdherberg wil gaan oprichten. Eerst moet de financiële basis verzekerd zijn. Doel kan alleen zijn de jeugd te dienen. Deze beteekenis van de jeugdherberg rechtvaardigt ook overheidshulp in een of anderen vorm (zooals ook uitgesproken is in stelling VI van den Centr. Jeugdraad). Het meest voor de hand ligt dat deze hulp bestaat in het verstrekken van een gebouw, waarin de J.H. kan worden gevestigd. Maar ook andere vormen zijn denkbaar, naar gelang van locale omstandigheden. Dankbaar mag worden gememoreerd dat ook verschillende vereenigingen (wij noemen hier departementen van de Maatschappij tot Nut van het Algemeen, en de Rotary-clubs) die het algemeene volksbelang van de jeugdherberg inzagen, krachtig hebben meegeholpen aan de oprichting ervan. Hierboven vermeldden wij reeds den steun van eenige gemeenten en van Provinciale Staten van Noord-Holland ondervonden.

Alleen daar waar aldus een goede financiële basis gevonden is zal de exploitatie verder rond kunnen komen en ook de voor de J.H. onmisbare soberheid te eerder behouden blijven, doordat men niet zijn toevlucht behoeft te nemen tot bronnen van inkomsten die hier „taboe” zijn. Daarom beginne men niet alcer deze „ruggesteun” verzekerd is. Ervaring heeft wel reeds geleerd in welke moeilijkheden men vervalt wanneer men de zaak slechts aanpakt met een — hoe goed overigens ook bedoeld — optimisme. Kon men zich beperken tot eigen kleine kring, dan zou het niet hinderen als het eens in een of ander opzicht wat vastloopt. Maar bij de jeugdherbergen staan groote *algemeene* belangen op het spel, die volkomen veilig gesteld moeten zijn. Dit brengt ons vanzelf tot het derde en laatste punt.

De jeugdherberg dient een algemeen, wij mogen zeggen een nationaal belang. Daarin bovenal ligt hare waarde, bezien vanuit een oogpunt van volksontwikkeling, volkskracht, volkswelvaart. Ook hier geldt „safety first”. Het zijn vele dingen die daarbij *veilig* gesteld moeten worden en waarover zorgvuldig dient te worden gewaakt.

Allereerst inwendig. In stelling II en IV van den Centrale Jeugdraad is kort maar duidelijk aangegeven, dat de jeugdherberg alleen dan aan haar doel kan beantwoorden als zij onderdeel vormt van een net, dat zich over het geheele land uitstrekt en waarvoor algemeene regelen gelden, die menschelijkerwijze gesproken de zekerheid moeten verschaffen dat de jeugd lichamelijk en zedelijk veilig is. In de hand-

having dezer regelen — zoo noodig met sancties — zullen ouders en leiders der jeugdigen een voldoende waarborg vinden, dat het verblijf in de jeugdherberg met gerustheid kan worden aanbevolen.

Hierbij is natuurlijk in de eerste plaats gedacht aan volkomen gescheiden slaapzalen en toiletgelegenheden voor jongens en meisjes. De Centrale zal er streng op toe moeten zien, dat in dit opzicht elke aangesloten J.H. ten volle de toets der critiek kan doorstaan. Ook de verdere inrichting (waarvoor duidelijke voorschriften zijn vastgelegd in het J.H.-reglement) zal een punt van voortdurende zorg en aandacht der leiders zijn. Voorts zullen de herbergouders — *aan wie een zware en verantwoordelijke taak is opgedragen* — in dit opzicht niet waakzaam genoeg kunnen zijn. Nu de N.J.H.C. door de eerste moeilijke jaren heen is, kan zij in stijgende mate volle aandacht schenken aan het vele, dat hier onder oogen moet worden gezien en daarbij moeten raadgeven, voorlichten, corrigeeren, verhinderen en voorkomen. Immers door het goedkeuren en inschrijven van een jeugdherberg geeft de Centrale om zoo te zeggen een certificaat uit — een certificaat dat zij dan ook ten allen tijde volkomen moet kunnen „garandeeren”. Een geregelde en intense samenwerking tusschen de Centrale en de locale comités is voor dit alles natuurlijk onmisbaar. Gelukkig laat die in ons land thans weinig of niets te wenschen over.

Wij kunnen in dit artikel niet in bijzonderheden afdalen. Maar een belangrijk punt mag zeker niet worden overgeslagen. Bedoelde centrale organisatie ontleent een voornaam deel van hare beteekenis (zoons ook de Centrale Jeugdraad opmerkt) aan het feit, dat zij een systeem ontwerpt en uitvoert waardoor men niet dan na voorafgaand onderzoek een toegangkaart tot al de aangesloten jeugdherbergen kan krijgen. Bij gebleken vangedrag of ongeschiktheid kan deze kaart door de herbergouders onmiddellijk worden ingehouden, waardoor van dat oogenblik af automatisch de toegang ook tot de andere jeugdherbergen afgesneden is. In de praktijk is wel reeds gebleken van hoeveel belang deze geheele aangelegenheid is. Wil het systeem goed functionneeren, dan is het absoluut noodzakelijk, dat deze kaarten-uitgifte uitsluitend vanuit één centraal bureau geschiedt. Dan pas kan in deze die garantie worden gegeven, waarop ouders en leiders der jeugdigen recht hebben. De volle hieraan verbonden verantwoordelijkheid moet de Centrale dragen — en kan ook zij alleen dragen.

Maar ook naar buiten heeft de N.J.H.C. belangen die veilig gesteld moeten worden. De eigenaardige structuur van deze geheele beweging bracht reeds aanstonds de noodzakelijkheid van samenwerking op ruime schaal met zich mede. Zou dat ook in ons land mogelijk zijn? Of zou de geheele opzet hierop stranden? Zoo vroegen velen zich angstig af.

Dankbaar mag worden geconstateerd dat een basis van federatieve samenwerking gevonden werd, die ook bij den verderen uitbouw solide bleek. Het jeugdwerk heeft in dit opzicht ongetwijfeld „voortrekkers-arbeid” verricht. Moge het op ander terrein volen het vertrouwen geven dat ook daar zooiets toch mogelijk moet zijn! Maar het bestuur der N.J.H.C. beseft zeer wel dat dit een teere plant is, die zorgvuldig moet worden behoeft en gekweekt. Een kleine fout, een onnoedig misverstand, kan hier weer veel bederven. Dat alle aangeslotenen zich

De nieuwe Jeugdherberg „Wolkenland”, te Beek bij Didam.

Deze J. H. is eigendom van Het Amsterdamsch Lyceum, dat dit huis tevens als schoolbuitenhuis (het eerste in ons land) zal gaan gebruiken.

daarvan bewust mogen zijn, en het goede voorbeeld van bezonnenheid en zelfbeheersching mogen geven! Het zij de eer dezer beweging dat bij haar inderdaad elkeen zich ook op geestelijk gebied „veilig” voelt, en weet dat hij er zich overeenkomstig eigen aard en richting vrij zal kunnen bewegen, mits hij ook zelf zich houdt aan wat hij van anderen verwacht en wat in de „Huisregels” van de J.H. aldus is aangegeven: „De bezoekers dienen in hun optreden in woord en daad mede te werken om de godsdienstige en politieke gevoelens van anderen volkomen te eerbiedigen.”

Van harte hopen wij dat deze geest van eerbiedigen, van dienen, kenmerkend voor onze jeugdherbergen moge zijn en blijven. Het gevaar bestaat nog steeds dat kleinere groepen eigen speciale wenschen (op

zichzelf menigmaal lofwaardig en aantrekkelijk) aan de geheele he-
wening willen opdringen en in de jeugdherbergen een geschikt terrein
voor hun propaganda zien. Doen zij dat, dan zouden zij de fundamenten
waarop het geheel rust ondermijnen. Maar wij mogen vertrouwen dat
de leiders het schepje veilig langs deze klippen heen zullen weten te
sturen. Dan zullen ook in ons land de jeugdherbergen worden centra
van gezond jeugdleven, hulpmiddelen van groote opvoedende waarde;
ja zij zullen vooral in de moeilijke tijden die wij thans beleven, niet
het minst op het gebied van volksontwikkeling kunnen worden factoren
van groote cultureele waarde. In dit verband zij nog gewezen op hun
beteekenis voor internationale samenwerking en bevordering van de
vrede-actie. Door bijzondere overeenkomsten gelden onze toegangs-
kaarten ook voor Duitschland, Zwitserland, Oostenrijk en Tsjecho-
Slowakije, terwijl in Engeland, Vlaanderen en de Scandinavische landen
verwante organisaties in wording zijn. Wie zelf veel jeugdherbergen
heeft bezocht, kan constateeren hoe het internationale contact hier
doorwerkt.

Maar ja, dat zelf bezoeken, daar komt het op aan! Dan eerst leert
men die eigen J.H.-sfeer kennen en begrijpen, die de besten uit de
jeugd er zelf in wekken en handhaven, jongeren voor wier stuwend
enthousiasme (al moet dat staag geruggesteund worden door het inzicht
en de bezonnenheid van ouderen) men juist in dit werk groote be-
wondering krijgt. Wij hopen dat velen in de komende maanden ge-
bruik zullen maken van onze jeugdherbergen en mee de hand aan de
ploeg zullen slaan om dit mooie werk mee uit te bouwen, tot heil
van de jeugd.

Hooger Onderwijs en de Volksontwikkeling.

TWEDE REEKS.

III. Vakschool of Universiteit? ¹⁾ door L. SIMONS.

Er studeeren aan onze verschillende Universiteiten (de „Vrije” en
R.K. meegeteld) een 10.000 jongelieden, M. en Vr.

Geloof iemand, dat meer dan 5 pCt. van dezen naar die instel-
lingen komen uit drang tot Wetenschapsbeoefening? Of is dit getal
zelfs nog ruim geschat?

Doch beteekent dit dan niet, dat de overige 95 pCt. naar onze
Universiteiten gaan met geen ander doel dan om klaar gemaakt te

¹⁾ Naar aanleiding van het artikel van den heer W. Emmens, Volksontwik-
keling No. 8.

worden tot Advocaat, Dokter, Predikant, Leeraar? Tot de een of andere „maatschappelijke baan“?

Met andere woorden: dat, onuitgesproken, en ondanks hun louter wetenschappelijk air, die Universiteiten de rol vervullen van „Vak-scholen“ voor bepaalde beroepen?

Ik meen, dat wij bij het beschouwen van de door Prof. dr. H. R. Kruyt op hen geoeffende kritiek dit belangrijke feit niet uit het oog mogen verliezen. En dat die kritiek dus dezen vorm zou moeten aannemen:

„Onze Universitaire Vakscholen hebben zich de gelegenheid laten ontnemen, den kring der beroepen, waarvoor zij opleiden, tijdig uit te breiden“.

En dit niet het minst als een gevolg hiervan, dat zij dit feit zelf, n.l. dat zij voor 95 pCt. Vakschool waren en zijn, nooit openlijk onder de oogen hebben willen zien. En men in de kringen, die over onze Universiteiten te zeggen hebben: het Ministerie van Onderwijs, de Kamers der Staten Generaal (plus de Gemeenteraad van Amsterdam) van deze waarheids-erkenning evenmin heeft willen weten.

Zoo nu en dan klinken er zelfs waarschuwende stemmen tot hen, die eerlijk erkennen, de Universiteit als een beroepsklaarmaak-instelling te beschouwen en haar met geen ander doel te bezoeken. Wat natuurlijk dit feit allerminst ongedaan maakt en alleen toont, hoeveel struisvogelpolitiek door onze Universitaire leiders beoefend wordt.

De vraag is nu: is dit verbinden van Vakschool aan het Wetenschappelijk Instituut, dat de Universiteit in hoogste instantie behoort te zijn, voordeelig of schadelijk:

Voor die Vakopleiding?

Voor het Wetenschappelijk Instituut?

Uit eigen ervaring zou ik, om te beginnen, de eerste vraag nadrukkelijk willen beantwoorden met een „voordeelig“.

Toen ik, in 1881, twee jaar na mijn eindexamen H.B.S., besloot de aanvankelijk gekozen opleiding tot sierkunstenaar weer op te geven en te gaan werken voor de akte M.O. Nederlandsche Taal- en Letterkunde, wilde ik niet den gebruikelijken weg volgen om mij daartoe te laten „klaarstoomen“ in privaatlussen, maar toehoorderspoorstudent worden in Leiden en de colleges gaan volgen van Matthys de Vries en Jonckbloet, resp. in Middelnederlandsch en Nederl. Taal, en Nederl. Letterkunde.

Ik kwam dus naar die colleges met het vooropgezette doel van een bepaalde Vak-examen-studie. De nadeelen van deze methode lagen voor de hand: die colleges waren natuurlijk hierop in het geheel niet ingericht en ik kreeg er dus allerminst al de stof verwerkt, die ik

voor mijn examen zou behoeven. Daarentegen won ik het groote voordeel, dat wat ik te hooren kreeg, mij werd voorgesteld in een ruimer en wijder verband dan ik, puur „klaargemaakt“, ooit zou hebben leeren zien en aan mijzelf de taak bleef, door persoonlijke studie het verdere stofgebied te verwerken, M.a.w.: mijn „vakstudie“ bleef dus bevrijd van de gebruikelijke engheid; ik kwam in aanraking met het „wijder wetenschappelijk denken“. En vooral de colleges bij Jonckbloet, waar wij met de zessen aan een ronde tafel zaten en veel discussieerden (zoo droog als zijn *Geschiedenis der Nederl. Letterkunde* was, zoo levendig was zijn mondelinge voordracht!) werkten uitermate suggestief. Over Vondel, die we beiden zoo verschillend zagen, hebben we op college en ook bij hem thuis — wij woonden beiden in Den Haag — heel wat uren verpraat. Als ik later de studie van Vondel „wetenschappelijk“ heb bedreven (d.w.z. zijn werk nagegaan in het licht van zijn oorsprong) dan dank ik dat niet weinig aan die discussies met Jonckbloet, die hem zoo heel anders zag.

„Ab uno disce omnes“: ik waag op grond van die persoonlijke ervaring de thesis, dat de „Vakscholier“ er baat bij vindt, wanneer hij zijn vakstudie beoefent in een omgeving, welke gewijd is aan de beoefening der Wetenschap.

Wordt nu echter die „Wetenschap“ niet ontluistert, wanneer zij afdaalt tot de rol van leidster der Vakstudie?

Het antwoord wordt bepaald door de vrijgevigheid, waarmee de Regeering de werkelijke onderzoekers en wetenschappelijke werkers weet vrij te stellen van een dusdanige gebondenheid aan de Vakopleiding, dat hun hooger en waardevoller onderzoekingsarbeid er niet door geschaad wordt. Doch niet alle Hoogleraren zijn werkelijke vooruitbrengers van hun wetenschap. De meerderheid kan nu eenmaal geen beteekenis krijgen als Van 't Hoff, Hugo de Vries, v. d. Waals en Lorentz, om maar enkele der meestsprekende voorbeelden uit ons eigen land te noemen. Daarbij komt, dat juist deze superieure geesten meestal voortreffelijke docenten zijn ¹⁾, en zij door een paar colleges per week te geven, hun studiosi verder brengen, en op een hooger lichtplan voeren, dan door een gezette Vakopleiding van een minderen geest bereikbaar zou zijn. Gevend uit de volheid van hun weten en de helderheid van hun inzicht, zullen zij daarbij

¹⁾ In 1877 was dr. v. d. Waals onze leeraar in de Natuurkunde, juist voor hij Hoogleeraar werd. En hoe glashelder waren zijn uiteenzettingen, in vergelijking tot die van zijn opvolger!

allerminst het besef hebben, zich „te vergooien“, Ook in den man van Wetenschap leeft iets van den zendeling, met behoefte het innerlijk aanschouwde licht verder te verbreiden. En het besef mee te helpen: veler „vakstudie“ op te voeren tot een hooger plan van „wetenschappelijk inzicht“ omtrent verband van oorzaak en gevolg, bewijsmethoden en rechtmatigen twijfel, onderling verband der verschijnselen, de waarde van intuïtie naast verstandelijk denken, vermogen tot doordringen in de kern der vraagstukken, zal hun voldoende vergoeding geven voor den besteden tijd en moeite.

En dan valt voorts te bedenken, dat lang niet altijd tijdens de Akademische jaren al duidelijk blijkt, wie onder de studiosi de geroepenen zullen worden tot den kring der „wetenschappelijke“ werkers. Ook hier, als bij de vorming van kunstenaars, blijven de verrassingen niet uit. Jongeren van wie tijdens hun studie jaren veel verwacht wordt, blijken slechts geleefd te hebben van een geenszins blijvende drift, of werkelijk superieure geestvermogens. Over anderen komt „de geest“ pas, als zij voldoende gerijpt zijn. En dan groeit uit menig „vakmensch“ onverwachts de wetenschappelijke werker.

* * *

Onze hedendaagsche Hoogescholen staan, — de opmerking van Prof. Kruyt valt niet te loochenen — traditioneel wel zeer sterk „leversver“. En een gemis is daarbij stellig, dat zij niet „corporatief“ een eigen bestaan hebben; geen „stichtingen“ zijn met eigen vermogen (als de oudere Engelsche); te veel afhankelijk zijn van wat *over* hen beslist wordt, en, door het niet willen erkennen van een „vakschool-karakter“ waarop gewezen is, in te veel opzichten „onefficient“ blijven.

Dit gemis aan eigenheid, aan bewegingsvrijheid, komt bijv. sterk uit, als men de verhouding bekijkt van onze Universiteiten tot onze Volksuniversiteiten. De oudere Engelsche, als die van Oxford en Cambridge, hebben in de vorige eeuw zich kunnen verfrisschen door het werk der *Ontwikkeling van Volwassenen* onder haar vleugels te nemen: *University Extension*. En nog steeds bestaat er een levende betrekking tusschen de O. v. V. en de Universiteiten doordat, nadat de vereenigde vakvereeningen onderwerpen en deelnemers voor de driejarige cursussen hebben aangewezen, de Universiteiten voor de leiders zorgen. Ik geef dit op zich zelf niet als een navolgenswaardig voorbeeld, — het is zeer de vraag of langs dien weg de O. v. V. wel heengaat waar zij zijn moet! Doch het bewijst in elk geval, dat er van zulke buitenlandsche Universiteiten, met eigen middelen en zelfstandigheid, invloeden kunnen uitgaan, die bij onze onzelfstandige ondenkbaar zijn. Wil een

Universiteit werkelijk een geestelijke Eenheid zijn, van wie levensleiding uitstraalt over de beoefenaars der Wetenschap; over hen, die in het praktische leven staan; en over allen, die in ons volk voor zulke leiding vatbaar zijn, dan moet zij een corporatief bestaan hebben; door een wijden kring van belangstellenden gedragen worden, en beschikken kunnen over een eigen vermogen. Dan zou althans de toestand zóó moeten worden, dat de Staat of de Gemeente die haar onderhoudt, een som beschikbaar stelt, waarvan de besteding aan dat corporatief lichaam zou moeten overgelaten worden in de hoop dat zij het zóó zal doen, dat zij meer „lebensnah” wordt.

Het gemis aan „levensreëheid” (als men die persoonlijke eigenschap op een corporatie als een Universiteit mag overdragen!) door Prof. Kruyt aangevoeld in vergelijking van onze Universiteiten bij de Amerikaansche, waardoor zij zich de voorziening van vele opgekomen behoeften hebben laten ontglippen, heeft zeker er toe bijgedragen tot de voor een klein land als het onze wel zeer ontstellende uitdijning van het getal instellingen van erkend of niet erkend Hooger Onderwijs — nog afgezien van de sectarische instellingen, in de latere jaren opgekomen. Wij gaan zoo langzamerhand naar een chaotische overproductie van laten wij zeggen „hogere vakopleiding” toe, zonder dat gezegd kan worden, dat toch aan alle opgekomen eischen voldaan is: nog dit voorjaar heb ik een samenkomst ingeluid, die beoogde de wenschelijkheid en mogelijkheid te onderzoeken der stichting eener „Sociale Hoogeschool” in den Haag tot vorming van sociale werkers. En de vorming van onze Onderwijzers en Leeraren, heel het werk der hogere Ontwikkeling van Volwassenen hangt daarbij nog in de lucht. Wordt er ook niet te veel „gestudeerd”; is het mogelijk voor ons volk van 8 miljoen menschen een studiekering van 10.000 studeerenden bij hun gereedkomen te absorbeeren?

Gaan wij niet heen naar een „geleerd proletariaat” — zoo het begin ervan al niet reeds voorhanden is? Wordt het niet noodig door sterker en scherper schifting bij de toelating te voorkomen, dat onze Hoogescholen zich moeten uitbreiden zonder werkelijke evenredige winst? Zouden de gelden, die al onze Instellingen van H. O. kosten, niet werkelijk meer productief te maken zijn voor onze Volkskracht, door alleen de meest-belovenden toe te laten (en hen, zoo noodig, met ruime beurs te steunen), om dan voor de niet-uitgelezenen den toegang alleen open te stellen tegen vergoeding van den werkelijken *kostprijs* hunner opleiding, met nog de storting van een waarborgsom, die verbeurd zou zijn als de ingeschrevene halverwege bleef steken? Is alle kans verkeken om, tegen de traditie van eeuwen zelfs, meer „concentratie” in ons H. O. te brengen?

Inderdaad: Een Staatscommissie, die de heer Emmens aan het slot van zijn laatste artikel vroeg, zou over heel de toekomst van ons H.O. niet al te gauw uitgestudeerd zijn. Mogelijk dat „de finantieele nood der tijden” onze Regeering er toe brengt, heel het vraagstuk eens aan een grondig onderzoek te doen onderwerpen, zoowel uit het gezichtspunt van Prof. Kruyt als van enkele opmerkingen, hierboven te berde gebracht.

De synthese voor het land met 8000 dwergschooltjes

door A. FEBERWEE.

II.

En nu in financieel opzicht?

Ook bij een zoo laag klassegemiddelde van 32 l.l. — in geen ander land zoo laag — en onder de huidige leerlingenschaal van 50 l.l. per onderwijzer boven de vijf onderwijzers (hoofd inbegrepen), welke bij 161 l.l. door het Rijk worden vergoed, zou de *besuiniging voor de gemeente — als voor de rijkskas buitengewoon groot zijn*. Volgens de bestaande leerlingenschaal zullen voor een school van $28 \times 32 = 896$ l.l. van de 28 onderwijzers er slechts 21 door het rijk bekostigd worden, dus 7 moet de gemeente er dan, als z.g. surnumerairs, zelf betalen. Maar daar staat tegenover, dat alle huidige vakonderwijzers voor gymnastiek, handwerken en (op de kopscholen) handenarbeid wier aantal, gerekend naar volle weektaken, zeker de 350 overschrijdt in Amsterdam, dan reeds in die 23 leerkrachten per school begrepen zijn, evenals alle surnumerairs, die de gemeente ook nu zelf bekostigt, en wier aantal ik schat op een 300. Het salarisvoordeel voor Amsterdam zal dus zijn dat van 350 en 300 verminderd met 60×7 , is 230 onderwijzers. En voor het rijk dat van ver boven 300 onderwijzers. Natuurlijk ongerekend de bestaande marges der hoofden, vakonderwijzers en overigen onderling.

Doordat de schooleenheid voor het O.O. in elke gelijksoortige woonbuurt vanzelf dan leiding en verband zal brengen in de nu nog zoo zeer elkaar doorkruisende buitenschoolsche jeugdbemoeiingen, zal het Openluchtdoe-onderricht der aanvangsklassen bekostigd kunnen worden door de Speeltuinvereniging der eigen schoolouders. De thans aan deze buitenschoolsche jeugdbemoeiingen gegeven subsidies zijn ruimschoots voldoende voor de salariering van bevoegde leidsters zonder schade voor het overig werk dezer verenigingen. Daardoor zouden dan wederom voor Amsterdam $60 \times 4 = 240$ onderwijzeressen-

salarissen voor de aanvangsklassen vrij komen. Met niets dan voordeelen voor de opvoeding en het onderwijs. In totaal alzoo voor Amsterdam alleen ongeveer 750 salarissen bij het O.O.

Denkt men nu verder nog aan de aanzienlijke bezuiniging bij de voorgestelde scholenorganisatie en schoolinrichting op de leermiddelen, op lokalen en terreinen, na eerste inrichting; aan het veel productiever gebruik der bestaande speelterreinen, plantsoenen, zwem- en badinrichtingen, welke kostbare instellingen thans het beste zonnedeel van elken dag nagenoeg ongebruikt blijven. Dan zal het duidelijk zijn, dat op deze wijze niet slechts de gelden verkregen kunnen worden om de opleiding en salariering voor het eerst op peil te brengen, maar dat er dan nog een aanzienlijk grootere besparing zal overblijven dan de thans door het Rapport-Rutgers voorgestelde.

Immers, wat voor het O.O. te Amsterdam geldt, betreft het O.O. in alle 42 gemeenten met meer dan 20.000 inwoners en met zeker wel 70 % der O.O.-leerlingen. En deze bezuiniging moet automatisch volgens de wet door het B. O. gevolgd worden, waartoe trouwens de dan groeiende voortreffelijkheid en meerwaardigheid van het O.O. de ouders vanzelf zal bewegen. En ook buiten deze centra is grootere concentratie mogelijk en op den duur zelfs onvermijdelijk (b.v. voor bevoegd gymnastiekonderwijs reeds nu). En al begint men slechts met de 12(14)-(halfjaar-)klassige scholen te herstellen onder de geschetste taakverdeling der 12(14) onderwijzers, *zonder meer*, onmiddellijk zullen de groote voordeelen voor onderwijs *en* bezuiniging aan den dag treden.

Voorbeeld uit de roosters en urenverdeling.

Voor de didactische motiveering van de hier voorgestelde groote school, moge verwezen worden naar „Paedagogische Studien“ van April j.l. Voor een meer concrete illustratie der werkwijze zal ter dezer plaatse wel volstaan kunnen worden met een enkele greep uit de lesroosters en met de verdeling der lesuren; voor de eerste kiezen we maar den Maandag b.v. voor klas I en VI:

MAANDAG.

9—12 : Ia, volgende week Ib.	9—12: Ib met IIb, volgende week.
9— 9.30: Lesje.	Ia met IIa.
—10 : Rekenen.	
—10.30: Schrijven.	
—10.40: Verpoozing.	9—12: Speeltuinwerk.
—11.10: Lezen.	
—11.40: Rekenen(s).	
—12 : Taal.	

- 2—4: Ia met IIa, volgende week. 2—4 : Ib, volgende week Ia.
 Ib met IIb. 2—2.30: Lezen.
 2—4: Speeltuinwerk. —3 : Schrijven.
 —3.30: Teekenen.
 —4 : Zingen.

MAANDAG.

- 9—12 : VIa, volgende week VIb. 9—12 : VIb met Vb, volgende week VIa met Va.
 9—10 : Rekenen, 9—10.30: M. Tuinieren of handenarbeid; J. Teekenen.
 —10.30: Aardrijkskunde —12 : M. Handwerken;
 J. $\frac{3}{4}$ uur zwemmen en $\frac{3}{4}$ uur Gymnastiek.
 —11.30: Taal.
 —12 : Lezen.

- 2—4 : VIa met Va, volgende week VIb met Vb. 2—4 : VIb, volgende week VIa.
 2—3.30: J. Tuinieren of Handenarbeid; M. $\frac{3}{4}$ u. Zwemmen of Zaa spelen en $\frac{3}{4}$ uur Gymnastiek. 2—2.45: Geschiedenis.
 —3.15: Schrijven.
 —4 : Zingen. —4 : Lezen.

De 26 weekuren worden over de vakken aldus:

	I	II	III	IV	V	VI
Lezen	4	$3\frac{1}{2}$	$3\frac{3}{8}$	$3\frac{3}{8}$	3	3
Schrijven	$2\frac{1}{2}$	2	2	$1\frac{5}{12}$	1	1
Rekenen	3	3	$3\frac{1}{4}$	$3\frac{1}{4}$	3	3
Taal.	1	2	$3\frac{3}{8}$	$3\frac{3}{8}$	3	3
Geschiedenis.	—	—	—	—	$1\frac{1}{8}$	$1\frac{1}{8}$
Aardrijkskunde.	—	—	$\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{12}$	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$
Natuurkennis	—	—	—	—	$\frac{3}{8}$	$\frac{3}{8}$
Zingen	1	1	$1\frac{3}{4}$	$1\frac{3}{4}$	$1\frac{3}{4}$	$1\frac{3}{4}$
Teekenen	1	1	$3(1\frac{1}{2})$	$3(1\frac{1}{2})$	$3(1\frac{1}{4})$	$3(1\frac{1}{8})$
Gymnastiek	—	—	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$	$1\frac{1}{2}$
Handwerken.	—	—	3	3	3	3
Handenarbeid of Tuin	—	—	$3\frac{3}{4}(3)$	$3\frac{3}{4}(3)$	$3\frac{3}{4}(3)$	$3\frac{3}{4}(3)$
Zwemmen of Spelen	—	—	$2\frac{1}{4}(1\frac{1}{2})$	$2\frac{1}{4}(1\frac{1}{2})$	$2\frac{1}{4}(1\frac{1}{4})$	$2\frac{1}{4}(1\frac{1}{8})$
Schoolwandeling of algemeene ontwikkeling	—	—	$\frac{3}{4}$	$\frac{3}{4}$	$\frac{3}{4}$	$\frac{3}{4}$
Verpoozing	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	$\frac{1}{2}$	—	—
	13	13	26	26	26	26

Opmerkingen hierbij: de uren tusschen haakjes zijn die der meisjes, die ten behoeve van Handwerken iets minder hebben van Teekenen, Handenarbeid en Zwemmen. Met „Algemeene ontwikkeling” worden bedoeld alle overige schoolbemoedigen van medischen, maatschappelijke of esthetischen aard: hygiëne, vredesactie, drankbestrijding, dierenbescherming, verkeersregelen, enz., reciteeren, muziek, schoollichtbeelden enz., welke bij ongeschikte weersomstandigheden de Schoolwandelingen vervangen.

Klas Ia beteekent: Eerste-halffjaar van klas I; Ib: Tweede-halffjaar van klas I. Op een 24- (28- of 32-)klassige school, welke, als gezegd in Amsterdam *direct* mogelijk is door samenvoeging in — gezamenlijk — leerplan en rooster en leerkrachten, van bijeenliggende scholen van dezelfde soort en woonbuurt, heeft men of kwartaalklassen Ia, Ib, Ic en Id dus, of parallel-halffjaar-klassen, dus Ia en Ia-parallel, Ib en Ib-parallel, enz. Voor de leeronderwijzers van Ia wordt het dus zoo, dat zij van 9—12 aan Ia les geeft en daarna van 2—4 aan Ia-parallel, dus zich op dezelfde leertrap bevindt. Zij onderwijst dus als het ware één klas van 64 l.l., doch in twee groepen van 32 na elkaar. Inpl. v. eentoniger voor haar is de lesrooster juist veel meer afwisselend en aanmeerder ingericht dan thans regel is. Op de vier middagen toch komen voor haar en alle andere leeronderwijzers uitsluitend de lichte leervakken. Voor de kinderen in alle klassen komt dit hierop neer, dat zij in de eene week, de leerweek, 18 uur leeren hebben, doch in de volgende week, de doeweek, welke voor het leeronderwijs de beteekenis van een bezinkingsweek heeft, slechts 8 uren der lichte leervakken. Elke leeronderwijzer kan zich dus geheel en uitsluitend wijden aan de zes leervakken van één jaar cursus in meest afwisselende en prettige volgorde voor hem en zijn leerlingen. Elke doe-onderwijzer geheel en uitsluitend aan zijn voorkeur-doevak. *En geen leer- of doe-onderwijzer heeft ooit meer dan één klas van 32 leerlingen.* Ieder leer- of doe-onderwijzer heeft haar of zijn vaste leslokaal resp. werk-lokaal of -terrein, met bijbehorende leermiddelen etc. Ieder kind en leerkracht bevindt zich stipt volgens rooster op het daardoor aangewezen terrein of in het betrokken lokaal. Naast elk buitendoevak, dat in de volle openlucht wordt gegeven, staat steeds een binnen-doevak, dat in een openluchtwerklokaal wordt beoefend: Tuinieren of Handenarbeid, Zwemmen of Znaalspelen, Schoolwandeling of Algemeene ontwikkeling. Hierbij, in verband met de grootte der school en de bevoegdheden van het personeel, en voor andere afwijkende omstandigheden, is natuurlijk eenige aanpassing noodig en steeds mogelijk.

Samenvatting: De sleutel voor een juiste diagnose en herstel van

het Nederlandsch Lager Onderwijs ligt in een juiste erkenning en bepaling van rechten en plaats der Ouders. Alle beheer, alle kosten en alle verantwoordelijkheid inzake de technisch-maatschappelijke onderwijsvoorziening behooren *uitsluitend* aan de Overheid. Vooral bij den onderwijsdienst, meer dan bij elken anderen tak van Overheidsdienst, moet als leiddraad voorop staan, dat binnen de onmisbare eischen van universeele doel- en dus planmatigheid op objectieve, zuiver vakkundige basis, „de dienst en zijn ambtenaren er zijn voor het publiek” en nooit omgekeerd. In dit geval wil dat zeggen, dat er tusschen elke school en de ouders daarvan, als vertegenwoordigers der kinderen, een hecht *vertrouwen* en innige *daadwerkelijke samenwerking* moet bestaan. Dit zou ineens en massaal bevorderd en verkregen kunnen worden door onze huidige pacificatie om te zetten in een regeling op Staatsgezindteschoolbasis. D.w.z., dat de huidige Bijzondere scholen in gebouwen, leerkrachten, leermiddelen, toezicht en beheer Rijksscholen werden *met volledig behoud echter van godsdienstige richting, en vrijheid tot bepaling daarvan door de ouders, ook voortaan*. Indien dan meer dan vroeger ook nog rekening werd gehouden met locale en milieu-behoefden der ouders — steeds binnen het universele raam van vakkundige doel- en planmatigheid — zouden daarmee alle wenschen der ouders als zoodanig volkomen „bevredigd” blijken.

Nu de huidige pacificatie echter in de Grondwet verankerd ligt en de patiënt in een gevaarlijken staat van overgevoeligheid dienaangaande nog verkeert, moet de genezing een geleidelijke zijn, beginnende bij dat deel dat het eerst en best daartoe is aangewezen, *het Openbaar Onderwijs in de groote steden*. Dit moet *met de daad* de meerwaardigheid en onmisbaarheid van Overheidsbeheer toonen, allereerst door in de scholenorganisatie en schoolinrichting de juiste mogelijkheid te scheppen ter voldoening aan de huidige eischen der maatschappij en tot geleidelijk groeiende daadwerkelijke samenwerking tusschen ouders en school. Zoowel de paedagogische als de didactische beschouwing eischt dan onweersprekelijk daar de *zeer groote school* in elke bijeenbehoorende woonbuurt en een *taakverdeling in elke school*, als de hier geschetste.

De alzijdige opvoed- en onderwijskundige voordeelen van dit Overheidsbeheer, gepaard met de geweldige bezuiniging in uitgaven, nog versterkt door de natuurlijke omstandigheden van ons meest dicht bijeenwonend volk, welke op zich zelf reeds tot dergelijke scholenorganisatie en schoolinrichting hadden kunnen drijven, zullen de ouders in steeds grootter getale naar de Overheidsschool terugvoeren, en ook anderzijds het Bijzonder onderwijs tot navolging dwingen. Juist door dit laatste zal

dan echter de meerwaardig-, ja onmisbaarheid van Overheidsbeheer daadwerkelijk blijken. En indien dan nog bij de keuze en benoeming van personeel en in andere opzichten meer rekening wordt gehouden met de godsdienstige en milieuwensen der ouders, zal wetswijziging, als steeds bijna, slechts een legale bevestiging blijken van de aldus gegroeide verhoudingen.

Door de daad der technici onderwijsverbetering zal dan de synthese voor het land, dat ondanks zijn 32 l.l. per k.m.² toch 8000 dwerg-schooltjes heeft, practisch beginnen en door *daadwerkelijke* „bevrediging” der ouders, eindelijk verkregen worden.

De werkloze als deelnemer in een arbeiders-tehuis.

Samenvatting van een artikel van EDUARD WEITSCH, Directeur van het Arbeiterheim te Dreissigacker bij Meiningen.

Dr. Eduard Weitsch, directeur van het Arbeiterheim in Dreissigacker, schrijft in het Januari-nummer van Freie Volksbildung, het Duitsche (tweemaandelijksch tijdschrift gewijd aan de ontwikkeling van volwassenen, over de moeilijkheden, die in zijn Heim rijzen in verband met de werkloosheid.

Zooals men weet, bestaan in Duitschland vele van deze Arbeiter-hochschulheime, waar een dertigtal arbeiders gedurende vier maanden wonen om onder leiding allerlei onderwerpen te bestudeeren, waarbij economie en sociale geschiedenis een voorname plaats innemen.

De arbeiders, die deze Heime bezoeken, moeten zich gedurende vier maanden uit hun beroep vrij maken. Uiteraard brengt dit in de tegenwoordige omstandigheden het groote risico mede, dat men de verlaten post door een ander ingenomen ziet bij terugkeer. Daardoor worden de Heime tegenwoordig voor het grootste deel gevuld door werkloze arbeiders, die een dergelijk risico niet loopen.

Dr. Weitsch geeft in zijn beschouwing allereerst een beeld van den arbeider, die acht tot tien jaar geleden zijn Heim bezocht. Zijn omstandigheden waren ook toen allerminst rooskleurig, maar hij had de overtuiging, dat alles beter zou worden als zijn klasse de leiding in handen zou hebben. Voor zijn voeten lag een terrein vol mogelijkheden. Inderdaad is er in deze tien jaar veel bereikt, maar de werkloze neemt het niet waar, hij ziet in zichzelf het slachtoffer van de nieuwe economische verhoudingen, wordt sceptisch en veroordeelt de maatschappij. Veel bittere ondervindingen van persoonlijke aard heeft de werkloze opgedaan, die hun die aan het werk gebleven zijn, zijn bespaard. Een fabrieksarbeider, die gedurende een staking met een

van de opzichters in den nacht de machinekamer moest bewaken, geraakte met deze hoogergeplaatste in een vertrouwelijk gesprek. Twee dagen later werd hij ontslagen omdat hij mededeelingen had gedaan, die voor het bedrijf gevaarlijk geacht werden. Een ander, een intellectueel zeer begaafd bakker, die dit beroep uitoefende uit liefde voor zijn vader en had opgegeven onderwijzer te worden, wat zijn wensch was geweest, is werkloos geworden. Zijn gezin kan hij niet onderhouden, en de studie voor onderwijzer kan hij thans uit geldgebrek niet meer opnemen.

Deze menschen, die thans in Dreissigacker zijn, voelen zich oud, zonder hoop voor de toekomst; zij voelen zich ouder dan de leeraren van de school, en uit hun blik spreekt, in de beste gevallen, een gelatenheid, een zich niet meer opwinden of ergeren, dat droevig stemt. De arbeiders, die vroeger aan het begin van een viermaandelijkschen cursus het Heim betraden, verrieden in blik en houding verwachting van veel goeds. Deze werkloozen beschouwen het als een laatste sceptische poging, die zij met wantrouwen en verwachting van nieuwe teleurstellingen beginnen.

Deze houding is ook in de lessen en studiegroepen zeer sterk waarneembaar. Vroeger werd een leeraar al spoedig na den aanvang van zijn les in de rede gevallen met allerlei vragen. Tegenwoordig zit men stil en hoort, dikwijls slechts weinig geïnteresseerd toe. Vroeger gebeurde het herhaaldelijk, dat deelnemers tijdens een discussie in hun opwindning gingen staan om zoo hun meening beter te kunnen duidelijk maken; dit gebeurt nu bijna niet meer. En allen dragen op hun gezicht de uitdrukking: wat doet het er toe, tenslotte blijft toch alles bij het oude.

Voor voordrachten over kunst, behalve muziek, is het bijna onmogelijk belangstelling te wekken. Lessen in opvoedkunde, die vroeger zeer geliefd waren, ondervinden nog wel belangstelling, maar de discussies geven vaak aanleiding tot opmerkingen als deze: „ja, het is prachtig, ik zou zoo mijn kinderen willen opvoeden, zooals U het leert, maar als de toestanden zoo blijven zal ik nooit kunnen trouwen”. Opvallend is, dat allen het er over eens zijn, dat zonder religie een mensch nooit volledig mensch kan zijn, maar het religieuze gevoel lijdt schade als de levensomstandigheden zoo vernietigend zijn.

Bij de discussies komt het steeds sterk naar voren hoe egocentrisch deze menschen zijn, wien het allernoodigste, eenig vertrouwen in de toekomst, ontbreekt. Vooral in de lessen over economie blijkt hoe elk vraagpunt vanuit eigen gezichtshoek bekeken wordt.

Maar niet alleen in de lessen doet deze geest zich gelden, ook in de vrije uren. Uitingen bij spel of andere ontspanning, die oppervlakkig beschouwd lijken voort te komen uit afgunst, blijken hun grond te

vinden in het besef van de onmogelijkheid om zich nog geheel over te geven aan de vreugden van het leven.

De psychische gestoordheid werkt ook hier zoozeer belemmerend, dat de werklooze, die een haat voelt opkomen, zoodra hij de onmogelijkheid beseft van „meedoen” in onschuldige vermaken, die vroeger ook zijn deel waren, door de uitingen van dit gevoel de sfeer vergiftigt. Vroeger was er zelden of nooit sprake van een ernstig misverstand tusschen leider en arbeiders, tegenwoordig is de geest van vertrouwen geschaad, doordat de arbeider moedwillig een afstand schept tusschen zichzelf en den leider, die de laatste niet bij machte is te overbruggen. Ook de leeraar behoort tot de wereld der „levenszekeren” en is daarmee gestempeld als natuurlijke vijand van de door de maatschappij uitgestooten groep der werkloozen. Daardoor is het den leeraar bijna onmogelijk den goeden toon te vinden. Een opmerking, die als grap bedoeld wordt, wordt een beleedigende beteekenis gegeven. Het oor van den werklooze is ingesteld op een verkeerden klank, nu hoort hij alles verkeerd, legt alles verkeerd uit. De leeraar b.v. leent op Zaterdag 2 Mark aan een deelnemer. Maandag daarop is in een les over opvoedkunde sprake van zakgeld, 2 Mark per maand. Dadelijk heeft iemand ontdekt, dat het eigenlijk zijn bedoeling is geweest langs een omweg den man te verwijten, dat dat geld nog niet is terugbetaald. Het wordt bijna onmogelijk de meest onschuldige opmerking te maken zonder kans te loopen dat daarachter allerlei wordt vermoed.

De psychische gesteldheid van deze lieden, aldus Dr. Weitsch, heeft, naast de bedroevende verwrongenheid een lichte zijde: de menschen zijn door hun ervaringen ernstiger geworden en daardoor ontvankelijker voor het goede en verrijkende, dat in de zeer eenvoudige dingen ligt, althans wanneer het wantrouwen overwonnen is. De eerste weken wijst hij alle vriendelijke tegemoetkoming wantrouwend af, later is hij dikwijls verbaasd dankbaar voor ieder kwartier dat aan zijn persoonlijke belangen wordt gewijd. En deze man kan, wanneer hij in de sfeer van het Heim tot rust is gekomen, veel zwaarder stof verwerken dan zijn collega's van tien jaar geleden. Dit wordt vooral waargenomen in de keuze van lectuur, bij een bezoek aan het theater, bij het kiezen van muziek uit een radio-programma. Er is dus niet uitsluitend reden voor sombere opmerkingen omtrent deze Heim-bezoekers.

De leider in een arbeiders-heim van nu moet zich geheel anders instellen dan tien jaar geleden. Met een luchtigen toon, een kameraadschappelijken humor kan hij hier niets meer bereiken. Hij moet zich

voortdurend bewust zijn van de gewondheid van den man die tegenover hem zit en hem met uiterste voorzichtigheid en takt behandelen. Deze situatie doet terugdenken aan de oorlogsjaren, aan de uren waarin in de lazaretten voordrachten voor gewonden werden gehouden. Ook toen voelde de spreker voortdurend de onmacht om in de ellende van degenen die daar lagen met afgezet been of uitgeschoten oog, eenig licht te brengen. Het was alleen mogelijk deze voordrachten te houden wanneer men zichzelf voorhield, dat buiten het hospitaal alles werd gedaan om een einde te maken aan den oorlog, en men dus daarbinnen, daarop wachtend, slechts eenige uren van afleiding kon geven. Zoo is het ook nu. Wanneer de leider niet de overtuiging kan wekken, dat in de wereld daarbuiten alles gedaan wordt om middelen te vinden die aan de werkloosheid een einde zullen maken, ja, dan wordt het werk in het Heim een belachelijke voor-den-gekhouterij. „Bedenk dit“, zegt Dr. Weitsch, „gij politici!“

Wat een belemmerend element is in den omgang van den leider met de arbeiders, is, zooals reeds werd gezegd, dat de laatsten in hem een van de „levenszekeren“ zien, iemand met een vaste positie. In Mannheim heeft men deze moeilijkheid opgelost door een „werklooze“ (waarschijnlijk iemand, die op wachtgeld staat) als leider aan te stellen. Tegenover hem laat de werkloze arbeider gemakkelijker zijn wantrouwen varen. Toch schuilt er een groot gevaar in het inrichten van een cursus waarbij uitsluitend werklozen zijn betrokken, zoowel in de leiding als onder de deelnemers, omdat daardoor een te exclusief wereldje wordt gevormd van buiten het groote maatschappelijk verband levenden.

Eenig middel, dat de oplossing der ellende van den werkloze kan nader brengen, is Dr. Weitsch natuurlijk niet bij machte te geven. Hij bekijndt zijn artikel met een beroep op de menschheid, die hij verwijt, dat zij de gevolgen van de fouten in haar maatschappelijke methoden niet ziet, en de werklozen aan hun lot overlaat en meent reeds veel gedaan te hebben als in hun stoffelijke nooden eenigszins is voorzien. Hoe deze ontzaglijk groote groep van onze medemenschen dreigt psychisch te gronde te gaan, wil Dr. W. de menschheid voorhouden en haar verantwoordelijkheidsgevoel daartegenover wakker maken.

J. M. K.

Onderwijs-statistieken.

II.

B. Statistiek Voorbereidend Onderwijs.

Deze uitgave werd door het Centraal Bureau voor de Statistiek bewerkt. Het is de eveneens eerste publicatie betreffende dezen tak van onderwijs, welke van dit Bureau uitgaat.

Bij de voorbereiding dezer statistiek werd zooveel mogelijk rekening gehouden met de wenschen der Commissie, aan welke werd opgedragen verslag uit te brengen omtrent een gewijzigde inrichting van het onderwijsverslag, gelijk deze zijn neergelegd in de bijlagen van het rapport dezer Commissie ('s-Gravenhage 1926).

Het werkje bevat uitvoerige tabellen betreffende de scholen, de leerlingen en de leerkrachten, terwijl ook de gegevens over de opleiding van leerkrachten voor het voorbereidend onderwijs in tabel-vorm zijn opgenomen.

In de Inleiding, van de hand van Dr. Philip J. Idenburg, werden een tweetal grafische voorstellingen opgenomen en cijfers uit de geschiedenis van het voorbereidend onderwijs hier te lande bijeengebracht. Voorts werden daarin de belangrijkste cijfers uit het tabellenwerk besproken en toegelicht.

Wij ontleenen aan deze inleiding en de tabellen de volgende gegevens:

Op 31 December 1929 waren er in ons land 1785 bewaarscholen, t.w.: 273 openbare, 360 Protestantisch-Christelijke, 896 Rooms-Katholieke, terwijl er 256 tot de overige bijzondere bewaarscholen behoorden.

Gaan wij den groei van het aantal bewaarscholen in de laatste 10 jaren na, dan blijkt dit aantal van 1352 in 1920 tot 1785 in 1929 toegenomen te zijn, hetwelk een toename met 32 pCt. beteekent.

Het verloop van het aantal bewaarscholen vanaf 1860 is voor openbare en bijzondere scholen afzonderlijk, in een grafische voorstelling uitgebeeld, welke in de inleiding werd opgenomen.

Zooals uit de hierboven genoemde cijfers blijkt, behoorde op 31 December 1929 15,3 pCt. der bewaarscholen tot de openbare, 20,2 pCt. tot de Protestantisch-Christelijke, 50,2 pCt. tot de Rooms-Katholieke en 14,3 pCt. tot de overige bijzondere. Vergelijken wij deze verhoudingscijfers met die op 31 December 1925, dan blijken deze nagenoeg gelijk te zijn gebleven; de openbare en overige bijzondere bleven ongeveer in dezelfde verhouding tot het aantal scholen; het aandeel der Protestantisch-Christelijke scholen steeg met 1,5 pCt., dat der Rooms-Katholieke scholen daalde met 1,6 pCt.

Door de gegevens betreffende de scholen te groepeeren naar de grootte der gemeenten, kon worden vastgesteld, dat het openbaar voorbereidend onderwijs het sterkst ontwikkeld is in gemeenten met meer dan 100.000 inwoners.

Van de 1512 bijzondere bewaarscholen werden er op 31 December 1929 948 of 63.6 pCt. door de gemeente gesubsidieerd. Bij vergelijking met de overeenkomstige gegevens van 1925, blijkt, dat de subsidieering der bijzondere bewaarscholen door de gemeente toeneemt; immers op 31 December 1925 werd nog slechts 55.2 pCt. dezer scholen gesubsidieerd.

In 1477 bewaarscholen wordt gewerkt volgens de denkbeelden van Fröbel, in 45 volgens het stelsel van Montessori, terwijl in 263, meerendeels Roomsch-Katholieke, scholen geen bepaald stelsel van onderwijs wordt gevolgd.

Ten aanzien van de grootte der scholen blijkt er verschil te bestaan tusschen de openbare en bijzondere scholen, samenhangend met het feit, dat de openbare scholen, zooals gezegd, voor het belangrijkste deel in de groote gemeenten gevestigd zijn. Relatief zijn de openbare scholen n.l. grooter dan de bijzondere.

Terwijl van de openbare scholen 61.5 pCt. meer dan 100 leerlingen telt en slechts 38.5 pCt. door 100 en minder leerlingen wordt bevolkt, is de verhouding bij het bijzonder onderwijs omgekeerd. Daar behoort slechts 33.5 pCt. tot de grootere scholen en moet 66.5 pCt. tot de kleinere worden gerekend.

Van alle bewaarscholen bezat 64.9 pCt. op 31 December 1929 een eigen gebouw; 18.3 pCt. der bewaarscholen was in een school voor gewoon lager onderwijs en 16.8 pCt. elders ondergebracht.

Een eigen speelplaats had op den teldatum 76.3 pCt. der bewaarscholen; medegebruik eener speelplaats, voornamelijk van die eenerlagere school, had 19.2 pCt. terwijl 4.5 pCt. geen speelplaats tot zijn beschikking had.

Dit over de scholen voor voorbereidend onderwijs.

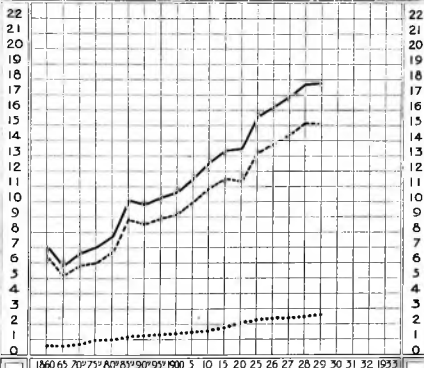
De gezamenlijke bewaarscholen werden op 31 December 1929 bevolkt door 174.045 leerlingen, waarvan er 37.564 (21.6 pCt.) op openbare, 32.503 (18.7 pCt.) op Protestansch-Christelijke, 90.036 (51.7 pCt.) op Roomsch-Katholieke en 13.942 (8 pCt.) op de overige bijzondere bewaarscholen gingen.

In de Inleiding werd een grafiek opgenomen betreffende het verloop van het aantal leerlingen op openbare en bijzondere bewaarscholen vanaf 1860.

Van de leerlingen der scholen voor voorbereidend onderwijs behoort 51.2 pCt tot het mannelijk en 48.8 pCt. tot het vrouwelijk

AANTAL OPENBARE EN BUZONDERE BEWAARSCHOLEN. IN 100 TALLEN

.....OPENBAAR.....BUZONDER — TOTAAL.

IN DEZE GETALLEN ZIJN DIE VAN
AMSTERDAM NIET OPGENOMEN,
AANGEZIEN DIENAANGAANDE GEEN
NAUWKEURIGE GEGEVENS BESCHIK-
BAAR ZIJN.

CENTRAAL BUREAU VOOR DE STATISTIEK.

geslacht. De numerieke verhouding der beide sexen vertoont noch in de onderscheidene provinciën en gemeentegroepen noch voor de verschillende richtingen belangrijke verschillen.

De bewaarscholen worden bezocht door kinderen van 2 f.m. 6 jaar; oudere leerlingen komen er wel voor op sommige scholen, doch het totaal aantal dezer leerlingen bedraagt nog geen 100. De meeste leerlingen op bewaarscholen zijn 4 of 5 jaar oud; resp. 34.2 pCt. en 41,5 pCt. van het totaal aantal leerlingen heeft dezen leeftijd.

Het vroegst blijken de kinderen te komen op de neutrale bijzondere scholen, het laatst op de openbare scholen. Ook tusschen de verschillende gemeentegroepen blijkt onderscheid te bestaan wat aangaat het vroeg of laat op school komen; in de groote steden komen de kinderen later dan in de kleinere gemeenten; in de kleinste gemeenten komen de kinderen het vroegst en blijven zij het langst.

Over de leerkrachten het volgende: Aan de gezamenlijke bewaarscholen waren op 31 December 1929 1763 hoofden verbonden, t.w.: 268 aan openbare, 356 aan Protestantisch-Christelijke, 888 aan Roomsch-Katholieke en 251 aan de overige bijzondere scholen. Het totaal aantal onderwijzeressen bedroeg 2826, waarvan 834 aan openbare, 581 aan Protestantisch-Christelijke, 1155 aan Roomsch-Katholieke en 256 aan de overige, bijzondere scholen. Het totaal aantal kweekelingen, n.l. 1569, was als volgt over de verschillende richtingen verdeeld in de hierboven aangegeven volgorde: 662, 480, 379 en 48. Voor het totaal aantal helpsters, n.l. 628, waren deze aantallen resp. 108, 140, 285 en 95.

Aangaande den leeftijd dezer leerkrachten treden de volgende gegevens het meest op den voorgrond: Er zijn in ons land 44 hoofden, die den leeftijd van 20 jaar nog niet bereikt hebben; beneden 25 jaar zijn 238 hoofden of 13,6 pCt. van het totaal. Vooral in Drenthe is het percentage van hoofden beneden 25 jaar zeer hoog, n.l. 82,5 pCt. Van de onderwijzeressen zijn er 346 of 12,3 pCt. beneden de 20 jaar, van de kweekelingen 1035 of 66 pCt. en van de helpsters 374 of 59,6 pCt. In het algemeen kan men zeggen dat het aandeel van deze leeftijdsgroep toeneemt naarmate de bevolking der gemeenten afneemt. In gemeenten met minder dan 5000 inwoners bedraagt het percentage dezer minderjarige leerkrachten 27,1 pCt. Tot de hoogste leeftijdsgroep, die van haar, die 60 jaar en ouder zijn, behooren 93 hoofden en 43 onderwijzeressen. Ook deze groep blijkt het sterkst vertegenwoordigd te zijn in de gemeenten met het geringste aantal inwoners.

Blijkens het ingestelde onderzoek naar de bevoegdheid der hoofden, onderwijzeressen en kweekelingen bezit 60,4 pCt. dezer leerkrachten

eenig diploma. Met de bevoegdheid is het in het algemeen aan de openbare scholen veel gunstiger gesteld dan aan de bijzondere scholen; immers aan eerstgenoemde scholen is gemiddeld 78.5 pCt. der hoofden, onderwijzeressen en kweekelingen gediplomeerd, aan de bijzondere scholen gemiddeld 52.3 pCt. Vergelijken wij de cijfers betreffende de bevoegdheid der hoofden en onderwijzeressen met de overeenkomstige gegevens voor het jaar 1925, dan blijkt, dat sedert 1925 bij alle soorten scholen het aantal ongediplomeerden relatief is verminderd; vooral de Roomsch-Katholieke en de neutrale bijzondere scholen blijken te dien aanzien sterk vooruitgegaan te zijn.

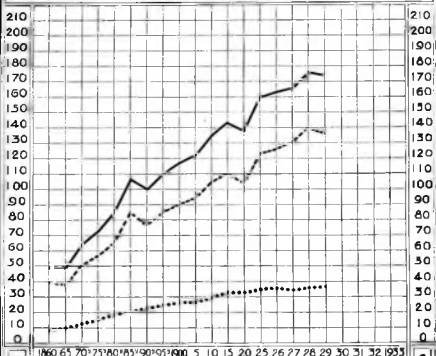
De meest voorkomende diploma's zijn die der z.g. Gemengde Commissie. Er zijn 1287 hoofden, onderwijzeressen en kweekelingen in het bezit daarvan. Daarna volgen in numerieke beteekenis de diploma's van den Nederlandschen Roomsch-Katholieken Schoolraad, waarvan er 1083 in omloop zijn. De getallen der overige akten zijn aanmerkelijk kleiner dan de zoo juist genoemde. De diploma's van de Vereeniging van Christelijke Bewaarschoolonderwijzeressen, welke in gefalsterkte op de genoemde akten volgen, komen ten getale van niet meer dan 386 voor.

Voorts is een onderzoek ingesteld naar de klassegrootte der bewaarscholen. Nemen wij de gegevens voor hoofden en onderwijzeressen samen, dan blijkt, dat in de openbare scholen 84 pCt., in de Protestantisch-Christelijke scholen 67 pCt., in de Roomsch-Katholieke 42.8 pCt. en in de neutrale bijzondere scholen 89 pCt. der klassen niet meer dan 40 leerlingen telt. Bij het openbaar onderwijs bevat 16 pCt., bij het Protestantisch-Christelijk onderwijs 33 pCt., bij het Roomsch-Katholiek onderwijs 57.2 pCt. en bij het neutraal bijzonder onderwijs 11 pCt. der klassen meer dan 40 leerlingen. Bij de Roomsch-Katholieke scholen vindt men 225 klassen met 61—80 leerlingen en 58 klassen met 81 en meer leerlingen. Bij de openbare scholen is 14.6 pCt. der hoofden ambulant. In Amsterdam bedraagt dat percentage 27.7 pCt. Bij de andere soorten van scholen komt het ambulantisme veel minder voor.

Ten aanzien van de salariering der leerkrachten komen merkwaardige verschillen aan het licht. Het gunstigst is de toestand bij het openbaar onderwijs: slechts 2 (0.75 pCt.) hoofden dezer scholen ontvangen geen salaris, terwijl er 93 (ruim 34 pCt.) een salaris van 2500—2999 gld. ontvangen; van de onderwijzeressen zijn er 2 (0.24 pCt.) onbezoldigd en hebben er 397 (47.6 pCt.) een salaris van 2000—2499 gld.; bij de kweekelingen en helpsters zijn de aantallen ongesalarieerden aanmerkelijk hooger, n.l. resp. 244 (36.9 pCt.) en 29 (26.9 pCt.). Vergelijken wij deze gegevens met de overeenkomstige

AANTAL LEERLINGEN AAN OPENBARE EN BUZONDERE BEWAARSCHOLEN. IN 1000 TALLEN

.....OPENBAAR ---BUZONDER — TOTAAL

IN DEZE GETALLEN ZIJN DIE VAN
AMSTERDAM NIET OPGENOMEN,
AANGEZIEN DIENAANGAANDE
GEEN NAUWKEURIGE GEGEVENS
BESCHIKBAAR ZIJN.

CENTRAAL BUREAU VOOR DE STATISTIEK.

voor de andere richtingen, dan blijken niet alleen de percentages ongesalarieerden daar aanmerkelijk hooger, maar ook het gemiddelde salaris lager te zijn. Opvallend daarbij is het groot aantal onbezoldigde leerkrachten, veelal religieuzen, verbonden aan de Roomsche-Katholieke scholen. Van de hoofden dezer scholen ontvangen er 663 (63.9 pCt.) geen salaris, van de onderwijzeressen 610 (53 pCt.), van de kweekelingen 165 (42.5 pCt.) en van de helpsters 169 (59.3 pCt.). Worden aan de leerkrachten dezer scholen salarissen toegekend, dan zijn de bedragen daarvan meerendeels zeer laag. Van de hoofden genieten er 126 (14.3 pCt.) een salaris van minder dan 500 gld.; van de onderwijzeressen blijven er 152 (13.3 pCt.) beneden de 500 gld. Het hoogst is de salariering aan de openbare scholen; de meerderheid der hoofden (168 of 62.6 pCt.) en onderwijzeressen (435 of 52.6 pCt.) geniet een salaris van 2000 gld. en meer. Van de hoofden en onderwijzeressen der Protestantsch-Christelijke scholen hebben slechts resp. 82 (25.1 pCt.) en 87 (15 pCt.) een dergelijk salaris. Na de Roomsche-Katholieke scholen zijn de salarissen der hoofden en onderwijzeressen het laagst aan de neutrale bijzondere scholen; van de hoofden dezer scholen hebben er 200 (ruim 79 pCt.) een salaris van nog geen 1500 gld., terwijl 151 (53.5 pCt.) onderwijzeressen nog geen 500 gld. per jaar ontvangen. Vergelijken wij de wijze van salariering in de zes gemeenten met meer dan 100.000 inwoners, dan blijkt die in Amsterdam, Rotterdam en 's-Gravenhage het gunstigst te zijn. In de groepen van kleinere gemeenten blijken de salarissen met het bevolkingscijfer af te nemen.

Bij het nagaan van de aantallen leerkrachten aan de bewaarscholen der verschillende richtingen, voor welke een pensioenregeling is getroffen, blijkt het openbaar onderwijs er het gunstigst voor te staan; van de hoofden heeft 95.2 pCt., van de onderwijzeressen 98.1 pCt., van de kweekelingen 99.6 pCt. en van de helpsters 87 pCt. recht op een zeker pensioen. Bij het bijzonder onderwijs staat het daarentegen met de pensionneering van het onderwijzend personeel minder gunstig. Bij de Roomsche-Katholieke scholen vinden de zeer lage percentages pensioengerechtigden (van de hoofden 3.3 pCt., van de onderwijzeressen 8.1 pCt., van de kweekelingen 18 pCt. en van de helpsters 7 pCt.), gedeeltelijk een verklaring in het groot aantal religieuzen, dat aan deze scholen werkzaam is. Voor de Protestantsch-Christelijke (hoofden 23 pCt., onderwijzeressen 30.5 pCt., kweekelingen 36.8 pCt. en helpsters 27.9 pCt.) en de neutrale bijzondere scholen (hoofden 29.5 pCt., onderwijzeressen 30.5 pCt., kweekelingen 54.2 pCt. en helpsters 17.9 pCt.), valt zulk een verklaring niet aan te voeren.

Het geneeskundig schooltoezicht is het sterkst verbreid op de open-

bare scholen; het wordt op 72.2 pCt. dezer scholen aangetroffen; 82.1 pCt. van het totaal aantal leerlingen dezer scholen stond op 31 December 1929 onder geneeskundig schooltoezicht. Bij het Protestantisch-Christelijk voorbereidend onderwijs zijn deze verhoudingscijfers resp. 38.3 pCt. en 48.4 pCt.; bij het Rooms-Katholieke onderwijs resp. 24.6 pCt. en 31.2 pCt. en bij het neutrale bijzonder onderwijs resp. 32.4 pCt. en 37 pCt.

De Inleiding besluit met enige gegevens aangaande de opleiding der leerkrachten bij het voorbereidend onderwijs. Er waren op 31 December 1929 in ons land 50 opleidingsscholen en -cursussen, met in totaal 2038 leerlingen en wel 9 openbare met 678 leerlingen, 12 Protestantisch-Christelijke met 596 leerlingen, 23 Rooms-Katholieke met 590 leerlingen en 6 neutrale bijzondere cursussen met 174 leerlingen.

Wij bevelen deze statistiek van harte aan in de belangstelling van hen, die zich voor dezen tak van onderwijs interesseeren en zich van den huidige toestand daarvan volledig op de hoogte willen stellen.

INHOUD VAN AFLEVERING 10.

	Bladz.
Onze Jeugdherbergen, door Dr C. P. Gunning	289
Hooger Onderwijs en de Volksontwikkeling. Tweede reeks.	
III. Vakschool of Universiteit? door L. Simons	299
De synthese voor het land met 8000 dwergschooltjes, door A. Feberwee. II.	304
De werkloze als deelnemer in een arbeiders-tehuis, door J.M.K.	309
Onderwijs-statistieken. II.	313

VRAAGT ONZE UITGEBREIDE GEÏLLUSTREERDE CATALOGUS

WANDPLATEN naar ontwerpen van Mevr. B. Midderigh—Bokhorst

18 platen „Jeugd”	formaat 48 × 48 cM.
4 platen „Kleine Jeugd” .	formaat 26 × 26 cM.
4 platen „De Jaargetijden”	formaat 46 × 57 cM.
2 platen „Romantiek” . . .	formaat 46 × 57 cM.

Alle uitgevoerd in kleurendiepdruk

BEELDSCHRIFTBOEKJES Voor School en Huis

22 verschillende deeltjes

Plaatjes Mevr. B. Midderigh—Bokhorst

Versjes Anna Sutorius

KNIPPLATEN 8 verschillende platen

PRIKKEN, KLEUREN, OPZETTEN 64 verschillende onderwerpen, in pakjes van 100 ex. form. 12 × 15 cM.

N.V. Uitg. Venn. vh. Erven Martin G. Cohen

17 HOFWIJKSTRAAT - TELEFOON 113581 - DEN HAAG

VERSLAG van het Tweede
Nederlandsch Paedagogisch Congres,
gehouden op Donderdag 24,
Vrijdag 25 en Zaterdag 26 April
1930 te 's-Gravenhage

Prijs f 7.90

NAZORG. Verslag over de Nazorg voor
de ontslagen leerlingen der openbare en bij-
zondere scholen voor buitengewoon lager
onderwijs en voor de lichamelijk-gebrekkige
rijpere jeugd, uitgebracht door de Commissie,
benoemd door Burgemeester en Wethouders
van 's-Gravenhage, bij besluit van den 24sten
April 1928, No. 9605 O.

Prijs, gebonden f 3.90

VERSLAG over de werkzaamheden der
Commissie, welke in 1930 belast was met het
instellen van een onderzoek naar de kennis
van hen, voor wie toelating gevraagd wordt
tot de eerste klasse der Hoogere Burgerscholen
van de gemeente 's-Gravenhage
TOELATINGSCOMMISSIE 1930

Prijs f 0.75

Verkrijgbaar in den Boekhandel en bij den
UITGEVER J. B. WOLTERS
GRONINGEN — DEN HAAG

Directrice

„Clubhuis Jong Utrecht”.

De Vereeniging tot oprichting en in-
standhouding van Kindervolkshuizen
„Clubhuis Jong Utrecht”,
Catharijnekade 19, Utrecht
zoekt met 1 Sept. a.s. een

DIRECTRICE.

Schriftelijke sollicitaties met opgave
van leeftijd, opleiding en referenties
te richten tot den secretaris,
den Heer F. L. Pannekoek,
Frederik Hendrikstraat 71bis
te Utrecht.

VOLKS ONTWIKKELING

713 3869

MAANDBLAD UITGEGEVEN DOOR HET
NUTSINSTITUUT VOOR VOLKSONTWIKKELING

ONDER REDACTIE VAN :

Prof. Dr. PH. KOHNSTAMM, L. C. T. BIGOT, Prof. R. CASIMIR, W. EMMENS,
A. H. GERHARD, Prof. Dr. J. H. GUNNING Wz., IDA HEYERMANS,
Dr. K. F. PROOST, G. VAN VEEN, J. HOVENS GREVE, Secretaris

Jan Nieuwenhuysen
1784

PER
JAAR
F 8.75

MIJ. TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN
CENTRAAL STATION, AMSTERDAM

PER
NUMMER
F 0.75

Lichtbeelden-Vereeniging

AMSTERDAM - SINGEL 289-293

Centraal bureau voor lantaarnplaten en wetenschappelijke fotografie

TELEFOON 34648

POST-GIRO 15476

De Lichtbeelden-Vereeniging heeft een „Uitleenbibliotheek” van + 50.000 stuks lantaarnplaten op het gebied van:

Kunstgeschiedenis

Schilderkunst, Plastiek, Bouwkunst, Stedenbouw
(ook kaarten en prenten), Stadsgezichten. —

Cultuurgeschiedenis.

Aardrijkskunde

Oppervlaktevormen, Grondsoorten, Begroëing,
Bebouwing, Verkeerswegen, Economie, Industrie.

Sterrenkunde.

Natuurlijke Historie.

Landbouw en Veeteelt

in ons land speciaal voor het Landbouwonderwijs.

Kinderverhalen en Ontdekkingsreizen.

Voor alle personen of vereenigingen, die practisch aan ontwikkelingswerk doen is de Lichtbeelden-Vereeniging een onmisbaar Hulpinstituut.

In 1930 werden 150.000 lantaarnplaatjes van haar betrokken.

Men kan per serie huren à f5.— en een abonnement van 15 series per jaar nemen voor f30.—. Alle lichtbeelden kunnen ook gekocht worden, evenals een groot aantal foto's.

De Vereeniging is bezig naast de Lichtbeeldencollectie een archief aan te leggen van eigen opnamen van Nederland: schilderkunst, architectuur, karakteristieke landschappen, begroëing, typen van boerderijen, dorpenaanleg, industrie en landbouw.

**Uitvoerige catalogi voor alle onderdeelen en alle verdere
informaties zijn aan bovenstaand adres verkrijgbaar.**

0214 0354

Rondom het Dansvraagstuk.

I.

(Een sociaal-paedagogische voor-studie)

door G. VAN VEEN.

INLEIDING.

Voor de tweede maal in korte tijd dringt zich bij de keuze van een titel het woord „rondom” aan mij op en ik weersta die aandrang maar niet. Het mag dienen als aanwijzing voor dansspecialisten, dat hier iemand aan 't woord is, die nauwelijks een one-step van een fox-trot kan onderscheiden en bij wien dus voor hen niets te halen is. Het geeft een gevoel van veiligheid tegenover critici, die tot de conclusie zullen komen, dat „er te veel bij gehaald” is, dat tot het eigenlijke onderwerp niet hoort. En het is voor mijzelf een middel, om uit te spreken, dat het dansprobleem, voorzover het moet worden gezien als demoralisatieverschijnsel van zoo complexe aard is, dat men verbindingen met meerdere levensgebieden niet verwaarloozen kan, wil men het als sociaal-paedagogisch probleem recht laten wedervaren.

En dan is er nog een practische reden, waarom ik de bespreking bij een „Rondom” moet laten.

Tegelijk met dit stuk — ik hoop een paar weken eerder — verschijnt het Rapport van de Staatscommissie inzake het Dansvraagstuk, waarvan ik lid heb mogen zijn. Aan de eene kant is het duidelijk, dat het van weinig égarde voor deze commissie zou geluigen in dit opstel onderwerpen te behandelen, die men in dat rapport mag verwachten besproken te vinden, aan de andere kant is de verschijning van dat rapport zoo iets als een psychologisch moment, waarop het misschien kan lukken aandacht te vinden voor vraagstukken, die zich aan het dansprobleem anders niet zoo gemakkelijk laten verbinden.

Men kan moeilijk zeggen, dat het tot de populaire onderwerpen behoort. Wie geneigd is het ernstig te nemen, brengt zichzelf in een reuke van zwaar-op-de-hanterigheid, die tegenwoordig de zintuigen

niet aangenaam streelt. Men is geneigd, om een boek als Duhamel's „Toekomst" (Scènes de la vie future), waarin de Amerikanisatie der publieke zeden in het licht van Amerikaansche verhoudingen wordt geschilderd, een ontstellend document te vinden en zich af te vragen: „Waar dansen we met dit maatschappijtje van ons naar toe?" Maar Duhamel lezen wil voor het overgrootste deel onzer zeggen: *kunst* genieten en de gespletenheid van ons bewustzijn is wel zoover gevorderd, dat het genieten van kunst voor ons geen practische consequenties mag meebrengen. Anders zou de aardigheid er ganschelijk af zijn. Wij lezen dus Duhamel, huiveren een weinig, kijken een uur of wat melancholisch-diepzinnig, voeren een interessant gesprek over de verdwazing en de oppervlakkigheid van deze wereld en gaan over tot de orde van de dag, liefst tot een boek, dat nu eens wat prettiger stemt... onze geest kan zich immers toch niet altijd met pessimistische stof bezig houden!

En, als er iemand komt, die uit Duhamel's boek practische gevolgtrekkingen zou afleiden en zou zeggen: „Maar, lieve medeburgers, dit gaat zoo niet langer, heusch, we moeten wat doen en laat ons al vast beginnen onze jeugd veilig te stellen", wel dan zouden we, moderne menschen als we zijn, uitroepen: „Ziedaar een dwaas, die tegen de stroom wil oproeien — alsof niet de ware evolutionnaire wijsheid voorschrijft het lot op zijn beloop te laten en de lijn van de minste weerstand te volgen."

En, als wij toch nog een innerlijk verzet tegen de moderne levensfilosofie koesteren, wel dan heeft de moderne geest voldoende andere middelen, om ons murw te maken. Heeft onze moderne pers niet haar humoristen, die ons periodiek moeten doen lachen? Hun taak is zwaar, want het valt niet mee, om periodiek geestig te zijn op een wijze, die de verwende abonne's bevredigt. Zij zoeken, als wij allen, dankbare gegevens. Wat is een dankbaarder onderwerp dan de wereldvreemde puritein, die de poel der zonde schuwt en voor natuurlijke geneugten vlucht? Het is ons allen goed in dit koor mee te lachen, want het verlost ons van een al te drukkend verantwoordelijkheidsbesef. En de verantwoordelijkheidscorsetten moeten ruim zitten tegenwoordig. Anders nemen we ze niet. Het liefst loopen we zonder corset, niet duidelijk genoeg beseffend, dat elk sociaal individu principieel een gebonden individu is.

Sociaal.... zijn we met ons vervlakt optimisme nog sociaal? De honderdtallen ouders, meest van proletarischen huize, die jaarlijks hun dochters via de lokkende vloer der publieke dancings „het breede pad" zien opgaan en nog gaaf genoeg zijn dit als de ramp van hun leven te voelen, zullen de gebruikelijke humor betreffende deze materie

minder kunnen genieten en onze lach klinkt daardoor iets valsch tegenover een achtergrond van menschelijke ellende, die wij ons gemakshalve liever niet realiseeren. Zij zouden dan ook het recht hebben b.v. ons te vragen, waarom het sociaal-vooruitstrevend heet, arbeiders *lijfelijk* tegen het gevaar van machines te beschermen en monsterlijk uit eenig winstmotief in dit opzicht voorzorgen te veronachtzamen en waarom het sociaal achterlijk heet voorzorgen te willen zien getroffen, opdat onrijpe menschen *geestelijk* minder slachtoffer worden van de uit winstbejag gedreven exploitatie der vreugde-industrie, waartegen gezegde jongelui moreele weerstand missen blijkens de sombere, vaak tragische gegevens, die men bij elk reclasseeringsambtenaar kan krijgen. Ons „modern“ bewustzijn functionneert op eigenaardige wijze en het is niet wel te verstaan, hoe men bij de jacht op wild tegen het gebruik van de lichtbak optreedt en het temperen van de al te helle schijnwerpers van onze vreugde-industrie, welke tot gevolg heeft, dat ~~onze~~ jeugd de vleugels verbrandt, voordat ze die in bewustzijn heeft leeren ontplooiën, als reactionnair en huichelachtig kwalificeert.

Het is niet prettig zichzelf te moeten bekennen, dat men in dezen tot de achterlijken behoort. Er blijft maar één hoop over en dat is, dat in deze de laatsten wel eens de eersten kunnen blijken.

De zorg voor de geestelijke volksgezondheid zou wel eens bij uitstek een eisch der democratie kunnen zijn. Er zal wel niemand zoo optimistisch wezen, dat hij onze democratie immuun acht tegen de gevaren van moreele infectie. We leven wat dat betreft in een tijd, die „noch nic dagewesen“ is en het is goed, dat we ons dit even bewust maken.

In de oude standenmaatschappij — we denken b.v. aan de 18e eeuw — leefden de standen cultureel als van elkaar afgesloten eenheden. De heerschende stand, i. c. de adel, kon tengevolge van een afnemend verantwoordelijkheidsgevoel ten prooi worden aan demoralisatie en haar valsch besef van levensvreugde in hatelijke parasitaire vormen steken, het resultaat was een toenemende demoralisatie en degeneratie in eigen kring en in andere standen een steeds ondraaglijker wordend leed en een steeds aangroeiende haat. Er is geen sociale binding, men stelt zich volkomen antithetisch op elkaar in. Als ten slotte de bom barst — men denke aan de Fransche Revolutie — en het noodlot zich aan de parasitaire heerschende groep voltrekt, dan staat een nieuwe groep klaar met jonge, frissche aspiraties en een sterk verantwoordelijkheidsbesef en de ontwikkeling schrijdt verder.

Dat is veranderd. Meer en meer richten alle klassen der maatschappij, alle volken, alle werelddeelen zich naar dezelfde modellen, drinkt men uit dezelfde culturele bronnen, volgt men dezelfde mode, zoekt men hetzelfde vermaak. En, al mag het dan zijn, dat de bestaans-

middelen zeer ongelijk verdeeld zijn, de *aspiraties* zijn dezelfde en worden door dezelfde films, dezelfde muziek, gelijk nieuws, gelijk gerichte literatuur „en gros” gevoed. Nu ontstaat het gevaar, dat infecties, die langs deze weg in 't maatschappelijk lichaam worden gebracht, in alle rangen en standen doorzielen en dat een regeneratie, van uit een bepaalde stand, hoe langer hoe onwaarschijnlijker wordt, indien de besmetting in alle lagen doordringt.

Zoodoende echter is moreele hygiëne meer dan ooit een algemeen maatschappelijk belang geworden. En een democratie, die zichzelf niet saneeren kan, is haar naam zelfs niet waard en houdt zeker geen stand, verdient ook niet stand te houden.

Daarom kan dus het bespreken van een vraagstuk als dat van de dans moeilijk als product van een reactionnaire geesteshouding worden gebrandmerkt, getuigt het, meen ik, veeleer van een gezonde democratische geest, al zal men eventueele maatregelen uiteraard op hun eigen mérites moeten toetsen. Misschien voel ik in dit opzicht wat nationaal, maar ik houd me overtuigd, dat onze volksaard en onze sterk door het Calvinisme gestempelde cultuur ons op het punt van zelfcritiek en zelfbezinning geen ongunstige plaats hebben bezorgd onder de naties en dat een herkenning van infecties als waarvan hier sprake is, misschien wel tot de nationale talenten mag worden gerekend. In sociaal-psychologische zin zijn wij, ook blijkens onze historie, geen onbeteekenend volk. Het was hier, dat het religieus-ethische individualisme der Reformatie zijn meest vitale wortels had. Als de teekenen niet bedriegen, zal het Katholicisme na een scherpe inzinking in de Romaansche landen ook van hier uit zijn Renaissance beginnen, want nergens staat het zoo stevig, is zijn zelfbewustzijn zoo verdiept als hier. Van het Nederlandsche Katholicisme gaat dan ook duidelijk reeds een stimuleerende werking uit op dat in andere landen.

Ons Hollandsche sectarisme heeft bij zijn duidelijke ondeugden misschien deze deugd, dat het zich minder gemakkelijk laat meeslepen in massa-psychoses en dat het vanuit een sterk individueel waardebesef toetsen durft aanleggen, die in het buitenland niet meer gangbaar zijn.

Laten we in 't belang der democratie deze innerlijke consistentie in waarde houden; de wereld kon er in de toekomst wel eens behoefte aan hebben. Wie Duhamel's boek over Amerika gelezen heeft, zal allerminst overtuigd zijn, dat het heil der wereld, gemeenschapzin en cultureele bewustwording in het land van het Vrijheidsbeeld zal dagen. Hij zal evenmin overtuigd zijn, dat het Fransche scepticisme tegenover deze massapsychose zou zijn te mobiliseeren.

Toch is het een eisch van zelfbehoud, dat de wereld zich wapent

tegen de vernietigende werking van een schijncultuur, die onze beste waarden dreigt te vernietigen. Als wij als goede Nederlanders voor de zooveelste maal ons de weelde durfden permitteeren ons zelf te zijn, wie weet

Ik mag mijn inleiding niet besluiten zonder nog even terug te komen op het woordje „Rondom” uit mijn titel.

Zooals de moderne geneeskunde niet bij pathologische verschijnselen blijft staan, maar zich een ziektebeeld tracht te vormen, waarvan de symptomen slechts de zichtbare uitloopers zijn en dan de oorzaken van de kwaal probeert weg te nemen, zoo kan een demoralisatiesymptoom als in de dansrage openbaar wordt, slechts behandeld worden als een uiting van een innerlijke ontvruchting, welke met allerlei sociale factoren samenhangt. Het zou een lange beschouwing vergen, om de ziektesymptomen in sociaal verband te zien, maar ik kan toch de verleiding niet weerstaan er iets van te zeggen, omdat de middelen ter verbetering van de toestand onmogelijk los van de algemeene diagnose kunnen worden gewaardeerd. En zoo mag ik dan zeggen, dat ik, wat mijn kijk op het complex van verschijnselen betreft, me zeer thuis vind in de beschouwing van Ferdinand Tönnies, ontwikkeld in zijn werk „Gemeinschaft und Gesellschaft”, waarin hij ons de ontwikkeling van de maatschappij laat zien als die van een vorm, waarin het natuurlijke en organische principe constitutief was naar een, waarin het rationeele en mechanische beginsel al meer constitutief wordt. Het organische principe zou dan gefundeerd zijn in het wezen van de vrouw, speciaal in haar moederlijke functie en kwaliteiten. Zij toch is de hoedster en voedster van het leven en waakt in de organische maatschappij voor de natuurlijke belangen van het leven, waarvan zij — hoezeer mannenmacht haar in schijn mag domineeren — het wezenlijke middelpunt blijft. Haar natuurlijke liefde, de oerbron der sociale gevoelens, houdt de familiale banden levend, ook al zal de man die banden met zijn opportunistisch machtsbesef in ijzerdraad wikkelen, om ze voor zijn doeleinden te kunnen gebruiken. Want de man is niet organisch ingesteld. Hij gaat niet op in de natuurlijke groep om hem heen. Zijn oogen speuren rond in de omgeving, ook als zijn leven veilig is, om meer en beter te ontdekken, dat hij aan zijn belangen dienstbaar kan maken. En als dit streven hem conflicten bezorgt met de buitenwereld en hij in een strijd geraakt, die machtsconcentratie eischt, dan wendt hij ook het oog naar het inwendige van zijn kring, om verhoudingen te scheppen, die zijn bedoelingen kunnen dienen en hij doorbreekt zonder scrupules de organische verbanden. Zijn kritisch analyseerend verstand is daarbij

zijn sterkste wapen, zijn methode is rationeel-opportunistisch, modern psychologisch uitgedrukt kan men zeggen, dat de man het economische, het verstands- en het machtsaccent probeert door te zetten dwars tegen het religieus-aesthetisch-sociale in, die synthetiserende krachten zijn in het leven en daarom onder de hoede van de vrouw veiliger zijn.

Het is geen mooi beeld, dat wij van de man tekenen, maar het toont ons het geheim der maatschappelijke dynamiek. De man heeft geleidelijk doen ontstaan het „mechanische Gedankending“, dat onze moderne maatschappij volgens Ferdinand Tönnies is geworden, waarin de belangen van een natuurlijk leven worden geofferd aan die van een gerationaliseerd en gedifferentieerd arbeidsproces, waarin de mensch zelf een ding werd. En als de menschelijke psyche in de verdrukking komt en een innerlijke verarming optreedt, die compensatie vraagt, dan is de behoefte aan vreugde een nieuw object voor rationalisatie en belangenjacht. Men leze hierover Duhamel's „Toekomst“, speciaal zijn hoofdstuk „Vreugde“, waar hij ons toont de Amerikaansche „nachtelijke dolle stad, dooreengeschied door alle woedevlagen, door alle vleeschelijke lusten, de stad, die tastende schijnt te zoeken, tot zelfs in de regenvolk, naar het spook der vreugde, der reine, menschelijke vreugde, die voor altijd uit de wereld verjaagd is“ en huiver!

Duhamel is pessimist. Ik acht het zeer gevaarlijk ons aan dat pessimisme over te geven. Zou er geen psychische weerstand zijn te wekken tegen wat een fatum lijkt? Waarom, als het eenzijdig mannelijk gericht verstand in naam der opportuniteit in staat is geweest de monsters te produceeren, die ons in hun greep dreigen te verstikken, zou het onmogelijk zijn voor ditzelfde verstand ze te temmen? Is het probleem een ander dan dit, dat wat als *middel* bedoeld was, *doel* is geworden in zichzelf in zulk een mate, dat de mensch er een hulpeloos slachtoffer van dreigt te worden?

Maar is dit niet het wereldprobleem in a nutshell? Is het heele productieapparaat, dat mannelijk genie en mannelijke energie opbouwde, om er van te profiteren, ons niet boven het hoofd gewassen, zoodat het functioneert naar eigen wet en aan geen innerlijke menschelijke wet meer gehoorzaamt? Lijden niet miljoenen honger, omdat wij te veel hebben geproduceerd, te veel van alles en staat ons iets anders in de weg dan onze eigen psychische onmacht, om orde op zaken te stellen, zoodanig, dat er werk en brood is voor allen? Het wereldprobleem, dat voor de 20e eeuw uitsluitend een sociaal-economisch probleem heette, is welhaast bij uitstek een psychologisch probleem geworden en misschien heeft Heymans het niet aldus bedoeld, maar het zal van de 20e eeuw gezegd moeten worden, dat zij bij uitstek de eeuw der psychologie werd, wil zij haar taak aankunnen.

Zoo gezien is er dus maar één probleem, dat wij op alle terrein terug vinden, ook in het dansvraagstuk: hoe stellen wij deze verdwaasde wereld veilig voor zijn eigen driften, waarvan de winsthonger de gevaarlijkste is, die alle andere in zijn gevolg meesleept?

Ik was wat uitvoerig met mijn inleiding, maar het kan bij de latere praktische uitwerking van de problemen zijn voordeel hebben de dingen in verband te hebben gezien. Dat hierbij een beroep moet worden gedaan op het wezen van de vrouw, dat zich zal hebben door te zetten, is reeds nu duidelijk.

DE BETEKENIS VAN DE DANS.

De dans behoort tot de oudste onzer cultuurvormen. Hij is bij uitstek de levensuiting van de niet gedifferentieerde mensch, die daarbij zijn heele lichaam tot zijn instrument kiest. Alle belangrijke levensverschijnselen, die het bewustzijn der primitieven vullen, vinden in de dans hun symbolische uitdrukking, heel het register der menschelijke gevoelens, positief en negatief, wordt vertolkt door middel van de dans.

Maar het leven van de mensch gaat de mannelijke weg der rationeele differentiatie, als wij zeiden. De tijd, dat allen alles doen, gaat voorbij en daarmee de tijd, dat allen kunnen uitdrukken, wat ze maar ten deele rechtstreeks meer beleven. Godsdienst, kunst, arbeid, oorlog, eenmaal actief een zaak van allen en als zoodanig als vanzelf in de gemeenschapsdans vertolkt, worden geleidelijk door afzonderlijke groepen behartigd en daarmee deelt zich ook het totaalbewustzijn en treedt onvermijdelijk een psychische vervreemding op in de groepen, welke leidt tot speciaal geaccentueerde groeps cultuur. Er treden bewustzijnsspanningen op, die een volledige binding in de weg staan en de waardeeringsaccenten verleggen zich geleidelijk van het algemeene naar het bijzondere. Want zoo is de mensch nu eenmaal gemaakt, dat zoodra hij met zijn distinctieverlangen binnen 't verband van de totaliteit zich zijn bijzondere positie bewust wordt, hij zich ook op de handhaving daarvan gaat instellen en spoedig meer waarde hecht aan wat hem van anderen onderscheidt dan wat hem met hen vereenigt. De groepen willen dus imponeeren en priesters, krijgslieden, landbouwers, kooplieden en ambachtslieden verstaan alleen maar volledig meer de leden van hun eigen levenskringen, welke zich verenigen, naarmate hun aantal grooter wordt. Men versta mij goed. Ik acht daarmee de scheiding niet *absoluut*. Dit zou een Marxistische opvatting zijn, welke ik allerminst kan deelen. Integendeel — ik ben het met Jean Jaurès eens, waar hij meent, dat de totaliteit haar rechten houdt en duchtig haar invloed laat voelen in gemeenschappelijke er-

varingen van materiele en geestelijke aard, in „een ondeelbare schat van indrukken, beelden, herinneringen en emoties“¹⁾, welke niet het laatst in de gemeenschappelijke taal uitdrukking vinden.

Maar ondanks deze erkenning is de tijd voorbij, dat men in de gedifferentieerde maatschappij in de volstrekte zin des woords kan spreken van een eenheidscultuur, waaraan allen gelijkelijk deel hebben. Ook waar de symbolen gemeenschappelijk zijn, is de wijze, waarop ze innerlijk worden verwerkt verschillend, omdat, om in de taal der psychologie te spreken, de associaties verschillend verlopen door aanwezigheid van een verschillend apperceptiemateriaal. Vandaar dan ook, dat een hiërarchisch systeem noodig is bij de geestelijke instellingen, om haar gezag algemeen te doen erkennen, hoe zuiver haar symbolen overigens ook mogen zijn.

In deze situatie heeft de dans, zooals vanzelf spreekt, opgehouden uiting te zijn van gemeenschapscultuur. Hij kan dat niet meer zijn, omdat hij in zijn wezen is „een allerindividueelste uiting van aller-individueelste gevoelens“, zooals een groot man de poëzie heeft genoemd. Zoolang de mensch ongedifferentieerd is, is hij één met het collectieve bewustzijn en kan dus ieder aan de gemeenschapsdans deelnemen, zodra ieder anders wordt dan de ander, lukt het niet meer samen het geheele menschelijke wezen in de dans uit te drukken. Niet alleen dus dat edelman, koopman en landman uit stands-overwegingen zich niet meer te zamen lichamelijk kunnen uitdrukken, omdat hun aardse verschijningen een afzonderlijke maatschappelijke koersnoteering hebben, die door belanghebbenden met zorg wordt hooggehouden, ook een *vorm*, die allen gelijkelijk zou kunnen bevredigen, is niet meer te vinden, waar zij zoo verscheiden levenssferen vertegenwoordigen.

De dans kan zich nu nog alleen op lager plan handhaven. Als religieus en als sociaal symbool is hij tot nader order onbruikbaar geworden. En daarmee zakt hij af naar die regionen van het bewustzijnsleven, waar de menschen in principe gelijk zijn en blijven: naar de sfeer van het instinctieve leven.

Als wij menschen geen gemeenschappelijk geestelijk uitzicht meer hebben, als wij in de sociaal-humane laag van ons bewustzijn het contact hebben verloren, dan zijn we nog altijd in de instinctieve laag van ons bewustzijn gezamenlijk in beweging te krijgen. Was dat niet zoo, dan zouden we b.v. zelfs onbekwaam zijn om groepsgezinde te haten en b.v. oorlog te voeren — en daartoe zijn we ondanks alles nog steeds „bekwaam“.

¹⁾ W. Banning, *Jaurès als denker*.

De instinctieve vorm, waarin de dans uitdrukking zoekt, is die van ontspanning en vermaak. Daarmee is hij van de hoogvlakte, waar hij min of meer een mystiek karakter droeg, afgedaald naar de laagvlakte, waar de aardse geuren domineren. En hij krijgt daar zijn sterk erotische inslag, omdat hij het middel wordt (om een modern Engelsch woord te vertalen) voor de eene sexe om onbewust of bewust aan de andere sexe te appeleeren.

Deze nieuwe functie is nog geen reden tot diskwalifikatie. Om te beginnen mochten wij ons doordringen van de beteekenis van woorden als „ontspanning“, „vermaak“ en „recreatie“. Over welk een intuïtieve psychologische wijsheid hebben de voorgeslachten beschikt, die deze namen gaven aan het begrip, dat zij uitdrukken. Als wij spreken van ontspanning (= spanning wegnemen), vermaak (= nieuw maken), recreatie (= herscheppen), dan steekt in deze woorden reeds het moderne inzicht, dat ons bewustzijn vol zit met niet verwerkte impulsen, die op de meest geschikte wijze behooren te worden „afgerea-geerd“, om plaats te kunnen maken voor frische, vitale krachten, die voor nieuwe arbeid kunnen worden aangewend. Gebeurt dat niet, dan treedt een vermindering van psychische veerkracht in, lijdt onze geestelijke gezondheid schade, wordt het evenwicht, noodig voor een continu denk-, gevoels- en dadenleven, verbroken.

En wie zou willen opmerken, dat hij met het afreageeren van erotische spanningen niet te maken wil hebben, omdat het woord alleen in zijn oogen al verdacht is, gelieve te bedenken, dat men geen problemen oplost door onsympathieke woorden uit het woordenboek te schrappen. Wie geen paedagogische struisvogel is, ziet zich voor de dwingende vraag gesteld, of het leven van onze rijpende jeugd inderdaad sterke erotische spanningen kent en of deze onder omstandigheden kunnen leiden tot verknooping, die haar zieleleven kunnen overwoekeren en verstikken. Indien dat zoo is, dan zal hij genoodzaakt zijn, wil hij nog aanspraak maken op de naam van opvoeder, zich ernstig te beraden op de meest geschikte uitingvormen, welke deze gevoelens, om een veel gebruikt woord te bezigen, kunnen kanalisceeren en zoo mogelijk opvoeren. Zoo ergens, dan leidt bij deze vitale gevoelsstroom, afdamming tot een catastrofe.

Het is wel vooral Eduard Spranger geweest, die ons omtrent het wezen en de werking der erotiek in zijn „Psychologie des Jugendalters“ het best heeft ingelicht. Zijn beschouwingen hebben een verlossende werking gehad. Want in plaats van als een brandende zwavelpoel, die het kind met ondergang bedreigt, zien wij de erotiek thans als een stroom, die als hij goed wordt gereguleerd heel zijn phantasieleven bevrucht. Zonder deze bevruchting blijft zijn denk- en

gevoelsleven dor en onvruchtbaar. Men kan de puberteit door de werking van de erotische gevoelens de fermentatieperiode noemen voor het zieleleven en wee hem, in wie deze fermentatieperiode uitblijft of ziekelijke vormen aanneemt.

Wij moeten Spranger dankbaar zijn, dat hij ons zoo scherp heeft leeren onderscheiden tusschen erotisch en sexualiteit. Ofschoon ze wortelen in dezelfde bodem, die eerst bij en door de geslachtsrijping actief wordt, is hun werking in het menschelijk bewustzijn zeer verschillend. De erotiek, die lang voor de sexualiteit ontwaakt, is een overwegend psychische vorm van de liefde, die zich uitdrukt als bewondering. Ze hoort als zoodanig tot de kategorie der aesthetische gevoelens. Deze gevoelens — zegt Spranger — streven in de sfeer der verbeelding naar een „Unio mystica" met het geidealiseerde voorwerp in menselijke gedaante. In de sfeer der verbeelding... realiteitsbesef is wel het laatste, wat men haar mag toekennen. Ze heeft ook nog het vluchtige der verbeelding. Ze vliegt over de akker der menselijke omgeving als een vlinder van bloem tot bloem. De sympathieën wisselen voortdurend; ze vereeren dan ook niet hun objecten, zooals ze zijn, maar zooals die noodig hebben te zijn. Die objecten zijn de levensopenbaringen, waaraan ze hunne innerlijke strevingen toetsen, om er hun emoties zuiver aan af te kunnen stemmen. En, aangezien ze een heel register van emoties hebben, waarmee ze straks hun volle persoonlijke levensmelodie ten gehoor zullen moeten brengen, is wisseling van ideaal noodig en slechts schijnbaar ongedurigheid. Wij zullen dit onze kinderen moeten gunnen, want het is voorwaarde voor hun geestelijke groei.

De puberteit dus, ofschoon niet uitsluitend, is bij uitstek de erotische fase in het menschelijk leven. Gedurende de periode van het erotisch zoeken treden, ook als dat zoeken zich richt op de andere sekse, in de regel geen sexuele ervaringen in het bewustzijn, die altijd uit lichamelijke en zinnelijke prikkels stammen.

Deze laatste zullen te langer buiten het bewustzijn blijven, naarmate de erotiek zich zuiverder en vrijer uiten kan. De jonge mensch, die voor het eerst staat voor de groote kloof der levensdualiteit, moet probeeren deze kloof te overbruggen en de erotische gevoelens zijn de teutakels, waarmee hij voorzichtig en beschroomd om zich heen grijpt, om steunpunten te vinden, in de menselijke wereld van het niet-ik. In die gansche andere wereld speelt aanvankelijk de andere sekse wel een rol, ze prikkelt in bijzondere gevallen zijn fantasieleven in sterke mate, maar deze rol is een zeer voorloopige. Straks zal de jonge mensch zijn levenskeuze moeten bepalen en het is een zeer groot persoonlijk belang voor de puber, een zeer groot sociaal belang

tevens, dat hij uit een groote staalkaart van individuen een keuze heeft kunnen doen, die kleurt bij zijn diepere wezen. En dat kan slechts, als het erotische gevoel van bewondering, dat zijn innerlijk streven actief moet houden, het sexueele motief blijft overheerschen, ook al moeten zich later erotische en sexueele gevoelens tot een eenheid verbinden.

De wijze, waarop in den mensch de verbinding tusschen erotische en sexueele gevoelens tot stand komt en de psychische structuur, welke uit die verbinding ontstaat, is niet alleen voor het persoonlijke bestaan van de individuen van niet te overschatten beteekenis, maar is van niet minder belang voor de kinderen, die uit de verbinding der twee individuen zullen voortkomen. Dit is een probleem op zichzelf, waarover ik niet verder durf uitwijden, maar dit mag ik alvast zeggen, dat de goede dans een van de uitdrukkingsmiddelen is, die in de omgang der geslachten m.i. niet of moeilijk kan worden gemist.

GEBREK AAN UITDRUKKINGSMIDDELEN.

De mensch heeft, om met anderen in contact te treden, uitdrukkingsmiddelen noodig. De puber bevindt zich wat deze uitdrukkingsmiddelen betreft, in een uiterst moeilijke positie. Hij zit vol minderwaardigheidsgevoelens, die tot uiting komen in de vorm van valsche schaamte. Hij mist de omgangstechniek en is uitermate onhandig, zoowel in woord als gebaar, kortom hij treedt moeilijk buiten zichzelf en als hij eindelijk „loskomt“, dan is zijn levensgang nog uiterst onzeker en gebrekkig.

Daarom moet hij geholpen worden. Men mag hem zijn hulp echter niet opdringen, want dat verdraagt zijn spoedig gekwetste eigenliefde, symptomen van een uiterst labiel bewustzijn, niet. Vooral van zijn ouders zal hij in 't algemeen weinig verdragen. Van hen moet hij immers juist losraken en hij bevindt zich in volle emancipatie. Als zij hem in zijn gevoel van eigenwaarde kwetsen, komen zij 't eerst in aanmerking, om gehaat te worden. Want even groot als zijn overgave is ten opzichte van de personen, die hij met zijn erotische gevoelens idealiseert, even volstrekt als vaak zijn onderwerping is aan hun wil, even groot kan zijn haat zijn ten opzichte van hen, die hem remmen in zijn innerlijke ontwikkeling en haat beteekent in dit geval niets anders dan dat hij zich geheel voor hen afsluit.

Wie iets voor de puber doen wil, moet zijn vertrouwen hebben. Dat vertrouwen schenkt hij ongevraagd aan wie daarvoor in aanmerking komt. Op een *aisch* van betrouwbaarheid gaat hij niet in, integendeel er zal heel zacht, bijna onhoorbaar aan zijn zieledeur getikt moeten worden, wil deze opengaan. Spranger maakt ons wel heel

duidelijk, dat alleen een dieper begrip, dat heel goed intuïtief kan zijn, hem open kan maken. Begrepen te worden is wat hem 't grootste geluksgevoel geeft, juist, omdat hij niets van zichzelf begrijpt en zijn genooten, even onrijp als hij, hem uiteraard niet kunnen helpen.

Als ons langzamerhand iets duidelijk is geworden, dan is het, dat ouders vooral in deze periode tekort schieten. Allereerst door een natuurlijke inertie. Ze hebben het vaak zo lang als een recht beschouwd hun wil aan 't kind op te leggen, waar het pas gaf en vaak ook, waar 't geen pas gaf, dat ze moeilijk kunnen besluiten het kind de schijn der autonomie te laten en met een onopzettelijke leiding genoegen te nemen. En geleidelijke abdicatie valt hun zwaar, kwetst hun gevoelens. Ze zouden echter beter in hun taak slagen, wanneer ze voldoende contact met hun kinderen hadden. Maar voor contact is tweemaal noodig: innerlijke overeenstemming en techniek. Het woord techniek klinkt in dit verband te zakelijk misschien, maar ik kies het opzettelijk. Zonder dat men over het vermogen beschikt zich uit te drukken, is 't onmogelijk zichzelf aan anderen te doen kennen. En zonder dat wij ons wezen aan anderen in positieve zin openbaren, is 't onmogelijk voor die ander zich zoodanig op ons in te stellen, dat geestelijke verbinding mogelijk wordt.

En zie hier ongetwijfeld een zwakke kant van onze Nederlandsche opvoeding in 't algemeen en van de ouderlijke leiding in 't bijzonder. Om 't in dit verband veel gebruikte woord te bezigen, naar de kant van de „Ausdruck" schieten wij in de opvoeding hopeloos te kort en dat wreekt zich op velerlei wijze.

Onwillekeurig gaan mijn gedachten terug naar „de goeie oude tijd" ten plattelande. Wat was het, dat onhandige en verlegen boerenjongens naar de borrel deed grijpen bij feestelijke gelegenheden? Waarom moest ook bij ouderen maar te vaak nog de flesch op tafel, om zich in grooter gezelschap te kunnen amuseeren? Drankzucht? Geen sprake van. Die drankzucht kon het product worden van de drinkgewoonte, zij was natuurlijk niet de oorzaak, dat in eerste instantie naar de flesch werd gegrepen. Die oorzaak zat inwendig, was van psychische aard. Zij wortelde in het gevoel van onvrijheid, dat het individu belet als psychisch atoom vlotte en vlottende verbindingen aan te gaan met andere psychische atomen, om zoo tot moleculaire eenheden te versmelten, door Baldwin zeer typeerend „socius" gedoopt, waar het de sociale kant van ons wezen is, dat ons onophoudelijk tot de binding en ontbinding dezer moleculaire formaties drijft. Wie de moordende moete kent, welke van ouds de stugge plattelander had, om zich in dit spel te voegen en wic begrijpt, dat hij voor contacten met anderen in de eerste plaats noodig had zelf-

bevrijding, begrijpt, hoe funest de uitwerking van de borrel ook mocht zijn, vooral op het erotische leven, dat zij helaas voor velen het eenige middel was zich te midden van anderen vrij te durven bewegen, vaak het eenige middel, om in gezelschap vroolijk te *durven* zijn.

Als Nederland een wereldreputatie heeft op het gebied van de zwaardere alcoholica, dan danken wij deze twijfelachtige roem niet het laatst aan het feit, dat deze sterke stimulansen ten onzent in een innerlijke behoefte voorzagen. Als wij van Kaiserling zulk een slechte aantekening hebben gekregen, dan mag daar veel onrechtvaardigs in zitten, een feit is het, dat onze Noord-Nederlandsche landelijke en kleinburgerlijke milieu's modellen zijn van een stijfheid, die men buiten onze grenzen weinig vindt en dat deze stijfheid goeddeels uit een stuntelge omgangstechniek is te verklaren. Dit te constateeren is tevens het aanwijzen van een ernstige leemte in onze Nederlandsche opvoeding. De baldadige uitgelatenheid, die men bij feestelijke gelegenheden kan opmerken bij Nederlandsche feestgangers, is in wezen een te scherpe reactie op het gevoel van innerlijke onvrijheid van het individu, dat zijn ketens verbreekt. Niet alleen de alcoholische vorm leidt tot een onsympathieke „lolligheid“, de niet-alcoholische vorm, die wij brooddronkenheid noemen, kan evenzeer gevaarlijke vormen aannemen, als de remmen eenmaal los worden gegooit. Men informeerde maar eens bij de politie, speciaal op het terrein der zedendelicten.

Ik heb straks het Calvinisme geprezen, omdat het ons volk een sterke innerlijke consistentie heeft gegeven. Er is geen windrichting, die ook niet zijn bezwaren meebrengt, zou men met een omzetting van een bekend Engelsch spreekwoord kunnen zeggen. De natuurlijke expressiemiddelen zijn nooit de sterke kant van ons Calvinisme geweest. Booze tongen beweren, dat het een heele opruiming heeft gehouden in volksliederen en volksdansen der Middeleeuwen, omdat ze te heidensch waren. Wie wel eens kennis heeft genomen van de theologische aardbeving, welke 't aanstellen van een dansmeester aan een onzer universiteiten in de zeventiende eeuw verwekte en de zwaar-moedige betoogen, waartoe dit feit aanleiding gaf, wie weet, welk een schrale voedingsbodem dat Calvinisme voor de kunst in 't algemeen is geweest: muziek, litteratuur, schilderkunst (onze groote mannen op dit gebied hebben zich niet in de gunst onzer theologen mogen verheugen), die zal moeten toegeven, dat ook de debetposten op de Calvinistische rekening niet ontbreken. En zoo is het te verstaan, dat als aanvulling op het al te rigoureuse Dordt, Schiedam in een diepgevoelde behoefte heeft moeten voorzien, die op andere, soberder wijze geen verzorging vond.

Om op ons Calvinistische platteland terug te komen en het eeuwige erotische spel der sexen, hoe is het te verklaren, dat in het Noorden des lands althans de gewoonte bestond, dat de jonge man, die „verkeering” zocht, zich op Zondagavond tegen bedtijd meldde aan de woning van zijn uitverkorene? Het feit, dat de uitverkorenheid der maagd tengevolge van het feit, dat jonge mannen en vrouwen weinig met elkaar in aanraking kwamen, op een zeer primitieve basis rustte, blijve nu maar onbesproken. Maar waarom kwam die jonge man niet vroeger, niet op de middag, of in de vroege avond, als zijn arbeid afgelopen was? Ik heb geen ander antwoord kunnen vinden dan dit: hij *durfde* (als regel) niet. Hij was niet vlot genoeg in de omgang, om in de kring onder zoo enerverende omstandigheden een behoorlijk figuur te maken.

En waarom wandelde die jongeman op Zondagmiddag niet met zijn meisje, wat een uitermate prettige en ook een onschuldige bezigheid zou zijn geweest? Ik moet alweer antwoorden: zijn meisje en hij zouden niet gedurfd hebben. Ik heb een brutaal paar gekend, dat onder ieders oogen zoo maar ijskoud de weg uitwandelde. Alle brave dorpsmenschen waren het er over eens, dat dit een vergrûp was tegen de goede zeden, speciaal van de kant van het meisje, dat wel geen schaamte meer bleek te hebben. Het spijt me te moeten zeggen, dat het mannelijk deel van de bevolking op weinig kiesche wijze kritiek oefende ten aanhoore van dit meisje. Zoo ver ging de ware zedelijkheid in die dagen, dat de hij en de zij, als ze reeds lang zeker van elkaar waren, elkaar op een „gewone” dag bij licht in de dorpstraat ontmoetende, niet bij elkaar durfden blijven staan. Dit waagden ze slechts in de bescherming van het duister.

In het duister.... Waarom koos het paartje niet slechts de eenzaamheid, maar ook het halfdonker na bedtijd, vaak nog besloopen en zoo 't kon, bespied door het deel der jongelingschap, dat op Zondagavond niet had kunnen bespreken? (De taal van 't gewest had een speciaal werkwoord voor deze kiesche bezigheid, welke niet met platonische nieuwsgierigheid werd ondernomen). Antwoord alweer: niet, om obscure dingen te doen. De meeste meisjes althans waren zoo zuiver als goud en het obscurantisme werd ze opgedrongen. Men moet de hulpeloosheid van de vrijer, als hij een klein oogenblik bij het scheiden van de familiemarkt in de kring verscheen en de geagteerdheid van de vrijster hebben gezien, om te weten, dat de stakkers maar één wensch hadden: veilig te zijn voor alle kritiek, die zich maar te vaak smakelooze vormen koos of misschien in een opzettelijk zwijgen nog meer enerverde, kritiek, waartegen de jongelui innerlijk niet gewapend waren, omdat men vergefen had ze op te voeden, tot

mensen, die zich in gezelschap konden redden en verweren.

En waarom liep dit soort verkeerling veelal uit op een gedwongen huwelijk? Antwoord: omdat zelfs, als de jongelui getweeën waren, ze niet eens in staat waren een behoorlijk gesprek te voeren. Ze hadden niets, om over te praten en ook, al zouden ze *staf* hebben, dan nog vonden ze geen *vorm* waarin ze zich onbevangen konden uitdrukken. Zelfs 't vermogen hun teedere gevoelens in aannemelijke vorm te verwoorden, het grootste geluk, dat voor een mensch is weggelegd, stond hun niet ten dienste. Dat „flauwe praat“ lieten ze aan de „stadslui“ over. Maar 't gevolg was, dat gevoelens, die op een hooger plan geen uitweg vonden, omdat alle uitdrukkingsmiddelen ontbraken, naar lager plan afzakten en dat de erotiek, die voor de opbloei van hun zieleleven zoo belangrijk had kunnen zijn en nog lang in staat zou zijn geweest de sexualiteit terug te dringen tot de tijd, dat zich in de *psychische sfeer* hun huwelijk had voltrokken, niet — misschien nooit meer — tot ontwikkeling kwam, waardoor het geestelijk fundament voor het straks aan te gane huwelijk ten eenen male ontbrak. Want naar dezelfde kerk gaan, moge belangrijk zijn, het is een poover surrogaat voor het verdiept zijn en innerlijk opgaan in elkaars intiemste wezen.

Waarom — erger nog — namen zooveel jonge mannen „in de goede oude tijd“ een flesch alcohol mede, als ze een bezoek bij een meisje brachten, vanaf vrij onschuldige likeur tot de populaire frambozen en jenever toe? Antwoord: omdat deze alcohol het vermogen had hun tong los te maken en 't gevoel van *gêne* te overwinnen. Helaas werkte deze alcohol, zooals bekend, zeer sterk mede, om de gevoelens der paartjes uit de sfeer van de erotiek naar die van de sexualiteit over te brengen. Als wij verderop de dans zullen verdedigen als het bij uitstek aangewezen middel, om jongelui van beiderlei kunne in ongedwongenheid samen te brengen, ben ik me bewust daarbij op sterk verzet te stuiten van Calvinistische zijde. Het is om die reden, dat ik meende de omgang der geslachten in Calvinistische stijl eens scherp te moeten belichten. Het Calvinisme mag op het terrein der publieke zeden niet naar zich toe rekenen, zonder ook een kleine tegenrekening in ontvangst te nemen. Het verbeelde zich vooral niet met dit probleem klaar te zijn. Tenslotte grijpt het vraagstuk van de verwaarloosde en onderdrukte uitdrukkingsvormen veel dieper dan men zich gemeenlijk realiseert. Waarom hebben volkomen eerbare vaders en moeders vele geslachten lang de practijken moeten dulden, die we boven schetsten? Antwoord: niet, omdat zij de duisternis verkozen boven het licht, maar omdat zij deze dingen niet in 't volle licht durfden bekijken. Ze herinnerden zich uit hun eigen jeugd, welke

innerlijke bezwaren ze onder druk van buiten af te overwinnen hadden gehad, voor ze met hun partner in een sfeer van rustige vertrouwelijkheid (voorzoover ze die ooit gekend hebben) konden omgaan. Ze zouden dus, als ze hun kinderen gedwongen hadden tot een andere, opener methode, aan die kinderen eischen van vrijmoedigheid hebben gesteld, waaraan ze zelf niet hadden kunnen voldoen en nog niet zouden kunnen voldoen.

Ik leg op dit laatste nadruk, omdat dit voor de opvoeding zoo uitermate bedenkelijk is. Men is veeltijds geneigd het platteland te prijzen boven de stad, wat de huwelijksverhoudingen betreft. De stabiliteit in die verhoudingen is ook nu nog ten plattelande zeker grooter, maar als er geestelijke maatstaven moeten worden aangelegd, kan niet anders dan een droevig tekort in die huwelijksverhoudingen worden geconstateerd, gevolg van het feit, dat een geestelijke voorbereiding voor een dieper huwelijksleven veeltijds ontbreekt.

Het leven speelt met ons zijn ironische spel. Met diepe ernst streven wij naar zedelijkheid en recht op een wijze, dat wij er dag en nacht van vervuld zijn en het resultaat is, dat wij de meest elementaire voorwaarden, waaraan zedelijkheid en recht zijn gebonden voorbijzien. Onze zedelijkheid kan niet het daglicht ten opzichte van eenvoudige, natuurlijke relaties verdragen en we verjagen deze naar het duister, omdat we ze nu eenmaal niet van de aarde kunnen verdrijven, en dwingen ze in zedeloosheid te verloopen. Wij zingen de lof van het sterke monagame huwelijk, dat in ons leven geplant moet staan als eenige en onherroepelijke levenskeuze en wij snijden de mogelijkheid, dat twee jonge mensen zich in psychische zin kunnen binden, wat eerste voorwaarde is voor een huwelijk, dat die naam verdient, af en verbazen ons nog, dat zoo menig uiterlijk o, zoo fatsoenlijk huwelijk in geestelijke zin een gepleisterd graf is voor de twee individuen, die zich verbonden.

Maar erger is nog, dat het tekort in geestelijke voorbereiding zich het pijnlijkst wrekt in de opvoeding der kinderen en ook dit is terug te voeren tot het signaleerde tekort aan uitdrukkingsmiddelen. Dat men zonder behoorlijke stoffelijke middelen niet mag vrouwen spreken in dit degelijke land van zelf, maar dat men in geestelijke zin elkaar moet kunnen onderhouden als „wederhelften” (prachtig woord!) is helaas nauwelijks een vraag in breede kringen van ons land. Als de dorpskinderen tot nu toe bij de stadsjeugd in 't algemeen in 't voordeel waren, danken zij dat aan de eenvoudige en natuurlijke verhoudingen, waaronder ze opgroeiden, waardoor „alles vanzelf” ging en ernstige complicaties in hun vorming uitbleven. Maar als die complicaties komen — en dat wordt meer en meer 't geval — als de ouders voor ernstige

opvoedingsmoeilijkheden komen te staan, dan blijkt pas, hoe weinig ze vermogen. In het beste geval vindt men het woord voor repressie van een euvel, dat men herstellen wil, maar het ernstige, vertrouwelijke, ware woord, dat vooral bij vragen van sexuele opvoeding de situatie zou moeten redden, men heeft het of heelemaal niet tot zijn dienst, of het wil niet over de lippen tengevolge van een gêne, die nu niet minder dan noodlottig is.

Ook in de opvoeding wreekt zich bestendig het onvermogen, om zich uit te drukken en dit kiest dan maar te graag de onbeheerschte vorm, die zoo onnoemelijk veel kwaad sticht, omdat daardoor vooral in de pubertijd met één slag alle banden tusschen ouders en kinderen kunnen worden verbroken. Het zou zeer onrechtvaardig zijn de ouders, die in deze tijd Gods water over de akker der gezinsopvoeding laten loopen, een te kort aan goed en eerlijk willen toe te schrijven. Er wordt door ouders uit elke geestelijke kring diep geleden, als ze de verwildering van hun kinderen aanzien. Maar ze kunnen niet tegen de moeilijkheden op.

Hun eigen opvoeding heeft hun de uitdrukkingsmiddelen onthouden, waarmee ze gewapend moesten zijn. Ze zijn paedagogisch met stomheid geslagen, omdat ze nooit redelijk uit dieper bewustzijn hebben leeren spreken. En of ze zoodoende hun middelen in 't onredelijke zoeken, of zich bedienen van cliché's, die de kinderen niet als echt kunnen aanvoelen, omdat ze niet beleefd worden, het resultaat is 't zelfde: ze worden voor de kinderen, die in het maatschappelijk leven worden getrokken en steeds meer op eigen verantwoordelijkheid zijn aangewezen, meer en meer als *quantité négligeable* behandeld.

* * *

WANTRouwen.

Ik heb mij in het voorgaande wat eenzijdig tegenover de tendens in het Calvinisme gekeerd de natuurlijke expressie te onderdrukken, z.g.n. om de geest een betere kans te geven. Dat deze methode onjuist en gevaarlijk is, omdat onderdrukking zonder meer tot noodlottige gevolgen kan voeren, heeft ons de moderne psychologie afdoende geleerd. In het beste geval redt zich de jeugd op een wijze, waarop wij geen invloed kunnen of durven uitoefenen en die ons als Pilatus doen zeggen, dat wij onze handen in onschuld wasschen. Maar 't is dan een onschuld, die, waar het ons eigen vleesch en bloed betreft, zeker niet vrij uit kan gaan.

In Katholieke kringen staat men in 't algemeen wat optimistischer tegenover de menselijke natuur. Alleen, waar het de verhouding der sexen betreft, legt men een sterk wantrouwen aan de dag. Men

denke in dit verband aan de scherpe afwijzing, die de coëducatie bij de katholieken ondervindt. De Kerk bergt schatten van paedagogische wijsheid en dat is geen wonder, want ze beschikt over de ervaring van eeuwen. Maar met één probleem zal ze nooit klaar komen, of ze zal nog vele harde slagen moeten hebben.

Dat probleem is het vraagstuk van de sexuele opvoeding.

Zolang de rijpende jeugd in bedwang kon worden gehouden, omdat gezin en kerk haar gezamenlijk wel aan konden, kwam het weinig aan het licht, welke principiele fouten werden gemaakt. Men isoleerde van de eerste schooljaren af jongens en meisjes, tot ze elkaar heimelijk hadden gevonden en men dacht aldus brave huwelijken te hebben voorbereid, omdat men er ook daarna in 't algemeen in slaagde, partijen, die niet bij elkaar pasten, bijeen te houden. Men mag er zich over verbazen, dat op deze wijze niet nog meer huwelijken een hel zijn geworden (een onbeperkte kinderzegen was hier wel nodig), maar, dat het percentage huwelijken, dat „in de hemel gesloten” werd, groot kan zijn geweest, valt nauwelijks aan te nemen. Men maakte immers diepere geestelijke contacten tusschen aanstaande echtgenooten onmogelijk.

Maar nu komt de rijpende jeugd onder de drang der maatschappelijke ontwikkeling in verzet. Ze laat zich door de kerkelijke overheid niet meer de weg voorschrijven, die te sterk afwijkt van haar eigen inzichten en wenschen. Allerlei enquêtes bewijzen, dat waar in katholieke streken de industrie binnendrong, ouders en geestelijkheid weinig meer vermogen. „Minstens 90 pCt. van de arbeidersjeugd” zegt prof. Freuchen „wordt niet meer door ons bereikt”.

Hier kan alleen, schijnt het, een principiele verandering in de opvoeding der rijpere jeugd nog uitkomst brengen, maar het is moeilijk aan te nemen, dat het aanpassingsvermogen in deze richting groot genoeg is. De jeugd eenigermate vrij laten en dan jongens en meisjes bij elkaar, wat de eenige weg zou zijn, om het erotische leven te reguleeren, dat kan en dat zal de geestelijkheid niet doen, want ze heeft van ouds een diepgeworteld wantrouwen tegen alles wat verband houdt met het sexueele. Met pijnlijke nauwgezetheid en groote deskundigheid wordt zelfs uit de kerkelijke muziek alles verwijderd gehouden, wat ook maar zwakjes een erotische snaar zou kunnen doen trillen.

Dit is volkomen logisch en juist van 't standpunt der geestelijkheid uit gezien. Maar het is niet voldoende, om het jeugdleven in zijn geheel te leiden en te beheerschen. Voordat een modern psychiater in zijn beroep treedt, laat hij zich veelal analyseeren door den bekwaamsten psychiater, dien hij vinden kan. Hij moet — dat is

duidelijk — weten, wat er in hem zelf woont, voor hij kan weten, of bepaalde reacties bij zijn patiënten misschien ook verband kunnen houden met typische kanten van zijn eigen wezen.

Staat zijn eigen wezen hem niet scherp en helder voor de geest, dan verwacht hij zichzelf voortdurend met zijn patiënt en bereikt niets. Het ware te wenschen, dat alle paedagogen over een dergelijke zelf-kennis beschikten. Dat zou hun pupillen ten goede komen, want deze moeten nu maar al te vaak boeten voor reacties, die slechts door de karakterfouten van hun leiders worden opgeroepen.

In die zin zou het nuttig zijn, dat de katholieke geestelijkheid aan zelf-analyse kon doen. Ze zou weten, dat ze tengevolge van het feit, dat ze zich verplicht tot het celibaat, een kijk op menschen en verhoudingen krijgt, die maar al te zeer afwijkt van de waardeering van „gewone menschen“.

Ik schrijf dit niet op eigen gezag neer, maar op gezag van katholieken, met wie ik deze kwestie mocht doorpraten en die hierin een wezenlijk gevaar zien voor de katholieke opvoeding.

Tengevolge van het feit, dat de geestelijken, die per saldo toch ook natuurlijke menschen zijn, op grond van hun roeping elke gedachte aan een sexueele gewaarwording moeten onderdrukken, ontstaat maar te vaak, wat men in de psychologie noemt „een verdrongen complex“, dat een objectief oordeel over het erotische en sexueele element in het bestaan van den mensch vertroebelt. Ik zeg dit niet, om hatelijk te zijn of pikant. Daarvoor ben ik te zeer van de onmisbaarheid van geestelijke leiding overtuigd. Het feit intusschen ligt er, dat waar het oordeel der geestelijkheid in zaken van opvoeding dwingend gezag heeft, dit ernstige gevolgen kan hebben voor de leiding van de massa, die op het even besproken punt haar clerus niet volgen kan zonder ernstig gevaar te loopen zich te laten forceeren.

Ik ben het met Foerster eens, dat de werkelijk hoogstaande vrouw zich met de mantel der reserve zal blijven omgeven in de omgang met de andere sexe en zoowel in woord als in kleeding die reserve tot uitdrukking zal brengen en om haar eigen emotionaliteit veilig te stellen en om het sentiment van den man niet noodeloos te irriteren. Ik denk er dus niet aan de lof te zingen van de vrouw, die met haar neiging tot ongekleed zijn tot het uiterste gaat, zoo min als ik me in een winkel voorwerpen in handen laat stoppen, die kennelijk in de étalage hebben gelegen, maar dat neemt niet weg (ik heb me daarover van katholieke zijde frappante voorbeelden laten vertellen), dat de geestelijkheid vreeselijk overdreven opvattingen heeft omtrent de kwade gevolgen van wat luchtiger kleeding. Ze heeft een afschuw van alles wat naakt is en waar twee jonge menschen van verschillend geslacht samengaan, dikwijls een zickelijk wantrouwen.

Kinderen, die volkomen onbevangen zijn, en wat hun kleeding en wat hun omgang betreft, worden maar te dikwijls door scherpe kritiek of hatelijke opmerkingen tot denken gebracht over dingen, die in hun bewustzijn nog heelemaal niet leefden. Dat door wantrouwen „afgeklarte“ kinderen dan juist gaan broeien over dingen, die hun als „zondig“ worden voorgehouden en die voor 't overige met een sluier van gevaarlijke geheimzinnigheid blijven overtoegen, spreekt voor wie de neiging tot fantasieeren bij kinderen kent, van zelf.

Laat ik ter adstructie van mijn betoog één voorbeeld mogen geven.

In „Ons eigen blad“ (orgaan van onderwijzers-geestelijken) van 15 Aug. 1928 stort een inzender haar hart uit over de schaamtelooheid van de katholieke jeugd en de afstomping van de ouders. „Onlangs stapte een pas voor goed van school thuis gekomen meisje bij ons binnen. „Kijk eens, is dit niet fijn“ Op haar hand lag een zelfgenomen kiek, nog nat, juist als de plakkerige pakjes, waarin dit „schaap“ zichzelf en een vriendin vlak voor het zwembassin had gefotografeerd.

„Maar kind, hoe dūrf je? wat zegt moe wel van dit vieze ding? Schandelijk. Heb je niet meer schaamtegevoel?... Als je niet gauw met dit vuile plaatje weggaat, stoppen wij het in de kachel?“

Waarop het kind: „Gut, u neemt het ook zoo raar op, wat is daár nu aan? Zoo zie je er zooveel“.

En de opvoedster: „Wij dachten, dat jĳ je niet zóó zou willen verlagen.“

Dit zusterje weet nog meer erge dingen. Van jongens, die gezamenlijk gaan baden zonder toezicht en zonder zwembroeken. Ik zal dit drama niet afschrijven, ofschoon het een uiterst bedenkelijk licht werpt op de mentaliteit onzer geestelijke opvoeders. Te denken, dat ikzelf tot mijn twaalfde jaar steeds zonder zwembroek in gezelschap van andere ongekleeide bandieten „op eenzame plekjes“ heb gezwommen en mij mijn naaktheid nooit geschaamd heb, het is om te rillen, nu ik weet, dat een klein krampje onder zulke omstandigheden voldoende is, om je zoo de hel te doen binnenzwemmen. „Weet je wel“, aldus volgens 't zusterje een onderwijzer, die de zwemmers aan 't Gooi-strand op zwemmen betrapt, „dat jullie hier misschien over een kwartier allemaal zoudt zijn verdronken? Juist, omdat 't hier eenzaam is, omdat hier niemand jullie kan zien? En zeg jĳ me nu eens eerlijk (de knaap werd diep in de oogen gekeken) wáár zou jĳ dan óver een half uur geweest zijn, als ik niet was gekomen?“

Psychologisch is dit aan alle kanten mis. Om te beginnen had deze opvoedster zich niet willen of kunnen verplaatsen (en daar ging ze blijkbaar prat op) in de volkomen neutrale gemoedstoestand van

't kind, dat het portretje liet zien. Die neutraliteit mocht ze het kind benijden. De opvoedster met haar anti-badcostuumcomplex was er blijkbaar ver van af en ook wij getrouwde mensen, geachte geestelijke paedagogen, hebben in zulke „vuile dingen" in 't minst geen erg. In zulke eenvoudige natuurlijke situaties is ons oog niet boos en wie zich daarover opwindt, valt onzerzijds onder de verdenking..... maar laat ik niet onbeleefd worden. Het ergste is echter, dat de opvoedster allerlei ondeugd-zame associaties, die zich blijkbaar aan een nat badpak laten verbinden, oproept in een „onnoozel schaaap", dat dan verder de ongerechtigheid maar met zichzelf moet uitvechten, aangezien de corrigeerende dame het voor geen geld zou inlichten over de zonde, die zich bij zoo'n badpak laat fantaseeren.

Die jongenszwemmerij is nog interessanter. Ik neem aan, dat ze 't geen zonde vindt een frissche, sterke en zindelijke body te hebben. Wat is dan echter de oorzaak van deze geheime zonde, van deze zwemmerij zonder zwempak, ver van de menschen? Niets anders dan het gemis van een gesanctioneerde zwemgelegenheid. Want geen normale jongen zal zijn te „verleiden" ver van huis te zwemmen, als hem op daartoe aangewezen plaatsen dicht bij huis de gelegenheid wordt gegeven. Ik weet dan ook niet, als er op deze manier, ooit een katholiek jongetje mocht verdrinken, wie daarvoor boeten moet.... de „Eer en Deugd"-paedagoog met geheel verwrongen denkbeelden van eer en deugd of de drenkeling. Ik heb op dit punt eenig vertrouwen in de katholieke theologie en in de goddelijke rechtvaardigheid.

Waarom ik bij dit geval zoo lang heb stil gestaan? Omdat zich hieraan zoo duidelijk laat demonstreeren, waar de Katholieke schoen wringt. De narigheid, die wij met onze jeugd, die de publieke dancings onder voor de moraliteit zoo ongunstige omstandigheden frequenteert, hebben, is de boete, die de gemeenschap heeft te betalen voor de onnatuurlijke dwang, waaraan de sexen zijn onderworpen.

Wij kunnen de jongens en meisjes gedurende de puberteit allerlei obstakels in de weg leggen, om elkaar te naderen — het eenige resultaat is, dat ze elkaar weten te vinden onder omstandigheden, die wij niet in de hand hebben en die voor de ontwikkeling van de moraliteit gevaarlijk zijn, niet 't minst, omdat ze 't gevoel hebben te genieten van een verboden vrucht. Indien jongens en meisjes — in een zuivere sfeer — geregeld contact met elkaar kunnen krijgen, zou 't resultaat zijn, dan ze elkaar op andere wijze veel minder zoeken dan nu 't geval is.

Wij zullen ons, wat de opvoeding van de rijpe jeugd betreft, anders moeten instellen dan de katholieke geestelijkheid doet. Ik

neem hij voorbaat aan, dat zij van den leek op 't gebied van de opvoeding in het algemeen weinig te leeren heeft, maar op 't groote terrein van de sexueele opvoeding, waar plotseling de moeilijkheden ontstaan, beter gezegd van latent openbaar zijn geworden, zal zij — en dat is het oordeel van menig goed katholiek — zich meer op de intuïtie van den leek moeten verlaten, die in eigen leven heeft ervaren, dat een groot aantal moeilijkheden zich van zelf hebben opgelost, die toch voor 't zedelijk weerstandsvermogen uitstekend hebben gewerkt. De leek heeft in dit opzicht meer vertrouwen (dat vertrouwen wekt) en dit is op dit terrein van de grootste beteekenis.

VAN VERHOUDINGEN, DIE ZICH WIJZIGEN.

a. Kerk en Maatschappij.

Er bestaat een algemeene neiging bij den mensch, om het verleden te prijzen boven en ten koste van het heden. Psychisch berust deze neiging op de tendentie in onze geest, om aangename herinneringen te bewaren en te idealiseeren en onaangename te vergeten. Ook speelt de vitaliteit onzer jeugdherinneringen, waarin door alle zintuigen vastgehouden complexen een plaats hebben en die overwegend van optimistische aard zijn door de wijze, waarop de kindergeest ze heeft gekleurd, een groote rol.

Daartegenover steekt het heden als een grauwe realiteit altijd ongunstig af en zoo hoeft 't niet te verwonderen, dat de meening algemeen is, dat we leven in een tijd van sterke demoralisatie der jeugd. Ieder rijp geslacht heeft de jeugd losbandig gevonden, omdat zij nu eenmaal geen duplicaat wordt van de generatie, waaruit zij voortkwam.

Wij moeten eens ophouden het verleden steeds in verheerlijkt licht te zien. Wij hebben voor dit opstel nog eens opnieuw kennis genomen van Eduard Fuchs' „Sittengeschichte". Het is jammer, dat dit werk door den uitgever is volgestopt met illustraties, die het een pornografisch oacht geven. De tekst is — ik zeg dit op gezag van den eerste onder de Nederlandsche sociologen — ernstig wetenschappelijk werk. Wie dit werk nagaat, kan zich niet onttrekken aan de indruk, dat de publieke moraliteit in onze dagen verre uitsteekt boven die in vervlogen eeuwen. Uitspattingen van de meest walgelijke soort, waarvan wij geen flauw denkbeeld hebben, pasten destijds in het algemeene zedenbeeld en als men zich daarover niet druk maakte — ook de geestelijkheid niet — was het, omdat deze uitspattingen de gezagsstructuur van de toenmalige maatschappij niet aantastten, enkele excessen als die van de Wederdoopers uitgezonderd, waarmee men

dan ook korte metten maakte, omdat ze op sociale anarchie dreigden uit te loopen. Men had 't gevoel, dat het volk op gezette tijden behoefte had zich naar zijn aard uit te leven en men was er zeker van, dat het zich daarna weer te gemakkelijker binnen de perken liet houden. Men idealiseere in dit opzicht noch de katholieke periode der Middeleeuwen, noch de calvinistische zeventiende eeuw. Het volk was voor geen kleintje vervaard; het ging er vaak ruig toe. Fatsoenlijke arbeidersmeisjes van heden zouden tegen de obscene vocabulaire van menig deftig zeventiende-eeuwsch lid der magistratuur, steunpilaar van zijn kerk, met heel haar wezen protesteeren.

Ondanks alles, wat men van ons wil zeggen, zijn wij ordelijker dan eenig geslacht voor ons. In een drietal étappes heeft na de Middeleeuwen het individualisme zich baan gebroken, maar wie zou willen beweren, dat wij daardoor in volstrekte zin ten prooi zijn geworden aan de anarchie, vergist zich. Geestelijke tucht bindt zich althans niet meer uitsluitend aan godsdienstige en kerkelijke leertucht. Brabant is in absolute zin geen voorbeeld van tucht voor Holland; ik hoorde zelfs eens van een Brabantsch burgemeester, dat de „ergste communist” als raadslid nog maar een vriendelijk beestje was vergeleken met wat Brabantsche raadsleden aan geestelijke tuchteloosheid te genieten geven.

De kwestie is deze, dat sedert de Middeleeuwen de wereld in een ononderbroken emancipatieproces is betrokken, maar dat er naast de ontbindende factoren, die ongetwijfeld aan het werk zijn, toch ook nieuwe constructieve krachten werken, zoodanig, dat elke désorganisatie op de voet gevolgd wordt door nieuwe structuren, die blijkbaar beter functionneeren dan de oude hebben gedaan, al willen we ter voorkoming van misverstand gaarne opmerken, dat die structuren vaak meer uiterlijk dan innerlijk werken.

Men mag dan ook niet tot de conclusie komen, dat de mensch minder is gebonden dan vroeger, zooals veelal geschiedt, de banden zijn volstrekt niet geringer in aantal dan b.v. in de Middeleeuwen, maar de aard van deze banden wijzigt zich.

Wij denken zoo graag, dat de mensch in de M. E. onder zware druk leefde en dat wij nu dan toch maar heerlijk vrij zijn. Het is waarschijnlijk net andersom. Wat ons, althans velen van ons, benauwd zou hebben: het kerkelijk leergezag, werd toen als vanzelfsprekend aanvaard. In een weinig beweeglijke maatschappij heeft men weinig behoefte aan geestelijke vrijheid, omdat men weinig tot een zelfstandige interpretatie van de realiteit wordt geprikkeld — daarentegen was echter de sociale vrijheid in de M. E. veel grooter. Stel u voor een mensch uit de M. E., die leven moest als wij met onze werkdagen, die als een legkaart in elkaar zitten, die vrij zijn te doen, wat

we willen, als we maar zorgen om 9 uur op kantoor te zijn en om half elf de post te hebben afgewerkt. die moeten draven om de tram te halen, opdat ons de trein van een uur zooveel niet ontgaat, omdat we om twee uur zooveel een conferentie hebben in een andere stad. Wij zijn zoo vrij als een vogel, maar onze vrijheid wordt gesymboliseerd door het spoorboekje en bestaat alleen hierin, dat we al ons draven langs de gebaande wegen „vanzelfsprekend” vinden. De M.E.'er zou zich even ongelukkig voelen en onbekwaam tot dit soort van aanpassing als de Chinees of de Javaan, die uit de agrarische verhoudingen wordt overgeplant in industriele, waar hij de machine op de minuut af heeft te bedienen op gevaar af anders brokken te maken.

De Middeleeuwer mag de geestelijk gebondene zijn geweest, sociaal was hij veel vrijer dan wij, een groot deel onzer mag zich geestelijk vrij voelen van opgelegde banden, sociaal zitten we zoo pijnlijk vast, dat alleen gewoonte en routine ons zieleleven voor overbelasting kunnen behoeden.

Nu is 't een feit, dat een mensch een groot aantal dunne of een klein aantal dikke banden noodig heeft, om rechte wegen te gaan, aan de andere kant is 't even waar, dat hij — en daarmee toont hij waarlijk mensch te zijn — een te zware druk op zijn vrijheidsgevoel niet verdraagt.

Banden heeft hij noodig... de losse sociale verbanden der Middeleeuwers hebben herhaaldelijk uitbarstingen van anarchie tengevolge gehad en om die anarchie te keeren, moest de Kerk wel tevens optreden als sociale politie en op den heelen mensch (ook den socialen) zijn tucht leggen als een stuk dwingend recht. Wel verre van de Kerk iets te verwijten, als zij haar bekende rigoureuse methoden toepaste, kan men zeggen, dat deze experimenteel de eenige middelen zijn gebleken, die een ongebonden massa tot een tucht konden brengen, die de sociale ordening dier dagen intact liet.

Maar naarmate de maatschappelijke ontwikkeling voortschrijdt, wordt eenzijdigs meer en meer gevraagd van 't persoonlijk initiatief van 't individu, dat gedwongen is zich aan te passen aan nieuwe verhoudingen, waarop de oude geestelijke leiding niet was ingesteld — terwijl anderzijds het aantal sociale banden, waardoor zijn leven steeds meer wordt gefixeerd, het noodzakelijk maken, dat hij voor zijn geestelijk wezen meer uitingenvrijheid krijgt, wil hij niet stikken. En ook al komen er tal van uitingen uit zijn geest, die in het licht van de waarheid uitermate troebel zijn, wat bij elke emancipatiefase, ook die der puberteit 't geval is, de maatschappij stort er niet van in elkaar, omdat haar structuren te stevig zijn, om van individueele geestelijke aberraties eenige last te hebben.

De sociaal-paedagogische ontwikkeling verloopt dus zoodanig: van zwakke sociale verbanden (waarbij een Kerk met een ook sociaal in sterke mate dwingend gezag) naar sterke sociale verbanden, waarbij de Kerk behoudens haar nimmer eindigende algemeene verantwoordelijkheid geleidelijk haar initiatief en rechtstreeksche bemoeiing met sociale structuren overdraagt.

De leek stelt zich meer en meer op deze houding in. Naarmate hij groter sociale verantwoordelijkheid heeft, krijgt hij te sterker de neiging, om te zeggen: „Dat zijn *mijn* zaken, laten dominee en pastoor zich bij de hunne houden.” De geestelijkheid staat voor een leekenpubliek, dat naarmate de maatschappij zich ontwikkelt en de maatschappelijke banden zich vermeerderen, meer onwillig wordt, om zich op sociaal terrein te laten gezeggen — en dat drukt zich uit in de heele levenshouding van dat publiek, dat graag van den geestelijke spreekt als van den „Weltfremde”. (Zie de discussies over de Olympische spelen in „Ons eigen blad”.) Die geest is sedert lang in de rijpere jeugd gevaren en natuurlijk in deze jeugd 't meest, omdat zij zich in volle emancipatie bevindt en een gezag, dat zijn vrijheid bedreigt, uit zijn aard moet ontkennen. Vandaar dat die 90 % van de arbeidersjeugd, welke zich volledig aan de leiding van de geestelijkheid heeft onttrokken, in deze beschouwingswijze geheel past.

Het spreekt voor schrijver dezes vanzelf, dat een Kerk in 't algemeen een beginsel, dat zich op de grondslag van een wereld- en levensbeschouwing heeft georganiseerd, waaruit zijn leden inderdaad leven en dat zijn verantwoordelijkheid ten opzichte van opvoedingsvragen (voelt) geen afstand kan doen van leiding en toezicht bij de opvoeding van zijn adhaerenten. Een geestelijk beginsel, dat deze aspiraties zou missen, zou ziek en krachteloos zijn.

Maar aan de andere kant is 't evenzeer noodzakelijk, dat de geestelijke leiding met de veranderde tijdsomstandigheden rekent en in zijn paedagogisch systeem binnen zekere grenzen ruimte laat voor wat in de maatschappij leeft en werkt. En we zouden niets van Montessori geleerd hebben, wanneer we het recht van het wezen op ontwikkeling van zijn eigen, diepste aard nog zouden willen ontkennen en van de krachten, welke die zelfontwikkeling drijft, niet gebruik zouden willen maken voor 't doel, dat we moeten nastreven.

We kunnen 't ook nalaten, maar dan zal 't eenige gevolg zijn, dat we naast 't leven komen te staan en dat 't leven zijn gang gaat zonder ons.

De machtige stroom nu, welke het geestelijk leven van de rijpere jeugd beweegt, is de erotiek. Die erotiek heeft licht en lucht nodig en we hebben de vormen te zoeken, waarin ze de jeugd niet tot verderf,

maar tot zegen wordt. De nieuwe vormen zullen zijn nieuwe sociale structuren, die de jeugd met 't gevoel vrij te zijn meer binden, dan ze ooit gebonden is geweest, omdat we een verantwoordelijkheid op haar schouders leggen, welke ze nooit hebben gekend, al zal ten opzichte daarvan de volwassene natuurlijk zijn eigen hogere verantwoordelijkheid nooit mogen prijs geven.

Tenslotte rijst er in verband met 't probleem „Kerk en Maatschappij” een beklemmende vraag: „Loopt dit tenslotte niet op algeheele abdicatie van de Kerk als geestelijke leiding uit en houden wij niet een maatschappij, welke, aan zichzelf overgelaten, elk normgevoel zal verliezen en in 't moeras zal terecht komen?”

De vraag is uitermate ernstig voor wie in de godsdienst de groote heiligende en reinigende kracht zien voor den mensch individueel en menschelijke verhoudingen.

Schrijver dezes is in dit opzicht in 't geheel niet pessimistisch gestemd, ofschoon daartoe alle aanleiding lijkt te bestaan. Er kan (wijfel zijn omtrent de vraag, of de huidige godsdienstvormen gebavend uit deze periode van geestelijke en sociale crisis te voorschijn komen, het kan geen vraag zijn, of de godsdienstige beginselen en waarheden, die zij besloten houden, de huidige verwarring zullen overleven.

Juist, wanneer de band tusschen de Kerken en de opportunistische levensbelangen lossen worden en de Kerk voor 't gevoel van de massa zich niet meer partij stelt, zal de geestelijke werkingssfeer van de Kerk weer grooter worden, als zij althans de nieuwe aanpassingsvormen weet te vinden.

De neiging tot individualiseering, die de Maatschappij in 't bloed zit en die gebiedt ieder mensch te behandelen naar zijn bijzonderen aard, zou tot een atomisme voeren, dat zonder de synthetiseerende werking van de godsdienst, noodlottig zou blijken voor onze heele cultuur.

Om deze synthetiseerende werking te kunnen volbrengen echter, is voor de kerken noodig, dat ze gehoorzamen aan wat de paedagogische grondwet is. Opvoeden beteekent loslaten.

Niet een absoluut loslaten, maar steeds een slaken van banden, die knellen en een binden met nieuwe banden van verantwoordelijkheid, die „zelfbindend” werken. Zoo ergens, dan geldt deze wet voor onze rijpere jeugd. Wie bang is zijn gezag jegens haar te verliezen, heeft het bij voorbaat verloren — wie haar in vertrouwen tegemoet treedt en haar de bewegingsvrijheid gunt overeenkomstig haar aard, daarbij toonende in begrip haar meerdere te zijn, die houdt haar en bindt haar met sterke banden.

Deze kunst zal helaas nog over de heele linie geleerd moeten wor-

den en ik zeg niet, dat zij gemakkelijk is. Want zij veronderstelt afstand van formeel gezag, maar het binden aan echte autoriteit, die in het wezen der dingen ligt.

b. Gezin en Maatschappij.

Bij de installatie van de regeeringscommissie inzake het dansvraagstuk heeft de minister van Binnenlandsche Zaken officieel het vermoeden uitgesproken, dat de demoralisatie onzer jeugd, welke in de moderne dansrage openbaar wordt, iets te maken zou kunnen hebben met veranderde gezinsverhoudingen. Niemand zal Z.E. van lichtzinnigheid beschuldigen dit vermoeden aan de openbaarheid te hebben prijs gegeven. Inderdaad danken onze publieke dansings hun klanten aan het feit, dat het moderne gezin hen onvoldoende vasthoudt en ze zijn wel zoo goed bij wijze van wederdienst mee te werken de gezinsverhoudingen nog verder te ondermijnen.

Het gaat natuurlijk niet aan in een kort bestek als mij gegeven is het probleem Gezin en Maatschappij volledig te behandelen, maar waar dit artikel bedoelt een soort van sociaal-paedagogische diagnose te geven, zal het niet mogelijk zijn daarover geheel te zwijgen. Ik hoop later mijn overtuiging, dat er geen enkel instituut is, dat in paedagogische betekenis bij het gezin ook maar in de schaduw kan staan, nog wel eens uitvoeriger toe te lichten.

In cursussen, die ik over het probleem der gezinsopvoeding aan ouders geef, pleeg ik mijn betoog te verbinden aan deze teekening:

Ze stelt „het ideale huwelijk” voor volgens opvattingen, die, naar ik meen, de eenige zijn, welke onze maatschappij op dit punt kunnen saneeren. a en b zijn twee personen van verschillende sexe, die zich in echtelijke liefde gaan verbinden. De echtelijke liefde in haar hoogsten vorm valt uiteen in tweeërlei kracht.

In de eene, de sexuele, „kruisen” de twee elkaar. Deze drang tot kruising is in wezen niets anders dan een drift tot zelfhandhaving, die niettemin van het hoogste belang is. Niet alleen, omdat deze

kruising voorwaarde is voor het voortbestaan van het paar in het jonge leven, dat uit hen zal voortkomen, maar ook, omdat de biologische structuur, die wij in het huwelijk voor ons zien aan deze kruising, uit instinctieve drang geboren, haar werkelijke consistentie dankt. „En ze zullen tot één vleesch zijn”. We verbeeldde ons al haast boven de natuurlijke ruigheid van de bijbel uit te zijn, maar wee ons, zoo dit ooit mocht gebeuren!

Uit de verbinding van twee lichamen komt na ontzaglijke pijn nieuwe weelde op van jong leven en het is dit jonge leven, in mijn teekeningetje door driehoekjes aangegeven, dat het natuurlijke bindweefsel vormt tusschen de twee individuen, dat al weer op geen enkele andere wijze is te vervangen. Waar tusschen a en b het vacuum der kinderloosheid blijft, mist het samengaan van man en vrouw zijn natuurlijk doel, kunnen ze elkaar in de ontplooiing hunner natuurlijke gevoelens nooit volledig vinden.

Maar dit alles vormt nog niet het echte huwelijk, „de echt”, zooals het zoo echt heet. De mensch is meer dan natuurlijk, hij is ook geestelijk wezen en ontplooit zich als zoodanig in steeds grooter veelzijdigheid. Man en vrouw moeten elkaar dus zoeken als geestelijke wezens. Als er verschil is tusschen ons en de primitieve volkeren, dan ligt het hierin, dat bij ons zelfs langzamerhand het geestelijke voorop gaat. De erotiek begint in de moderne mensch te ontwaken lang voor de sexueele drang werkt. Dat zal bij de oervolken ook wel zoo zijn, ook daar zullen de zielen wel zingen, maar zij hebben geen woorden, missen onze uitdrukkingsmiddelen, om de dingen van de ziel uit te zeggen. De erotiek leidt tot een schuchter geestelijk elkaar zoeken en betasten en als op dit punt twee zielen elkaar kunnen naderen en naast elkaar kunnen gaan (in geestelijke versmelting geloof ik niet; de mensch blijft in zijn diepste wezen innerlijk eenzaam), dan komt langs de weg, die de erotiek ging, het offer, de overgave.... beide zijn bereid zich in de ander te verliezen en nu volgt in het echte huwelijk de toestand, dat de wederzijdsche zelfhandhavingsdrift der sexualiteit wordt opgevangen door de offerbereidheid van de ander en het hart sluit zich. Vanuit dit hart zijn alle uitgangen van het sociale leven en de kinderen liggen in de veilige beslotenheid eenzijdig van de natuurlijke liefde, die de ouders bindt, anderzijds van de offerzin, die ze elkaar betoont. Arme kinderen, die moeten leven in een gezin, waar de natuurlijke liefde tusschen man en vrouw ontbreekt, arme kinderen ook, door wie ook de geestelijke sympathieën, die man en vrouw verbinden, niet heen kunnen gaan. Men moet er Jung en Stekel maar eens op nalezen, om te weten welke gevaren deze kinderen loopen.

Het is de natuurlijke moederliefde, die de oerbron is der sociale

gevoelens. We schijnen in een tijd te leven, dat 't noodig is dit opnieuw duidelijk te maken, zelfs aan menschen, die zichzelf bij uitstek sociaal vinden. Ik las onlangs het bekende boek *Kannibalen en Paradijsgavels* van Aage Krarup Nielsen, waarin over de Kaja-Kaja's op Nieuw-Guinea wordt gehandeld. Dit volk kent als de meeste natuurvölker — volgens de schrijver — geen sentimentaliteit en geen medegevoel. Wat niet bestand is tegen de strijd om het bestaan moet ten ondergaan. Dat is de onverbuigbare natuurwet, dit geldt even goed voor de vijand op hun krijgstochten, die blijmoedig afgemaakt en opgepeuzeld wordt *als voor* hun eigen ouders als zij oud en hulpbehoevend zijn en niet meer voor hun voedsel kunnen zorgen. Men laat hen sterven, zonder dat iemand een hand uitsteekt om hun een dronk water aan te bieden of een beetje sago te geven, ook al is er overvloed van in het dorp. Hun taal heeft trouwens geen woord voor „dank” of om het begrip dankbaarheid uit te drukken.

Maar dezelfde schrijver, die aldus de absentie van alle sociaal gevoel constateert, toont ons een foto van een Kaja-Kajamoeder met kind en hij zet er onder: „Ook een Kaja-Kajamoeder vindt haar kind het liefste van de wereld” — en inderdaad, als wij moeder en kind aankijken weten we, dat wij in dit opzicht althans met de Kaja-Kaja's één zijn — de wortel van het sociale gevoel leeft ook bij de kannibalen en toont zijn leven in de moederliefde.

Dit is het eenige in Lindsey's boek „Opstandige Jeugd”, dat mij nog 't gevoel geeft, dat ook de Amerikaansche jeugd van de dwaalingen haars wegs zal terugkeeren: „Ook wel laat ik kinderlooze ouders (?) een baby aannemen. Daaruit vloeien dan wel onbeschrijfelijke tragedies voort, want ik geloof dat er niets wreeder is dan een gefolterde moeder van haar pasgeboren kind te scheiden. Het komt wel voor, dat ze het op dat oogenblik niet schijnen te voelen; maar later — maanden, jaren later — dan komen ze weer bij me en smeeken me, haar het kind terug te geven. En dat kan ik dan niet. Alles wat ik dan doen kan, is met haar praten, de smart zoo goed als ik kan te lenigen en haar dan weg te sturen. Later trouwen ze en krijgen kindertjes, die ze houden kunnen, maar nooit vergeten ze het eene, dat ze niet behouden konden en dat ergens in de wereld leeft... waar, dat weten ze niet.”

Als Lindsey van dit punt uit had willen beginnen te redeneeren en begrepen had, dat een biologisch zoo fundamenteel en absoluut gevoel toch zeker ook een absoluut zich instellen eischt van twee individuen, die dit gevoel bij elkaar in 't leven roepen, in de eerste plaats ter wille van de jonge wezens, welke dit gevoel geldt, dan zou hij zijn kruistocht aan de andere kant zijn begonnen en zijn banvloeken

hebben geslingerd naar de moeders, die in beschaafd Amerika achter blijven bij de Kaja-Kajamoeders en de mannen, die op vrouwen en kinderen parasiteeren.

Om tot mijn teekeningetje terug te keeren, ik heb het gevoel, dat het huwelijkshart naar de kant van het offerend samengaan in veel van de huwelijken niet sluit en dat men de opening nu maar met conventie en formeel gebod blokkeert, om de kinderen in veiligheid te stellen. Het is een oplossing, maar het is de ideale niet. Nooit kan eenige maatregel, die niet rechtstreeks uit de ziel van de echtgenooten komt, een organische afsluiting geven, al blijft het waar, dat velen, die elkaar wezenlijk zoeken elkaar ook zullen vinden in geestelijke zin, zoodat de sacramentele behandeling van het huwelijk ongetwijfeld voor duizenden het behoud en tevens diepste waarheid is.

Maar het groote levensgeheim steekt toch in het feit, dat twee individuen elkaar in natuurlijke en geestelijke zin *uit innerlijke drang* omvat houden in een onverbreekelijke band en dat deze band een veilige beschutting is voor het jonge leven, dat aan hen ontbloeit. Dit worstelen in elkaar geeft mogelijkheden van ontplooiing der wederzijdsche persoonlijkheid in moreele en geestelijke zin, welke op andere wijze, niet is te verkrijgen, en vermenigvuldigt beider innerlijke krachten op een wijze, die ieder ver boven het eigen kunnen opvoert.

Ondanks alles heb ik het gevoel, dat wij met het huwelijk de goede kant zullen opgaan. Als er veel huwelijken mislukken, is 't niet enkel, omdat de individuen zich te egoïstisch instellen, al zal ook dit in veel gevallen de oorzaak zijn. Maar een andere oorzaak is toch ook, dat geen genoegen meer wordt genomen met een huwelijk, dat slechts op natuurlijke basis rust — men vraagt wat van elkaar in geestelijke zin en stelt zich met de schijn niet tevreden. Als dan de enorme verantwoordelijkheid, die men als ouders tegenover kinderen aanvaardt, weer helder mocht worden ingezien, dan kan het niet anders of de toekomstige huwelijken moeten die van het voorgeslacht in diepte en zuiverheid van gevoel gaan overtreffen.

Voor 't oogenblik verkeeren we nog in een crisis, waarvan de kinderen maar te vaak dupe worden.

Van de kant der ouders eischt het gezin naast veel liefde en geduld oneindig meer *begrip* dan vroeger 't geval was, toen alles „van zelf“ ging. De hele maatschappelijke constellatie maakt, dat man en vrouw veel meer naar buiten leven en het zwaartepunt van hun ambities gemakkelijk buiten 't gezin plaatsen, waar dan alles vaak zooveel interessanter lijkt, maar gedurende de kleuterleeftijd en ook nog wel gedurende de schoolleeftijd der kinderen levert toch nog de ouderlijke leiding in het goede gezin betrekkelijk weinig moeilijkheden op. Ook

omdat gedurende dien tijd de natuurlijke liefde de voornaamste factor blijft, al kan inzicht niet worden gemist.

Maar als het kind de puberteit intreedt, loopt het met de geestelijke leiding van het gezin maar te vaak mis. Waar de ouderlijke inzichten primitief zijn, is de aanpassing aan de veranderde psyche uiterst moeilijk — waar de inzichten verondersteld worden beter te zijn, treedt omstreeks deze tijd vaak een misverstand tusschen de ouders op, dat én uit hun leeftijd én uit de leeftijd der kinderen moet worden verklaard. En ongelukkig neemt tezelfder tijd het leven van 't kind een heel andere richting. Vandaag nog veilig onder de hoede van vader of moeder of in de school onder leiding van de onderwijzer, gaat morgen voor velen de groote bedrijfspoort open, die hen opslokt. En niets wat kinderlijk aan hen is, wordt hier ontzien, geen enkele kinderlijke neiging, of hier wordt ze gewelddadig onderdrukt. In 't arbeidsproces verloopt maar te vaak alles mechanisch. Voor geen enkele spontane handeling is ruimte en 't kind moet psychisch ontleidigd worden, om automatisch zijn plicht te doen en om hen heen zijn menschen, die zich niet in 't minst interesseeren noch voor zijn nooden en ellenden, noch voor zijn stille en teere vreugden. Deze menschen, zelf maar te vaak onder een zware druk levende, zitten vol psychische complexen, die ze moeten ventileren en de jeugd krijgt daarvan ruim haar deel.

Deze psychische complexen zullen in het algemeen de sociale gezagsstructuren tot mikpunt kiezen, waartegen men innerlijk in opstand is en de eerste schok, die het kind heeft te ondergaan, ook blijkens enquêtes, die zich met het probleem bezig houden, is dat hem alle vertrouwen in maatschappelijk, geestelijk en natuurlijk gezag wordt ontnomen, iets wat in verband met zijn opstandige leeftijd maar te gemakkelijk lukt.

Behalve in zijn vertrouwen op de maatschappelijke en geestelijke leiding wordt de jeugd maar te zeer bedreigd in zijn fantasielevens. Grove scheldwoorden ontwrichten zijn zelfvertrouwen, maar zijn vage erotische voelen wordt bovendien maar te dikwijls geforceerd door obscene gesprekken. Onder deze moreele mishandeling heeft hij maar één wensch en d.i. uit de labiele bewustzijnstoestand te geraken, waarin hij zich bevindt en volwassen te zijn.

Hij probeert al vast zich de habitus van zijn modellen eigen te maken, die hier de toon aangeven, wordt een record-vloeker, oefent zich in 't effectvol schelden, doet aan vuilbekkerij en versterkt zijn positie door te doen, alsof hij uit ervaring van de meisjes die in de gesprekken zulk een groote rol spelen, alles weet.

Voor de meisjes is dit leven uiteraard nog veel erger, omdat ze

veel emotioneeler zijn en dus aan de eene kant veel meer in zichzelf hebben te overwinnen, voordat ze zich kunnen handhaven, aan de andere kant nog meer dan de jongens de neiging hebben, als ze uit haar evenwicht zijn, tot het uiterste te gaan. De gewone wijze, waarop zulke meisjes zich trachten te handhaven, is de bekende kattigheid, maar hier ontaardt ze spoedig in een tegen elkaar opbieden in ongebondenheid. Wat in dit opzicht uit meisjesmonden uit fabriekstreinen gehoord kan worden, is ongelooflijk.

De jonge mensch, die uit het gezin de fabriekspoort binnentreedt, komt in een gansch andere wereld. Het ware te wenschen, dat we onze kinderen deze wereld nog eenige jaren zouden kunnen besparen, totdat ze meer innerlijke consistentie hadden. Al zou ik niet gaarne generaliseeren — de sfeer hangt natuurlijk in sterke mate van 't peil af, waarop de mannelijke en vrouwelijke volwassen arbeiders staan, indien de moeders werkelijk besef hadden van de geestelijke en moreele mishandeling, waaraan haar kinderen zijn blootgesteld, zouden ze vaak wanhopig zijn. Maar de moeder merkt het niet. Het kind trekt zich gemeenlijk in norschheid terug op haar belangstellend vragen. Aan de moeder kan de jongen en het meisje deze dingen moeilijk vertellen, want vooral waar het sexuele begint, is de vertrouwelijkheid met moeder afgeloopen. En zoo leeft het kind een dubbel leven. Als de sfeer thuis niet heel zuiver en heel sterk is, zoodat het vuil van buitenaf wordt afgeschud zonder sporen na te laten — maar hoe vaak is dat het geval? — komt ook thuis spoedig de wrijving. Voorloopig zal het dan nog doen, zooals het gewend was, maar spoedig slaaf het de verzenen tegen de prikkels. Wat willen zijn ouders en wat verbeelden zij zich? Hij (zij) verdient toch zeker, brengt wat in. Moet hij zich dan thuis als een kind laten behandelen, terwijl hij in de fabriek dagelijks leert beter van zich af te bijten en mee te doen met de grooten? En hoort hij niet dagelijks van anderen, die hun eigen wegen gaan en zich niet storen aan wat men thuis zegt en heeft ook hij geen recht zich te doen gelden, waar vader en moeder van zijn inkomsten afhankelijk zijn? En vader en moeder, voor wie het loon levensvoorwaarde is, zijn maar al te zeer geneigd, als er door het verdienend kind aan de teugels wordt getrokken, toegeeflijk te zijn. Wie zelf verdient, heeft rechten, zoo voelen zij het.

Ze kunnen ook niet tegen hun kinderen op. We zeiden het reeds: zij hebben in hun eigen opvoeding niet geleerd de taal der overreding te spreken en hun begrip is gering.

Het zakgeld, dat deze kinderen tot hun beschikking hebben, is voor de leeftijd vaak veel te groot en allerlei practijken als knoeien met loonzakjes worden aangewend, om maar zooveel mogelijk geld voor

zichzelf te houden, waarvan men dan uit kan gaan naar bioscoop en dancing, cigarettten rookende en biertjes drinkende, zooals alles doet, wat heeft leeren leven.

Dat dit leeren leven vaak niet van onschuldige aard is bij dit jeugdige publiek, dat in geestelijke zin volkomen dakloos is, hoeft geen nader betoeg en dat jongelui, die aldus de weg der demoralisatie betreden, straks in het huwelijk zelf te kort schieten en als echtgenooten en als ouders, het is maar al te droeve werkelijkheid.

DE DWINGENDE MACHT DER TIJDSOMSTANDIGHEDEN.

Als 't om paedagogische vraagstukken gaat als dat van de leiding van den puber, is de paedagoog van ouds gewend zich op zijn principiele stellingen terug te trekken. Hij noemt zich volgeling van Rousseau en „waagt het met de vrijheid” — of wel hij is bij Augustinus ter schole geweest en wapent zich tegen de zonde, houdt de tucht strak en vertrouwt op de werking van het goede voorbeeld.

Beide opvattingen bleken in de practijk deugdelijk en ontlepen elkaar weinig, want los van eenig principe deed men ongeveer wat in de eigen levenskring gewoonte was en dus wisten de kinderen niet beter, of het hoorde zoo en ernstige conflicten bleven uit, zoolang tijden en verhoudingen zich weinig wijzigden. En zelfs al waren er ernstige déraillementen als waarop wij bij de bespreking der dorpsche verhoudingen doelden, dan waren zelfs deze déraillementen traditioneel en konden dus 't gemoed van den opvoeder niet ernstig verontrusten.

Maar een nieuwe tijd is gekomen met sterk wisselende verhoudingen; meisjes en jongens worden uit hun milieu gerukt en werken onder arbeidsverhoudingen, welke men nimmer heeft gekend en de opvoeder, die zoo vast de teugels in handen had en wiens leiding zoo gemakkelijk werd aanvaard, zoolang alles in het traditioneele spoor ging, merkt plotseling met schrik, dat zijn invloed op de puber bijna geheel is verdwenen en dat deze zijn eigen gevaarlijke wegen gaat.

Nu pas dringt het tot den opvoeder door, hoe weinig zijn opvoeding berekend is geweest op de vuurproef, welke zij moet doorstaan. Menig ernstig opvoeder ziet met leedwezen zijn pupillen als wrakhout meegesleurd op de kolkende stroom van het industrialisme, volkomen onbekwaam zichzelf te besturen onder zoo hachelijke omstandigheden. En van de gaafste elementen, waarvan men blijft hopen, dat ze uit het proces der demoralisatie onbeschadigd te voorschijn zullen komen, treft het toch, hoe weinig weerbaar ze zijn, hoe zeer ze de zedelijke moed missen te strijden tegen wat hen bedreigt.

In deze bange worsteling om de jeugd, kunnen de principiele stel-

lingen niet meer hun oude dienst doen en zullen opvoeders geneigd moeten zijn uit de feiten leering te trekken. Een eerste gunstig symptoom in deze richting is de eensgezindheid, die er op onze jeugdconferenties tusschen personen van zoo verschillende geestesrichting heerscht, een eensgezindheid, waartoe men, wat de algemeene pedagogische congressen betreft, zich nog niet heeft kunnen bekeeren.

Wij leven in een tijd, dat de nood ons is opgelegd en dat heeft misschien 't voordeel, dat we 't in principe eens kunnen worden over de wijze, waarop de psychische krachten in den jongen mensch zullen moeten worden geleid, om hem onder de gegeven verhoudingen voor schipbreuk te bewaren. En dan komen we noch met een absoluut vertrouwen in de menschelijke natuur, noch met een diep geworteld wantrouwen uit. Een bodemloos optimisme voert ons geleidelijk van de vaste grond in 't moeras, een wantrouwend pessimisme maakt de vaste conservatieve grond onder onze voeten zelf moerassig. Het een is al even erg als het ander.

Als ik van opvoeding iets begrepen heb, dan is haar taak de opwaarts stuwende krachten zooveel mogelijk te activeeren en te steunen in hun strijd tegen neerdrukkende tendenzen, om zoo de laatste te overwinnen. Maar dit kan niet en nooit door de stroom van potenties eenvoudig af te dammen. Ook al ontdekt men in die stroom troebele elementen — en die zijn in de puberteitsleeftijd overvloedig aanwezig — men mag hem niet verstoppen, omdat dit de veerkracht van de ziel zou vernietigen of tot een catastrofale doorbraak voeren.

Zoo ongeveer doet de opvoeder, die gedurende de puberteit de ontwikkeling van de erotische gevoelens geen kans durft geven, omdat hij de demoraliseerende werking der instincten vreest.

Het proces der geestelijke fermentatie, welke de puberteit tot stand moet brengen, wordt daarmee ernstig bedreigd, terwijl men, vooral onder de huidige verhoudingen, bij te sterke remming, het gevaar loopt van een doorbraak van sexuele instincten, welke bij een vrijere ontplooiing nooit de betekenis van een catastrofe hadden kunnen krijgen.

Wat in de rijpere jeugd aan opbouwende kracht aanwezig is, moet zich kunnen uiten en daarbij heeft de opvoeder te vertrouwen, dat het positieve element de leiding neemt.

Opvoeden is altijd een zaak van vertrouwen, maar ten opzichte van den puber geldt dit zeer in 't bijzonder. Wie den puber met wantrouwen tegemoet treedt, heeft 't spel bij voorbaat verloren. Natuurlijk zal op rustige wijze steeds geappelleerd moeten worden aan het roepings- en verantwoordelijkheidsbesef van 't jonge individu, wat uiteraard de godsdienstige mensch nooit zal nalaten.

Maar ook de ontwikkeling van het roepingsbesef bij den kweekeling eischt een gevoel van innerlijk-vrij-zijn, om dat te doen, wat in zijn aard ligt. En om verantwoordelijkheidsbesef te kweken is 't opleggen van verantwoordelijkheid eerste eisch. En verantwoordelijkheid ontstaat daar pas, waar een zekere mate van vrijheid is.

Wie in de opvoeding de weg der repressie gaat, verdient geen blaam, omdat hij 't kwaad bestrijdt, maar omdat hij de positieve krachten in de ziel de kans beneemt zich te doen gelden.

De klacht is niet van de lucht van de kant der opvoeders, die in vrijheid een gevaar zien, dat de rijpere jeugd in fabriek en werkplaats te weinig geestelijk en zedelijk weerbaar is, ook waar ze niet onder gaat.

Wie 't recht op zelfexpressie van de jeugd, speciaal in de puberteit verdedigt, zegt daarmee geenszins, dat er in deze jeugd geen neigingen ten kwade zijn, die in 't oog moeten worden gehouden, maar dat zelfs de strijd tusschen goede en kwade neigingen in de jeugd een zekere mate van vrijheid behoeft, om 't goede in de leiding te brengen.

Juist in die strijd zullen de anti-toxinen moeten worden gevormd, die de ziel tegen het indringen van verwoestende bacteriën wapenen.

En nu spreken we nog niet eens over het feit, dat de puber tegen alles, wat hij voelt als ongemotiveerde dwang, in opstand komt en dan in zijn radicalisme alles over boord gooit, wat met zooveel zorg in hem is opgebouwd.

Deze opstandige neiging, die er altijd geweest is, maar zich nu pas kan manifesteren, omdat het ouderlijk gezag door allerlei omstandigheden ernstig is geschokt, zou alleen voor den opvoeder voldoende moeten zijn, om te trachten al te hevige schokken op te vangen door knellende banden te slaken of te verruimen.

Anders slaat de jeugd de verzenen tegen de prikkels en de opvoeding der ouders — we zeiden 't reeds — is niet zoodanig geweest, dat ze tegen moeilijkheden, die ontstaan, zijn opgewassen.

VOORLOOPIGE SLOTBESCHOUWINGEN.

Nieuwenhuis heeft in een lezing over Lichamelijke Opvoeding gezegd, dat wij op dat terrein stonden „op heete bodem”. Maar hij heeft ons ook duidelijk gemaakt na de kratergangen met zijn gehoor te hebben ingespecteerd, dat het struisvogelpolitiek was deze te blokkeeren. Dat zou slechts tot een catastrofale uitbarsting voeren. Begrepen moest worden, dat elke kracht, die van binnen naar buiten drong, viel om te zetten in een kracht ten goede, als men ze maar op de juiste wijze richtte op objecten, die omhoog voerden. Reacties op

vrijheids- en bewegingsbeperking en haar strijdmiddelen: vechtinstant, heldenvereering, distinctieverlangen, verlangen naar sensatie, het baat niet ze te onderdrukken, integendeel, onderdrukking kan slechts leiden tot verlies van een psychische veerkracht, die onze jeugd noodig heeft als brood. Het eenige middel is de zaak in goede banen te leiden en dit kan slechts geschieden, waar moed, vertrouwen en deskundigheid hand in hand gaan, kwaliteiten, die door onze rijpende jeugd ten zeerste worden gewaardeerd.

Maar dan is er ook een streven naar omhoog te krijgen, want de rijpere jeugd is in haar diepste wezen idealistisch en schuwt laagheid en gemeenheid zoo men slechts idealen in haar wakker roept en haar de middelen gunt deze idealen na te streven.

Indien Nieuwenhuis de bodem van de sport „heet” noemt, dan wijst hij ons mede de oorzaak van deze hoge temperatuur. Wij, moderne menschen, schijnen onder een fatum te leven, steeds middel en doel te verwarren. De mensch zou met de moderne techniek een hemel op aarde kunnen hebben, hij wordt er slechts het slachtoffer van door deze tot doel te maken in zichzelf.

Er is niet veel inzicht voor noodig om te begrijpen, dat de mensch met zijn korter geworden arbeidsdag in zeer eenzijdig werk een overschot heeft van impulsen, die moeten worden afgereageerd en dat daartoe sport het middel is en zie deze sport wordt doel in zichzelf, leidt bij haar actieve beoefenaars tot recordrazernij en bij haar passieve bewonderaars tot maniakale bewustzijnsvernaauwing.

En zijn raad is dan: voed de kinderen anders op. Zorg er voor, dat de impulsieve stremmingen, die later tot psychische trombose kunnen leiden, (ik zeg dit alles in mijn eigen woorden) niet kunnen voorkomen. Leer de kinderen alles wat hen innerlijk beweegt op tijd, op de juiste en de zuiverst mogelijke wijze uit te drukken, dan zullen ze ook later geen behagen vinden in de schellinkjeshouding der huidige massa, maar een aristocratische zelfbeheersching vinden, die het deel is van hen, die uit eigen ervaring weten, wat de dingen innerlijk waard zijn.

Is dat ook niet het geheim van de Grieksche cultuur in haar goede tijd, dat ze het geestelijke en natuurlijke leven tot een alzijdige expressie wist te brengen en naast het evenwicht in deze uitdrukkingsvormen naar buiten, veroorzaakt door het feit, dat ze in wezen een eenheid vormden, een innerlijk evenwicht wist te bewaren? Ik vergeet geen oogenblik, dat dit evenwicht niet wordt gewonnen zonder een sterk en centraal levensbeginsel. Maar geen levensbeginsel kan juist zijn of goed worden toegepast, dat de natuur der dingen geweld aandoet en wat ons zoo triest stemt in de demoralisatie onzer jeugd, is dat deze demoralisatie in wezen niet anders is dan een reactie tegen

op deze jeugd gepleegd geweld. „Wie de natuur wil beheerschen, moet beginnen met haar te gehoorzamen. Ze laat zich van uit haar eigen wet leiden in de dienst van de menschelijke geest, maar wie meent haar de wet te kunnen stellen, wordt onherroepelijk het slachtoffer van zijn tegennatuurlijk pogen”. Zoo ongeveer sprak reeds omstreeks 1600 de groote Baco en wij begrijpen nu de waarheid, die hij uitsprak, waarschijnlijk al weer beter dan hij. Trouwens hebben we niet het Fransche spreekwoord, door hen van de Romeinen overgenomen: „Chassez le naturel, il revient au galop”? Zou hier de verklaring schuilen van het feit, dat blijkens inlichtingen, die ik persoonlijk kreeg, wel meisjes uit streng gereformeerde en geloovig katholieke kring heimelijk uit de kerk wegblijven, om naar dancings te gaan en dat A.J.C.ers deze zelfde dancings met diepe minachting voorbij loopen? Dan is er blijkbaar voor de katholieke en protestantsch-christelijke jeugdbeweging iets te leeren van de A.J.C.

Wij willen, voorzover het noodig mocht zijn, uitdrukkelijk vaststellen, dat bij de beoordeeling van dit resultaat geen waardeering wordt bedoeld van levensbeginselen, maar van de methode van leiding. Het blijkt, dat de methode van de jeugdzorg, waarbij de rijpere jeugd grootendeels passief is, noch de geestdrift, noch de zelftucht bereikt, welke met de methode der jeugdbeweging, waar de jeugd de illusie heeft eigen wegen te gaan, wordt verkregen. Als men opvoeders van christelijke huize spreekt, wordt dit laatste toegegeven. Maar — zoo wordt dan opgemerkt — het godsdienstig beginsel, dat ootmoed en deemoed eischt van 't menschenkind ook van den puber, kan geen pædagogisch procédé toepassen, waarbij kinderen zich als een soort van wereldveroveraars aandienen in een periode, dat ze nog volkomen chaotisch en hulpeloos zijn. Ware godsdienstzin speculeert niet op en exploiteert geen minderwaardigheidscomplexen in de jeugd door de baan voor overcompensatie vrij te laten. De socialistische beweging — zoo zegt men — is ten opzichte van de rijpere jeugd onbetwistbaar in het voordeel. Zelf nog in het emancipatiestadium leeft zij nog goeddeels uit het verzet en wordt beheerscht door een mentaliteit, die gretig ingang vindt bij de rijpere jeugd. De voor elke emancipatiebeweging typeerende superioriteitswaan, die een overcompensatie is tengevolge van ondervonden druk, past typisch in de geestelijke structuur van de rijpere jeugd en de knallende leuzen, waarin het jeugdidéalisme zich gaarne uit, vloeien haar uit het socialisme overvloedig toe.

Wat wilt ge? — zegt men dan — dit gaat voorbij. Ook het socialisme wordt eenmaal oud. De wijze waarop het heden ten dage de jeugd fêteert, geeft nu al wel eens de indruk, dat de socialis-

fische beweging zich meer warmt aan de jeugdbeweging dan dat het omgekeerd de jeugdbeweging vermag te inspireeren. In ieder geval: de godsdienstige mensch weet, dat hoogmoed *sonde* is en dat het eenige middel van innerlijke verwarring en druk verlost te worden is, zich met God te verzoenen. Dan valt van den mensch, die in de verdrukking leeft (dus ook van den puber) alle druk weg, onderscheidt hij de schijn van het wezen, weet hij zich uit te werken boven menschelijk oordeel en kan hij de wereld om zich heen rustig in de oogen zien. Zoo staan hier twee methoden onverzoeulijk tegenover elkaar: het roemen in eigen kracht, dat de kinderen bij de A.J.C. leeren en dat in wezen heidensch is en het roemen in Gods kracht, dat in wezen Christelijk is en dat gedurende de puberteit moet worden geleerd, opdat het niet te laat zij.

Deze tweede zienswijze is mij allermint vreemd en ik zal de laatste zijn, om te ontkennen, dat er waarheid in steekt, maar de heele waarheid geeft zij zeker niet.

Ik heb het al reeds gezegd: hoe streng de paedagogische richtingen zich in Nederland ook afzonderen, op één terrein hebben ze elkaar leeren vinden en dat is daar, waar ze het meest in de knoei zitten, op het gebied der rijpere jeugd. En zoo gebeurt het dat ze in gemeenschappelijke demonstraties elkaar ook hun werk laten zien en dat voor conferenties dus ook jeugdgroepen uit de verschillende kampen bijeenkomen. De psycholoog heeft dan een bijzonder goede gelegenheid vergelijkende studies te maken en ik geloof, dat er geen verschil van meening bestaat over het feit, dat in gezelschap, vooral in gemeend gezelschap van jongens en meisjes, de A.J.C. zich in openheid en onbevangenheid zeer gunstig onderscheidt van de religieuze groepen. Zoodat men voorzichtig moet zijn, zonder meer aan te nemen, dat de godsdienstige puber *op grond van zijn godsdienstige opvoeding alleen* leert de wereld om hem heen rustig en sterk in de oogen te zien. Er zouden van onverdachte zijde uitingen zijn te citeeren, dat hieraan veel ontbreekt.

Klaagt juist niet de clerus, dat ook de goede jongeren in fabriek en werkplaats zoo weinig weerbaar zijn, zoo zelden van zich af durven spreken, wat zij als dappere soldaten in de katholieke armee tegenover minderwaardige uitingen van medearbeiders moesten durven? De eenige gevallen, die ik ken van jongens, die op de fabrieken ouderen ongezouten de waarheid durfden zeggen en die blijkbaar innerlijk ongedeerd de vuile stortbaden, waaraan de jongeren bloot gesteld waren, weerstonden, waren A.J.C.ers, al vond men hen — begrijpelijkwijze — „reuze-opscheppers“. Wie anders durft zijn dan de groote hoop en het zeggen durft ook, heet altijd een „opschepper“.

Onze godsdienstige jeugdverenigingen mogen er dus voor zorgen „niet te veel in eigen kracht te roemen”, want die kracht treedt op plaatsen, waar we die gaarne zouden zien, weinig naar buiten.

Er moet dus ergens een fout zijn in de toepassing van de tegenstelling: overmoed-ootmoed. En die fout ligt hier, dat in de rijpende jeugd zelf een kracht werkt, die reinigt en bevrijdt, mits men die vrije baan laat. Het is een religieuze kracht van een wondere mystieke werking, die doorwerken moet, om de jeugd ook in geestelijke zin rijp te maken.

Spranger zegt het zoo wáár in het hoofdstuk van zijn meest bekende boek „Die religiöse Entwicklung des Jugendlichen”, (pagina 330):

Unendlich mannigfaltig sind die Funken und Strahlen, die das Göttliche von sich in die Seelen sendet. Es selbst mag ruhen droben im Licht der seeligen Genien — die leidenden Menschen aber werden von Klippe zu Klippe geworfen — jahrelang ins Ungeisse hinab; oder sie steigen, wie Faust, von Stufe zu Stufe, in Äonen der Läuterung zur Gewisheit hinauf.

Jedes Ringen um letzte Werte ist dann religiös, und folglich die ganze geistige Werdeprouzess des Menschen. Seine Wesungsformung, seine Auseinandersetzung mit dem Geheimnis, das dem Leben endgültigen Sinn zu geben vermag, ist im Kern ein religiöser Prozess, ja vielleicht das Wirken und Wachsen des Göttlichen selbst in der Seele.

Zou het kunnen zijn, dat een verstarde opvoeding het godsdienstige geheim, dat het wonder der puberteit omsloten houdt, misschien voorbij ziet en waar het de openheid van de jeugdziel niet aandurft, nu door sleutelgaten loert en slechts duisternis rapporteert, waar zij geen licht durft ontsteken?

In het veel omstreden boek „Mother India” van Catherine Mayo trof mij één ding heel diep en dat was de groote cultureele voor-sprong die Europa, dank zij het Christendom, heeft boven de kaste-maatschappij, waar de vrouw in sexuele hoorigheid geketend ligt. ¹⁾

¹⁾ Catherine Mayo teekende uit de mond van een Indische dame op:

„Ik ben met mijn echtgenoot naar Engeland geweest. Toen wij daar waren, liet hij mij de purdah op zij zetten, want vrouwen worden geëerbiedigd in Engeland. En ik ging dus vrij rond, in straten, winkels en musea en treinen en naar de huizen van vrienden, altijd op mijn gemak.

Niemand maakte mij bevreesd of viel mij lastig en ik had veel interessante gesprekken, zoowel met heeren als met dames. O, het was wonderlijk — een paradijs. Maar hier . . . hier is niets. Ik moet binnen de zenana blijven, mij strikt aan de purdah houden, zooals voor onze rang passend is en niemand zien dan vrouwen en mijn echtgenoot. Wij zien niets. Wij weten niets. Wij hebben elkander niets te zeggen. Wij twisten. Het is duf.” (Ned. vert. p. 82).

Deze „dufheid” is nog in sterke mate inhaerent aan de orthodox-christelijke vrouwelijke sfeer.

In Afghanistan vertellen de vrouwen in de harems elkaar van Europa, waar de vrouw zoo maar ongesluierd en onvergezeld over de straten gaat en overal in gezelschap van mannen verschijnen zonder gehinderd te worden, terwijl ze in het Oosten, voortdurend bewaakt en bespied, gevaar ducht van vreemde mannen, zoodra ze zich buiten de heining waagt. Is ze genoodzaakt onder vreemde mannelijke bescherming te reizen, dan draagt ze vaak een doosje bij zich met vergiftige slangen, om eventuele aanslagen met de dood te straffen.

Zonder te willen beweren dat hier alles in orde is (ten plattelande nog lang niet), kunnen wij zeggen, dat ten onzent de vrouw vrijheid van beweging heeft, zonder dat haar gevaren dreigen, tenzij op plaatsen, waar zij die kan verwachten en bij tijden zoekt. Wij realiseeren ons dit feit weinig, omdat we er aan gewoon zijn, maar de kanalisering van het sterkste der menschelijke instincten is zoodanig, dat de leden der sexen, zoolang ze geen recht op elkaar meenen te hebben, het „habeas corpus” eerbiedigen. Dit is een van de grootste winsten der westersche cultuur, een winst, die we aan het vrijheidsbeginsel danken op de basis van een verdiept verantwoordelijkheidsbesef, voor mijn gevoel aan het Christendom ontsproten.

Het zij verre van mij voor de jeugdbeweging een *laissez-faire* te willen propageeren. Principeel blijft in mijn oogen de volwassene voor de onvolwassene verantwoordelijk en het zou heel erg zijn indien het tot rijpheid gekomen geslacht in deze zaken Gods water maar over Gods akker liet loopen.

Maar er is met behoud van de diepere levensbeginselen een andere positievere houding mogelijk. Ja, men zou kunnen zeggen: wie de macht en de kracht van het geloof beleeft en weet te doen beleven, die zal in de vrijheid voorgaan. Staat er niet ergens geschreven van iemand, die over de golven vermocht te wandelen? Dat wandelen wordt niet geleerd door de jeugd de beenen te binden. Een van de treffendste bewijzen van de kracht van een werkelijk en levend geloof geven nog altijd onze vrouwelijke heilsoldaten, die, vaak jong nog, in de ergste hollen van ontucht en misdaad binnengaan, waar geen agenten durven komen en onverlet blijven.

Waar de geest zuiver is, daar gaan alle dingen goed — waar het oog boos is, worden alle verhoudingen ziek. Zou het niet een zaak van werkelijk geloof zijn voor onze orthodoxie dit booze oog *in eigen kring* van zich te werpen, opdat de kinderen geen prooi worden van een vreugdeindustrie, die op hun primitieve instincten speculeert?

Daarom is noodig nieuwbouw. Al is er een en ander gedaan, waar uit te leeren valt, het is nauwelijks meer dan een experiment. Het derde milieu, waarop voor de rijpere jeugd het wachten is, waarin

jongens en meisjes elkaar kunnen vinden en met elkaar als menschen leeren omgaan in wederzijdsch respect en in zelfrespect, moet voor de groote massa nog worden opgebouwd.

Daarom zijn noodig beginselen, daarvoor zijn noodig methoden.

Het lag niet in mijn bedoeling daarover ditmaal te schrijven. Ik wacht de verschijning van het rapport van de danscommissie gaarne af, om aan de bespreking daarvan een en ander te verbinden; dat een practische uitwerking van mijn beschouwingen zal kunnen zijn. Ik herinner aan wat ik in mijn inleiding zei, dat wij voor de opbouw van een derde milieu in de eerste plaats aangewezen zijn op de actieve medewerking van de moderne vrouw, voorzoover ze wezenlijk vrouw zal willen blijven. Haar aanwezigheid in deze sfeer is eenvoudig onmisbaar. Maar daarop kom ik nog wel terug.

Voor ditmaal mag ik besluiten met het trekken van enkele conclusies uit wat ik schreef:

1. Het is geen bewijs van reactionnaire gezindheid, als men op maatregelen zint de verworping der publieke moraliteit te keeren. Onze jeugd heeft zoo goed recht op moreele bescherming als op lichamelijke veiligheid. In deze tijd van democratie verdient moreele hygiëne meer dan ooit de aandacht van de beoefenaars der sociale paedagogiek, omdat moreele infectie thans het heele lichaam onzer maatschappij ziek kan maken.

2. Onze maatschappij is ziek tengevolge van het eenzijdig doorwerken van mannelijk-geestelijke tendenties. Verbetering in dezen zal in de eerste plaats het werk van de vrouw moeten zijn.

3. De rijpende jeugd heeft vóór alles behoefte zich uit te drukken. De belangrijkste en tevens ook de gevaarlijkste zijn de erotische impulsen. Deze „af te dammen“ is voor de geestelijke gezondheid onzer jeugd gevaarlijk. Onder de huidige maatschappelijke verhoudingen is het ook niet meer mogelijk.

4. Typeerend voor ons Nederlandsche calvinisme is zijn armoede aan uitdrukkingsvormen.

5. Typeerend voor de Roomsche opvoeding is haar groot wantrouwen tegenover het sexuele leven. De oorzaak daarvan ligt grootendeels in de onghuwde staat der geestelijke opvoeders.

6. Zoowel het calvinisme als het katholicisme schieten naar de kant van de jeugdleiding te kort. Een gezonde lekenleiding, waaraan getrouwde mannen en vrouwen in ruime mate deel hebben, moet een andere geest brengen, waarvan de basis moet zijn coëducatie.

7. Onze tijd eischt een stevige stellingname ten gunste van het monogame huwelijk als levensbeslissing. Dit huwelijk eischt niet alleen natuurlijke, maar ook geestelijke overeenstemming tusschen de twee

partners. De geestelijke verbinding moet aan de natuurlijke voorafgaan, willen derailementen uitblijven. Daarvoor is een vrije omgang tusschen de sexen eerste voorwaarde.

8. Deze vrije omgang is een van de schoonste vruchten der christelijke cultuur. Zij kan slechts haar werk voortzetten door zich in volle vertrouwen op haar innerlijke kracht positief in te stellen op het innerlijk beweeg onzer jeugd. Repressie en afzondering zijn uiting van ongelooft en hooren thuis in gebieden, waar de sexuele hoorigheid der vrouw haar ontwikkeling heeft tegengehouden.

9. Een systematische opbouw van een derde milieu op geestelijke grondslagen is noodig. De vrouw zal aan de instandhouding daarvan een belangrijk aandeel moeten nemen.

Leekenspel

door J. P. A. EERNSTMAN.

Wanneer wij uitvindingen op het gebied van natuurkunde en techniek uitzonderen, zullen er misschien niet zoo heel veel zoogenaamd *nieuwe* dingen zijn, die in werkelijkheid in alle opzichten nieuw zijn. Vele van die schijnbare nieuwigheden zijn in wezen al zoo oud, dat ze de lange tijden hebben gekend, waarin ze reeds als hopeloos verouderd werden beschouwd, eerst achteruit gingen in waardeering en toepassing en tenslotte verdwenen. We moeten echter niet vergeten er bij te voegen dat zulke verdwenen dingen, wanneer ze later weer opduiken, *niet ongewijzigd* weer herboren worden, doch pas nadat één of meer wezenlijke bestanddeelen ervan andere waarden en gedachten hebben ontmoet en daarmee vereenigd in nieuwen tijd een ander waardegeheel hebben gekregen.

De lezer zal begrijpen dat we het Leekenspel van deze tijd op het oog hebben als een voorbeeld van één dier oude dingen, die, na lang vergeten te zijn geweest, weer als verjongd opduiken en weer een moderne klank hebben.

En waardevol zal het Leekenspel vooral blijven, zolang het de uiting zal zijn van de mentaliteit van menschen die vernieuwing zoeken, iets van een weg naar bevrijding uit geestelijken nood hebben gezien en zich reeds rijk genoeg voelen om rijkdom en streven uit te spreken.

Uit deze inleiding moge blijken dat wij het moderne Leekenspel in verband brengen met een oude instelling. Inderdaad, hoeveel misverstand er misschien ook bij de groote massa is over de beteekenis van het woord zelf, we mogen wel als vaststaand aannemen dat zij, die

deze naam bij het opkomen van het modern verschijnsel weer in omloop brachten, niet doelden op het begrip „leeken” in de zin van dilettanten-in-de-kunst, doch bij deze naam hebben gedacht aan het middeleeuwsche instituut. Hierbij vormt „leeken” echter een tegenstelling met kerkelijke personen.

Voordat we nu het nieuwe begrip Leekenspel gaan bezien, dienen we ter vergelijking een enkel woord te wijden aan wat in vroeger eeuwen deze naam had verdiend.

Het is duidelijk dat de tegenstelling die wij in het woord Leekenspel vonden, vooropstelt dat er een spel van menschen van de kerk moet zijn geweest. Dit moge hem, die hiervan nooit gehoord heeft, vreemd lijken, het is inderdaad waar en het is in de godsdienstgeschiedenis lang niet zoo ongewoon als menigeen zou denken. Vanzelf komt ons hier ook reeds in de gedachte, hoe voornaam in het algemeen de plaats is geweest, die nabootsing en vermomming innamen bij de officieele godsdienstuitingen van primitieve volkeren. Vooral wanneer magie vat had op een volk, bleef de uitbeelding van een godheid of goddelijke kracht lang een veel toegepast middel om die godheid nader te komen en zijn werking en kracht te ondervinden en te huldigen. Dit verschijnsel nu vindt men bij andere volken weer op andere, verdeelde wijze toegepast en kon tot iets heel anders leiden. Hoe vèrstrekkende gevolgen dit kon hebben, daarvan getuigt wel heel duidelijk de ekstatische cultus van waarschijnlijk vaak vermomde geloovigen, die in hun enthousiaste dansliederen de krachten van Dionusos opriepen en huldigden tegelijk; deze spontaan-uitgevoerde dansen en liederen, zich wel om Dionusos' feest blijvende groepeeren, doch zich van de stof der Dionusos-krachten en -verhalen losmakende, leidden immers bij een stijlgevoelig en kunstzinnig volk in Griekenland tot het nobele treurspel.

Hoezeer een uitbeelden van verhalen en krachten kan ingrijpen in de voorstellingen van primitieve volkeren, bewijst ook wel het antwoord van een Australisch inboorling, die op een vraag, of hij een bepaalde mythe kende, antwoordde: „neen, die *dans* ik niet”¹⁾.

Dit alles is niet het door ons bedoelde Leekenspel, doch het werd hier ook slechts meegedeeld als voorbeeld van *uitbeelding* van godsdienstige voorstellingen. Wie nu echter mocht meenen dat dit alles in de Christelijke geloofswereld geheel weg zou blijven, vergist zich deerlijk. Zeer zeker heeft het Christendom, zich bewust van de vergeestelijking van allerlei heidensche waarden, de oorlog verklaard aan verschillende oude instellingen, doch in sommige gevallen is na langer of korter tijd de vrede geteekend. Heel lang bijv. duurt het voordat

¹⁾ Henr. Roland Holst. Over dramatische kunst.

de ontwikkeling en waardeering van het lichaam genade vindt in de oogen van de kerk en eigenlijk heeft misschien pas de verschijning van eenige reverends in Engelsche nationale voetbalelftallen aan de groote massa overtuigend en verlossend geleerd wat niet gek is. Zoo heeft ook het tooneel behoord tot de contrabande van het Christendom, maar hier bleek al vrij gauw dat het alleen de verwerpelijke uitwassen van gedegenereerd tooneel waren, die de oorlogsverklaring hadden uitgelokt, immers de tijd brak spoedig genoeg aan, dat de Kerk zelve haar heilige geschiedenis ging vertoonen aan haar getrouwen, als een tastbare en zichtbare tegemoetkoming tevens aan de traag denkende en aan woorden reeds te zeer gewende schare geloovigen.

Hadden niet de Grieksche mysterie-genootschappen hetzelfde gedaan met de heilige geschiedenis van Demeter en andere Godheden?

Dat dit geen profanatie behoeft te zijn, getuigen die mysteriën in hun geweldige invloed, getuigen ook in later tijd de Passiespelen. Maar hoezeer dit vooral bij het Christendom bijzaak moet blijven en anders gevaar loopt de heiligheid van het geloof in het gedrang te brengen, getuigen die zelfde Passiespelen. Is Oberammergau immers niet op de grens van het toelaatbare gekomen en moet een bewuste navolging van een dergelijke traditie elders niet tot het ontoelaatbare leiden?

Laat ons echter niet afdwalen. Zeer nadrukkelijk zochten we immers een voorbeeld van uitbeelding die van de Kerk uitging. Wij zeiden reeds dat de Christelijke kerk inderdaad tot dergelijke vertooningen overging, die dan ook in de kerken zelve plaats konden vinden. Ook hier vinden we veel van het bestreden heidendom overgenomen. Zoo als bij het cyclisch, om het altaar bewegend koor van de Dionusoscultus de koorleider een afzonderlijke plaats ging innemen en met het koor een wisselzang uitvoerde, zoo zullen we ons hier ook moeten voorstellen een dergelijke samenwerking van een geestelijke met een kerkelijk (zingend) koor, een begin, dat voor uitbreiding tot sterker vormen vatbaar was. Wanneer dit nu vertooningen zijn geworden en langzamerhand ook de hulp van niet-kerkelijken (leeken) hierbij wordt ingeroepen, is het Leekenspel geboren.

Dat de „vertooning” niet altijd in de kerk plaats kon blijven vinden, spreekt van zelf. Evengoed als er aanvankelijk zeer kieskeurig zal zijn gezocht bij de keuze der medewerkers, zal er een tijd zijn geweest waarin zeer groote animo bestond om „mee te doen”, misschien nog des te meer, naarmate de maker van het spel de vroolijke noot daarin tot zijn recht liet komen.

Wij kunnen ons voorstellen dat bij groote toewijding menigmaal iets tot uitbeelding is gebracht, dat de hoorders en toeschouwers

boeide en tot belevers maakte, en dat aan een sterke gedachte werkelijk een sterk beeld gaf.

Bedenken wij dus dat de Kerk langen tijd leiding heeft gegeven aan deze soms zeer uitvoerige vertooningen en stellig niet zal hebben nagelaten een en ander vooraf (of hoe ook) nadrukkelijk toe te lichten, dan is wel duidelijk dat deze Leekenspielen hun betekenis en invloed hebben gehad. Wij kunnen ons dit goed voorstellen, als we denken aan de Kerstspelen (echte oude Leekenspielen), zooals die heden ten dage weer zijn ingevoerd. Een diepe ontroering, vooral niet gecompliceerd te denken, zal er in de middel-eeuwen vaak van zijn uitgegaan, die althans op deze wijze tot een hernieuwd *beleven* kon brengen wie door gewoonte en afstomping bij het hooren lezen der heilige geschiedenis niet meer tot intens beleven gebracht werd. Inslaan konden de vertooningen echter toch alleen daardoor, dat de inhoud der spelen voor allen gemeengoed was, door allen aanvaard **en als** belangrijkste basis van het leven beschouwd.

Het heeft geen zin hier meer te zeggen over die middeleeuwsche mysteriespelen, mirakelspelen e.a., of het moest zijn dat we er nog eens op wezen dat de naam mysteriespel niet in verband staat met mysterie of mysterieus, doch een verbastering is van het latijnsche *ministerium*, dat *dienst*, *bediening* beteekent en ook wijst op het verband met kerk en religie.

Dat de vroolijkheid er ten slotte niet bij weg bleef en wel eens sterk op den voorgrond kwam, kan men zich voor die tijden wel denken.

Nu willen wij bezien wat Leekenspel als modern verschijnsel bedoelt.

We zullen niet willen beweren dat dit Leekenspel alleen van deze eeuw is, want op verschillende plaatsen in Duitschsprekende landen zal het opvoeren van een Kerstspel vooral wel nooit ongewoon zijn geweest. Toch is het Leekenspel (Laienspiel) wel degelijk een verjongd instituut, dat onder deze naam in de laatste tijden pas zijn plaats aan het veroveren is. Het zijn vooral de Deutsche Jeugdbeweging en Rusland, die de mogelijkheden hebben gezien, die dit Leekenspel biedt. Aanvankelijk greep men in Duitschland vooral terug naar het oude bestaande. Eén der meest gespeelde spelen is bijv. het „Weihnachtsspiel aus dem bairischen Wald“, dat de Münchener Laienspieler ver over de 100 keer reeds speelden voor allerlei kringen (in Waisenhäusern und Krankenanstalten, für Kommunistische Jugend und Offiziersvereine, in Volkskütchen und festlichen Sälen, in engem Freudeskreis und vor vielen fremden Menschen“).

Dit nu is tevens een voorbeeld van bijna onveranderd overnemen van het reeds lang bestaande.¹⁾ Juist daarom maakt dit spel zooveel

¹⁾ Ook in eenige plaatsen van ons land werd dit spel geregeld in vertaling opgevoerd, b.v. in de Remonstr. kerk te Den Haag.

indruk, omdat het zóó door en door eenvoudig is, dat in bepaalde milieu's, waar men niet meent in een theater te zitten, de toewijding alléén het spel al bijna kan doen slagen. We kunnen het ons denken, hoe in de bergstreken van Beieren een eenvoudige bevolking het spel met evenveel (of meer?) werking in eigen kring kon spelen als wij het nu kunnen met ontwikkelder mensen. Wie de Duitsche uitgave bezit, zal dadelijk zien dat een Zuid-Duitsch-Oostenrijksch dialect hier en daar gehandhaafd is.

Ons Hollanders valt het op, hoe sterk in Deutschland niet alleen het „Duitsche“ betoond wordt, doch hoe ook het karakteristieke der verschillende streken heel belangrijk wordt gevonden. Zoo schrijft Rud. Wirbt in zijn „Münchener Laienspiel Führer (1931, Chr. Kaiser-verlag — München) bij dit spel: „...dem süddeutsch-österreichischen Sprachgebiet gemäsz. Doch kann es dort Freude machen, wo Landschaften keine eigenen Krippenspiele überliefert haben. Nur muss man dann die bayrische Mundart übertragen. Wer das nicht beachtet, verstündigt sich an dem Geist der Mundart. Sie ist kein Theater-effekt, sondern ein Geschenk, das wir nicht veralbern dürfen.“ (De Schlesische Laienspielberatungsstelle stelt dit spel in „Schlesischer Mundart“ bewerkt ter beschikking).

Hiermede komen wij aan een typische taak die het Leekenspel in Deutschland mede moet vervullen.

Naast een overdreven, onsympathieke verheerlijking van „het Duit-sche“ waarin de keizer vaak gegeven is wat des keizers niet is, is er in Deutschland in menige kring een gezonde appreciatie van het volkstümliche. Wij begrijpen dat het noodig was om in de Duitsche jeugdbeweging het besef wakker te houden dat niet alles is ingestort, wanneer een volk in den oorlog verslagen is, doch dat in de Duitsche jeugd nog krachten te over zijn, die ten goede aangewend, de wereld in den besten zin ten goede kunnen komen. Zodoende werd het goede karakteristieke van vele streken van Deutschland afzonderlijk belicht, werd ook op het goede in de duitsche geest als geheel gewezen. Welnu, daartoe werd ook de hulp van het Leekenspel ingeroepen en menig spel zal de geest ademen, die het goede Duitsche wil hoog houden, bewaren voor vergroving, ontwikkelen tot positieve opbouwende krachten. Het spreekt van zelf dat ook de door ons veroordeelde nationale zelfvergoding zich tot dit middel heeft gewend en dat er menig gelegenheids-Leekenspel in schwertkletterende stemming zal zijn aangehoord, althans met een overdreven gevoel van nationale roeping.

Zoo schreef een zekere Westerich een spel: Der weisze Herzog (Christus), dat als ondertitel draagt: Das mysterium der Germanischen

Sendung, waarin aan het Deutsche volk de rol moet zijn toebedeeld om uit zijn kruisiging met Christus op te staan en de wereld te redden. Het is niet toevallig, dat in een kleine brochure „Die Völkisch-religiöse Weibühne — das Theater der Zukunft“, van Gustav Hildebrandt, naast dit spel ook aangeprezen wordt een serie vlugschriften, waaronder met deze titel: Der Jude im Deutschen. (Geschrieben um den Schlafmützigen Deutschen in seiner Laubeit wachzuzütteln und in ihm den Willen zur politischen Macht zu wecken). — Laten wij het verder niet hebben over het Leekenspel in dienst der ongemotiveerde nationale zelfverheerlijking, met zijn droevige, haatzaaiende religie.

Liever denken wij aan gezonder vormen der Deutsche idealistische groepen, in het bijzonder aan menige groep der Jeugdbeweging, waar het Leekenspel volkomen ingeburgerd is.

Onlangs kreeg ik via de boekhandel een stapeltje Deutsche werkjes, door allerlei groepen of personen uitgegeven om de waarde en mogelijkheden van het Laienspiel te bepleiten en duidelijk te maken. Er zijn er bij met teekeningen, schema's, aanwijzingen; er zijn er ook met uitvoerige bespreking van de inhoud van een enorm aantal spelen.

Wat dit moderne Leekenspel typeert is velerlei.

Allereerst is er de tegenstelling met het ouderwetsche dilettanten-tooneel. Leekenspelers voelen zich geen dilettant-tooneelspelers. Zij zijn iets geheel anders en verbeelden zich geenszins „tooneel te spelen“. Zij willen graag iets *uiten*. Evenals in vroeger tijden werken ook hier de Leeken mee aan het brengen van in een groote groep levende gedachten. Daarom is men ook wel begonnen met het opdiepen van oude spelen, doch hier werd nu de gelegenheid geboden om nieuwe spelen te schrijven, die iets van het ideale streven van een bewust levend, goed-willend deel van het nieuwe geslacht uitdrukken. Leiders die de jeugd begrijpen en ouderen wier hart en hoop nog jong zijn, werken hier mee als raadgevers en spelleaders.

Het groote gevaar is vooral dat men vergeet, dat het in vorm en beeld brengen van waardevolle gedachten en doeleinden niet mag worden een geforceerd maken van propaganda.

Het Leekenspel moet geboren zijn uit den drang om uitingvorm te zoeken voor eigen idealen en waarden, voor en door eigen kring te spelen.

Een enkele maal is die waarde zóó groot en is voor zóóveel reeds een eigen waarde geworden, en is ook de gevonden vorm zóó goed en schoon, dat zulk een Leekenspel in breeder kring kan worden uitgedragen zonder gevaar dat „men“ onder de toehoorders zich in „het theater“ zal wanen en de schoonheid op verkeerde wijze beoordeelt.

Hoe groot is de tegenstelling met het Dilettanten-tooneel!

Niemand zal willen beweren dat dilettanten onder goede leiding niet verdienstelijk werk kunnen leveren bij de opvoering van een tooneelwerk, dat bovendien nog een nobele strekking kan hebben. Het Leekenspel wil echter iets anders. Bij het dilettantentooneel vergelijkt men al gauw met het beroepstooneel en men zegt dan: het was geen beroepstooneel maar het was toch voor dilettanten heel aardig (reusachtig, geweldige prestatie, of wat men verder wil bedenken). Het Leekenspel denkt niet aan een kunstuiting in de eerste plaats, al kan een grooter opgezet Leekenspel de verzorging in artistieke zin geenszins missen. Het Leekenspel heeft iets bepaalds dat het zeggen wil en zoekt daar een passende en schoone vorm voor. Het wil geen problematische eventualiteiten in geijkte tooneelvorm brengen, doch zoekt echtheid en wil dienen aan de gedachten die het deden ontstaan. *In vorm en middelen is het geheel vrij.* Naast groot-opgezette spelen, met toepassing van vele moderne technische middelen, kent het zeer primitieve uitingen in kleinere kring, met beperking van costumeering tot een enkele suggestie door kleur en typeering, sterke beperking van het schminken, dat meestal bijna geheel achterwege kan blijven, behalve bij spelen van grooter opzet en onder sterke kunstbelichting.

Wezenlijk bij het Leekenspel behoorend is dus ook dat niet een willekeurig stuk van sympathieke inhoud wordt „ingestudeerd”, doch dat het stuk geheel met de geest der „troep” één is, a.h.w. door één der spelers of door het publiek geschreven had kunnen zijn. Wat men dit juist op, dan wordt ook het repeteeren hier een voortdurende verdieping en sterker beleven van eigen streven en realiseeren van datgene, dat dit streven in den weg staat; nimmer het van buiten leeren van een vreemde „rol”.

Ieder die wel eens met jonge dilettanten aan een „tooneelstuk” heeft gewerkt, weet er van mee te praten in welk een moeilijke positie men kan geraken. Want de stukken die voor de rijpere jeugd geschikt zijn, zijn te tellen en de rollen die de jonge spelers wel begrijpen, kunnen ze daarom nog niet „vertolken”, omdat „wel begrijpen” iets anders is dan in die gedachten leven: beleven.

Wanneer hier dan nog bestuurs-hoogheid, gebrek aan besef van eigen belevings-tekortkoming en spraak-ontoereikendheid bijkomen, gepaard met persoonlijke gevoeligheden, dan hebben we het dilettanten-tooneel op zijn smalst, en helaas niet geheel als uitzondering.

Het wezenlijk onderscheid met het moderne Leekenspel komt hier goed uit, als het gevoel „op het tooneel te staan” zoo belangrijk wordt, als de kapper een zoo interessante figuur wordt, als het nog neergelaten scherm de spelers al de heerlijke sensatie geeft nu zelf aan

de mysterieuze kant van het voetlicht te staan, als de attributen ondanks gemis aan artistieke waarde de spelers van het allergrootste gewicht voorkomen. Een leider van een tooneelclub van jonge dilettanten vertelde mij eens hoe het bestuur, in aanraking komende met de leider van een beroepsgezelschap, aan dezen het gebruik van hun prachtig varken aanbood, dat in het door zijn gezelschap ook te spelen blijspel een enkel moment ten tooneele vertoond wordt; de kunstenaar had het niet noodig en antwoordde: bij jullie zit het in het varken, bij ons in het spel! Niemand moet nu denken dat ik voor dergelijks clubs geenerlei mogelijkheden zie; die zelfde jongens en meisjes van het varken heb ik wel eens zien spelen in een fijn stukje, waarbij zij een groote zaal een innige ontroering lieten ondergaan. Ik schreef de vorige tirade dan ook vooral om de tegenstelling met het modern begrip Leekenspel duidelijk te maken.

Het Leekenspel in zijn eenvoudige vorm kent weinig van de genoemde interessantigheden, wil slechts dienen en zoekt ook zich zelve slechts in wat het *wil*, iets wat van andere spelgroepen niet altijd gezegd kan worden.

Het Leekenspel is uit idelle drijfveeren herboren; in tijden toen de nood de menschheid drukte, maakte het zijn kans, evenals de jeugdbeweging zelve. Zoo ontstonden tijdens de oorlog in Duitschland al verschillende soorten van spelen. De oudste waren de middeleeuwsche, romantisch-religieus, maar er waren ook sociaal-revolutionaire spelen; ook de echt-Duitsche spelen bleven niet achter, zooals we reeds zagen.

Het succes was zoo groot dat er zelfs kringen waren, waaruit rondreizende speltroepen ontstonden, die in grooter kring de mogelijkheden van het Leekenspel wilden demonstreeren, met alle gevaren voor het slagen en voor zichzelf, daaraan verbonden.

Eerste vereischte voor het slagen bij het Leekenspel is toch wel, dat men in zijn „publiek” geen onverschillige toeschouwers heeft. Laat ons het sterker zeggen: kenmerkend bij het Leekenspel is vaak de éénheid van spelers en publiek. Dan ook is de waarde het grootst, wanneer uitbeelding, evenals bij het middeleeuwsche spel, een sterker beleven wil brengen van wel reeds bekende gedachten en waarden, of sluimerend gevoel wil wekken tot sterker beleven, waardoor mogelijk wordt dat er zulk een eenheid komt tusschen spelers en publiek, dat grooter vreugde in het eigen geestelijk beleven en vuriger bereidheid er uit voort komen. „Die Laienbühne als Gesinnungstheater” is de titel van een vlugschrift, die voor zich zelf spreekt.

Hier is geen sprake van het uitbeelden van allerlei willekeurige figuren, in allerlei combinaties en verwickelingen, hier is het de mensch zelf, de moderne mensch, (maar die blijft altijd ook „de” mensch) die

zich geplaatst ziet in bepaalde tijd, omstandigheden, te midden van bepaalde conflicten van krachten en streven, de mensch, die een heilige verontrusting kent.

Geen willekeurig stuk, al is de verscheidenheid van stof bij het Leekenspel ook groot genoeg, doch altijd iets van „de” mensch in strijd of droom, in opstandigheid of berusting, in zoeken of vinden.

Talrijk zijn de mogelijkheden die bij dit Leekenspel zich voordoen. Hierbij is diepe ernst evengoed op zijn plaats als gezonde spot en humor, uiting van te kort schieten evengoed als oprechte, zelfs uitbundige vreugde. Want hier wordt steeds iets tot uiting gebracht van wat leeft in de gewaarschuwde mensch. Hier kan werkelijk sprake zijn van reiniging; het spelen is geen genot alleen, doch een vreugde en een taak, geen succes-kwestie, doch een beleving. Ook hier behoeft de vorm niet realistisch te zijn, symboliek kan sterk zijn en sterk werken. Daarom ook zijn hier allerlei vormen mogelijk wat de uitvoering betreft. We noemen het spreekkoor en het bewegingsspel. Ze kunnen beide wezenlijke bestanddeelen zijn van de uiting, die, behalve dat ze schoonheid geven, ook als symbolen niet alleen bedoeling hebben maar sterker werking geven.

Het best slaagt dit Leekenspel wanneer de eenheid van gedachten bij allen groot is, bij spelers en publiek. Maar daarom moet het Leekenspel niet als een rage misbruikt worden. Er moet in een kring *behoefte* ontstaan, bij allen, of bij een kleinere kern eerst, om te „spelen”, als men het zoo wil noemen. Zoodra de gedachte is: nu moeten *wij ook* eens voor den dag komen, is de kans van het slagen al zeer gering. Het moet bij een grootere onderneming ook zoo zijn dat een man of vrouw die de taal hanteeren kan, zich achter de gedachte wil zetten. Met het opvoeren van propagandistische groote vertooningen, zonder artistieke waarde van opvoeringsstijl of taal, is niemand gebaat. Men houde zich dan aan zijn vereenigingslokaal en brenge het Leekenspel niet in diskrediet.

Het Leekenspel zal voortkomen uit een beweging of groep, omdat daar alleen een groote waarborg aanwezig is van te samen sterk iets beleven. In Rusland schijnen vele waardevolle pogingen te zijn gedaan, waar de mogelijkheden van het Leekenspel volkomen tot haar recht kwamen.

De laatste jaren is ook in ons land het Leekenspel in vele kringen ingevoerd. De N.B.A.S. heeft zich er mee bezig gehouden; spreekkoor en bewegingsspel werden in de A.J.C. druk toegepast. Sterk de aandacht hebben voorts getrokken eenige opvoeringen op grooter schaal door de Vrijzinnig Christelijke jongerengroepen. Na vele spelen in de eigen kring der afdelingen der Bonden, kwam een vorm-zoekend

„Didoler", waarop volgde een schoon en veelzeggend Advent-spel, waarvan de tekst (Franken) nog voor een groot deel ontleend was aan de Bijbel.

Het vorig jaar kwam toen de V.C.S.B. voor den dag met „Kinderen van dezen tijd", waarbij de hoofdgedachte, eerst door de V.C.S.B.-leiding opgesteld, door mevrouw Roland Holst na onderling overleg werd opgenomen. Zij maakte er een schoon kunstwerk van.

Deze gang van zaken lijkt ons de beste, wanneer een groep een bekwaam kunstenaar vindt, die achter een gedachte wil gaan staan, die in haar midden leeft. Is deze kunstenaar een sterke geest, dan zal het persoonlijk element er natuurlijk in meespreken; het kunstwerk wordt er des te sprekender door.

Bij deze opvoeringen bleek ook hoezeer een wat grooter spel een deskundige leiding noodig heeft. Maar evenzeer moge duidelijk zijn dat deskundig leider hier niet gelijk staat met tooneelman. Het kàn gebeuren, dat een willekeurig gekozen man uit onze beste tooneelspelers, hier van de leiding niets of weinig terecht zou brengen.

De leider moet in staat zijn in heel zijn leiding voor de „spelers" te staan als de leider der uitbeelding van die bepaalde gedachte, hij moet één kunnen zijn met de spelers, ook al is hij in zijn middelen en eischen nog zoo streng en veeleischend. Hier heeft men niets aan de groote man die te midden der dillettanten er wel van wil maken wat er van te maken is; hier is op zijn plaats de zelf gegrepen leider, die zelf achter de gedachte gaat staan in heel zijn leiding, die dienaar wil zijn van de gedachte en van de nieuwe kunst, neen, van de kunst.

Veel valt ook te leeren van de studentenspielen bij de lustra. Helaas niet altijd ten goede. Hier liggen groote mogelijkheden, er is geld, er zijn „spelers" genoeg (ze loopen niet altijd hard!), er is publiek gewaarborgd; hiermede zijn tevens de gevaren en gebreken genoemd: het publiek is gemengd, neutraal, de spelers zijn vogels van zeer uiteenlopende pluimage. Men moest voor dergelijke lustrum-spielen een gedachte nemen die studenten en ontwikkelden samenbindt, die van spelers en publiek een geheel maakt met gelijke belangen. Men mag wel zeggen dat eigenlijk Delft hierin alleen slaagt, waarschijnlijk omdat hier door de gelijkheid van studie reeds een zekere gelijkheid van ervaringen gegeven is; voorts is Delft moderner, ook dit ligt voor de hand, de school der techniek is modern; het bezit meer durf en heeft het geluk eenige keeren reeds leiders te hebben gehad die iets wilden brengen dat werkelijk uit Delft kwam en dat als gedachte geboren was uit het aanvoelen van de nood die vooral de moderne mensch dreigt.

Ook hier duikt de naam van Franken weer op, en ook hier had

groot aandeel in de leiding Abraham van der Vies, de talentvolle, geboren regisseur en leider, die ook de „kinderen van dezen tijd" opvoedde!

Mochten andere studentencorpsen er ook eens in slagen bij hun lustra de spiegel te zijn van wat er in hen omgaat, (indien dit tenminste voldoende is), van het streven van de besten onder hen, ten slotte ook van de tegenwerkende krachten van deze tijd, die de tijd van alle tijden is.

Er liggen prachtige mogelijkheden voor het Leekenspel open. Moge het niet weer vervallen tot dilettanten-tooneelkunst. Het zoekte de kunst op andere banen, bij groote spelen geleid door een kundig, meelevend kunstenaar, niet minder geleid door een verlangen om in spel en symboliek *echt* te zijn, niet te willen geven nabootsing, doch te willen *uiten* iets, dat leeft in een groep, hetzij een verlangen, hetzij een bereidverklaring, hetzij een beleving van eeuwige waarden.

Moge het nieuw gestichte „Podium", studio voor Leekenspel, dat gesticht is na de hierboven vermelde opvoering van *Adventspel en Kinderen-van-dezen-tijd*, er in slagen op deze wijze werkzaam te zijn, om door algeheele toewijding van een spelersgroep aan een grootere kring van vrienden een uitbeelding te brengen van de grootste gedachten voor deze tijd, in woord gebracht door bekwame schrijver- of dichterhand.

Het ware ook goed als meer en meer inrichtingen voor Volksontwikkeling het begrip van het Leekenspel duidelijk maakten aan de kring die zij bestrijken. Dan komen vanzelf uit die kringen, waar het iets voor is, de goede pogingen voort en zullen goede vormen ontstaan.

Worde het Leekenspel niet misbruikt, doch worde het in den besten zin weer een ministerium van Leeken.

De Münchener bijeenkomst voor Radiomuziek

door JULIUS HIJMAN.

Over de radio als ontwikkelingsfactor is al heel wat geschreven en haar betekenis als zoodanig stond van den beginne aan wel vast.

Over de weg, dien zij sindsdien gegaan is, zou eveneens heel wat te zeggen zijn, en misschien nog meer over haar toekomst. Beschouwt men de radiopolitiek der verschillende landen, dan treft men misschien in de wijze waarop elk land zijn radio organiseert, de beste karakteristiek van het geestelijk niveau van dat land. Een oppervlakkig

vergelijk van de verschillende weekprogrammas leert ons al genoeg. In Duitschland — het congres voor radiomuziek dat, van 6 tot 8 Juli j.l. in München gehouden werd, heeft dat o.a. bewezen — heeft men de ontzaglijke beteekenis van de radio van meet af aan begrepen, en de opbouw ervan aan de beste mannen overgelaten. Het gevolg daarvan is dat de deutsche radio tegenwoordig een instituut is, dat niet alleen een machtige invloed heeft op de geestelijke en ethische vorming van alle leeftijden en alle bevolkingsklassen, maar dat zij thans, na een klein decennium, ook de beschikking heeft over een rijke pedagogische, psychologische, sociologische, aesthetische en electro-technische ervaring, die, wanneer zij eens overzichtelijk wordt samengevat en geëttaleerd, het bijwonen van een dergelijk congres tot een uiterst interessante en leerrijke gebeurtenis maakt. De radio was acht jaar geleden een phenomeen, waarvan men de verstrekkende consequenties wel begreep, maar waarvan men de ideologie en de daaruit volgende methodieken slechts stapje voor stapje kon benaderen. Jaren van studie, van experimenten, van gedachtenwisseling waren noodig, om tot de eerste resultaten te komen. En deze zijn op dit oogenblik nog geenszins definitief; doch het totaal is — zeker voor den buitenlander — inosant.

Een voormiddag was gereserveerd voor de schoolradio. In Duitschland bezitten 15 à 20.000 scholen radio. De scholen, die het meeste profiteeren van het draadlooze onderricht, zijn natuurlijk die van het platteland, die nu plotseling uit hun isolement verlost worden en een contact met het grootstadsleven gekregen hebben, waarvan ze vroeger niet konden droomen. Maar ook de scholen der groote steden hebben een element in hun onderwijs gekregen, dat aan levendigheid en werkelijkheid elk doceeren overtreft. Daarmee is dus reeds uitgesproken dat de radiovoordracht, die in de scholen doordringt, wel didactisch mag zijn, maar in vorm zoo sterk mogelijk moet contrasteeren met het dagelijksche onderwijs. Daar komt nog bij dat de meeste leerlingen buiten hun schooluren al genoeg radio van het meest uiteenlopende gehalte hooren, zoodat ook in dit opzicht naar een tegenstelling, of voor een aanvulling moet worden gezocht. Vandaar, dat de schoolradio een delicaat vraagstuk is, dat een zorgvuldige behandeling vereischt. Deze zorgvuldigheid tracht men daarmede te bereiken, dat men alleen allereerste krachten neemt, en niet alleen sterren in de solistische beteekenis, maar vooral krachten, die de schoolradio niet als een uitzending van de tweede rang, voor kleine kinderen beschouwen, maar die inderdaad tot de jeugd een positieve instelling hebben. De uitzending mag niet te lang duren, hoogstens 20 à 25 minuten. De keuze van de stof — onnoodig dit te vermelden — richt zich naar

het bevattingsvermogen van de hoorders. De plaats, die de uitzending in het schoolonderwijs inneemt, wordt geheel aan de ontvangende scholen overgelaten. Immers, het feit, dat de radio geheele landstrekken bestrijkt, heeft tengevolge dat scholen van geheel verschillende structuur dezelfde uitzending zullen volgen. Het blijft daarom aan den leeraar overgelaten het materiaal, dat de luidspreker hem voorlegt, te gebruiken, zooals hij wil. Sommigen bereiden het radio-half-uurtje voor, anderen houden na afloop hun concludeerende besprekingen. Weer anderen — en dit werd op het congres zeer gelaakt — gebruiken de uitzendingen als leerstof voor zichzelf, welke zij dan als basis voor hun mondeling onderwijs bezigen. Een belangrijk deel van de schooluitzendingen is muziek. Trouwens, het grootste deel van alle uitzendingen is muziek. De werking, die de schoolradio ook hier uitoefent, is eminent, en de denkbaar gunstigste verwerkelijking van de voorschriften, die ten opzichte van het verplichte muziekonderwijs in de scholen bestaat. Ook hier is het moeilijk geweest de juiste methode te vinden. Immers, het muziekonderwijs heeft meer dan enig ander leervak de kans aan eigen getheoretiseer ten gronde te gaan. De bedoeling is toch des leerlings schoonheidsintuïtie te ontwikkelen, en niet hem te overladen met vakbegrippen. Anderszijds is dit weer niet mogelijk zonder de verklaring van een aantal technische termen en begrippen. Hoe diep bij het publiek de afkeer en de angst voor een dergelijke terminologie is, en wat voor een verkeerde voorstelling veelal aan hen wordt vastgeknoopt, bewees een der sprekers van het congres, toen hij vertelde dat hij menschen had gevonden, die hun radio afstellen, wanneer zij in de programma-aankondiging het woord „opus” lezen. Anderszijds kon worden vastgesteld dat bij verschillende radio-intendanten de laatste tijd brieven binnenkomen, die om een verklaring van een woord als „andante” of „symphonie” vragen. De burgerman schaamt zich aanvankelijk voor het stellen van zoo'n vraag, en het binnenkomen van zulke brieven wordt door de zenders dan ook als een blijk van contact gewaardeerd.

De grens tusschen de schoolradio en de andere uitzendingen is, wat de pedagogische uitwerking betreft, geheel vaag. Iedereen leert van de radio. Eén voordeel van de schoolradio valt helaas bij de algemeene uitzending weg, n.l. de contrôle over de luisteraars en de mogelijkheid hen te verplichten tot het einde toe te luisteren. De edelste beleving in de algemeene uitzending zal altijd een illusie blijven, en maar voor een zeer klein deel zijn doel bereiken, omdat het nimmer te controleeren is, in hoeverre de menschen werkelijk luisteren en wanneer zij hun station gaan veranderen. Het ware een onvervalschte utopie aan te nemen dat het publiek uit verlangen naar cultureel

ontwikkeling radio hoort. In vele gevallen is het een genoegen een beetje electrotechnisch te experimenteren, met een goedkoop kosmisch bijmaakje het universum in de huiskamer geprojecteerd te krijgen.

De instelling van den hoorder was op het Münchener congres een ander punt van bespreking van groot belang. Immers, iedere overweging, niet alleen de pedagogische, zegt, dat het een onding zou wezen indien de radio geen waarde zou toekennen aan een contact met de massa. Een groot woord wordt hier gelaten uitgesproken. Maar het is duidelijk dat in de producten van een instituut, dat zich tot de massa wendt, zooals tot dusver nog nooit een lichaam, niet eens de pers, het heeft kunnen doen, elementen van deze massa terug te vinden zijn. De kunstgeschiedenis gaat met deze stelling volkomen parallel, omdat zij ons leert dat ieder kunstwerk van te voren op een bepaald verbruik is afgestemd. Wat wij tot dusver met een vaag woord „stijl” hebben genoemd, is voor een niet onbelangrijk deel: verbruiksphysionomie. Het is niet denkbaar dat Raphaël voor proletariërs schilderde, of dat Beethoven zijn symphonieën voor een theekransje schreef. Zoo zal ook mettertijd de radioproductie (dat zijn dus de uitgezonden muziek, literatuur, voordrachten en reportage) duidelijk de kenmerken van zijn afnemers gaan dragen. Men behoeft daarvan geen ondergang der kunst te verwachten, omdat de correlatie met een bepaalde consumentengroep altijd bestaan heeft; en voor sommige kunstgebieden, (het zij hier terloops geconstateerd) kan het weer opnemen van het contact met de geïnteresseerde amateurs een sancering beteekenen, wanneer zij zich, zooals bijvoorbeeld tegenwoordig met de muziek het geval is, op ongehoorde wijze heeft gecompliceerd en geabstraheerd, zoodat een kunstliefhebber van middelmatig begripsvermogen haar niet meer kan volgen.

Daar nu bij de programmavorming in de radio de pedagogische tendenzen met de sociologische en aesthetische veelal samengaan, mogen deze laatste hier nog even besproken worden.

De sociologie in de opstelling der programmas is het rekening houden met de maatschappelijke eigenaardigheden der zenddistricten. Daar Duitschland in verschillende gebieden onderscheidene zenders heeft, in tegenstelling met ons land, waar beide zenders voor het geheel bestemd zijn, is het mogelijk met een tamelijk groot raffinement de maatschappelijke situatie in de programmas te verdisconteren. Zoo wordt een verschil gemaakt tusschen arbeidersgebieden met industrieën en landarbeidersgebieden. De eersten krijgen een programma, dat het zendtype voor een groote stad al tamelijk benadert. Landschap, milieu, confessie en algemeene belangen geven aan ieder zendgebied een eigen physionomie. Vanzelfsprekend is het onder-

wijs aan eenzelfde indeeling onderworpen en houdt ook de school-radio ten nauwste rekening met de sociale gebondenheid der hoorders.

Het aesthetische element in de programma's is sedert lang het onderwerp van een uitvoerige en ten deele diepgaande discussie. De aanvankelijke praxis om de gangbare aesthetische waarden eenvoudig voor de microfoon te brengen en deze daarmede tot een soort copieer-apparaat te bestemmen, staat op het punt verlaten te worden, om plaats te maken voor een andere practijk, die direct gegroeid is uit de ervaringen en de eischen van het radiobedrijf. Ook hier speelt de observatie van de reactie des hoorders een groote rol. Deze reactie is het object geweest van interessante psychologische studies, van welke de ordinarius voor filosofie aan de universiteit te Berlijn, prof. Max Dessoir, een der leiders is geworden. De resultaten van deze studies komen, kort samengevat, hierop neer, dat de reactie van den hoorder o.m. bepaald wordt door een zeker ruimtegevoel, dat enerzijds door het uitgezonden kunstwerk wordt gedictieerd, anderszijds de hoorder in zijn eigen ruimte ondergaat. Op grond van deze studies beschouwt men het als een wanverhouding, wanneer, om eens een voorbeeld te noemen, een Beethovensymphonie, die voor een groote menigte is geschreven, door een enkeling in zijn huiskamer wordt gehoord. Deze wanverhouding wordt in vele gevallen — de ervaring schijnt dat te leeren — verantwoordelijk gesteld voor de negatieve reactie van den hoorder. Daar deze theorie zich nu eenmaal proclameert als het uitvloeisel van een jarenlange en op vele gevallen zich beroepende ervaring, heeft zij in elk geval het voorkomen der wetenschappelijkheid. Zij is een argument te meer voor het scheppen van een specifieke radioproductie. Dat deze op komst is, heeft dit congres bewezen; de eerste resultaten zijn voorhanden in de vorm van eenige interessante, apart gemodelleerde muziekstukken. En dat deze nieuwe aesthetiek hand in hand gaat, zoowel in haar ontwikkelingsstadia als in haar toekomstige uiteindelijke vorm, met de paedagogiek, die voor de radio ook haar eigen zelfstandige gestalte zal krijgen, behoeft wel geen nader betoog.

Feiten en Pogingen.

Zorg voor jeugdige werkelozen in Londen.

In Londen zijn ten behoeve van de zorg voor jeugdige werkelozen 5 centra ingericht, waar aan jongens en meisjes

van ca. 16½—18 jaar onderricht wordt gegeven. De officiële naam van deze centra is Juvenile of Junior Instruction Centres en in de vacantie had ik het genoegen het centrum aan Bethnal Green Road in oostelijk Londen te bezoeken.

Ik bracht er een middag door met de meisjes en een morgen met de jongens.

Hoe effectief de zorg voor de jeugdige werklozen in Engeland is geregeld, mede door verzekeringsbepalingen, gaat buiten dit bericht om, voldoende zij het te melden, dat er ten aanzien van het komen der jongens en meisjes in de centra een verplichting is gemaakt, die voor hen zeer aannemelijk is en die ook mogelijk tegenzin in het begin snel overwint. Praktisch wordt op deze wijze het grootste deel der jeugdige werklozen bereikt en zij houden buiten de uren van het centrum voldoende tijd over om naar werk te zoeken. De jongens en meisjes komen namelijk 5 maal per week gedurende 3 of 4 uur op aparte tijden.

Het spreekt vanzelf, dat er van uniformiteit van deze centra niet te spreken is. Wie Londen kent met zijn uiteenlopende bevolking, begrijpt, dat ieder centrum weer een apart aanvoelen en instellen verlangt op de typische geaardheid der omringende bevolking.

Dit kwam in Bethnal Green Road wel sterk tot zijn recht, want al direct bij de eerste kennismaking met het hoofd van dit centrum en ook uit de gesprekken met de onderwijskrachten viel het mij op, op welke uitnemende wijze hier getracht werd aan te passen bij de gesteldheid van de east-end boy en girl en bovenal bij de gesteldheid van de jeugdige werkloze.

Dit laatste vooral is van buitengewone waarde, want vaak is het centrum een duiventil van komen en gaan en het is van belang ze ook in korten tijd wat mee te geven en de lessen zooveel mogelijk tot een afgerond geheel te maken.

Van een bepaalde leergang of het instellen voor een bepaalde vakstudie kan dan ook geen sprake zijn, de leerkrachten zijn erop uit de jongens en meisjes te laten profiteren van het zijn in het centrum en aan te knopen bij hun interesses. Zij mogen zelf kiezen in welke klassen ze ondergebracht worden en zooveel mogelijk wordt aan hun wensch tegemoet gekomen.

Zoo wordt met de meisjes gedaan: handwerken, naaien, teekenen, lezen, gymnastiek, zingen, soms koken en huis-houdelijke bezigheden, met de jongens teekenen, (vrij) teekenen, reclame- en

technisch teekenen) houtwerk, metaalwerk, engelsch, het bespreken van onderwerpen (debating-class), gymnastiek en boksen. Dit laatste klinkt in Hollandsche ooren misschien wat vreemd, maar men hecht er in E. veel waarde aan voor de karakterontwikkeling. De jongens leeren zich volkomen te beheerschen en „to play the game“.

Een ding, wat mij veel belang inboezemde was, wat is de stemming onder deze jonge menschen en hoe voelen zij zich tegenover het centrum en in klasverband. Ik zag namelijk klassen van 40 of 50 jongens en meisjes en dit behoorde niet tot de uitzonderingen.

Soms leverden de eerste dagen van het zijn in het centrum wel eens enkele moeilijkheden op, maar het is opmerkelijk hoe spoedig de goede invloed in tal van dingen te constateeren is, vertelde het hoofd. En ook een onderwijzeres, die het zelf in haar leven nogal moeilijk scheen te hebben zei: Mijn meisjes geven mij vaak een lesje, het is wonderlijk hoe vroolijk en prettig opgewekt zij zijn; het is dan ook heerlijk met ze te werken. Het warne enthousiasme deed goed om aan te hooren.

Evenwel waren de grootste moeilijkheden totaal verdwenen, sinds het centrum een zelfbestuur had. Een comité van 12 jongens, gevormd uit hen, die langer in het centrum waren, was volledig „in charge of“ de loopende zaken en het is bewonderenswaardig, hoe zij zich van hun taak kwijten.

Ik had het genoegen een zitting van het comité mee te maken op een morgen, dat er ongeveer 50 nieuwe jongens aangekomen waren. Bij aankomst waren de jongens eerst in de klassen ingedeeld en om 10 uur kwamen zij allen bijeen in de kamer van het comité, dat achter de tafels geschaard zat, ieder met poslood en aantekeningpapier voor zich.

Het hoofd der jongensafdeeling zat naast de voorzitter en ook ik kreeg daar mijn plaatsje, de nieuwelingen stonden in rustige afwachting van wat komen zou.

Het hoofd stelde de commissie aan de jongens voor en gaf toen het woord en de leiding aan de voorzitter.

Deze heette de jongens welkom en begon de waarde van het centrum uit

te leggen naar aanleiding van vijf punten: education, sports, social activities, personal aid en tradition.

Over het eerste punt werd door hem uitgewijd en toen gaf hij het woord aan de verschillende andere leden van het comité, die ieder de verschillende punten nader toelichtten. Hoe uitstekend dit werkte bleek wel uit het feit, dat een ieder zich op eigen terrein volkomen veilig en zeker voelde, wat het effect van het gesprokene zeer ten goede kwam. Geen moment had ik de indruk, dat de aandacht van de toehoorders verslapte, integendeel, alles werd met groote, bijna zou ik zeggen te groote ernst aangehoord.

Hierna kwamen de mededeelingen van meer practischen aard, over het uitbetalen van bus- en tramgeld, het boek, waarin het te laat komen zonder grondige reden werd aangeteekend en het niet rooken in het gebouw. Wat het bus- en tramgeld aangaat zij opgemerkt, dat een ieder, die verder dan 2 mijl (3.2 K.M.) van het centrum woont, dit vergoed krijgt met een maximum van 30 ct. per dag. Is het busgeld hooger, dan wordt men geacht eerst een stuk te loopen, of het tekort zelf aan te vullen. Het uitbetalen van dit geld geschiedt ook dagelijks door het comité, dat hiervoor de opgave krijgt van de districts-arbeidsbeurs.

Nu vroeg de voorzitter aan de jongens, of zij tevreden waren met de klasse, waarin ze gekomen waren en toen geen der nieuwelingen wilde veranderen, sloot hij met de wensch, dat zij allen zouden samenwerken en elkander helpen. De jongens gingen nu weer naar hun klassen terug.

Het volgende punt was een geval van onordelijkheid, dat zich in een der klassen had voorgedaan. Een jongen had zich te verantwoorden voor het feit, dat hij de klasse uitgestuurd was. Stug en stuursch antwoordde hij op de vragen van de verschillende leden, daar hij zich niet schuldig voelde. Getuigen werden gedaagd en inderdaad bleek na de verschillende ondervragingen, dat de onderwijzer de verkeerde uit de groep had uitgepikt, waarschijnlijk omdat hij toevalligerwijze diens naam kende en niet de werkelijke onruststoker. De schuldige kreeg een berisping en de onderwijzer een aanmerking van de commissie.

Hierna liet ik het comité alleen om hun verdere zaken af te handelen en maakte ik een rondgang door de verschillende klassen.

Het warme enthousiasme, waarvan de onderwijzers getuigde, was voelbaar door alle klassen heen en het vormt een sterke grond voor het slagen van het werk.

Bent U tevreden over de resultaten en ook over het jongenscomité? vroeg ik het hoofd bij de nabespreking. Ongetwijfeld, luidde het antwoord, wij zouden niet meer terug willen, noch kunnen.

Bijna geen ingrijpende moeilijkheden doen zich meer voor sinds het comité werd ingesteld en het is ook voor de jongens zelf van ontaaglijke beteekenis als vormend element.

Een poging, die er zijn mag..... wanneer volgen wij?

A. M. BOS.

Inhoudsopgave van den twaalfden Jaargang.

VERHANDELINGEN EN BESCHOUWINGEN.

	Bladz.
De derde Internationale Conferentie van Volkshuizen I, II.	1, 33
Naar aanleiding van het onderwijsverslag 1926—1927, door G. van Veen, II, III, IV, V	12, 62, 81, 136
Een geheel gedaltoniseerde Nijverheidsschool voor Meisjes, door O. A. van Loghem, II	27
De organisatie van ons Onderwijs, door Dr. A. van Oven	48
De Conferentie van den Wereldbond voor Ontwikkeling van Volwassenen te Sörvik, door Jenny M. Kraft	65
Mededeelingen van den Bond van Volksuniversiteiten. Volks- ontwikkeling: Wat zij beoogt, door Dr. K. F. Proost .	76
De beteekenis van den kleuterleeftijd en van de kleuterschool voor de ontwikkeling van den mensch, door Prof. Dr. J. H. Gunning Wz.	97
Hoe bevredigen wij de kinderlijke behoeften in den kleuter- leeftijd, door Lize de Haan	110
De zorg voor het bewaarschoolonderwijs als onderwerp van practische gemeentepolitiek, door Prof. Mr. G. A. van Poelje	124
Iets over een Duitsche Paedagogische Akademie, door Drs. H. C. Funke	147
Schoolboekenproductie, door Ida Heijermans I, II	153, 214
De Onderwijsraad, door A. H. Gerhard	161
De film en haar gevaren, door Mr. C. J. Graadt van Roggen	166
Arbeid een integreerend deel van alle onderwijs door A. R. van Bavel	174
Eenige kantteekeningen over „Werkloosheid en Ontwikkeling van Volwassenen“. Ter bezinning en opwekking, door L. Simons	193
Het hooger Onderwijs en de Volksontwikkeling. Tweede reeks. I. Inleiding door Prof. Ph. Kohnstamm; II. De brochure van Professor Kruyt, door W. Emmens; III. Vakschool of Universiteit? door L. Simons	200, 225, 299
Het onderwijs aan winkelpersoneel in het algemeen en dat aan de Handelsschool tot opleiding van verkoopters te Amsterdam in het bijzonder, door J. Traast	207
Het Volkshuis op den tweesprong, door J. W. Hoekstra .	237
De Nederlandsche Unie van Speeltuinorganisaties, door G. Ph. Selman	250

Conclusies van den Centralen Jeugdraad betreffende de Jeugdherbergen	254
Arbeidsvreugde in de onderneming, door A. F. Went . . .	257
De synthese voor het land met 8000 dwergschooltjes, door A. Feberwee, I, II	273, 304
Onderwijs-statistieken I, II	285, 313
Onze Jeugdherbergen, door Dr. C. P. Gunning	289
De werklooze als deelnemer in een arbeiders-tehuis, door J. M. K. Rondon het Dansvraagstuk. Een sociaal-paedagogische voorstudie, door G. van Veen	309
Leekenspel, door J. P. A. Eernstman	321
De Münchener bijeenkomst voor Radiomuziek, door Julius Hijman	362
	372

FEITEN EN POGINGEN.

Voorjaarsschool voor Jonge Vrouwen	159
Werkuurtjes in het Museum van Ouders en Opvoeders, door Sophie van der Hoop	160
Een eerste stap. De spellingcirculaire, door G.	189
Achtste Boeke-Conferentie te Villennes-sur-Seine, door J. M. Kraft	190
Commissie tot onderzoek van het werk voor de ontwikkeling van volwassenen, door K. F. P.	191
Onderwijsraad en Centraal Pedagogisch Instituut.	218
Zorg voor jeugdige werkelozen in Londen, door A. M. Bos . . .	376

INHOUD VAN AFLEVERING 11-12.

	Bladz.
Rondom het Dansvraagstuk. Een Sociaal-paedagogische voorstudie, door G. v. Veen	321
Leekenspel, door J. P. A. Ernstman	362
De Münchener bijeenkomst voor Radiomuziek, door Julius Hÿman	372
Feiten en Pogingen.	
Zorg voor jeugdige werkelozen te Londen, door A. M. Bos .	376

VRAAGT ONZE UITGEBREIDE GEÏLLUSTREERDE CATALOGUS

WANDPLATEN naar ontwerpen van Mevr. B. Midderigh—Bokhorst

18 platen „Jeugd”	formaat 48 × 48 cM.
4 platen „Kleine Jeugd” .	formaat 25 × 26 cM.
4 platen „De Jaargetijden”	formaat 46 × 57 cM.
2 platen „Romantiek” . .	formaat 46 × 57 cM.

Alle uitgevoerd in kleurendiepdruk

BEELDSCHRIFTBOEKJES Voor School en Huis

22 verschillende deeltjes

Plaatjes Mevr. B. Midderigh—Bokhorst

— Versjes Anna Sutorius

KNIPPLATEN 8 verschillende platen

PRIKKEN, KLEUREN, OPZETTEN 64 verschillende onderwerpen, in
pakjes van 100 ex. form. 12 × 15 cM.

N.V. Uitg. Venn. vh. Erven Martin G. Cohen
17 HOFWIJCKSTRAAT - TELEFOON 113581 - DEN HAAG

LOSSE
PAEDAGOGISCHE
STUDIËN, onder redactie
van Dr. J. H. Gunning Wzn.
en Dr. Ph. Kohnstamm

Zoo juist verschenen :

EEN NIEUWE
SCHOOL
EFFICIENCY EN
SCHOOLORGANISATIE

door J. VISSER

Hoofd der Oosterbeeksche
Schoolvereniging

PRIJS f 0.75

Verkrijgbaar bij den Boekhandel en bij den
UITGEVER J. B. WOLTERS
GRONINGEN — DEN HAAG